

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL
ETKİLEŞİMLERİ: İZMİR ÖRNEĞİ (1950-1990)

Yüksek Lisans Tezi

Ege Tunalı

İzmir-2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL
ETKİLEŞİMLERİ: İZMİR ÖRNEĞİ (1950-1990)

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Ege Tunalı

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Başak Ocak

İzmir-2022

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
TEZ ONAYI

..... isimli adayın hazırladığı

.....başlıklı YÜKSEK LİSANS/DOKTORA tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca / / 20..... tarihinde ve saat’de yapılmıştır. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda, adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Birliği

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

Tez Sınav Jürisi

Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Tez Danışmanı

Üye

Üye

Üye

Üye

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL ETKİLEŞİMLERİ: İZMİR ÖRNEĞİ (1950-1990)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/04/2022

Ege Tunalı

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL ETKİLEŞİMLERİ: İZMİR ÖRNEĞİ (1950-1990)

Ege Tunalı

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

1950-1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan insanların yerleşmek için tercih ettikleri ilk üç şehirden biri İzmir'dir. İzmir'e göç eden insanların kültürel açıdan incelenmesi, göç eden kültürü daha iyi tanımak için önem arz etmektedir. Bu çalışmada, İzmir'e yerleşen göçmenlerin entegrasyon süreçleri ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar, göçmenlerin yemek kültürleri ve konuştukları diller başta olmak üzere kültürün bazı unsurlarına değinilerek ele alınmaktadır. Çalışmada göçmen grupların ev sahibi kültürde asimile mi oldukları yoksa entegre mi oldukları çeşitli kültürel faktörle ilgili sorularla tartışılmıştır. Literatürde var olan çalışmalar yalnızca Türklerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçüne odaklanırken bu çalışma, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Pomakları ve Romanları da kültürel anlamda incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmayı benzerlerinden ayırarak literatüre katkı sağlayan diğer bir nokta ise çalışmanın İzmir örneklemini ele alarak Bulgaristan'dan göçü sosyokültürel açıdan konu edinmesidir.

Çalışmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular “kültür analizi” modeli kullanılarak incelenmiştir. Görüşme soruları yapılan literatür taramasının ardından belirlenmiştir. Göçmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda, zorunlu göçün göçmen gruplar üzerinde yarattığı kültürel etkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, çeşitli kültürel boyutlarla ilgili 20 soru görüşmecilere yöneltilmiştir. Yöneltilen soruların konu başlıkları şunlardır; “devletin ve yerli halkın göçmenlere karşı tutumu, inançlar, dini ve milli bayramlar, çeşitli kutlamalar, ritüeller, yemek kültürü, dilsel farklılıklar, giyim-kuşam farklılıkları, eğitim, kadınların eğitime ve iş gücüne katılımı, akraba evliliği ve erken yaşta evlilik”.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan'dan Göç, Sosyokültürel Etkileşim, Entegrasyon

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

SOCIOCULTURAL INTERACTIONS OF BULGARIA-IMMIGRANTS: IZMIR SAMPLE (1950-1990)

Ege Tunalı

Dokuz Eylül University

Principals of Atatürk and Revolution History Institute

İzmir is one of the three settlements most preferred by those who came to Turkey from Bulgaria with forced migration between 1950-1990. It is important to examine the people who migrated to İzmir from a cultural perspective in order to get to know the migrating culture better. This study deals with the integration processes of immigrants who settled in Izmir and the difficulties they encounter in this process, by addressing some elements of the culture, especially the food cultures of the immigrants and the languages they speak. In the study, whether immigrant groups are assimilated or integrated in the host culture is discussed with questions about various cultural factors. While the existing studies in the literature only focus on the forced migration of the Turks from Bulgaria to Turkey, this study also aims to examine the Pomaks and the Romanies who forced to migrate from Bulgaria to Turkey in a cultural sense. Another point that contributes to the literature by distinguishing this study from its counterparts is that the study deals with the Izmir sample and focuses on immigration from Bulgaria from a sociocultural perspective.

Semi-structured interviews were used to collect data in the study. The findings were analyzed using the "cultural analysis" model. The interview questions were determined after the literature review. As a result of interviews with immigrants, the cultural effects of forced migration on immigrant groups were tried to be determined. In this context, 20 questions about various cultural dimensions were directed to the interviewees. The topics of the questions asked were as follows; “the attitudes of the state and local people towards immigrants, beliefs, religious and national holidays, various celebrations, rituals, food culture, linguistic differences, differences in clothing, education, women's participation in education and labor force, kin marriage and early marriage”.

Keywords: Immigration from Bulgaria, Sociocultural Interaction, Integration

İÇİNDEKİLER

Özet.....	III
Abstract.....	IV
İçindekiler.....	V
Kısaltmalar.....	VII
Tablo Listesi.....	VIII
Şekil Listesi.....	VIII
Önsöz.....	IX
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1877-1950)

1.1. 1877-78 (93 Harbi) Sonucunda Gerçekleşen İlk Büyük Göç.....	9
1.2. Balkan Savaşları (1912-13) Sebebiyle Gelen Göçmenler.....	13
1.3. I. Dünya Savaşı Sırasında Bulgaristan-Osmanlı İlişkileri ve Bulgaristan'daki Azınlıklar.....	16
1.4. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Arasında Bulgaristan'la İlişkiler ve Göçler.....	19
1.5. Bulgaristan'ın Komünizm İdaresi Altında Azınlıklara Karşı Tutumu ve Göçler...22	
1.6. 1877'den Beri İzmir'e Gelen Göçmenler ve İzmir'in Göç Açısından Önemi.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

2.1. Göç Nedir?.....	28
2.2. Kültür Nedir?.....	31
2.3. Göçün Gelen Kültüre ve Yerleşik Kültüre Etkisi.....	33
2.4. Türk ve Bulgar Kültürünün Ortak Tarihsel Geçmişi.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1990 ARASI BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN VARLIĞI ve TÜRKİYE'YE GÖÇLER

3.1. Bulgaristan'da Türk Varlığı.....	42
3.1.1. Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri.....	43
3.2. Bulgaristan'da Pomak Varlığı.....	67
3.2.1. Pomaklara Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri.....	70
3.3. Bulgaristan'da Roman Varlığı.....	77
3.3.1. Romanlara Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'E YERLEŞEN BULGARİSTAN GÖÇMENLERİYLE İLGİLİ YAPILAN ALAN ÇALIŞMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Giriş.....	81
4.1. İzmir'deki Bulgaristan Göçmenleriyle İlgili Genel Görünüm.....	84
4.1.1. Dil, Din ve Sosyal Yaşam.....	85
4.1.2. Eğitim.....	102
4.1.3. İş Yaşamı.....	106
4.1.4. İzmir'e Uyum Süreci ve Etkileri.....	109
4.2. 1950 Öncesi Göç Etmiş Pomak Kökenli Göçmenlerle Yapılan Görüşmeler.....	122
4.3. 1950 Öncesi Göç Etmiş Pomak Kökenli Göçmenlerle Yapılan Görüşmeler.....	130
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	137
KAYNAKÇA.....	142
EKLER.....	149

KISALTMALAR

Adı Geçen Eser: a.g.e.

Adı Geçen Makale: a.g.m.

Adı Geçen Tez: a.g.t.

Atatürk Araştırma Merkezi: ATAM

Bakınız: Bkz.

Basım Tarihi Yok: b.t.y.

Cilt: C.

Çeviren: Çev.

Editör: Ed.

Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi: CTAD

Hazırlayan: Haz.

Roman Toplumu Gençlik Eğitim ve Kalkınma Derneği: ROMGEDER

Sayı: S.

Sayfa: s.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi: BCA

Türk Tarih Kurumu: TTK

Türkiye Diyanet Vakfı: TDV

Yayınları: Yay.

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: 1989 Göçmenlerine Yapılan Yurtiçi Yardımları.....	66
TABLO 2: 1989 Göçmenlerine Türk Lirası Olarak Yapılan Yurtdışı Yardımları.....	67
TABLO 3: ABD Doları Olarak Yapılan Uluslararası Yardımlar.....	67
TABLO 4: Mayıs 1989 – Mayıs 1990 Arası Türkiye’ye Yerleşen Göçmenlerin Sayısı ve Yerleştikleri Yerler.....	114

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1: 2000 Yılı Nüfus Sayımına Göre İzmir’de Bulgaristan Doğumluların Yaşadıkları İlçeler.....	83
ŞEKİL 2: 1989 Göçü’nün Ardından En Çok Göç Alan 10 Şehri Gösteren Harita.....	115

ÖNSÖZ

Bulgaristan'dan göçler, Osmanlı Devleti zamanından beri gerçekleşmektedir. 1878'de başlayan süreç 1990'a kadar devam etmiştir. Devam eden süreçte milyonlarca insan Balkanlar'dan Anadolu'ya göç ederek yeni bir hayat kurmanın derdine düşmüşlerdir. Balkanlar'ın etnik yapısı, Fransız İhtilali'nin ardından ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesiyle karışmış, bölgenin uzun süreli sakinleri olan Türkler, Pomaklar ve Romanlar göç etmek zorunda kalmışlardır. 1950'den sonra üç büyük göç dalgası gerçekleşmiş ve 1950'den önce de göç etmek zorunda kalmış milyonlarca insana yeni milyonlar eklenmeye başlamıştır. 1950-51 Göçü, 1968-78 anlaşmalı göçü ve son olarak 1989 Göçü Türkiye Cumhuriyeti'ne kalabalık bir insan nüfusu sokmuştur. Bu göçlerin sebepleri, Bulgaristan'ın azınlık halklarına karşı takındığı tutumdur. Azınlıkları asimile etmeyi amaçlayan Bulgaristan ve başta bulunan komünist idare, bünyesindeki azınlık halkları Bulgar olduklarını inandırmaya yönelik bir politika benimsemiş ve bunu uzun yıllar uygulamıştır. Başarısız olduğunu düşündüğü noktalarda normal şartlarda yasak olan göçe izin vererek bünyesinde yer alan azınlıklardan kurtulmaya çalışmıştır. Türkiye'ye Bulgaristan Türkleri kolay bir şekilde gelebilmiş ancak Pomakların ve Romanların gelişleri aynı derecede kolay olmamıştır. Romanları Türkiye'ye göndermek istediği için Türkiye göç hareketini durdurmuş, Pomaklar da Türklük bilincine sahip olup olmadığına bakılarak Türkiye'ye göç edebilmişlerdir.

Bu çalışma ile birlikte İzmir'e yerleşmeyi tercih eden göçmenlerin kültürel etkileşimleri ortaya konulmak istenmiştir. Bu çalışmanın literatüre katkısının olmasını ve gelecek çalışmalara yardımcı olmasını umuyorum. Bu süreçte; başta danışman hocam Doç. Dr. Başak Ocak olmak üzere, babam Fikret Tunalı ve annem Türkan Eriş'in bana verdiği maddi ve manevi destek için çok teşekkür ederim. Arkadaşım Egesu Yıldırımkanlı da tezle ilgili her konuda bana yardımcı olmuş, özellikle soruları hazırlamamda işimi kolaylaştırmıştır. Yardımları için teşekkür ederim.

Ege Tunalı

İzmir-2022

GİRİŞ

Bu çalışma 1950 ile 1990 yılları arasında Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan Türklerin, Pomakların ve Romanların İzmir'e yerleşmelerinin ardından kültürlerinde gerçekleşen değişimleri araştırmayı amaçlamıştır. Bahsedilen yıllar içinde üç büyük göç dalgası yaşanmış ve binlerce insan Türkiye'de yeni bir hayata başlamıştır. İzmir, bu göçmenlerin tercih ettiği önemli şehirlerin başında gelmiştir. Bu araştırmada 1950-90 yılları arasında Bulgaristan'da yaşayan Müslüman azınlıklara uygulanan asimilasyon politikaları ve göç hareketleri ele alınmış, göçün ardından İzmir'e yerleşen göçmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda da kültürel anlamda yaşanan sorunların ve değişimlerin neler olduğu ele alınmıştır.

İzmir, 1878'den beri Bulgaristan'dan gerçekleştirilen göçlerde önemli bir yerleşim merkezi olarak dikkat çekmektedir. Bu önemi Cumhuriyet döneminde artmış ve 1950'den sonra gerçekleşen üç büyük göç hareketinde başat rollerden birini üstlenmiştir. 1950'de büyük kitleler halinde başlayan Türk göçü 1968-78 göçüyle devam etmiş ve 1989 göçüyle sonuçlanmıştır. Bundan sonraki süreçte SSCB'nin dağılarak Komünist Blok'un çökmesi Bulgaristan'ın Avrupa ve AB ile ilişkilerine olumlu yansımış, Bulgaristan'daki azınlıkların başta sosyal ve kültürel hayatı olmak üzere yaşam standartlarında iyileşmeler gerçekleşmeye başlamıştır. Bahsedilen göç hareketleri öncesinde Bulgaristan, ulus-devlet sistemine uygun bir ülke yaratmış ve ardından 1944'te başa geçen komünist rejim de ülkedeki azınlıkları hor görmüş, Bulgaristan'daki Bulgar varlığına tehdit algılamıştır. Bu sebeple sadece göç etmiş Türkleri incelemek yerine Bulgaristan'ın ilk olarak zorla asimile etmeye ardından sınır dışı etmeye çalıştığı diğer azınlıkları da incelemenin uygun olacağı düşünülmüştür.

Göç sürecinin öznesi olan bu üç gruba karşı Türkiye Cumhuriyeti devletinin tutumları da farklı olmuştur. Romanlar 1989 göçü haricinde Türkiye'ye yasal yollardan göç edememişler, Bulgaristan Türkiye'ye ne zaman Roman göçmen yollasa Türkiye geri yollamış ve sınırları kapatmakla tehdit etmiştir. Pomaklarda durum nispeten daha iyidir. Ancak antlaşmalarda belirtilen ve göçüne izin verilen tek halk Bulgaristan'ın Türk halkıdır. Bu açıdan Türklerden ayrılan Pomakların ve Romanların deneyimleri de ayrı olarak ele alınmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya konu edilen 40 yıllık göç süreci, İzmir'e yerleşen göçmenlerin sosyokültürel etkileşimlerinin ortaya konulması amaçlanarak çalışılmıştır. Bu etkiler sadece göçmenlerin gözünden araştırılmış, yerel halkın bu etkileşim ile ilgili ne düşündüğü bu çalışma

kapsamına dahil edilmemiştir. Bu amaçla Bulgaristan göçmenleriyle ve Bulgaristan'dan göç edenlerin kurdukları derneklerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, göçün göçmenler üzerindeki sosyokültürel etkilerinin aktarılması amaçlanmıştır.

Kültür, toplumların kimlikleridir. Türkiye'de yaşayan insanlar ortak bir kültüre sahiptir. Bu sebeple, pek çok farklı halkın bambaşka kültürleri olmakla birlikte ortak bir kültürü de paylaştıkları söylenebilir. Bir ülkede yaşayan farklı halkların kendilerine has kültürleri olabildiği gibi kültür, bölgeden bölgeye, şehirden şehre hatta ilçeden ilçeye çeşitlilik gösterebilecek kadar güçlü bir olgudur. Bu bağlamda, İzmir'e gelen göçmenlerin İzmir'e yerleşmelerinin ardından yaşadıkları kültürel değişim ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu değişim dört ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bu dört ana başlıktan ilki "Dil, Din ve Sosyal Yaşam" başlığıdır. Kullandıkları dil sebebiyle yaşadıkları sorunlar, dini ve milli ritüellerini gerçekleştirmek konusunda yaşadıkları zorluklar, giyim-kuşam konusunda yaşadıkları baskılar hakkındaki düşünceleri, yemek kültürlerindeki değişimler ve Bulgaristan ile Türkiye arasındaki muhafazakarlık karşılaştırmaları bu başlık altında yer almaktadır.

İkinci ana başlık "Eğitim" başlığıdır. İki ülke arasındaki eğitim kıyaslaması ve kadınların eğitime katılımıyla alakalı görüşler ve gözlemler bu başlık altında yer almaktadır.

Üçüncü başlık göçmenleri İzmir'e çeken en önemli etkenlerin başında gelmektedir: "İş Yaşamı". Bu başlıkta İzmir'deki iş imkanları, çalıştıkları meslek kolları, kadınların iş gücüne katılımıyla ilgili cevaplar yer almaktadır.

Son başlık olan "İzmir'e Uyum Süreci ve Etkileri" başlığı altında da göçmenlerin İzmir'de kendilerini yabancı hissedip hissetmedikleri, uyum süreçlerinde İzmir'in bir avantaj sağlayıp sağlamadığı, İzmir halkının göçmenlere yönelik tutumları ve İzmir'e gelmeden önce nasıl bir beklenti içinde oldukları sorulmuştur. Bununla birlikte göçmenlerin İzmir'deki halkı etkilediklerini düşünüp düşünmedikleri sorusunun cevabı aranmıştır. Son olarak da İzmir'deki göçmenlerin kent kültürüne entegrasyonu konusundaki düşünceleri alınmış ve kültürel açıdan bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma, Bulgaristan'dan göçün kültürel boyutunu İzmir özelinde araştıran ilk konu olması sebebiyle önemlidir. Bulgaristan göçmenlerinin en çok yerleştiği ilk üç şehir Bursa, İstanbul ve İzmir'dir. Özellikle Bursa'ya göç etmiş Bulgaristan göçmenleri ile ilgili çeşitli tezler vardır. İzmir'le ilgili yapılan çalışmalarda da genellikle 1989 göçü çalışılmıştır. Literatürde 40

yıllık bir süreci, farklı göçmen gruplarıyla bütüncül bir şekilde ele alan çalışma bulunmamaktadır.

Araştırma, 2020-2022 yılları arasında gerçekleştirilmiş görüşmelerle hazırlanmıştır. Yalnızca 1950-1990 yılları arasında İzmir'e yerleşmiş göçmenlerle görüşmeler gerçekleştirileceği belirlenmişse de bu durum Pomak ve Roman göçmenler için mümkün olmamıştır. 1950-1990 arasında göç etmiş Türklerin dışına çıkılmamış olmakla birlikte, bu tarihler arasında İzmir'e göç etmiş Pomak görüşmeci yalnızca bir aile ile sınırlı kalmıştır. Roman göçmen ise hiç bulunamamıştır. Görüşmeci bulmakta yaşanan güçlük nedeniyle, Pomak görüşmeci sayısı bir aile ile yani iki kişiyle sınırlı kalmış ancak 1950 öncesinde göç etmiş Pomaklarla yapılan görüşmelerin kültürel anlamda tezi ilgilendiren tarafları araştırmaya dahil edilmiştir. Roman görüşmeci bulunamadığı için ROMGADER (Roman Toplumu Gençlik Eğitim ve Kalkınma Derneği) Başkanı Emin Karameşe ile bir görüşme gerçekleştirilerek çalışma tamamlanmıştır. Bu sebeple tezde neden Pomak ve Roman göçmen bulunamadığına da ayrıca değinilmiştir.

Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olmakla birlikte yalnızca bir görüşmeci ile yazışma yoluyla gerçekleştirilmiştir. 1950 göçmeni olan bu görüşmecide böyle bir prosedür uygulanmasının sebebi, Kovid-19 virüsünün insanların sağlığını tehdit etmesi ve görüşülmek istenen görüşmecinin yaşlı olmasıdır. 1950 göçmeni yalnızca bir göçmen bulunabilmesinin sebebi, o dönem göçü deneyimlemiş insanların günümüzde ya çok yaşlı olması ya da ölmüş olmasıdır. Bu da araştırmanın sınırlılıklarını belirleyen bir unsur olmuştur.

Bulgaristan'dan göçün tarihsel olarak bu çalışmayı ilgilendiren kısımlarına gelmeden önce 1878'den 1950'ye kadar gerçekleşen göçlere ve Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Bulgaristan'dan göçü başlatan bir kıvılcım olarak öne çıksa da o kıvılcıma kadar gelen bir süreç de vardır. Bu süreç, ulus-devletleşmeye varan bir olaylar silsilesidir. İlk olarak bundan bahsedilmesi gerekmektedir.

Dünya tarihini üç aşamada incelemek istersek bunu; tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu sınıflandırmasıyla yapabiliriz.¹ Yaklaşık on bin yıl süren tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi Sanayi (Endüstri) Devrimi mümkün kılmıştır. İnsanlık tarihi için pek çok önemi olan bu devrimin bu tez özelinde önemi, uluslaşmayla ve modernleşmeyle eş zamanlı

¹ Abdülkadir Aksoy, "Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, Aralık 2016, s. 33.

gerçekleşmiş olmasındadır.² Gellner'e göre milliyetçiliği ve milleti anlamının yolu sanayi toplumuna bakmaktır.³ Bu yüzden, Osmanlı Devleti'nin ve daha bir çok monarşinin varlığını tehlikeye sokan milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkışına ve ulus-devletlerin yaratılmasına giden süreci sadece Fransız Devrimi ile değil Fransız Devrimi'ne kadar olan bazı önemli olaylar silsilesi ile açıklamak süreci anlamaya yardımcı olacaktır.

Ulus-devletleşme sürecini ve dinamiklerini açıklarken önemli olayları kronolojik olarak bir çırpıda sayacak olursak; matbaanın icadı (1450), kapitalizmin ortaya çıkışı (16. yüzyıl), Vestfalya Barışı (1648), Sanayi Devrimi (1760-1840), Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile ardından gelen Bağımsızlık Bildirisi (1775-1783) ve Fransız Devrimi (1789) ulus-devlet modelini ortaya çıkaran ve besleyen olaylar olarak karşımıza çıkar.

Bu olaylar arasından matbaanın icadını ulus-devletleşme sürecinin başlangıcı saymamızın nedeni, bilgiye ulaşımın kolaylaşmasının toplumlar üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu kolaylık, çağımıza kadar olan pek çok düşüncenin yayılmasını ve benimsenmesini mümkün hale getirdiğinden, devrimlerin en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Bu düşüncüyü destekleyen ve matbaanın ulus-devlet için önemini vurgulayan Hayali Cemaatler kitabının yazarı Benedict Anderson'a göre matbaanın, ulus-devletin ve milliyetçiliğin "*anlam dünyasının oluşmasında*" önemli bir etkisi vardır. Çünkü yazılı kaynakların halk arasında yaygınlaşması insanlar üzerinde kolektif etkiler yaratmıştır. Anderson, matbaanın yaygınlaşmasının devrimci bir etkiye dönüşebilmesinin sebebini kapitalizm ile olan etkileşimine bağlamaktadır.⁴ 1500-50 yıllarını Avrupa'nın refah dönemi olarak adlandıran Anderson, yayıncılığın da bu dönemlerde parladığını ve "*hiçbir zaman olmadığı kadar zengin kapitalistlerin denetimi altında olan büyük bir sanayi*" olduğundan bahsetmektedir.⁵

Ulus-devlet modelinin temelini kapitalizm olgusu, ideolojik altyapısını da milliyetçilik düşüncesi oluşturmaktadır. Kapitalizm ulus-devlet modeli tarafından karakterize edilmektedir ve bu olgu pek çok alanda rekabetin artmasına sebep olmuştur. Rekabetin artmasıyla tüm milletler kendi "biricikliğini" bağımsızlık, özgürlük ve vatanın kutsallığı gibi

² Selim Karyelioğlu, "Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri", **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, Ocak/January 2012, 5(1), s. 144.

³ Rıfat Aydın, "Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 1, Mart 2018, s. 241.

⁴ Karyelioğlu, a.g.m., s.s. 146-147.

⁵ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Metis Yay., İstanbul, 2020, s. 58.

kavramlaştırmalarla meşrulaştırmıştır. Bu kavramlar tüm milliyetçiliklerde karşılığı olan ve o milletin varlığını biricikleştirip yücelten kavramlardır.⁶

Matbaanın ve kapitalizmin etkisini özetledikten sonra bürokratik devlet yapısını oluşturan ve bunu milliyetçilik düşüncesi ile güçlendiren siyaset ayağına bakacak olursak karşımıza, 1648’de imzalanan Vestfalya Antlaşması (içinde birkaç antlaşmayı barındırmaktadır) çıkar.

1648 tarihli Vestfalya Barışı’nın ulus-devlet modelini meydana getiren ve besleyen sebepler arasında sayılmasının sebebi “*sınırsız ve mutlak*” iktidarı, “*modern devletin tanımlayıcı ögesi*” kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Vestfalya modeline göre, “*iç egemenlik, devletlerin kendi sınırları içerisinde yetki haklarının mutlak olduğunu ve hiçbir gücün, devletlerin içişlerine müdahale edemeyeceğini ifade ediyordu. Dış egemenlik ise devletin bir başka devlete bağımlı olmamasının ve diğer devletlerle hukuken eşit olmasının ifadesiydi.*”⁷ Vestfalya’nın sistemleştirdiği model 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın bitişine kadar geçerli kalmıştır ve bu tarihten sonra uluslararası ve uluslar-aşırı örgütlenmelerin gelişmeye başlamasıyla klasik egemenlik anlayışında önemli değişiklikler olmuştur. Her ne kadar 18. yüzyılda Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nın ardından yayınlanan bildiri ve Fransız İhtilali insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi normları ortaya çıkarsa da bu normları uluslararası hukukta kabul ettiren ve dünyanın nerdeyse tamamının kabul ettiği değerlere dönüştüren, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulan yeni düzen olmuştur.⁸ 1648-1945 yılları arasına sıkışmış savaşlar, antlaşmalar, ittifaklar, kurumlar, örgütler, yıkılan ve kurulan devletler, göçler, düşünürler, bilimsel gelişmeler ve yazılan kitaplar... Bütün bunlar çağımızı açıklamaya çalışırken sık sık dönüp bakmamız ve anlamaya çalışmamız gereken olgular ve olaylardır. Bu sebeple Bulgaristan’ın ve diğer Balkan devletlerinin belirli sınırlar içinde kurmaya çalıştığı düzende, azınlık durumundaki vatandaşlarına yaşattıklarını 1648-1945 yılları arasına bakarak anlayabiliriz. Özetle, kültüre kattığı değerle matbaa, ekonomik açıdan taşıdığı önemle kapitalizm ve kurduğu bürokratik yapıyla siyaset, ulus-devlet modelini yaratan ve ayakta tutan öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Balkanları etkileyen milliyetçilik düşüncesinin ve ulus-devlet modelinin temellerini oluşturan bazı önemli olayların altı çizilmek istense de sadece bahsedilen bu olaylar etkili

⁶ Karyelioğlu, a.g.m., s.s. 140-141.

⁷ Vahap Coşkun, “Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:1, Sayı:1, Yaz 2004, s.s. 251-252.

⁸ Coşkun, a.g.m., s. 252.

⁹ Karyelioğlu, a.g.m., s. 146.

değildir. Farklı bakış açıları ile başka olayları da bu düşüncenin ve modelin oluşumunda etkili görmek mümkün olabilir. Mesela İlber Ortaylı, Balkanlardaki ulusçuluğun gelişimini Rönesans dönemine kadar geri götürmekte ve Rönesans'tan beri Slav ve Helen aydın gruplarının ulusalcı kırırdanışlar içinde olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Karpat ise bu kadar geriye götürmese de 1767 yılında yani Fransız İhtilali'nin öncesinde Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Sırp ve Bulgar kiliselerinin özerkliklerine son vermesini ve ayinlerin Yunanca yapılmasını emrettiği kararın Osmanlı için bir kırılma noktası yarattığını belirtmektedir. Osmanlı'nın sessiz kaldığı bu karar sonucunda Yunan olmayanlar patrikhaneden soğumaya başlamış ve milli kimlikler güçlenmeye başlamıştır.¹¹

Milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı coğrafyasında yaşayan azınlıklar üzerindeki etkisi güçlü olmuştur. 19. yüzyılın başında isyan hareketleri başlamıştır, daha doğrusu hoşnutsuzluklar, siyasi açıdan bir isyana dönüştürülmeye başlanmıştır. Arnavutlar ve Bosnalılar dışında Avrupa'da yaşayan tüm etnik azınlıklar Osmanlı'ya karşı bağımsızlıklarını koalamışlardır. 19. yüzyıl, bağımsızlık için savaşan Balkan devletlerinin yüzyılı olmuştur. Arnavutların ve Bosnalıların isyan hareketlerinin olmaması da Müslüman olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iki toplumun ve Türklerin haricinde Balkanlar, Ortodoks Hristiyan Slavların çoğunlukta yaşadığı bir coğrafya olmuştur.

Devlet, Karpat'ın ifade ettiği gibi “*eski bağlılık ve kimlikleri yenilerine dönüştüren güçtür*”¹² ancak Osmanlı Devleti, topraklarında yaşayan farklı milletlere karşı devlet gücünü kullanamadı. Sonucunda da 19. yüzyılın değişen dünyasında milliyetçi bağımsızlık hareketlerinin önüne geçemedi. Karpat, 1856'dan sonra yaşanan bu sorunu, “*Tanzimatçıların karşılaştığı ilk sorun uyrukların sultana gösterdikleri geleneksel şahsi sadakatin nasıl devlete ve ülkeye bağlılık ve sadakate dönüştürüleceğiydi. Ülkeye bağlılık ve vatan sevgisi ‘vatanım şeriatın hüküm sürdüğü yerdir’ diyen geleneksel İslami anlayışla çatışıyordu.*”¹³ diyerek vurgulamıştır.

Balkanlarda yaşayan ve bir zamanlar Osmanlı'nın tebaası olan “millet”ler kimlik ve toprak olarak bir dönüşüm, daha doğrusu “yaratım” içerisindeyken Osmanlı hanedanını yöneten kişiler etnik kimliği ve vatan sevgisini İslam'a ve Osmanlı Devleti'ne yönelmiş en büyük

¹⁰ Gülbahar Kurtuluş, **1989 Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi**, Karakum Yay., 2. Basım, Ankara, 2019, s. 17.

¹¹ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul, Mart 2009, s. 27.

¹² Karpat, **a.g.e.**, s. 13.

¹³ Karpat, **a.g.e.**, s. 17.

tehditler olarak gördüler ve reddettiler. Bu düşüncenin en büyük savunucusu ise II. Abdülhamit (1876-1909) olmuştur.¹⁴ Ancak değişen düzen içinde Osmanlıcı siyaset yerini Türkçü siyasete bırakmış ve II. Abdülhamit sonrası Türkçülüğü ön plana çıkaran İttihat Terakki iktidarının siyaseti Osmanlı'nın son yıllarına hâkim olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar uzanan bu tarihsel süreçte *"hanedana bağlı Osmanlılar devlete bağlı Osmanlılara dönüşürken, 20. yüzyılda devlete bağlı 'Türklere' dönüşmüştür"*.¹⁵ Cumhuriyet bu düşüncede yetişen insanlar tarafından kurulmuştur çünkü çağın istediği yönetim şekli ve modern devlet yapısı ulus-devletlerde saklıydı. Birinci Dünya Savaşı sonrası hanedanlıkların parçalanması ulus-devletlerin sayısını arttırmış ve günümüzde Birleşmiş Milletler'e üye devletlerin tamamının bu modele göre kurgulanmasının yolunu açmıştır.¹⁶

Karpat'ın da belirttiği üzere milliyetçilik akımı Balkanlarda ilk kez 18. yüzyılın ikinci yarısında Ortodoks Hristiyanlar arasında var olmuş ve 1908 İhtilali'ne kadar Müslüman tebaa içinde, Ortodokslar arasında yaşanan etnik milliyetçilik deneyimi yaşanmamıştır. Milliyetçi isyanı Balkanlarda başlatan millet Sırlar olmuştur. Bu isyanın liderliğini Karageorgeviç (1768-1817) üstlenmiştir. Sırp köylülerinin toplumsal huzursuzluğunu Karageorgeviç bir isyana dönüştürmüştür. İsyan kısa sürede bastırılrsa da bu isyan hareketleri ne Sırlar arasında ne de diğer Balkan milletleri arasında azalmamış aksine etkisini arttırmıştır. Sırlar 1815'te Osmanlı'dan özerklik almayı başarmış¹⁷ ve 1878 yılında da bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁸ Sırbistan'a bağımsızlığını kazandıran Berlin Antlaşması'yla Romanya ve Karadağ da bağımsız olurken Bulgaristan özerklik elde etmiştir. 1820'de Yunan ayaklanması başlamıştır. Yunanların bağımsızlığa ulaşması Sırlardan daha kısa sürmüştür ve 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsız bir devlet haline gelmiştir.¹⁹ Bu aynı zamanda milliyetçi ayaklanmalar sonucunda ilerleyen yıllarda sayıları artacak olan bağımsızlık ilanlarından ilki olmuştur.

Ulus-devlet modeline uygun olarak milletlerin isimleriyle kurulan bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıkları yıllarda homojen bir görünümde değillerdi. Mesela Karpat, 1877'de 17 etnik grubu barındıran Bulgaristan'da Bulgarların azınlık konumunda olduğunu belirtmiştir.²⁰ Zaman içinde Bulgaristan örneğinde inceleyeceğimiz gibi Balkanlarda yer alan

¹⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁶ Karyelioğlu, a.g.m., s. 17.

¹⁷ Karpat, **a.g.e.**, s.s. 25, 27.

¹⁸ Mehmet Hacısalıhoğlu, "Sırbistan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, (Erişim: 22.05.2021).

¹⁹ Karpat, **a.g.e.**, s. 28.

²⁰ Karpat, **a.g.e.**, s. 29.

bütün ulus-devletler homojen bir toplum yaratmaya çalışmışlardır. Bu da büyük göç hareketlerinin en önemli sebeplerinden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER (1877-1950)

1.1. 1877-78 (93 Harbi) Sonucunda Gerçekleşen İlk Büyük Göç

Balkanlar, 19. yüzyılda Avrupa'nın büyüyen sanayileri için oldukça cezbedici bir genişleme sahasıydı. Rusya, Slav milletler aracılığıyla Balkanlar üzerinde hakimiyet kurmayı kafasına koymuştu. Bu ortamda Osmanlı bir denge politikası takip ediyordu. Bu politikanın gereği olarak İngiltere ve Fransa'yı kendisine müttefik seçmişti. Rusya ise bölgenin Slav nüfusu tarafından çıkarılan ayaklanmaları destekliyor ve Balkanların karışık yapısından faydalanmayı amaçlıyordu. “Sıcak deniz” olarak ifade edilen Akdeniz’e ulaşma gayesini, Balkanlar üzerinden Adalar Denizi’ne inerek gerçekleştirmek Rusya açısından uygun bir hedefti. Karışık bir demografik yapıya sahip Balkanlarda, Osmanlı’dan bağımsızlığını ve özerkliğini kazanmaya başlayan devletler, ülkelerinde bulunan farklı milletten ve inançtan olan toplumlara karşı katı tutum sergilemeye başlamışlardı.

Yıl 1877’ye gelmeden başlayan küçük çaplı ayaklanmaları Osmanlı Devleti bastırmayı başarmıştır. 1835’te başlayan bu küçük çaplı ayaklanmalar savaşın başladığı yıla kadar devam etmiştir. 11 Mart 1870’e gelindiğinde Osmanlı Sultanı Abdülaziz, Eksarhlık Fermanı’nı yayımlamıştır. Bu fermanın imzalanmasıyla Bulgarlar, Fener Rum Patrikhanesi’nin kontrolünden çıkmış ve bağımsız bir Bulgar Kilisesi’nin kurulması kabul edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından ayaklanmalar dinmemiş ve silahlı ayaklanmalar gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin sonunda, 20 Nisan 1876 tarihinde büyük bir isyan çıkacağına haberini alan Osmanlı, isyancıların toplantısını basmış ve pek çok kişiyi tutuklamıştır. Bu gelişmenin ardından isyancılar eylemi 2 Mayıs 1876’ya ertelemiş ve Tatar Pazarcık’a bağlı Avratalan Köyü’nde bir ayaklanma başlatmışlardır. On gün süren isyanı Osmanlı bastırmış ve İstanbul’da Rusya ile batılı devletlerin baskıları sonucunda bir konferans gerçekleştirilmiştir. 23 Aralık 1876’ta başlayan görüşmeler 20 Ocak 1877’de bitmiştir. Bu süre zarfında 9 kere taraflar bir araya gelmiştir. Osmanlı’yı Balkanlar’dan uzaklaştıracak teklifleri Osmanlı kabul etmemiş ve konferans bu şekilde dağılmıştır. Çok geçmeden, 14 Nisan 1877’de Çarlık Rusya Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir.²¹ Savaşı kaybeden Osmanlı, Balkanlardan çok ağır bir yara almıştır. Böylece göçler büyük kitleler halinde gerçekleşmeye başlamıştır.

²¹ İbrahim Kamil, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)**, ATAM, Cilt: 1, Ankara, 2018, s.s. XIX-XXI; Ramazan Erhan Güllü, “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (1), 2018, s.s. 353-354.

Balkan devletlerinin homojen toplum yaratma gayesinin sonucunda Bulgaristan'dan göçler 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası yaşanmaya başlamıştır.²² 93 Harbi'nin Rusya açısından en büyük amacı, büyük bir Bulgar Krallığı kurulmasıydı. Bu krallığa, bölgenin etnik yapısını değiştirmek ve şekillendirmek amacıyla büyük bir önem atfediliyordu. 93 Harbi sonucunda özerk Bulgar Prensliği kurulmuştur. Prenslik kurulduğunda Rus yazar Teplow'un araştırmasına göre Tuna ve Edirne bölgelerinin Bulgar nüfusu 1.715.995 iken, Bulgar olmayan nüfus 2.423.454 kişidir. Buna göre; Bulgaristan'ın kurulmasının planlandığı bölgede yaşayan halkın %42'si Bulgar, %40'ı Müslüman, %18'i başka milletlere mensup insanlardır.²³ Teplow'un yanı sıra Fransa'nın Rusçuk Viskonsolosu Aubaret de Tuna Vilayeti'ne ait bir nüfus karşılaştırmasını Fransa'ya rapor etmiştir. Bu rapora göre, Tuna Vilayeti'nde yaşayanların 1 milyon 130 bin kadarı Bulgar iken, 1 milyon 120 bin kadarı da Müslüman'dır.²⁴ İşte bu belgelerde sayıları ortaya konulan pek çok Müslüman, 93 Harbi sonrası planlanan Bulgaristan ve Balkanlar demografik yapısında var olamamış ve bölgeden göç etmek zorunda kalmışlardır.

93 Harbi'nin ardından Rusya ile Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve Trakya'nın büyük bir kısmı Bulgaristan'a bırakılmak zorunda kalınmıştır. Bu antlaşmayı Balkanlar üzerindeki politik amaçlarına uygun bulmayıp kabul etmeyen İngiltere ve Avusturya, Berlin'de bir konferans toplamış, Berlin Antlaşması'nı ortaya koymuş ve imzalamışlardır (13 Temmuz 1878). Antlaşmayla birlikte özerklik kazanan Bulgar Prensliği Türk ve Müslüman haklarını garanti altına almaya söz verse de bunun aksi gelişmeler yaşanmış, Türkler ve Müslümanlar Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır.²⁵ Bu savaş neticesinde göç edenlerin toplamlarını McCarthy, 1.253.500 olarak belirtirken Nedim İpek, 1.230.000 kişi olarak belirtmiştir. Göç eden, daha doğrusu göç etmek zorunda kalan bu büyük kitle açlıktan, hastalıklardan ve muhtemelen en korkutani olan katliamlardan kurtulabilmek umuduyla muhacir olmuş ve topraklarını terk etmişlerdir.²⁶

Rusya, Bulgaristan topraklarında yaşayan Müslümanları ilk olarak Rusya'ya göndermek istemiş ancak bundan vazgeçerek “toplu yok etme planını” uygulamak istemiştir.

²² Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yay., 3. Basım, Ankara, 2012, s. 41; Barış Özdal, **Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye**, Dora Yay., Bursa, 2018, s. 91; Kemal Karpat, **Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yay., 4. Basım, İstanbul, 2019, s. 184.

²³ Hüseyin Vehbi İmamoğlu, “93 Harbinden Sonra Balkanlardan Anadolu'ya Göçler”, **Geçmişten Günümüze Göç**, Ed. Osman Köse, Cilt: 1, Samsun, 2017, s. 140.

²⁴ Kamil, **a.g.e.**, s. XXIII.

²⁵ Kurtuluş, **a.g.e.**, ss. 18-19.

²⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç**, İz Yay., 9. Basım, İstanbul, 2017, s. 36.

93 Harbi'ne halk arasında “Koca Bozgun” da denmektedir, çünkü savaş öncesinde Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Müslüman nüfusun %17’si (261.937 kişi) katledilerek yaşamını yitirmiş veya sürgün sırasında ölmüştür.²⁷ Müslümanlara yapılan zulümler Bulgar arşivlerinde “Kurtuluş Savaşı” olarak yer almakta ve çeşitli gravür, fotoğraf ve belgeyle sergilenmektedir.²⁸

Savaş sırasında bölgede bulunan yabancı gözlemciler, gördüklerini ülkelerine raporlamışlardır. Bu gözlemcilerden biri İngiliz diplomat J. E. Blunt’dır. İki ay kadar Rus cephesinin arkasında kalan ve Türk köylerine giden Blunt, katliamların organize ve sistemli olarak yapıldığını raporlamıştır. Ayrıca raporunda katledilenlerin ve esir alınanların adlarına da yer vermiştir. Blunt haricinde başka İngiliz konsoloslar ve gazeteciler de gözlemlerini raporlamış ve katledilen halklardan ve köylerden bahsetmişlerdir.²⁹

Rusya, Bulgar Prensiği’nde yaşayan Müslümanlar üzerinde baskı oluşturulmasını Hristiyan halktan istemiştir. Bununla da yetinmeyen Rusya, Hristiyanların silahlanmasına ve çeteler oluşturmalarına yardım etmiştir. Ayrıca, Müslüman halka Bulgar ordusuna katılmayı ve çift başlı Bulgar kalpağı giymeyi teklif etmişlerdir. Teklifleri kabul etmeyen milyonlarca insan, yüzyıllardır yaşadığı toprakları terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır.³⁰

Savaşın ardından 1880’de yapılan ilk nüfus sayımına göre kadınlar dahil Bulgar Prensiği’nde 1.404.409 Ortodoks ve 578.060 Müslüman yaşamaktadır. Yani Ortodoks nüfus, toplam nüfusun yaklaşık %70’i olmuşken, Müslüman nüfus %29’a kadar gerilemiştir. 93 Harbi öncesi toplam nüfusa oranı %40 olan Müslümanların, 1880 nüfus sayımında azınlık konumuna geldiğini gözlemleyebiliriz. Elimizdeki rakamlar yaklaşık 1.250.000 kişinin 93 Harbi’nin sonunda Bulgaristan’dan ve Kafkasya’dan göç ettiğini göstermektedir. Balkanlardan gelen kitlenin yaklaşık 400.000 kişilik büyük bölümü İstanbul’a sevk edilirken, 300.000’i Makedonya’ya, 200.000’i Şumnu’ya ve 150.000’i Batı Trakya’ya sevk edilmiştir.³¹

İstanbul’a sevk edilen göçmenler ardından Anadolu’nun farklı bölgelerine ve Arabistan’a gönderilmiş ve buralarda iskân ettirilmişlerdir. En çok Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti’ne gönderilen (54.898 kişi) göçmenlerin 9.081’i de İzmir Mutasarrıflığı’na gönderilmiştir.³² Ayrıca göç sırasında İstanbul’un yükünü hafifletmek için göç akını mümkün

²⁷ Ağanoğlu, a.g.e., s.s. 37-38.

²⁸ İsmail Doğan, **Göç ve Kültür**, Bilge Kültür, İstanbul, 2018, s.s. 68-69.

²⁹ Kamil, a.g.e., s. XXV.

³⁰ İmamoğlu, a.g.m., s. 140.

³¹ İmamoğlu, a.g.m., s. 142.

³² Mehmet Demirtaş, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın Göç Olaylarına Etkileri ve Göçmenlerin Durumu”, **Geçmişten Günümüze Göç**, Ed. Osman Köse, Cilt: 1, Samsun, 2017, s. 158.

olduğunca azaltılmaya çalışılmıştır. Bu noktada İzmir önemli bir rol elde etmiştir. İzmir limanı, göçmenlerin ülkeye girişleri için kullanılan bir kapı haline gelmiştir. Göçmenler İzmir'den Anadolu'ya sevk edilmiş ve İstanbul'a gitmeleri de yasaklanarak engellenmeye çalışılmıştır. İzmir'in dışında Çanakkale ve Samsun limanları da göçmenlerin ülkeye giriş yapabildiği kapılar olmuşlardır.³³

Savaşın hemen ardından yoğun bir şekilde gerçekleşen göçler, takip eden yıllarda da devam etmiştir. Muhacirin Komisyonu tarafından hazırlanan bir jurnalde, 1885 yılında İstanbul'a gelen ve sevk edilen herkesin, nereden geldiği ile kaç hanenin ve kişinin geldiği kayıt altına alınmıştır. Buna göre, Bulgaristan'dan 1.897 haneden 8.972 kişi göç etmiştir. Toplam 13.365 kişinin geldiği kaydedilmiş ve bunun büyük çoğunluğu Bulgaristan'dan gelmiştir. Bunların da 9.112'si Hüdavendigar Vilayeti'ne sevk edilirken ikinci sırada 1.459 kişi ile İzmir Vilayeti yer almıştır.³⁴ Ayrıca 1885 yılı, Bulgaristan'ın Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak ettiği yıldır.³⁵ Yani milyonlarca Türk ve Müslüman, Bulgar Prenslığı'nin himayesi altına girmiş, bu da göçlerin devam etmesine sebebiyet vermiştir. 1893 tarihli bir cetvelde, Osmanlı'ya gelen göçmenlerin sevk edildiği ve iskân edildiği yerler gösterilmiştir. İzmir'e 46.463 kişi sevk edilirken bunların tamamı iskân edilmiştir ve hiç iskân edilmeyi bekleyen nüfus kalmamıştır.³⁶

Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını 1908'de elde etmiştir. 23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından 5 Ekim'de Bosna-Hersek, ardından 6 Ekim'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir.³⁷ İttihat ve Terakki üyeleri, II. Meşrutiyet'in ilanının pek çok sorunu ortadan kaldırabileceğine dair inançları varken Balkanlarda bu bağımsızlık ilanları gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından gerilen ilişkilerde, Rusya arabulucu olmuş ve olaylar büyümeden anlaşma masasına oturulmuştur. Bunun sonucunda 1909'da iki antlaşma imzalanmıştır. İlki 1909 Mart'ında imzalanan antlaşmayla Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı tanımayı kabul etmiş, Rusya da Osmanlı'dan alacağı tazminattan vazgeçmiştir. St. Petersburg'da imzalanan bu ilk antlaşmanın ardından 19 Nisan 1909'da İstanbul'da ikinci antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ilk antlaşma teyit edilmiş ve Bulgaristan Doğu Rumeli'de yaşayan Türklerin haklarının korunmasını taahhüt etmiştir.³⁸ Sonuç olarak Osmanlı, Nisan 1909'da imzaladığı İstanbul Protokolü ile Bulgaristan'ın

³³ İmamoğlu, a.g.m., s. 149.

³⁴ Demirtaş, a.g.m., s. 159.

³⁵ Kamil, **a.g.e.**, s. XXVII.

³⁶ Demirtaş, a.g.m., s.s. 160-161.

³⁷ Kurtuluş, **a.g.e.**, s. 20.

³⁸ Kamil, **a.g.e.**, s. XLV.

bağımsızlığını tanımıştır.³⁹ Bu antlaşmalar neticesinde diplomatik temasa geçmiş bulunan Bulgaristan ve Osmanlı aynı yıl içinde İstanbul'da ve Sofya'da büyükelçiliklerini açmışlardır.⁴⁰

1.2. Balkan Savaşları (1912-13) Sebebiyle Gelen Göçmenler

1912'de Balkan Savaşlarının ilki patlak verdi. Savaş öncesi Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ aralarında imzaladıkları antlaşmalarla Osmanlı Devleti'ne karşı bir Balkan Birliği oluşturmuşlardır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu karışıklıklara ek olarak İtalya ile Trablusgarp'ta savaş halinde bulunması sebebiyle Osmanlı'ya saldırmak ve onu Avrupa'dan atmak için bunun iyi bir fırsat olduğuna karar vermişlerdir. Karadağ'ın 8 Ekim'de Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinin yerine getirilmediğini öne sürerek savaş ilan etmesiyle olaylar başlamıştır. 23. madde, Makedonya'da yapılacak reformları içeren bir maddeydi. Karadağ'ın savaş ilanından iki gün sonra beş büyükler olarak tabir edilen Avusturya, Rusya, Fransa, İngiltere ve Almanya Osmanlı Devleti'ne bir nota vermişlerdir. Bu notada savaşa karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bu gelişmelerin üzerinden çok geçmeden 17 Ekim'de Sırbistan ve Bulgaristan, 19 Ekim'de de Yunanistan Osmanlı'ya savaş ilan etmişlerdir. Beş büyükler verdikleri notada savaşı kim kazanırsa kazansın sınırların aynı kalacağını da belirtmiştir. Bunun sebebi savaşı Osmanlı'nın kazanma olasılığıdır. Osmanlı'nın kaybedeceğini düşünmeyen bu devletler savaşın sonunda beklenmedik bir sonuçla karşılaşmış oldular.⁴¹

Savaşın başlamasıyla Bulgaristan'da yaşayan Türklere baskılar artmıştır. Bulgaristan Türklerine yönelik planlar; kültürel asimilasyon ile yıpratmak, göçe zorlamak ve soykırım derecesinde katliamlar yapmaktı. Zulümler, Filibe Rüştüye Okulu'nda başlamış ve öğretmenler tutuklanmıştır. Halk, hapishanelerde aç susuz bırakılmış ve kimileri de türlü bahanelerle öldürülmüştür. Razgrad şehrinde genç kızlar dağlara götürülmüştür. Şumnu, Rusçuk, Silistire ve Vidin gibi şehirlerde de evleri yağmalamışlar ve insanları katletmişlerdir. Bulgar askerlerinin ilerlemesiyle Lüleburgaz ve Edirne halkı bu zulümlerden ve işkencelerden haberdar olarak göç etmeye başlamışlardır. Osmanlı Genelkurmay raporları, Gümülcine'de kiliselere dönüştürülen camilerde Müslümanlara zorla Hristiyan ayinleri yapıldığını, katılmayanlardan para alındığını, gitmemekte ısrarcı olanların da idam edildiğini belirtmiştir. Serez'de halkın ileri gelenleri tutuklanmış, işkence edilmiş ve öldürülmüştür.⁴²

³⁹ Ayşegül İnginar, Bulgaristan'dan Göç (1985-1989), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010, s. 23.

⁴⁰ Kamil, **a.g.e.**, s. XLV.

⁴¹ Kamil, **a.g.e.**, s.s. XLIX-L.

⁴² Kamil, **a.g.e.**, s.s. LI-LIII.

30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı; Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımış, Ege Adaları'nın statüsünü belirleme işini Almanya'ya bıraktığını kabul etmiş, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i Yunanistan'a, Orta ve Kuzey Makedonya'yı Sırbistan'a, Kavala, Dedeağaç ve Edirne'yi Bulgaristan'a vermiştir. Geri çekilen halk büyük zorluklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Göç sırasında demiryolları silahlı kuvvetlere tahsil edildiği için göç eden halk, at arabalarıyla ve yaya olarak topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Pek çoğu devam edemeyecek kadar yorulmuş, gittikleri yerlerde de Hristiyan çetelerle mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Göç sırasında yeterli yiyecek sağlayamayan göçmenler barınma ve korunma konusunda da zor şartlarda kalmış, göçe başlayanların çok azı göçü tamamlayabilmiştir.⁴³ Tam olarak ne kadar insanın göç ettiğine dair bilgi elimizde yoktur.⁴⁴ Yapılan katliamlar Pierre Loti, Claude Farerre ve Henri Nivet gibi gazeteci ve yazarlarca dünya kamuoyu ile paylaşılmıştır. Loti, yabancı gazetelere yazılar yollayarak, Nivet de "Avrupa Siyaseti ve Türk Felaketi" isimli kitabıyla yaşananları paylaşmışlardır.⁴⁵

Bu savaşın sonunda Bulgaristan çok büyük kazanımlar elde etmiş ve bir anda Balkanların en geniş topraklarına sahip devleti konumuna gelmiştir. 23 Mart 1913'te Bulgarlar Edirne'ye girmiş ve savaş sonunda Osmanlı'nın Avrupa kıtasında tek komşusu Bulgaristan oluvermiştir. Bulgaristan'ın elde ettiği topraklar sadece Osmanlı'yı değil Yunanistan'ı ve Sırbistan'ı da rahatsız etmiş ve endişelendirmiştir. İkinci Balkan Savaşı bunun üzerine çıkmış ve ilk savaş sırasında dost olan devletler Bulgaristan'a karşı tek cephe olmuşlardır. Bulgaristan'ın kaybettiği bu savaş sonrası Osmanlı yeniden Edirne'ye girmiş, Bulgaristan ile yeni sınır Meriç Nehri olarak belirlenmiştir.⁴⁶

İkinci Balkan Savaşı 17 Haziran 1913'te başlamıştı. Savaş sonrası bir dizi antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan ilki 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması'dır. Savaşın devam ettiği yaklaşık iki aylık sürede göçler büyük kitleler halinde devam edegelmiştir. Edirne'yi alan Osmanlı ordusu, Batı Trakya'ya hareket edebilecek durumdaydı. Ancak Rusya'nın baskılarının da etkisiyle ilerleyişini sürdürememiştir. Bunun üzerine Batı Trakya'da kalan Türklere baskılar ve zulümler uygulanmaya devam etmiştir. Pek çok Müslüman vaftiz edilmiş ve Hristiyan isimleri verilmiştir. Köylerin meydanlarına da çanlar asılmıştır. Gelenler için Osmanlı, imkanları dahilinde yardım etmeye çalışmıştır. Mesela Romanya'dan bir gemi

⁴³ Kamil, **a.g.e.**, s.s. LIV-LV.

⁴⁴ İnginar, a.g.t., s. 23.

⁴⁵ Kamil, **a.g.e.**, s.s. LV-LVI.

⁴⁶ Kurtuluş, **a.g.e.**, s.s. 21-22.

kiralanmış ve İstanbul'a bazı göçmeler bu gemiyle taşınmışlardır. Ayrıca Mısır Hidivi de 5 bin kişiyi özel yatıyla Mısır'a getirtmiştir. İstanbul'da yoğunlaşan göçmenler camilere ve okullara yerleştirilmiştir. Öyle ki Sultan Ahmet Camii'sinde aylarca namaz kılınamamıştır.⁴⁷

Savaş sadece Balkanlarda yaşayan Müslümanları vurmamıştır. Balkanların etnik ve dini yapısı farklı grupları da etkilenmiştir. Mesela, Sırpların Arnavutlara, Yunanların Bulgarlara ve Musevilere, Bulgarların da Yunanlara ve Musevilere yaptığı baskılar ve zulümler bu insanları da yerlerinden etmiş ve göç etmelerine sebep olmuştur. Rumların ve Musevilerin göç rotaları arasında Trakya ve Anadolu bölgeleri de yer almıştır. Balkan Savaşları sırasında yaklaşık 2 milyon 500 bin insanın yerlerini değiştirmek zorunda kaldığı tahmin edilmektedir.⁴⁸ Bu rakamlar çok büyüktür. Savaşın bir bölgede yaşayan çeşitli halkları nasıl etkileyebildiğinin gözlemlenebilmesi açısından Balkan Savaşları önemli bir örnektir.

Savaşın ardından Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır ve bu antlaşma ile iki ülke arasında göç meselesi ilk kez resmi bir mesele olarak antlaşmada yer almıştır. 29 Eylül 1913'te imzalanan bu antlaşma ile bir nüfus mübadelesi gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bu mübadele her iki sınırın 15 km'lik kısmında oturan insanları etkilemiştir.⁴⁹ Bu antlaşma ile 46.764 Bulgar Bulgaristan'a, 48.570 Türk de Türkiye'ye gelmiştir.⁵⁰

Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey Meclis-i Ayan'da 93 Harbi sırasında ve sonrasında Anadolu'ya 854.870 kişinin geldiğini belirtirken, Meşrutiyet ilanı sonrası ile Balkan Savaşları sonrasında gelenlerin sayılarını 450.000 olarak vermektedir.⁵¹ Tahminlere göre, Trakya ve Makedonya bölgelerinde 300 bin kadar Türk öldürülmüş, 200 bin kadar insan da Hristiyanlaştırılmıştır. Yani Müslüman nüfusun %27'si sistematik bir şekilde öldürülmüştür. 1912'den 1926'ya kadar 812.270 kişi göç etmiş ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır.⁵²

⁴⁷ Kamil, **a.g.e.**, s.s. LVII-LIX.

⁴⁸ Kamil, **a.g.e.**, s.s. LIX-LX.

⁴⁹ Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", **CTAD**, Yıl: 8, Sayı: 16 (Güz 2012), s.s. 82-83.

⁵⁰ Kamil, **a.g.e.**, s. LXV.

⁵¹ Yıldırım, a.g.m., s. 84.

⁵² Kamil, **a.g.e.**, s. LXVII.

1.3. I. Dünya Savaşı Sırasında Bulgaristan-Osmanlı İlişkileri ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Yönelik Tutumlar

1910'lar birinin bitip diğerinin başladığı savaş yıllarıdır. Balkan Savaşlarının ardından Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914'te gizli bir antlaşma imzalamıştır. 29 Ekim 1914'te de fiili olarak savaşa katılmıştır. Bulgaristan'ın savaşa girmesi biraz daha geç olmuştur. 1915'te Çanakkale'de yaşanan mücadeleden Osmanlı'nın galip ayrılmış olması, Bulgaristan'da İttifak Blok'una karşı ilgiyi artırmıştır. Artan bu ilgiyle birlikte Almanya'nın da teşvikleriyle iki ülke arasında 3 Eylül 1915'te Sofya'da bir sınır antlaşması imzalanmıştır.⁵³ Bu antlaşmayla Karaağaç ve Dimetoka Bulgaristan'a terk edilmiştir.⁵⁴ Bu önemli bir tavizdir ve bu taviz ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. 6 Eylül 1915'te Bulgaristan, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak anlaşması yapmıştır.⁵⁵ Bu gelişmelerin ardından Kral Ferdinand ve Başbakan Radoslavof 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a savaş ilan ederek İttifak Blok'una katılmış oldu.⁵⁶

Bulgaristan iç siyasetinde farklı görüşlere sahip kesimler vardı. İtilaf güçlerinden yana olan siyasetçilerle birlikte Rusya yanlısı Rusofil denilen gruplar da İttifak Blok'una girilmesine karşıydı. Bu gelişmeleri Sofya sefirleri olan Ali Fethi Bey ile sonrasında Safa Bey yakından takip etmişlerdir.⁵⁷ Radoslavof'un başbakan seçilmesinde Osmanlı devlet adamlarının da aktif bir rolü olduğu söylenebilir. Öyle ki, Bulgaristan'da yaşayan Türklere ona oy atmaları için propaganda yapılmıştır. İttifakın ilk olumlu adımı bu şekilde atılmıştır. Seçimlerin sonunda Gümülcine'den 13 Türk meclise girmiş ve Radoslavof hükümetini desteklemişlerdir.⁵⁸

İki ülkenin aynı safta savaşmaya başlamasının ardından cephelere yardım mevzusu da konuşulmaya başlanmıştır. 25 Aralık 1915'te Almanya'nın genel karargâhında temsilci olan Bulgar Albay Gançev, Türk ordusunun Bulgaristan'a savaştığı cephelerde destek olması için General von Falkenhayn ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ancak Bulgaristan Genelkurmay'ı böyle bir taleplerinin olmadığını Albay Gançev'e bildirmişlerdir. Ayrıca bu destekle Gümülcine'de bir hareketliliğin oluşabileceğinden çekinmişlerdir. Albay Gançev, von Falkenhayn ile bir görüşme daha gerçekleştirerek bu taleplerini geri çekmişlerdir. Bu

⁵³ Ökkeş Nariç, "İki Komşunun İlk İttifakı (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)", **Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, 2(4), 2019, s. 319.

⁵⁴ Fatih Mehmet Sancaktar, "Aleksander Malinof Hükümeti ve Türk-Bulgar İlişkilerine Etkisi (Haziran-Eylül 1918)", **Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology**, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı, 2019, s. 130.

⁵⁵ Nariç, a.g.m., s. 319.

⁵⁶ Sancaktar, a.g.m., s. 130.

⁵⁷ Sancaktar, a.g.m., s. 131.

⁵⁸ Nariç, a.g.m., s. 325.

görüşmede Falkenhayn Türklerden bir çekinceleri olmaması yönünde Bulgaristan'ı telkin etmiştir. Albay Gançev Enver Paşa ile 20 Haziran 1916'da irtibata geçerek Romanya'nın savaşta takınacağı tavra göre Bulgaristan'ın emrine 6 adet Türk tümeninin verilebileceği bilgisini almıştır. Ancak doğrudan Türk yardımı almak istememişlerdir. Almanya'nın bir ricası olarak Alman kuvvetlerinin yerine Türk askerleri geçiyormuş gibi olmasını Bulgaristan Genelkurmay'ı von Falkenhayn'dan istemiştir. Bu şekilde Bulgaristan Osmanlı'ya borçlu kalmak istememiş ve herhangi bir anlaşmazlığın önüne geçmek istemiştir. Somut adımlar eylülde gerçekleşmiştir. 10 Eylül 1916'da Bulgaristan, Makedonya cephesinden yoğun bir saldırı altında kalmıştır. Bunun üzerine Almanya, Bulgaristan'ın talebi doğrultusunda Enver Paşa ile görüşmüş ve Enver Paşa, Makedonya cephesine 46'ncı ve 50'nci tümenlerden oluşan 20'nci Türk kolordusu ile 177'nci Türk alayını göndermeyi kabul etmiştir. Romanya'nın savaşa katılmasının ardından da Dobruca cephesine 6'ncı kolordu gönderilmiştir.⁵⁹

Bu savaşta Bulgaristan ile Osmanlı'nın aynı safta yer alması iki ülke arasındaki ilişkileri ılımlı hale getirmiştir. Ancak sorunlar yok değildi. Mesela, Müslüman vatandaşlara karşı takınılan ayrımcı politika bir şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte bu Müslümanların Bulgar ordusuna zorla alınmaları bir sorun teşkil etmiştir. Sorunlar bir yıl önce düşman olan iki devletin bir anda müttefik olmasıyla ötelenmeye çalışılıyordu. Bu belli ölçüde yapılabilmektedir. Ancak iki halk arasında bir güven ilişkisi kurulmadığı aşikardır. I. Dünya Savaşı'na kadar 1878'den beri Bulgarlar hakkında kötü deneyimlere sahip Müslümanlar bu deneyimleri aşabilecek gibi değildir.⁶⁰

Rusya'nın savaştan çekilmesinin ardından Brest-Litovsk Antlaşması'na göre Osmanlı Kafkasya'da birtakım kazanımlar elde etmekle birlikte Karadeniz'deki Rus donanmasının paylaşımında da söz sahibi olmuştur. Bu gelişmeler de Bulgar siyasetçilerini ve kamuoyunu rahatsız etmiştir. Özellikle Rus donanmasıyla ilgili gelişmeler Bulgaristan'ın canını sıkmıştır.⁶¹ Ayrıca Dobruca cephesinde kazanılan zaferden sonra Ruslara ve Romenlere karşı oluşturulan istihkamlara Türklerin de konuşlandırılması Bulgaristan'ı rahatsız etmiştir. Çünkü Osmanlı'nın Dobruca toprakları üzerinde bir hak talebinde bulunmasından korkuyorlardı. Osmanlı dahil diğer ittifak ülkeleri de Bulgaristan'ın bu denli toprak kazanıp genişlemesini istemiyorlardı. Osmanlı savaşın başında Bulgaristan'a verilen toprakları istemiş ancak anlaşma

⁵⁹ Narinç, a.g.m., s. 321-324.

⁶⁰ Sancaktar, a.g.m., s.s. 133-134.

⁶¹ Sancaktar, a.g.m., s. 140.

sağlanamamıştır.⁶² İlişkiler bu şekilde kopma noktasına gelmiş ve savaş dostluğu sebebiyle kurulan ilişkiler yıpranarak gevşemeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı döneminde adı geçen Radoslavof hükümetinin ardından Demokrat Parti lideri olan Aleksander Malinof kısa sürecek bir hükümet kurmuştur. Haziran 1918’de göreve başlayan bu hükümet Eylül 1918’e kadar hükümette kalmıştır. Malinof hükümette olduğu sürede Almanya ile sürtüşmeler yaşamıştır. Osmanlı ile de sınır bölgesinde yapılan anlaşmalara ters düşen hareketlenmeler başlamıştır. Osmanlı sınırına yakın cepheye uzak bir bölgeye asker yığılması ve bölgede yaşayan Türklerin başka yerlere gönderilmesi ilişkiler açısından önemli dönüm noktalarından olmuştur. Osmanlı’nın Edirne’den Karaağaç’a asker geçişlerini Bulgaristan’ın zorlaştırmaya başlaması da başka önemli bir gelişmedir.⁶³

Malinof, Bükreş Antlaşması’nın üzerine hükümete gelmiştir. Bu antlaşma, Romanya’nın savaş dışı kalmasıyla Kuzey Dobruca bölgesini topraklarına katması üzerine Osmanlı’nın da savaşın başında taviz olarak verilen yerleri geri almak istemesi üzerine şiddetli tartışmaların alevlenmesine sebep olmuştur. Bu Malinof hükümetinin Osmanlı ile olan ilişkisini etkilemiş en önemli husustur.⁶⁴ Öyle ki Bulgaristan’daki rejim Türklere ve Müslümanlara karşı hoşgörülü davranmış böylece Anadolu’ya yönelik göçlerde de bariz azalma gerçekleşmiştir. Bulgaristan’da bu hoşgörü ortamının yaşandığı dönemde iktidarda Çiftçi Partisi bulunmaktaydı. Bu partinin lideri Stamboliyski’nin suikasta uğramasının ardından faşist parti iktidara geçmiş, Türk ve Müslüman azınlıklara karşı baskıcı tutum yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bunun sonucunda göçler yeniden belirgin şekilde hızlanmıştır.⁶⁵

Bulgaristan 29 Eylül 1918’de Selanik Ateşkes Antlaşması’nı imzalamış ve savaştan çekilmiştir.⁶⁶ 27 Kasım 1919’da da İtilaf Devletleri’nin Bulgaristan’la imzaladığı Neuilly Antlaşması’nda Bulgaristan, azınlıkların haklarını garanti altına alacağını taahhüt etmiştir. Stamboliyski iktidarı süresince bu antlaşmaya göre davranmıştır.⁶⁷

⁶² Narinç, a.g.m., s. 326.

⁶³ Sancaktar, a.g.m., s. 139.

⁶⁴ Sancaktar, a.g.m., s.s. 140, 147.

⁶⁵ Kurtuluş, **a.g.e.**, s.s. 22-23.

⁶⁶ Narinç, a.g.m., s. 329.

⁶⁷ İnginar, a.g.t., s. 23.

1.4. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Arasında Bulgaristan'la İlişkiler ve Göçler

İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan ile imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması'ndan sonra ülkede bir ihtilal gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda bir seçim yapılmış ve Çiftçi Partisi'nin başkanı Stamboliyski seçimleri kazanmıştır.⁶⁸

1919'da Bulgaristan'da başa geçmiş Stamboliyski Hükümeti (1919-1923), Bulgaristan ve Türkiye arasında ilişkilerin nadir iyi olduğu zamanlardandır. İki ülke arasındaki iyi ilişkiler Bulgaristan Türklerine de olumlu şekilde etki etmiştir. Stamboliyski Hükümeti'nin Bulgaristan'da başta olduğu yıllar, Türkiye'nin Millî Mücadele yıllarına denk gelmektedir. Türkiye'nin bu mücadelesini destekleyen Stamboliyski, Türk askerilerine ve göçmenlerine yaptığı iki milyon liralık yardımın yanı sıra çiftçi göçmenlere toprak, tarım aletleri ve tohum vermiştir. Bunların dışında Kızılay'a İzmir, Bursa ve Trakya'ya gönderilmek üzere yiyecek yardımında bulunmuştur.⁶⁹ Bu faaliyetlerden de anlaşılabileceği üzere Bulgaristan'ın Türk ve Müslüman nüfusunun 1878'den beri belki de yaşadığı en huzurlu ve mutlu dönemin Çiftçi Partisi'nin iktidarı sırasında yaşandığı söylenebilir. Türk nüfusun en çok maruz kaldığı kendi dillerini kullanamama, kültürlerini yaşayamama, okullarını açamama ve ibadetlerini serbestçe yapamama gibi pek çok baskı ve zulüm bu dönem gerçekleştirilmemiştir.⁷⁰

Eğitim alanında önemli bir yasa çıkarılmıştır. 21 Temmuz 1921 yılında çıkarılan bu eğitim yasası Türk okullarına ayrı müfettiş atanması, Bulgarca eğitim zorunluluğunun kalkması gibi pek çok önemli kararı barındırmaktadır. Bu yeni düzenlemelerle birlikte Türk okullarının sayısı 1.712'ye ulaşmıştır. Eğitimde yaşanan bu refah zamanla azalmakla birlikte 1950'lere kadar devam etmiştir. Ancak, Yücel Kaştan başka bir iddiada bulunmaktadır. Ona göre Bulgaristan, uyguladığı bu hoşgörü ve dostluk politikasını birtakım emellerini gerçekleştirmek amacıyla sürdürmekteydi. Çünkü, Rusya'nın güdümünde bir politika benimseyen Bulgaristan, çevre ülkelerde de Bolşevizm'in yayılmasını istemekteydi. Öyle ki Rusya'nın etkisiyle Bulgaristan Çerkez Ethem'e, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelik suikast girişiminde destek vermiştir.⁷¹

Haziran 1923'te bir darbe gerçekleşmiş ve milliyetçilerin gerçekleştirdiği bu darbe sonucunda Stamboliyski hem iktidarından hem de canından olmuştur. 1923'ten sonra iktidarı

⁶⁸ Yücel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 72, 2008, s. 670.

⁶⁹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu; "II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", *Geçmişten Günümüze Göç*, Ed. Osman Köse, Cilt: 1, Samsun, 2017, s. 321.

⁷⁰ Kaştan, a.g.m., s. 673.

⁷¹ Kaştan, a.g.m., s.s., 673, 681.

eline alan milliyetçi hükümetler, Müslümanlara ve Türklere karşı baskıcı politikalarını artırmıştır.⁷²

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yunanistan ile gerçekleştirilen mübadeleden dolayı Türkiye'ye göç etmek isteyen Bulgaristan'daki Türklerin göçü ertelenmiştir. 1925 yılında da bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Neuilly ve Lozan Barış Antlaşmaları gereği belirlenen azınlık haklarının, her iki ülkenin azınlıklarına karşı eşit uygulanması kararı alınmıştır. Azınlıklar isterse taşınmaz mallarını da yanlarına alarak kendi ülkelerine gidebileceklerdir. 1925'te yapılan bu anlaşmada ortaya çıkan pürüzleri gidermek amacıyla da 1929'da "Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi" adıyla bir antlaşma daha imzalanmıştır. Kaştan'ın paylaştığı rakamlara göre 1923 ile II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar Türkiye'ye Bulgaristan'dan yaklaşık olarak 200 bin göçmen gelmiştir.⁷³

1930'lu yıllarda Bulgaristan'dan Türklere zulmün ve baskının arttığına dair haberler gelmeye başlamıştır. Bulgaristan'daki basın organları da bu haberlerin Türkiye'de abartıldığına dair yazılar kaleme almışlardır. 1933'te "Razgrad Hadisesi" olarak bilinen olayın gerçekleşmesinin ardından Romanya'ya kaçmak zorunda kalan Türkler olmuştur. Aynı yıl 1929'da imzalanan antlaşmanın uzatılması için yeni bir antlaşma yapılmış ve antlaşmanın 1934'ten itibaren beş yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir.⁷⁴

Razgrad Hadisesi olarak bilinen olay, Bulgaristan'ın Razgrad şehrindeki Türk mezarlığına Bulgarların saldırması olayıdır. Bulgar makamları konuyu büyütmemiş, olayı birkaç öğrencinin ve milliyetçinin gerçekleştirdiğini belirtmişlerdir.⁷⁵ Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesinde konu hakkında bir makale yazmıştır. "*Olayı insanlık noktasından değerlendiresek bile çok fena bir olaydır*" diyen Yunus Nadi, bir an önce ilişkilerin normalleşmesi için Bulgar makamlarının gerekenleri yapması gerektiğini belirtmiştir. Olay Türkiye'de uzun bir süre yankı bulmuştur. Yunus Nadi daha sonra bir makale dizisi kaleme almış⁷⁶ ve Akşam gazetesinden Necmettin Sadık da konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.⁷⁷ Yazarların ikisi de Bulgaristan'ın olay sonrası yaptığı dostluk çağrılarını samimi bulmuş ve ilişkilerin yoluna girmesini temenni etmişlerdir.

⁷² Kaştan, a.g.m., s.s. 671, 673.

⁷³ Kaştan, a.g.m., s. 674.

⁷⁴ Kaştan, a.g.m., s.s. 676, 678.

⁷⁵ Akşam, 20 Nisan 1933.

⁷⁶ Cumhuriyet, 28-30 Nisan 1933.

⁷⁷ Akşam, 22 Nisan 1933.

1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya “Balkan Antantı”nı ilan etmişlerdir. Balkanlarda barış ve dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmek amacıyla kurulan bu birliğe Bulgaristan katılmamıştır. Bulgaristan mevcut sınırlardan memnun değildir ve bunu Başbakan Muşanov kendi açıklamalarıyla da dile getirmiştir. Bulgaristan bölgedeki huzuru, kendi lehine sınırların değişmesinde aramaktadır.⁷⁸ Yaklaşan savaş öncesi revizyonist bir politika içinde olan Bulgaristan çevre ülkeleri endişelendirmektedir. Bu şekilde yapılan antantın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

1935 yılında Türkiye, Bulgaristan’la olan sınırın güvenliğini arttırmaya karar vermiştir. Trakya’nın nüfusunun arttırılması için planlar yapılmıştır. Aynı yıl İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bir basın toplantısı düzenlemiştir. Bu konuşmasında Türkiye’nin komşularına karşı iyi ilişkilerde bulunduğunu ancak Bulgaristan’ın aynı iyi ilişkiyi kurmadığını söylemiştir. Bu sebeple de Bulgaristan’la olan sınır bölgelerine 500 bin göçmen yerleştirmeyi planladıklarını söylemiştir. 1935 yılının mayıs ayında yaptığı başka bir konuşmada da Bulgaristan’da yaşayan Türklere zulmedildiğini ve gerekirse orada yaşayan her Türk’e yetecek kadar toprakları olduğunu söylemiştir. Bu açıklamaların ışığında, 1935 ile 1940 yılları arasında gerçekleşen göçler sonucunda Bulgaristan’dan 95.964 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Başlayan II. Dünya Savaşı nedeniyle ise göçler yavaşlamış ve 1941-1949 arasında yalnızca 14.390 göçmen Türkiye’ye göç etmiştir.⁷⁹

Atatürk ve İnönü dönemleri sırasında Bulgaristan’dan iskanlı olarak 75.877, serbest olarak da 144.209 kişi Türkiye’ye göç etmiştir.⁸⁰ Yani 1923 ile 1949 arasında toplam 220.086 kişi Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiştir. 1923’ten 1939’a kadar yaklaşık 200 bin kişinin göç etmesine rağmen 1949’a gelindiğinde bu sayının resmi olarak 220 binde kaldığı görülmektedir. 1939’dan sonra göç edenlerin sayısında ciddi azalmalar gerçekleşmiştir. Bunun en büyük sebebi de II. Dünya Savaşı’nın yaşanmasıdır. 1950 yılında ise artık Bulgaristan içinde biriken Türk nüfustan rahatsız olmaya başlayan Bulgar hükümeti göç için insanları teşvik etmiştir.

⁷⁸ Kaştan, a.g.m., s. 679.

⁷⁹ Ağanoğlu, a.g.e., s.s. 361-362.

⁸⁰ Sarıkoyuncu Değerli, Karakuzu, a.g.m., s. 323.

1.5. Bulgaristan'ın Komünizm İdaresi Altında Azınlıklara Karşı Tutumu ve Göçler

1944 yılından 1989 yılındaki “Büyük Göç”e kadar Bulgaristan hükümeti ülkedeki çeşitli Müslüman unsurları asimile etmek amacıyla sistemli olarak politikalar uygulamıştır. Homojen bir Bulgar devleti, “*tek bütün bir Bulgar ulusu*” yaratma politikasının ilk uygulandığı azınlıklar Romanlar ve Pomaklar olmuştur. 1984’te Türklere karşı başlatılan isim değiştirme politikası ilk olarak Romanlara ve Pomaklara uygulanmıştır. Ancak toplumda büyük tepkilere sebebiyet vermemiştir.⁸¹

Komünizm idaresi ile yönetilmeye başlanan Bulgaristan’da Türkiye’nin Sofya Büyükelçiliği’ne dilekçeler gönderen Türklerin yaşadıklarını belirttikleri sorunlar başlıca ekonomik, etnik, dini ayrımcılık ve baskıcı politikalar olmuştur. 31 Mayıs 1947’de Bakanlar Kurulu bir kararname yayınlamıştır. Bu kararnamede Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçlerin, yapılacak antlaşmalar çerçevesinde ve yavaş yavaş gerçekleşeceği kararlaştırılmıştır.⁸² Ancak 1950’de Bulgaristan, biraz da Türkiye’yi zor durumda bırakmak amacıyla kapılarını açmış ve isteyen Türklerin, Pomakların ve Romanların Türkiye’ye gidebileceğini söylemiştir.

1944 ile 1984 arasında gerçekleşen 1950-51 Göçü, Komünist iktidarın başa gelmesinin ardından Türkiye’ye yönelik gerçekleştirilen ilk büyük kitlesel göç hareketi olmuştur. Bulgaristan, Türkiye’ye verdiği notayla, 250 bin kadar Bulgaristan Türkünün Türkiye’ye kabul edilmesini istemiştir. Şimşir, belirtilen bu göçmen sayısını on yılın getirdiği bir “*birikim*” olarak okumaktadır. 1940-49 yılları arasında normal göç olmadığını belirten Şimşir şöyle devam etmektedir, “*Normal durumda bu on yıl içinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye 150-200 bin kadar göçmen gelebilirdi. Gelemeyince, tahminen bu kadar büyük bir birikim oldu*”. Her yıl Bulgaristan’dan Türkiye’ye 15-20 bin kişinin göçü göze alarak göçmen olduğunu belirterek, “*Kendiliğinden akıp duran suyun önüne sanki bir set çekilmiş ve setin arkasında on yıllık büyük bir birikim olmuştu... 1950 yılına gelindiği zaman artık setleri zorlamaya başlamıştır.*” demektedir.⁸³

İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı 1939’dan itibaren Bulgaristan’dan gerçekleşen göçlerde, 1939 yılı öncesiyle kıyaslandığında gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir. İstatistik yıllıklarına yansıyan rakamlara göre, çoğunluğu Balkan devletlerinden olmak üzere Türkiye’ye 1937’de 26.752, 1938’de 29.678 ve 1939’da 21.458 kişi göç etmiştir. 1940 itibarıyla

⁸¹ Kurtuluş, a.g.e., s.s. 75, 77.

⁸² Ağanoğlu, a.g.e., s. 363.

⁸³ Şimşir, a.g.e., s. 231.

bu rakamlar ilk önce yarı yarıya düşerek 1940'ta 11.216 ve 1941'de 12.063 kişi olmuştur. 1942'de 4.261 kişi gelmiş ve göç edenlerin sayısı keskin düşüşlerine devam etmiştir. 1944'te sadece 981 kişi Türkiye'ye göç etmişken İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin de etkisiyle rakamlar tekrar yukarılara doğru çıkmıştır. 1945-1949 yıllarında 2 bin ila 7 bin arasında değişen rakamlarla Türkiye'ye göç devam etmiş, 1950 yılında ise 1940 yılından önceki rakamları ikiye katlayarak 55.056 kişi Başbakanlık istatistik verilerine göre Türkiye'ye göç etmiştir. O yıl gelen 55.056 kişiden 54.907'si Bulgaristan'dan göç etmiştir.⁸⁴

1950 yılına gelindiğinde karşılıklı notalar verilmiş ve gerilim tırmanmışken göçler de başlamıştır. 1 Ocak 1950-30 Eylül 1951 tarihleri arası 212.150 kişiye vize verilmiş ve göçler gerçekleşmiştir. Bu sayının tamamı Türkiye'ye gelememiştir. 1950-51 yılları içinde, göç 1951 Kasım'ında aniden durdurulana kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye 37.351 aile ve toplam 154.393 kişi göç etmiştir.⁸⁵ Gelen 154 bin göçmenin bazılarıyla bir anket gerçekleştirilmiştir ve bu ankete göre göçmenlerin sadece %11'i kendi istekleriyle göç etmiştir. Ankete katılanların %74'ü de şahsen kötü tutum gördüklerini belirtmiştir.⁸⁶

1950 nüfus sayımına göre Türkiye'nin nüfusu 20.934.670'tir. 1955 nüfus sayımlarında bu sayı 3.130.093 kişi artarak 24.064.763 olmuştur.⁸⁷ 1950-51 yıllarında gelen göçmenler bu beş yıllık süre zarfında devleti biraz zorlamış olacak ki, gazetelere bu tarz haberler yansımıştır. Hızla artan Türkiye nüfusuna dışarıdan tahmin edilemeyen böyle bir nüfusun girmesi beklenmiyordu.

1990 yılı istatistik yıllıklarında yer almayan ancak 1950 yılında basılan yıllıklarda anadil, vatandaşlık ve din gibi çeşitli istatistiklerin de tutulduğu görülmektedir. Buna göre Türkiye'de 1945 nüfus sayımına göre 222.270 kişi Bulgaristan doğumludur. 1950 yılına ait bu yönde bir veri tutulmamış olsa da 1955 yılında tutulan veriye göre bu sayı 295.917 olmuştur. Anadilini Bulgarca olarak belirtenlerin sayısı 1945 yılında 8.750'dir ancak aynı yıl anadilini Pomakça olarak belirtenlerin sayısı 13.033'tür. 1955 istatistiklerinde Bulgarca ve Pomakça bir başlık altında, Bulgarca adı altında belirtilmiş ve 21.000 kişi anadilini bu doğrultuda beyan etmiştir.⁸⁸

⁸⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, Cilt: 18, Ankara, s. 67; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1951, Cilt: 19, Ankara, s.s. 128-129.

⁸⁵ Şimşir, a.g.e., ss. 242, 246.

⁸⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. 364.

⁸⁷ İstatistik Yıllığı 1951, s. 72; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1959, Yayın no: 380, Ankara, s. 34.

⁸⁸ İstatistik Yıllığı 1950, s. 45; İstatistik Yıllığı 1959, s.s. 81, 86.

1950-51 göçünün ardından, “*Yakın Akraba Göçü*” olarak bilinen 1969-78 yılları arasında gerçekleşen göç hareketi gelmektedir. 1950-51 yılları arasında Türkiye’ye göç etmiş aileler arasında parçalanmış aileler sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun ve 1950’de göç etmek için hazırlanan ancak 1951 Kasım’ında göçün yasaklanması sebebiyle göç edemeyen ailelerin göçlerini tamamlamak amacıyla iki taraf arasında bir antlaşma imzalanmıştır.⁸⁹ 20-26 Mart 1968’de Türkiye’ye ziyarette bulunan Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov ve heyeti daha önceden hazırlanmış antlaşmayı imzalamış ve on yıla yakın sürecek bu göç hareketi resmîyet kazanmıştır. 1968-1978 yılları arasında yaklaşık 130 bin kişi Türkiye’ye göç etmiştir.⁹⁰ 1963 yılında Türkiye’nin Sofya Büyükelçiliği’ne ulaşan dilekçelerde göç etmek istediğini söyleyen kişi sayısının yaklaşık 400 bin olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, göç esnasında bu sayının pek azı göç etmiştir. Bulgaristan Hükümeti, dilekçe verenlere dahi kötü davranmış, onları dövmüş veya hapse atmıştır.⁹¹

Son olarak, Bulgar Komünist Partisi Birinci Sekreteri ve Bulgaristan Başbakanı olan Todor Jivkov’un 1984 yılında sistemli bir şekilde başlattığı Müslüman azınlıkların asimilasyonuna yönelik politikası sonucunda zulümden kaçan yüzbinlerce göçmen Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştır. Göç etmek zorunda kalan azınlıkların hepsi Müslüman halklardır. Büyük bir kısmı Türk kökenli olmak üzere Pomaklar ve Romanlar da Jivkov’un zulmünden kaçan diğer azınlık gruplarıdır. 1989 yılının mayıs ayında başlayan kitlesel göçler sonucunda Mayıs 1990’a kadar 345.960 göçmen Türkiye’ye göç etmiştir. Aynı yıl içinde Bulgaristan’a geri dönen göçmenlerin toplam sayısı 133.272’dir. Buna göre, Mayıs 1989-Mayıs 1990 arasında Türkiye’de ikamet etmeye başlayan göçmenlerin sayısı 212.688’dir.⁹²

1.6. 1877’den Beri İzmir’e Gelen Göçmenler ve İzmir’in Göç Açısından Önemi

Ayşe Kayapınar makalesinde İzmir’in Bulgaristan’dan yapılan göçler açısından önemini maddeler halinde sıralamıştır. İzmir’in 1877-78 Savaşı’nın ardından gerçekleşmeye başlayan göçlerde, İstanbul’un yükünü hafifletmek amacıyla Anadolu’ya açılan bir kapı görevi üstlendiği daha önce belirtilmişti. Kayapınar da ilk maddesinde bunu vurgulamış, İzmir’in, göçmenlerin karaya çıktığı bir liman olduğunu ifade etmiştir. Ardından, İzmir’in karayoluyla Anadolu’nun farklı bölgelerine sevk edilen göçmenler için bir aktarma istasyonu olduğu yani

⁸⁹ Anlaşmanın tam adı, “*Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye’ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma*”dır. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 365.

⁹⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 336, 348, 361. Türkiye Hükümeti anlaşmanın imzalandığı 1968 yılında 1978’e kadar yaklaşık 30 bin göçmenin geleceğini ön görmüştür. Ancak sonunda 130 bin kişi gelmiştir. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 365-366.

⁹¹ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 365.

⁹² Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 457, 459.

bir geçici konaklama yeri olduğu, bunun dışında iskân edilecek önemli bir merkez olduğu vurgulanmıştır.⁹³ Mesela, 1877 Ağustos’unda muhacirleri taşımak amacıyla hazırlanmış Vasıta-yı Ticaret gemisiyle İzmir’e 1.500 kişilik bir kafil e gelmiştir. Çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan bu gemiyle gelenler, Hacı Mahmut Camii civarında inşa edilmiş okula yerleştirilmiştir.⁹⁴

1878’de Dedeâğaç üzerinden İzmir’e 19.150 kişi gönderilmiştir. Çoğunluk İstanbul’dan sevk edilmekteydi.⁹⁵ 1878’in Şubat’ında İzmir’in İngiliz Konsolosu F. Reade, İstanbul’daki İngiliz büyükelçisine gönderdiği raporda kente gelenlerin tıkanıklıklara yolaçtığını, yapılan yardımların yetersiz kaldığını ve hala insanların gelmeye devam ettiğini üzüler ek belirtmiştir.⁹⁶ Aralık 1878’e kadar İstanbul’dan İzmir’e sevk edilen göçmen sayısı 66 bindir. Ancak bu sayı, bölgenin kaldıramayacağı kadar yüksek bir sayı olduğu için göçmenler, Anadolu’nun farklı bölgelerine dağıtılmıştır. Temmuz 1879’a kadar 6 bin göçmen çeşitli sebeplerle geri dönmüş, 9 bini Suriye’ye gönderilmiştir. İzmir’de 5-6 bin civarında göçmen kalmıştır. Kalanların her türlü ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Hatta göçmen kadınlara meslek kursları da açılmıştır.⁹⁷ 1879’da Aydın Valiliği, İzmir’e giden göçmenlerin artık şehir için sorun oluşturması üzerine Aydın’ın muhacirler için daha müsait olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, İzmir’e sevk devam etmiş ve 1891 yılına gelindiğinde İzmir’e 77 binden fazla muhacir ulaşmıştır.⁹⁸

93 Harbi sonucunda gerçekleşen göçleri, 1896’da Girit’ten gelen göçmenler takip etmiştir. Haziran 1897’de Yunanistan Girit’i işgal etmiş ve binlerce Müslüman, başta İzmir olmak üzere Anadolu’ya göç etmeye başlamıştır. İzmir’e gelen ve yerleşen kişilerin sayıları net olarak bilinmese de 1894’te adanın nüfusunu Karpat 250.000 olarak belirtmiştir. Bu sayının yüzde 30’u Müslümandır. Bu oran zaman içinde azalmış ve Cumhuriyet döneminde gerçekleşen mübadele ile sıfırlanmıştır.⁹⁹

1896’da Girit’in işgaliyle birlikte Anadolu’ya doğru gerçekleşen göç hareketinin ardından 1913’te Balkanlar’dan büyük kitleler halinde göç devam etmiştir. İzmir 1878’de olduğu gibi bu tarihte de Anadolu’ya açılan kapı işlevini sürdürmüş ve pek çok göçmen

⁹³ Ayşe Kayapınar, “Bulgaristan’dan Anadolu’ya Yapılan Göçlerde İzmir’in Yeri ve Önemi”, **Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2018, s. 8.

⁹⁴ Erkan Serçe, “İzmir’de Göçlerle Değişen Yerleşim Düzeni ve Yaşam”, **Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2018, s. 61.

⁹⁵ Kayapınar, a.g.m., s. 9.

⁹⁶ Serçe, a.g.m., s. 62.

⁹⁷ Kayapınar, a.g.m., s.s. 9-10.

⁹⁸ Serçe, a.g.m., s. 62.

⁹⁹ Serçe, a.g.m., s.s. 62-63.

Türkiye'ye İzmir limanından giriş yapmıştır. 11 Mart 1913'te İzmir'e gelen göçmen sayısı yaklaşık 10 bindir. Göçmenler geçici olarak cami, mescit, tekke ve okullara yerleştirilmiştir. Ayrıca Sinekli ve Kızılçalı'da çadırlar kurulmuştur. Onlara tahsis edilen bu mekanlarda konaklayan muhacirler ardından Aydın, Manisa ve Menteşe'ye gönderilmiştir. Türklerin yanı sıra Pomaklar da 1912 sonrası İzmir'i tercih etmişlerdir. Henüz 1890'lı yıllarda da Kemalpaşa ilçesinde köyler kurdukları bilinen Pomaklar, Balkan Savaşlarının ardından da İzmir'e yerleştirilmişlerdir. Daha çok Gaziemir bölgesine ikamet etmek amacıyla yönlendirilmişlerdir. Bununla beraber, Türk ve Pomak göçmen fark etmeksizin İzmir'in pek çok ilçesi göçmenlere yeni yurtlar olmuştur. İzmir'in Torbalı ilçesine yerleşmiş muhacirlerle ilgili kayıtlar vardır. Torbalı'nın 1907-1922 tarihli nüfus kayıtlarında Bulgaristan'dan gelerek bu ilçeye yerleşmiş göçmenlerin kayıtlarına ulaşılabilir. İzmir'in bir başka ilçesi olan Tire'de de 1904 yılında Bulgaristan'ın Lofça ve Kızanlık kentlerinden gelerek yerleşen insanların kayıtları bulunmaktadır.¹⁰⁰

Cumhuriyet döneminde İzmir'e göçler devam etmiştir. Göçmenler kara ve deniz yoluyla Türkiye'ye gelmişlerdir. Arabalarla ve trenlerle gelen göçmenlerin Türkiye'ye giriş noktası Edirne-Karaağaç'tır. Giriş işlemlerinin ardından misafirhanelere kayıtları yapılır ardından sağlık muayenesi tamamlanır ve göçmenler iskân birimine yönlendirilirlerdi. Deniz yoluyla gelenler Varna'dan gemiye biner ve İstanbul Tuzla'da veya İzmir Urla'da karaya çıkarlardı. Nerede karaya çıkacakları iskân edilecekleri bölgeye göre belirlenirdi. 1924 yılı kayıtlarına göre İzmir'de toplam 3.000 kişiyi ağırlayacak kapasitede misafirhane vardır. 1936'da alınan bir kararla İzmir, göçmenlerin iskân edileceği mıntıklar arasına dahil edilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca göçmenlere dağıtılmak üzere çiftlikler istimlak edilmiştir. Kayapınar makalesinde, 1950-60 yılları arasında İzmir'e yerleşen Türklerin 1.160 aileden oluştuğunu söylemektedir.¹⁰² *Yeni Asır* gazetesinin iskân müdürü ile yaptığı haberde müdür Seliç, 7.389 kişinin iskân hakkı kazandığını söylemiştir. 1.730 aileye karşılık gelen bu insanların nerelere yerleştirildiklerini de belirtmiştir.¹⁰³ Şimşir, 1950-51 Bulgaristan göçü sırasında İzmir'e 10.141 kişinin yerleştiğini belirtmektedir. Bu rakam 2.123 aileye tekabül etmektedir. 1952'den "Büyük Göç" olarak adlandırılan 1989 Göçü'ne kadar olan aralıkta da benzer sayıda kişi İzmir'e

¹⁰⁰ Kayapınar, a.g.m., s.s. 11-12.

¹⁰¹ 1937 yılına ait bir belgede, babası daha önce Menemen'in Sözbeyli köyüne göç etmiş İsmail adında birinin, durumunun göz önüne alınarak 2'nci yasak bölgede bulunan bu köyü göçüne izin verilmiştir, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 80-93-15, (bkz. EK-1).

¹⁰² Kayapınar, a.g.m., s.s. 13-14.

¹⁰³ *Yeni Asır*, 11 Aralık 1951. Daha detaylı bilgi için bkz. "Türlklere Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri" başlığı, s. 38.

yerleşmiştir. Sonuç olarak, 1952-88 arası İzmir'e 10.121 kişi yerleşmiştir ve 1950 ile 1988 arasında toplam 20.262 kişi İzmir'e yerleşmiştir.¹⁰⁴

Bugün İzmir'de göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı mevkiler; Bornova Atatürk, Bornova Yeşilova, Pınarbaşı, Buca, Gaziemir, Sarnıç, Görece, Menderes mevkileridir. Buralarda daha çok 1989 göçmenleri yaşamaktadır. Farklı dönemlerde gelen göçmenler İzmir'in Balçova, Karşıyaka, Çiğli, Aliğa ve Urla gibi ilçelerine de yerleşmişlerdir.¹⁰⁵ Pomaklar'ın çoğunlukla yerleştiği ilçeler Türklerden daha farklıdır. En yoğun şekilde Gaziemir'de ikamet etmektedirler. Eskiden adı Seydiköy olan bu ilçeye zamanında çok fazla Pomak göçü gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, Kemalpaşa ve Bayındır ilçelerinin köylerinde Pomak nüfusu fazladır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ R. Ercüment Konukman, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan: Nedenleri, Boyutları, Sonuçları**, Haz. Kutlay Doğan, b.y.y., Ankara, 1990, s. 46; Şimşir, **a.g.e.**, s. 456.

¹⁰⁵ Kayapınar, a.g.m., s. 14.

¹⁰⁶ Georgi Zelengora, **Türkiye'deki Pomaklar**, çev: Zeynep Zafer, TTK, Ankara, 2017, s.s. 151-156.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VE KÜLTÜRLEŞME

2.1. Göç Nedir

Uluslararası Göç Örgütü, göçün tanımını şu şekilde yapmaktadır: *“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir.”*¹⁰⁷

Çakır'ın ifadeleriyle göç, *“algıdaki değişim ile başlayan, mekânda yer değiştirme ile devam eden ve varılan yere uyumla tamamlanan bir süreçler bütünüdür.”*¹⁰⁸ Daha geniş ve kapsayıcı anlamıyla, *“ekonomik, toplumsal, siyasal, çevresel, kültürel ya da bireysel nedenlerle (boş zamanları değerlendirme/dinlenme, aile parçalanması, çatışma, şiddet, terör, korku ve töre vb.), bir yerden başka bir yere yapılan geçici, kısa ya da uzun süreli yerleşim ve barınma amacı güden, istemli/zorunlu bir yatay hareketlilik ve toplumsal değişme sürecidir.”*¹⁰⁹ Göçü açıklamayı amaçlayan farklı tanım cümleleri bizi aynı kapıya çıkarmaktadır. Göç; ekolojik, idari veyahut kişisel sebeplerle yaşadığın yeri, daha iyi bir hayat umuduyla terk ederek başka bir yere hareket etmektir.

Göç, insanlık tarihini etkilemiş en önemli olayların başında sayılabilecek kadar etkili bir olgudur. Bu olgu çağımızı şekillendirmiştir ve halen şekillendirmektedir. İnsanlığın Afrika kıtasından başlayan yolculuğu dünyanın her yerine yayılmıştır. Göç olgusunun en temel olayı olarak bu göç hareketini örnek vermek yanlış olmaz. Ardından göç durmamış ve modern Avrupa uluslarını var eden Gotların göçü insanlık tarihinde belirleyici olaylardan olmuştur. Aynı zamanda Hunların Avrupa'ya göçü de önemlidir.¹¹⁰ Bunun dışında, Amerika kıtasının keşfiyle yaşanan göçler, İspanya'da barındırılmayan Yahudiler ile Müslümanların zorunlu göçü ve Balkanlardan Türkiye'ye gerçekleşen göçler de vardır. Kısacası göç, tarihin her dönemine damga vuran bir olgu olmuştur.

¹⁰⁷ Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath – Cross, **Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü, 2. Basım, 2013, s.s. 35-36.

¹⁰⁸ Sabri Çakır, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2011, Sayı: 24, s. 131.

¹⁰⁹ Çakır, a.g.m., s.s. 132-133.

¹¹⁰ Karpát, a.g.e., s. 72.

Göç, İslam tarihinde de anlamı olan ve önemsenen bir olgudur. Karpat'a göre, Âdem ile Havva'nın cennetten yeryüzüne gelişi de bir göçtür ve semavi dinlerde bu olayın önemi açıktır. İslam özelinde ise Hz. Muhammed'in Medine'ye gerçekleştirdiği hicret hareketi düşünüldüğünde Müslümanlar için göçün çok özel bir yerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.¹¹¹ Hatta 1947-48 yıllarında Türk yetkililere başvuran Bulgaristan Türkü birinin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ulaşan dilekçesinde “*Türkiye’ye hicret etmek*” istediğini ifade etmiştir.¹¹²

Osmanlı açısından göçe bakacak olursak; göç edenin manevi inancı önemli bir kriterdi. Bir Arap'ın ve Pomak'ın bir Hristiyan'a göre daha rahat göç edebilmesi bu durumun kanıtıdır.¹¹³ Ağanoğlu da “*Osmanlı döneminde Müslüman olmak doğrudan ve bağımsız tek ölçüt olarak kabul edilirken, Cumhuriyet dönemi göçlerinde sadece dolaylı ve bağımlı bir ölçüt olarak dikkate alınmıştır*” diyerek Osmanlı'dan Cumhuriyet'e olan dönüşüme de dikkat çekmektedir. Hatta bir İngiliz elçilik raporunda, “*Osmanlılık reddedildiğinden ve Hilafet yıkıldığından beri, Türkiye'nin siyaseti Türk olmak ve Türk kazanmaktır*” denilerek bu durum İngiltere Hükümeti'ne belirtilmiştir.¹¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin politikasının, o yıllarda tüm Balkanlar'da hâkim olan politika olduğu belirtilmelidir. Dahası günümüzde, modern ulus-devletlerde de bu anlayış varlığını sürdürmektedir.

Yirminci yüzyılda cepheden cepheye koşmuş Anadolu nüfusu ciddi bir azalma göstermiş ve Cumhuriyet kurulduğunda 13 milyonluk bir nüfusun kontrolünü Osmanlı'dan devralmıştır. 18 milyonluk bir coğrafya %30'unu kaybederek 13 milyona gerilemiştir. “Türk kazanma” politikasıyla Balkanlar'dan, Kafkasya'dan ve Orta Asya'dan gelebilecek göçler oldukça önemli bir hal almıştır. Bu sebeple göç konusu cumhuriyet tarihi boyunca önemini korumuştur.

1923'ten 1950'ye kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye 221.071 kişi göç etmiştir.¹¹⁵ 1950'den sonra göç edenler bu tezin konusunu oluşturmuştur. İzmir'e göç edenlerin kültürel etkileşimlerinin incelendiği bu tezde Sovyet idaresinde yaşamış, eğitim almış, gelenekleri sürdürmeye çalışmış bu göçmenler sadece taşınır mallarıyla göç etmemiş, her ne kadar Müslüman bir ülkeye gelmiş olsalar da kendi kültürlerini de yanlarında getirmişlerdir. İttikleri, yedikleri, ifade ediş biçimleri bu kültürel aktarımın başlıca örnekleridir.

¹¹¹ Karpat, **a.g.e.**, s. 71.

¹¹² Şimşir, **a.g.e.**, s. 233.

¹¹³ Karpat, **a.g.e.**, s. 71.

¹¹⁴ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 291, 293.

¹¹⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s. 455.

Göç, insanı yeni bir kültürle tanıştırır. Bulgaristan göçmenlerinde olduğu gibi her ne kadar kendi kültürlerine çok benzeyen bir kültüre göç etmiş olsalar da aslında yeni bir kültüre göç edildiği kısa sürede anlaşılır. Hele ki Anadolu gibi çok kültürlü, bu açıdan zengin bir coğrafyada nereye göç ettiğin çok önemli bir husustur. Bulgaristan’dan gelen bir göçmenin Edirne’ye göç etmesiyle İzmir’e göç etmesi arasında bile fark vardır ve bu, ona farklı bir kültürel ortam sunacakken, bu göçmenlerin ülkenin daha doğu kesimlerine gitmesi, onların kültürel anlamda daha farklı bir kültürün içine girmelerine sebep olacaktır.

Bu noktada fark edilmesi gereken şey yerleşik kültürün, göçün getirdiği yeni ve farklı olan her şeyi dönüştürecek olmasıdır. Bu dönüşüm bir zenginleşmedir. Ancak belki de bir yok oluşu da beraberinde getirmektedir denilebilir. Yani eskinin yeniye dönüşmesi her zaman bir zenginleşme olmayabilir. Eski ile yeni ortak bir hafızaya dönüşürse zenginleşir. Eskinin yok olması kültürün dönüşümünde dönüşenleri rahatsız etmemelidir. Çünkü, Doğan’ın da ifade ettiği gibi, “*yerli ve yabancı ikilemini üreten asıl etken kültürdür*”. Kültüre yönelik siyasal ve toplumsal baskı göçmenlerde bir savunma refleksi yaratır. Bu da çatışma ortamını besler.¹¹⁶ Bir Bulgaristan göçmeni kendilerine uygulanan asimilasyon politikalarını “*manevi bir soykırım*” olarak tanımlamıştır.¹¹⁷

Bulgaristan hükümetinin uyguladığı baskı politikaları, kültürleri farklı azınlık gruplarının savunma reflekslerini tetikledi ve çatışma ortamını yarattı. Asimile etmek istediği grupları baskıları ile kışkırtarak “mensubiyetlerinin, milliyetlerinin, önceliklerinin, çıkarlarının, değerlerinin ve alışkanlıklarının farkına varmalarını” sağladı.¹¹⁸ Kurtuluş’un görüştüğü Bulgaristan göçmenlerinden biri aynen şu ifadeleri kullanmıştır: “*...Türklerde de Bulgarca konuşma oranı çok daha fazlaydı. Kültür ve dile dair bir yozlaşmanın olduğunu söyleyebiliriz. Şayet, Bulgaristan asimilasyon sürecini başlatmasaydı Türkler belki de kendi kendilerine asimile olabilirdi.*”¹¹⁹

Çoğunluğu Türk ve Müslüman olan grupların Türkiye’ye gelerek kültürlerini daha kolay yaşatması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak belirtilmelidir ki, 1989’da Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen Büyük Göç’ün ardından aynı yıl içinde Bulgaristan’a geri dönen göçmenler de dikkat çekmektedir. Bu geri dönüşler toplam 133.272’yi bulmuştur.¹²⁰

¹¹⁶ Doğan, a.g.e., s.s. 13, 15.

¹¹⁷ Kurtuluş, a.g.e., s. 78.

¹¹⁸ Doğan, a.g.e., s. 15.

¹¹⁹ Kurtuluş, a.g.e., s. 115.

¹²⁰ Şimşir, a.g.e., s. 459.

Geri dönen göçmenlerin sayısının fazla olmasının çeşitli sebepleri vardır. Sadece Bulgaristan'ı çekici kılan değil, Türkiye'den iten sebepler de göçmenlerin geri dönmelerine yol açmıştır. Göç ettikleri ülke yani Türkiye, kültürel anlamda göçmenlerin daha rahat yaşamalarını sağlayacak olmasına rağmen yüz binlerce insan dönmüştür. Bu da kültürel etkinin yanında ekonomik etkinin de göçte ne kadar etkili bir unsur olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak dili, inancı, dinlediği müziği, giyim tarzı ve görünümü farklı, günlük yaşam tarzı ve alışkanlıkları farklı ve baskıcı Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmeleri, aynı konularda hiç sorun yaşamayacakları ve yaşamadıklarını anlamına da gelmemektedir. Geldikleri kültürü etkilemeye ve etkilenmeye devam etmişlerdir. Bu tezde, bahsedilen etkileşimin İzmir özelinde yerleşik kültüre ve göçle gelen kültüre etkilerine bakılmıştır.

Doğan, Türk kültürünün harcının göçle karıldığını söylemektedir.¹²¹ Türkiye tarihine bakıldığında da bu durum gözlemlenebilmektedir. 1800'lerde Osmanlı, Balkanlarda üstünlüğünü kaybetmeye başlamış ve bölgenin Müslüman unsurları yeni kurulan Slav Hristiyan ulus-devletlerin zulümlerinden kaçmayı tercih etmişlerdir. Önemli bir kısmı göç yolunu tercih etse de uzun zamandır bölgede yaşayan pek çok insan da göç etmemiş, doğduğu ve büyüdüğü topraklarda ölmeyi tercih etmişlerdir. Bununla birlikte Anadolu'ya önemli bir insan akışı gerçekleşmiştir. Toplum sürekli dönüşmüş bu da kültürün değişimine yol açmıştır.

2.2. Kültür Nedir

Kültür sabit kalmayıp değişen, tehlike altında olan ve tehlike yaratan bir şey ise kültürün ne olduğuna ve ne olmadığına bakmak gerekiyor. “Kültür nedir?” Kültür, pek çok açıdan bakılarak çeşitli tanımları yapılabilecek bir kelimedir. ABD'li antropologlar Kroeber ve Kluckhohn, 1952 yılında yayımladıkları antolojide kültürün 164 farklı tanımına yer vermişlerdir. Kelimenin kökenine bakarsak Latince “Colere” kelimesinden “Cultura” şekline türediğini görürüz. Colere, “sürmek ve ekip-biçmek” anlamlarını karşılamaktadır. Kültürü bu anlamının dışında kullanan ilk isim Fransız düşünür Voltaire olmuştur. Voltaire culture kelimesini; “insan zekasının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi” anlamında kullanmıştır. Ardından sözcük önce Almancaya sonrasında İspanyolcaya, İngilizceye ve Slav dillerine geçmiştir. Alman etnolog G. Klemm, “İnsanın Genel Kültür Tarihi” isimli kitabında kültürü, “uygarlık ve kültürel evrim” olarak kullanmıştır.¹²²

¹²¹ Doğan, a.g.e., s. 26.

¹²² Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Yay., 3. Basım, İstanbul, 1979, s.s. 95-96.

Önemli antropologlardan Tyler'ın, Güvenç tarafından *“bütüncül kültür tanımlarının belki de en iyisi”* olarak belirttiği tanımlamasına göre kültür, *“bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün'dür”*. 1871 gibi çok eski bir tarihte yapılan bu tanım, kültür kavramının ana düşüncesini ifade etmektedir. Yani, *“Kültür, öğrenilmiş, saklanmış ve öğretilen; eğitimle yeni kuşaklara aşılana bir muhtevadır (duygu, düşünce, içerik)”*.¹²³ Marx ise kelimeyi, oluşumu ve kökeni bakımından ve en kapsayıcı şekilde tanımlayarak, *“Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir.”* demiştir.¹²⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de kurduğu devleti oluşturan halkları bir çatı altında, ortak amaçlar çerçevesinde birleştirmesi gerektiğini biliyordu ve kültür kavramına çok önem veriyordu. O yıllarda “hars” kelimesi “kültür” anlamında kullanılmaktaydı. Hars ve medeniyet ayrımına karşı olan Atatürk bu konuda konuştuğu sırada harsı şöyle açıklar: *“...İnsan toplumunun devlet hayatında, düşünce hayatında ve ekonomik hayatında yapabileceği şeylerin toplu sonucudur...”*¹²⁵

Bir başka konuşmasında “Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür” demiştir. Bu şöyle bir temeldir: *“Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mâna çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.”*¹²⁶

Konuşmasının devamında kültürü anlatmaya devam eder; *“Kültür, tabiatın yüksek feyizleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok şey mündemiçtir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık vs. Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır. İşte kültür kelimesini mastar şekline soktuğumuz zaman (kültür geliştirmek, kültür yaymak), insana verdiği yüksek vasıfları kendi çocuklarına, hafîdlerine ve atîsine vermesi demektir.”*¹²⁷

Bir toplumun her şeyiyle kültürün bir içeriği olduğunu vurgulayan Atatürk, insanoğlunun yapabileceği katkıların tümünü kültüre bir katkı olarak görmüştür. Okumak, okuduğunu anlamak, görmek ve gördüğünden anlam çıkarmak, tüm bunlardan ders çıkarmak,

¹²³ Güvenç, **a.g.e.**, s.s. 102-103.

¹²⁴ Güvenç, **a.g.e.**, s. 97.

¹²⁵ Reşat Kaynar, “Atatürk’ün Kültür ve Eğitim Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 6, 1986, s. 580.

¹²⁶ Nurgün Koç, “Kültür ve Medeniyet Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk’ün Düşünceleri”, **CTAD**, Yıl: 7, Sayı: 13 (Bahar 2011), s.s. 116-117.

¹²⁷ Aydın Sayılı, “Atatürk ve Milli Kültürümüz”, **ERDEM**, Cilt: 6, Sayı: 17, Mayıs 1990, s. 325.

düşünmek ve zekayı geliştirmek bir milletin kültürünü yaratır ve şekillendirir. Gelecek nesillere aktarılan kültür bir toplumun kimliğini meydana getirir.

Kültürü oluşturan öğeler nelerdir? Toplumun dili ile meydana getirilen “destanlar, ağıtlar, türküler, atasözleri ve deyimler, masallar ve efsaneler, gelenek ve görenekler, ortak inanış ve ibadetler, yemekler ve giyim biçimleri” gibi öğeler kültürü oluşturur. Bu sayılanlar bir kültürün temelidir. Eğitim ile çevresine çağdaş değerler eklenebilir.¹²⁸

Bozkurt Güvenç, Murdock’tan esinlenerek kültürü şu başlıklarla maddelendirmiştir: (1) Kültür öğrenilir, (2) tarihidir ve süreklidir, (3) toplumsaldır, (4) ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir, (5) ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır, (6) kültür değişir, (7) bütünleştiricidir ve (8) bir soyutlamadır.¹²⁹

Kültür, uzak veya yakın öteki toplumlarla ilişki halinde olan ve alışveriş içinde bulunan açık bir sistemdir.¹³⁰ Göç de kültürleri etkileşime sokan önemli faktörlerden biridir. Arabacıoğlu, göçün en belirgin etkisinin farklı kültürleri etkileşime sokması olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Bulgaristan’dan göç örneğinde de farklı kültürler etkileşime girmiştir ancak bu farklılıkların ne kadar çok ve az olduğu önemlidir.

2.3. Göçün Gelen Kültüre ve Yerleşik Kültüre Etkisi

Kültürleşme, göç eden kültürle yerleşik kültürün etkileşimi olarak tanımlanabilir. Daha açıklayıcı bir şekilde; “göç nedeniyle bir arada yaşamak zorunda olan farklı kültürlerden insanların kaçınılmaz olarak etkileşim içine girdikleri ve bu etkileşimin yol açtığı değişimlerin ise kültürleşmeyle neticelendiği”¹³² söylenebilir. Robert Redfield bu kelimeyi “farklı kültürlerle sahip bireylerin ve grupların, doğrudan ve sürekli bir etkileşimi neticesinde özgün kültürlerinin birinde ya da her ikisinde oluşan değişiklik süreci olarak tanımlanan kültürleşme kavramı; kişilerin ve grupların farklı kültür ile uzun zaman etkileşimleri neticesinde meydana gelen psikolojik ve davranışsal değişim süreci olarak ifade edilmektedir”¹³³ olarak ifade etmektedir. Kısacası kültürleşme, ana akım (hâkim) toplumda ve göç etmiş toplumda meydana gelen

¹²⁸ Ahmet Cebeci, Tuğba Belenli, “Bulgaristan Türk Halk Kültürü Üzerine Türkiye ve Yurtdışında Yapılan Araştırmalar”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 1, 2009, s. 282.

¹²⁹ Güvenç, **a.g.e.**, s.s. 103-108.

¹³⁰ Güvenç, **a.g.e.**, s. 113.

¹³¹ Behiye Arabacıoğlu, “Göç Eden Kültür”, **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)**, 2 (2), 2018, s. 88.

¹³² Derya Hasta, Sezel Saygın, “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry**, 2018, 10(3), s. 313.

¹³³ Şükrü Balcı, Nesrin Ögüt, “Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencileri Arasında Kültürleşme ve Kültürleşme Stratejileri”, **Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)**, 2019, s. 50.

değişimlerdir. Bu değişimler dilde, değerlerde ve davranışlarda kendini göstermektedir. Daha geniş bir ifadeyle, *“kültürleşme, kültürlerarası iletişimi izleyen kültürel ve psikolojik değişim sürecidir. Kültürel değişiklikler, bir grubun geleneklerinde, ekonomik ve politik yaşamındaki değişiklikleri içerir. Psikolojik değişiklikler ise, bireylerin kültürleşme sürecine, kültürel kimliğine ve toplumsal davranışlarına karşı tutumlarındaki değişimleri içerir”*.¹³⁴ Değişim çoğunlukla göç eden toplum üzerinde gerçekleşmektedir. Bunun sebebi, kültürel açıdan uyum sağlaması gereken toplumun azınlık toplum olması gerektiğidir. Bu değişimlere rağmen etkileşim içinde bulunan toplumların farklılıklarını sürdürdükleri de belirtilmelidir.¹³⁵

Bulgaristan’dan göç eden toplumlar, Bulgaristan hükümetinin azınlıklara karşı uyguladığı asimilasyon politikasına karşı direnmiş, asimile olmayı reddederek kültürlerine, etnik kökenlerine ve değerlerine sahip çıkma mücadelesi içinde bulunmuşlardır. Hâkim kültürün özelliklerini benimseyenler asimile olmuş, Bulgaristan’ın zorla benimsetmeye çalıştığı Bulgar kimliğini kabul etmişlerdir. Kabul etmek istemeyenler Türkiye’ye göç etmeyi kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Asimilasyon kelime anlamı bakımından, azınlık grupların ata kimlik ve kültürlerini hâkim kültüre uygun bir şekilde dönüştürerek kendi kimliklerine ve kültürlerine bağlılıklarının azalması ya da sona ermesi, olarak tanımlanabilir.¹³⁶ Kelimenin günümüzde algıladığımız olumsuz anlamını kazanması 20. yüzyılın başlarında Avrupa’da yükselen milliyetçi devlet politikalarının azınlıkları asimile etmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır.¹³⁷ Asimilasyon günümüzde kabul edilen dört kültürleşme yöneliminden biridir. Diğer yönelimler; bütünleşme, ayrılma ve marjinalliktir.¹³⁸

Pomak göçmenlerle yapılan görüşmeler incelendiğinde, Türkiye’de kendilerine yönelik bir zorla asimilasyon politikası bulunmadığı halde, Pomak göçmenlerden aile arasında dahi Pomakça konuşmadıklarını ve bu dile sahip çıkılmazsa tamamen unutulacağını belirtenler olmuştur. Bu durum ekseriyetle 1950 öncesi Türkiye’ye göç etmiş olan gruplarda öne çıkmaktadır. Ancak 1990 göçmeni Pomak görüşmeci de eşiyile kendi aralarında bile Pomakça konuşmadıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte burada okula başlamış ve yetişmiş çocuklarının da Pomakça bildiğini belirtmiştir. Bir sonraki nesil de öğrenecek mi onu dillerine sahip çıktıkları taktirde görebiliriz. Pomakları bütünleşmenin tanımı üzerinden incelemek istersek,

¹³⁴ Balcı, Ögüt, a.g.m., s. 51.

¹³⁵ Hasta, Saygın, a.g.m., s. 313.

¹³⁶ Ümit Öztürk, Balkanlaşma ve Balkanlar’da Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Malatya, 2018, s. 90; Duygu Duman, Türkiye’de Bulgaristan Göçmenlerinin Entegrasyonun Kuşaklararası Karşılaştırması: İzmir Örneği, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Muğla, 2022, s. 31.

¹³⁷ Duman, a.g.t., s. 33.

¹³⁸ Hasta, Saygın, a.g.m., s. 314.

önce bütünleşme tabirinin açıklamasını yapmak gerekmektedir. “*Bütünleşmede kişiler bir yandan kendi öz kültürel bütünlüklerini korurken diğer yandan da ana akım toplumun bir parçası olmak isterler ve bu nedenle her iki kültüre ait birçok özelliği benimsemek için uğraş verirler.*” diye bir açıklama yapılabilir. Her iki kültürü bütünleştiren göçmenler uyumlarını daha kolay gerçekleştirirler. Görüşülen Pomaklar, kendi aralarında dillerini konuşmayı tercih etmeyen ve geleneksel yemeklerini yapmayı bilen kişiler azaldığı için yapamayan insanlardır. Ancak dillerini aktif kullanmasalar da bilen, yeni nesillere öğretmeyi önemseyen, İzmir’deki Pomak köylerinde hala adetlerinden bazılarını yapmaya çalışan bir göçmen grubu oldukları göz ardı edilemez. Bu sebeple görüşme gerçekleştirilmiş Pomak göçmenlerin ailelerinin ve gruplarının geçirdikleri süreç bütünleşme olarak tanımlanmıştır. John W. Berry şöyle der: “*İnsanın repertuarındaki her davranış, başka bir kültürle etkileşime girdiğinde değişime adaydır.*” Kültürel değişim olağan bir durumdur. Hâkim kültüre uyum sağlamak ve bazı noktalarda kültürel değişimin yaşanması da gayet olağan bir durumdur. Etkileşim, kültürün kaybolmasına sebep oluyorsa, bu göç eden toplumun kültürü üzerinde gerçekleşen değişime direnmemesinden kaynaklandığı söylenebilir.¹³⁹

Bu noktada başka bir terimden daha söz edilmesi gerekmektedir: Sosyokültürel uyum. Bu kavram, “*kültürel azınlık üyelerinin ana akım kültürün belli özelliklerini benimseyip yeni hayatlarına uygun bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerini içermektedir.*” Hâkim kültürü öğrenmek, günlük/sosyal durumların ve karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilmeyi öğrenmektir. Hâkim toplumun kültürünü öğrenirken kişinin, iş hayatında ve sosyal hayatta ortaya çıkan sorunlarla nasıl baş edebileceğini öğrenme sürecidir. Özetle sosyokültürel uyum, göçmenlerin yeni yaşamlarına devam edebilmeleri için öğrenilmesi gereken kültürel kazanımları ifade eder.¹⁴⁰

Kemal Arı, göç eden grupların göç ettikleri toplumda yaşayabileceği değişimle alakalı iki önemli soru sormaktadır: Birincisi, “*değişik coğrafyalardan gelip yerli gruplarla karışarak, yeni bir yapı içinde kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal bir uyum sürecinde yer aldığına ne türlü bir toplumsal sentez ortaya çıkar?*” sorusudur. İkinci ve buna ek olarak gelen soru ise, “*bu yeni birleşmiş, birbirine eklenmiş; göreceli kaynaşık toplumsal doku, kentin kendi kimliğine ve fiziki yapısına ne tür etkiler yapar?*”¹⁴¹ sorusudur. Bu çalışma, bu sorulara

¹³⁹ Hasta, Saygın, a.g.m., s.s. 315-316.

¹⁴⁰ Hasta, Saygın, a.g.m., s. 320.

¹⁴¹ Kemal Arı, “İzmir’in Göç Coğrafyası ve Kimliği”, **Dış Göçler (İzmir’de Bulgaristan’dan Gelen Türk Soylu Yerleşik Göçmenler)**, Ed. Zerrin Toprak Karaman, Ömür Nezcan Timurcanday Özmen, İbrahim Güray Yontar, Yunus Emre Özer, İ.B.B. Kent Kitaplığı, İzmir, 2013, s. 83.

Bulgaristan göçmenleri üzerinden ve farklı gruplar üzerinden cevap arayarak sosyokültürel uyumun ne boyutta gerçekleştiğine bakmaya çalışmıştır.

Bütünleşme iki taraflı bir süreçtir. Göç eden tarafla birlikte göç edilen toplum da önemlidir. Göçmenler, göç ettikleri toplumun her türlü toplumsal aktivitesine ve var olan kurumlarına adapte olarak yerel halkla ve kültürle etkileşim sürecine başlar. Yerel halkın göç eden toplumu kabulü ve göçmenlerin sosyal kurumlara ve kültüre ne kadar hızlı ve iyi bir şekilde uyduğu etkileşimin başarısını belirler. Göçmenler ve yerel halk bu süreçte eşit statülerde değildirler. Ömür Nezcan Timurcanday Özmen'in de belirttiği gibi bütünleşme sürecini sağlayan temel koşullar vardır. Bunlar, *"1. gidilen ülkenin diline vâkıf olmak, 2. eğitim sistemi içinde yer alabilmek, 3. işgücü pazarının özellikleri, 4. eğitim ve iş performansı ile yukarı doğru hareketlilik olasılığı, 5. dini ve kültürel özgürlük."*¹⁴²

Bulgaristan'dan göç eden Türk azınlığın kültürleşme sürecine baktığımızda Pomaklardan ve Romanlardan farklı olarak dil avantajı ön plana çıkmaktadır. Hâkim toplum ile göç eden toplumun aynı dili konuşuyor olması etkileşimi kolaylaştırmakta ve göç eden diğer toplumların yaşadığı sosyokültürel uyum sorunlarının yaşanmamasını sağlamaktadır.¹⁴³ Türk göçmenlerin bu açıdan hiç zorluk yaşamadığı anlamı çıkartılmamalıdır. Göçmenlerle yapılan görüşmelerde bu zorluklar üzerinde durulmuştur. Pomakların ve Romanların uyumlarını kolaylaştıran en önemli etken din faktörüdür. Müslüman olmanın getirdiği kültürel öğeler, Pomaklarda ve Romanlarda Türkiye'ye uyumda avantaj sağlayan etken olmuştur. Dini inancı hâkim toplumdan farklı olan göçmen toplumlar kültürleşme sürecinde ve uyumda sorun yaşamaktadırlar.¹⁴⁴ Sonuç olarak, *"her göç, kültür şokunu, değişimini; giderek de uyum ve kaynaşma süreçlerini yanında getirmiştir"*¹⁴⁵ diyebiliriz.

Göçün kültürel tarafı olduğu gibi psikolojik tarafı da vardır. Yaşadığın ve alıştığın ortamı terk etmek zorunda kalmak ve göç ettiğin yerde yüzleşmek zorunda kaldığın problemler insanı olumsuz yönde etkilemektedir. Bulgaristan göçmenleri istenmeyen kişiler olarak topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Salman Akhtar kitabında "göç" ve "sürgün" kavramları arasındaki ayrımı anlatırken önemli bir farkındalığa sebep olmaktadır: Aslında

¹⁴² Ömür Nezcan Timurcanday Özmen, "Bulgaristan'dan Gelip İzmir'e Yerleşmiş Türk Soylu Göçmenlerin Kamusal Alanda Görünürlüğünün ve Toplumla Uyumlarının Göç Kuramları ve Bütünleşme Açısından İncelenmesi", *Dış Göçler (İzmir'de Bulgaristan'dan Gelen Türk Soylu Yerleşik Göçmenler)*, Ed. Zerrin Toprak Karaman, Ömür Nezcan Timurcanday Özmen, İbrahim Güray Yontar, Yunus Emre Özer, İ.B.B. Kent Kitaplığı, İzmir, 2013, s.s. 121-123.

¹⁴³ Hasta, Saygın, a.g.m., s.s. 321-322.

¹⁴⁴ Hasta, Saygın, a.g.m., s. 327.

¹⁴⁵ Arı, a.g.m., s. 85.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen göçler birer “sürgün”dür. Belki 1969-78 arasında gerçekleşen yakın akraba göçü sürgün olarak tanımlanamaz. Ancak 1950-51 göçü ile 1989 göçü için “sürgün” kavramını kullanmakta sakınca görmüyorum. Sürgün vatanından uzaklaşmaya zorlanmaktır. Göçmenin ayrılık için hazırlanacak vakti varken sürgünün vaktinin olmamasıdır. Sürgün, ülkesindeki sosyopolitik kargaşadan kaçır. Kaçtığı ülkesini bir daha görememe olasılığı fazladır.¹⁴⁶ Bu faktörler Bulgaristan göçmenlerini sürgün edilmiş insanlar olarak tanımlayabileceğimizi gösteriyor.

Göçün, kişinin kimliği üzerindeki etkisi karmaşık bir psikososyal süreçtir. Çünkü, göç eden bireyin yaşadığı kayıplar kimliği üzerinde önemli ve uzun soluklu etkilere sahiptir. Kültürel olarak başka bir manzaranın içinde kendisini bulabilir. Bulgaristan'dan göç eden “Bulgar olmayan” insanlar kültürel ve tarihsel anlamda Türkiye’de yaşananlar ile daha benzer ve belki de kimlikleri üzerinde daha az etki yaratmış bir göç hareketi yapmış gibi görünseler de Salman Akhtar’ın ifade ettiği gibi, “Göç ‘öngörülebilir ortalama çevreden’ tuhaf ve kestirilemez olana doğru ani bir değişiklik ile sonuçlanır”.¹⁴⁷ Yaşadıkları fiziksel ve kültürel zulümler topraklarından kopmalarına sebep olmuştur. “Öngörülebilir ortalama çevreleri” yerini tuhaf, kestirilemez yani “öngörülemez” bir ortama bırakmıştır. Göç eden Türklerin önemli bir bölümünün Türkiye’de akrabalarının olması ve onların yanlarına gelmiş olmaları “öngörülemezliği” azaltmış olsa da ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye’deki toplumla kültürel benzerliği malumdur. Bunda en önemli sebeplerden biri İslam olmakla birlikte Türkçenin ve Türk kültürünün de etkisi yadsınamaz. Hatta çok eski çağlara, Bulgar devletinin kurulduğu ilk zamanlara bakarsak, devletin kökenlerinde eski Türk kültürünün etkisi göze çarpacaktır. Bununla ilgili 19. yüzyılın sonlarında yapılmaya başlanan çalışmalar 20. yüzyılın başlarında hız kazanmıştır.

2.4. Türk ve Bulgar Kültürünün Ortak Tarihsel Geçmişi

Türk ve Bulgar kültürü yüzyıllar süren birliktelikleri sayesinde birbirlerini beslemişlerdir. Bu birliktelik Osmanlı Devleti çatısı altında gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti, Balkanları fethetmeye başladığı zamanlarda bölgede güçlü bir merkezi yönetim yoktu. Küçük devletler ve feodal yönetimler Balkan coğrafyasında egemen konumda bulunuyordu. Bu yönetimlerin aralarındaki çekişmeler ve anlaşmazlıklar Osmanlı’nın avantajına olmuş, Osmanlı

¹⁴⁶ Salman Akhtar, **Göç ve Kimlik**, Sfenks Kitap, İstanbul, 2018, s.s. 5-6.

¹⁴⁷ Akhtar, **a.g.e.**, s. 3.

bu karmaşık ilişkilerden yararlanmayı bilmiştir. Halil İnalcık'ın da belirttiği gibi “*Bu durum, Osmanlı Devleti’ne önce bir yardımcı, sonra koruyucu devlet olarak egemenliğini yerleştirmeye olanağı veriyordu*”.¹⁴⁸ 1361’de Edirne Osmanlı’nın eline geçmiş ve sırasıyla Filibe (1363), Niş (1375), Serez (1383), Sofya (1386), Şumnu (1388-89), Tırnova (1393), Vidin (1396) şehirleri de Osmanlı hakimiyetine girmiştir.¹⁴⁹ Osmanlılar, bu şehirlerin birçoğunu İkinci Bulgar Devleti¹⁵⁰ olarak adlandırılan devletin elinden almış ve bu devletin varlığına yine Osmanlılar 1396 yılında son vermiştir.¹⁵¹

İki toplumun 1300’lerin ikinci yarısında başlayıp 1900’lerin ilk çeyreğine kadar süren ilişkilerini ve kültürel aktarımlarını örneklemek gerekirse; S. Çilingirov, 1922-23’teki yazılarında 452 tane Türkçe atasözünü ve deyiimi yayımlamıştır. Bu atasözlerini ve deyimlerini tek kelime Türkçe bilmeyen Bulgarlardan öğrendiğini de ayrıca vurgulamıştır.¹⁵² 452 ortak söylem ancak önemli bir kültürel ilişkinin göstergesi olabilir. Bugün dahi kullanıldığına tanık olunabilecek bazı atasözleri ve deyimler şöyledir: “*Aaç inceyken bükülür*”, “*Armut aacından uzak düşmez*”, “*Az olsun da uz olsun*”, “*Çok gezen çok bilir*”, “*Eski hamam eski tas*”, “*Eylik eyle denize at balık bilmezse halik bilir*”, “*Laf ile pilaf pişeydi, deniz kadar yalım olurdu*”, “*Padişahın malı denizdir, yemeyen domuzdur*”.¹⁵³

Çilingirov’dan çeyrek asır önce, Bulgar dilbilimci B. Tsonev, yirminci yüzyılın başında gerçekleştirdiği araştırmalar sonucunda Bulgarcadaki yabancı leksik¹⁵⁴ unsurları içinde en fazla Türkçe alıntıların olduğunu tespit etmiştir. Hem yazın yoluyla hem halk ağzı yoluyla Türkçeden Bulgarcaya pek çok kelime ve kalıp geçmiştir. B. Tsonev bunların sayısının Bulgaristan’ın bazı yerlerinde 5.000’e kadar ulaştığını tahmin etmektedir. P. Slaveykov ise 1880’lerde hazırladığı sözlükte bu sayısının 10.000’e ulaştığını tespit etmiştir. Günümüzdeki araştırmalara göre ise Türkçeden Bulgarcaya 3.500 kadar kelime geçmiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Halil İnalcık, “Balkanlar’da Osmanlı Fetihleri’nin Sosyal Koşulları”, **Adam Akademi**, 2011/1, s. 2.

¹⁴⁹ Caner Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, s. 30.

¹⁵⁰ İkinci Bulgar Devleti 1185’te İvan Asen ve Peter kardeşler tarafından kurulmuştur. Bu devletin kuruluşunda Kumanların önemi hakkında bilgi için; Fatma Rodoplu, “İkinci Bulgar Devleti’nin Kuruluşunda Kumanların Rolü”, **T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı**, Avrasya Etüdları, 50/2016-2, s. 225.

¹⁵¹ Rodoplu, a.g.m., s. 231.

¹⁵² Emruhan Yalçın, “Türk-Bulgar Ortak Kültürü”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 43, Bahar 2009, s. 572.

¹⁵³ Yalçın, a.g.m., s.s. 572-573.

¹⁵⁴ Sözlük birimi.

¹⁵⁵ Meryem Salim, “Osmanlı Dönemi Yazılı Kaynaklarında Geçen Bulgarca Alıntılar”, **Göç ve Kültürel Etkileşim**, ed. Mehmet Mehdi İlhan, Orhan Albayrak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2019, s.s. 387-388.

Bunların yanında, Bulgarların Orta Asya Türk kökenli olduklarını işaret eden bulgulara ve araştırmalara da ulaşabiliriz. Bu iddiayı 1882 yılında ortaya atan ilk kişi A. Vanbery olmuştur. 1900 yılında İvan Şişmanov da bu görüşü desteklemiş ve ilk Bulgar devletini kuranların Türk kökenli olduklarını söylemiştir. 1922-39 yılları arasında Bulgaristan’da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Macar tarihçi G. Feher ve Türkçe filologları G. Nemeth ile L. Rasony Bulgarların Türk kökenli olduklarını onaylamışlardır.¹⁵⁶

İbrahim Kafesoğlu’nun belirttiğine göre Bulgar kelimesi Türkçe dışında bir dille açıklanamamıştır. Kelimenin Türkçedeki karşılığı “*karişmak, kariştirilmek, karişmış*” demektir. Bu ismi almalarının sebebini de Hun Türkleri ile Ogur Türklerinin karışmış olmasından geldiğini belirtmiştir. Bizans imparatoru Zenon (474-491) zamanında Bulgar kelimesi ilk kez kayıtlara geçmiştir. Karadeniz’in kuzeybatı kıyılarında oturan halkı Bulgar kelimesiyle tarif etmişlerdir. İmparator Zenon, Utigur Bulgarlarından Kutrigur Bulgarlarına karşı savaşında yardım istemiştir. Zenon’un amacı, Tuna kollarında yaşayan Kutrigurlara karşı Balkanlar’da emniyeti sağlamak ve egemenliğini sağlamlaştırmaktır. Doğuda Kuban Irmağı ve çevresinde yaşayan Utigurlar, Zenon’un amacını gerçekleştirmesinde imparatora yardımcı olmuştur. Bu gelişmelerin ardından Bulgarlar, Orta Asya’dan gelen Avar akınları sonucunda bu kavmin idaresi altına girmişlerdir (559). Kubrat Han zamanında Avar idaresinden kurtulsalar da ardından Hazarlar’ın idaresi altına girmekten kurtulamamışlardır.¹⁵⁷ 635 yılı, Bulgar adıyla kurulan ilk devleti tarih sahnesine çıkarmış ve bu devlet Kubrat Han tarafından kurulmuştur. Bu devletin ömrü Kubrat Han’ın ömrü kadar olmuş ve ölümünün ardından devam etmemiş, Kubrat Han’ın oğulları arasında hakimiyet kavgası çıkmış, bunun sonucunda da devlet dağılmıştır.¹⁵⁸

Kutrigur Bulgarları Kubrat Han’ın oğullarından Asparuh döneminde Hazar idaresinden kaçmış ve Bizans’ın zor durumundan istifade ederek Bizans’ı yenmiştir. Ardından iki devlet 681 yılında bir anlaşma imzalamışlardır. Böylece Tuna Bulgar Devleti kurulmuştur. Tuna Bulgarları 864’te Boris Han idaresi sırasında Hristiyanlığı kabul etmiştir.¹⁵⁹

İdil Bulgar Devleti’ni kuran Utigur Bulgarları da VII. yüzyılda kurulmuş ve önemli ticaret merkezleri yaratmışlardır. İdil boylarına yerleşen Utigurlar hem kuzey bölgeleriyle hem

¹⁵⁶ İbrahim Kafesoğlu, “Türk-Bulgar’ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10-11, 1982, s.s. 91-92; Yalçın, a.g.m., s. 560.

¹⁵⁷ Kafesoğlu, a.g.m., s.s. 92-93; Nuri Yüce, “Bulgar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 14.09.2021).

¹⁵⁸ Mithat Aydın, “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2002 (1), Sayı: 11, s. 117.

¹⁵⁹ Yüce, “Bulgar”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 14.09.2021).

güney bölgeleriyle önemli ticari ilişkiler gerçekleştirmiştir. 920'de Almış Han, Tuna Bulgarlarının aksine İslam'ı kabul etmiş ve Halife'den hem İslam'ı öğretecek alimler hem de İslami eserler meydana getirecek mimarlar talep etmiştir. 1223 yılından sonra kurdukları refahı kaybetmeye başlamış ve Moğolların saldırılarıyla felakete uğramışlardır. Altın Orda idaresi altına girdilerse de bu idare altındaki ömürleri de uzun olmamıştır. 1391'de Timur'un saldırısı sonrasında şehirleri yıkılan İdil Bulgarları Kazan Hanlığı idaresi altına girmişlerdir. Bu halkın devamı günümüzdeki Çuvaşlar'dır.¹⁶⁰

“Bulgaria: A Country Study” (Bulgaristan Çalışmaları) isimli 1992'de basılmış bir kitapta Bulgar tarihindeki önemli olaylar kronolojik olarak aktarılmıştır. Kısaca önemli bazı olaylardan bahsedilecek olunursa; M.S. 630'da Bulgar kabileleri ilk birliklerini meydana getirmiştir. 681'de Bizans İmparatorluğu Birinci Bulgar Devleti'ni tanımıştır. 870'te Çar I. Boris Doğu Ortodoks Kilisesi'ne girerek Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul etmiştir. 893-927 yılları arasında Çar Simeon döneminde Birinci Bulgar İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Devlet altın çağını yaşamıştır. 1018 yılına gelindiğinde Bizans'ın bir parçası olan Bulgaristan 1185'te ise Turnovo'da yeniden Bulgar Devleti'ni kurmuştur. 1202'de tamamen özgürlüğüne kavuşan Bulgarlar, İkinci Bulgar İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. 1218-1241 yılları arasında II. Ivan Asen idaresinde ikinci altın çağını yaşayan imparatorluk Tatar baskınları sonucu bir düzensizliğe sürüklenmiştir. Ancak çok geçmeden toparlamışlar ve 1323-1370 arası Mikhail Shisman ile Ivan Alexandur idaresi altında genişlemeleri devam etmiştir. 1385 yılında Osmanlı hakimiyeti Bulgar topraklarına kadar genişlemiş ve Sofya Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bundan sonra uzun bir süre Osmanlı hakimiyeti devam etmiştir. 1700'lerde milli bilinci uyandıran ve gelecek yüzyılda harekete geçmesini sağlayan birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki Hristofor Zhefarovich tarafından yazılan “Stematografia”dır. Bulgar kültür tarihi açısından önemli görülen bir eserdir. İkincisi ise Hilendarlı Paisi tarafından yazılmış Bulgar halkının tarihinin anlatıldığı kitaptır. Bu kitabın bir diğer özelliği Bulgarca olarak yazılmış olmasıdır. Bu gelişmeler 19. yüzyılın hemen başında ilk Bulgar matbaasının kurulmasına öncülük etmiştir (1806). Osmanlı'ya karşı ayaklanan ilk Slav halkı olan Sırlara Bulgar gönüllüler, 1815'te Sırp bağımsızlığı için katılmış ve savaşmışlardır. 1820'den itibaren Osmanlı, Bulgar topraklarında idare gücünü kaybetmeye başlamıştır. 1835'te ilk Bulgar okulu açılmış ve seküler bir eğitim sistemi yaratılmıştır. Bundan yalnızca beş yıl sonra kızlar da okullarda eğitim görmeye başlamıştır. Arka arkaya eğitimle ilgili önemli adımlar atılmıştır. 1860'ta Bulgar Kilisesi, İstanbul'da yer alan Rum Ortodoks Kilisesi'nden bağımsızlığını ilan

¹⁶⁰ Yüce, “Bulgar”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 14.09.2021).

etmiştir. Bu da önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Çünkü çok geçmeden 1870 yılında Bulgar Ortodoks Kilisesi Osmanlı Devleti'nden ayrıldığını ilan etmiştir. 1862'ye gelindiğinde Bulgarlar Georgi Rakovski idaresinde Bulgar bağımsızlığı için ilk Bulgar askeri gruplarını oluşturmuşlardır. Bundan 13 yıl sonra gerçekleşen ilk genel Bulgar isyanı olan "Eylül Ayaklanması" Osmanlı tarafından bastırılmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden otonomi kazanmıştır ve Bulgar Prenslığı ilan edilmiştir. I. Meşrutiyet'in ardından gerçekleşen bu olaydan 30 sene sonra Ferdinand kendini çar ilan ederek Bulgaristan'ın bağımsız olduğunu duyurmuştur. 1912'de bağımsız Bulgaristan, Balkan Savaşı sırasında Osmanlı'nın Avrupa topraklarının büyük bir kısmını işgal etmiş ve büyük bir zafer kazanmıştır. Ancak bir sene sonra gerçekleşen İkinci Balkan Harbi sonrasında kazandığı bu toprakları Osmanlı'ya kaptırmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında müttefik olan Bulgaristan ve Osmanlı savaş sonrası mağlup tarafta yer almışlardır. 1934'te Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Antantı altında bir antlaşma imzaladığı sırada yayımlı bir politika benimseyen Bulgaristan bu antant dışında kalmayı tercih etmiştir. Bu olayla aynı sene içinde Bulgaristan'da bir darbe gerçekleşmiş ve sağcılar yönetimi ele geçirmiştir. Ancak Kral III. Boris bu iktidara karşı bir darbe gerçekleştirerek 1935 ile 1943 arası kendi diktatörlüğünde ülkeyi idare etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sının yanında yer alan Bulgaristan'da savaş sonrası başa geçen komünist iktidar Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmiştir. 1949'da Müslüman, Ortodoks, Protestan ve Katolik inançlarının her türlü aktiviteleri yasaklanmış veya kısıtlanmıştır. Ardından bu kronoloji 1991 Haziran ayına kadar götürülmüştür. 1984'te Türklere karşı başlatılan ilk asimilasyon programından ve 1989'daki ikinci asimilasyon programından da bahsedilmiştir. 1990'da gerçekleştirilen seçimlerin ardından demokratikleşme süreci başlamış ve çok partili hayata geçilmiştir.¹⁶¹

Bu kronolojinin ardından ülkenin künyesine yer verilmiştir. "Ülkenin dilleri" başlığı altında azınlık bir dil olarak sadece Türkçeye yer verilirken etnik gruplar kısmı şu şekilde belirtilmiştir: "*Bulgarlar (%85.3), Türkler (%8.5), Romanlar (%2.6), Makedonlar (%2.5), Ermeniler (%0.3), Ruslar (%0.2).*" Bununla birlikte %85 Ortodoks olarak belirtilirken %13 de Müslüman olarak belirtilmiştir. Bunlar 1991 verileridir. Son olarak, Bulgar tarihinin anlatıldığı bölümde genel kabul gören tez bu çalışmada da paylaşılmıştır. Bulgar kelimesinin Eski Türkçe bir kelime ve "*karişmiş millet*" demek olduğundan bahsedilmiştir.¹⁶²

¹⁶¹ Gleen E. Curtis (ed.), **Bulgaria: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, Mayıs 1992, s.s. xv-xxii

¹⁶² Curtis, **a.g.e.**, s. 6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1990 ARASI BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN VARLIĞI ve TÜRKİYE'YE GÖÇLER

3.1. Bulgaristan'da Türk Varlığı

Balkanlar, Türk tarihi açısından önemli bir bölgedir. Bu önemini 6. yüzyıldan beri korumaktadır. Balkanlar'ın kuzeyinden gelen göçmen Türk kavimleri yarımadaya yerleşmiş ve yeni bir yurt edinmişlerdir. Bu kavimler yerli halka karışmıştır. Ancak askeri egemen sınıf olarak bağımsız güçlü devletler kuran kavimler de olmuştur. Mesela Türk kavmi olan Kutrigur'lar Bulgar Hanlığı'nı kurmuş, hükümdarları için Han unvanını kullanmış ve 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ni kullanmışlardır. 13. ve 14. yüzyıllarda Bulgaristan'da Kıpçak/Kuman asıllı Slavlaşmış Terteri ve Şişman Hanedanları hakimiyet kurmuşlardır. Osmanlı Balkanlar'a geçmeden önce Kıpçak/Kumanlar Deliorman'dan Varna'ya, Varna'dan Tuna'ya Türk yerleşim yerleri kurmuşlar ve bu bölgelerde yaşamışlardır.¹⁶³

Anadolu Türklerinin Balkanlar'a geçişi 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. Moğol istilasından kaçan Türkmenler 1263'te Sarı Saltuk ile İzzettin Keykavus'un yanına gelmiş ve Bizans İmparatoru onları Kuzey Dobruca'ya yerleştirmiştir. Bunlar Hristiyanlaşmış yerli Kumanlar arasına karışarak Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Bunlar günümüzde hala varlığını devam ettirmekte ve Keykavus'tan dolayı Gagavuz olarak adlandırılmışlardır. Orada kalmayıp 1301'de Anadolu'ya geri göç etmiş Türkmen grupları da olmuştur. Sarı Saltuk ise Balkanlar'ın İslamlaşmasında önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁴

1800'lerde Balkanlar'da kurulmaya başlanan milli devletlerin, kendi azınlık gruplarına karşı tutumları sonucunda başlayan göçlerde göç eden grup, 1300'lerden itibaren Anadolu'dan Balkanlar'a göç etmiş insanların yüzyıllar sonraki göç hareketidir denilebilir. Tabi göç edenler arasında Balkanlar'da Müslümanlaşmış ve kültürü benimsemiş insanlar da olmuştur.

¹⁶³ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", **Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, Prizren, Eylül 2005, s.s. 20-21.

¹⁶⁴ İnalçık, a.g.m., s.s. 20-23.

3.1.1. Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri

1878'deki 93 Harbi sırasında Bulgaristan'da başlayan, Türkleri ve Müslümanları kılıçtan geçirme kampanyası Bulgaristan'dan göçlere sebebiyet veren önemli bir olaydır. Rus askerleri ve Kazak süvarileri tarafından silahlandırılan Bulgarlar silahsız köyleri basmış ve binlerce savunmasız insanı öldürmüştür. Katliamlar ve yağmalar yaşanmış, baskı giderek artmıştır.¹⁶⁵ Böylece 100 yıldan fazla devam edecek göçler başlamıştır.

İmamoğlu, göçe etki eden iç ve dış etkenlerden bahseder. İç etkenlerden biri, yerel yöneticilerin de halkı göçe teşvik etmesidir. Rus tehdidine karşı bölgeyi boşaltma kararı alan yöneticiler, Tuna ve Dobruca bölgelerinde yaşayan Müslüman ve Hristiyan halkın, hayvanları ve taşınabilir eşyalarıyla başka yerlere gitmelerini istemiştir. Bulgarların çeteler kurarak yapmaya başladığı zulümler de göçü tetiklemiştir. Bulgarlar, Bulgar ordusuna katılmaları konusunda Müslümanları yıldırma politikası gütmüş ve başarılı da olmuşlardır. Dış etkenler arasında da Rusya'nın Balkanlar için yaptığı planlar sayılabilir. Bulgar Krallığı aracılığıyla bölgeyi kontrol etme planları yapan Rusya, Akdeniz'e Balkanlar üzerinden ulaşma amacı gütmüştür. Bu sebeple bölgede, Bulgarlar üzerinden Müslümanlara yapılan zulümleri destekleyerek ve azmettirerek etkinliğini artırmak istemiştir.¹⁶⁶

Farklı rakamlar zikredilse de şu veriler söylenebilir ki; 93 Harbi sonrasında 250-300 bin kadar Müslüman/Türk katledilmiş ve bir buçuk milyon kadar kişi göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁷ Bu rakamlar sadece Balkanlar'dan gelen göçmenleri değil Kafkasya'dan gelen göçmenleri de içeren kapsayıcı rakamlardır. Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı bu büyük göçmen hareketi, devleti zor duruma soksa da herkese kalacak yer ve yemek vermeye çalışmıştır.

Savaşın ve yaşanan göçlerin ardından Bulgarlar zulmetmeye başlayarak halkı yıldırmaı tercih etmişlerdir. Türk köyleri Bulgar çeteler tarafından baskı altına alınmış, insanların malları ve hayvanları çalınmıştır. Yabancı konsoloslar yaşanan bazı olayları kaydetmiştir. Bu kayıtlar arasında kızgın demirle işkence edilen ve çeşitli şekillerde öldürülen çok sayıda Türk vardır. Mayıs 1879'da Rus işgalinin sona ermesiyle Bulgarların zulmü daha da artmış ve Varna'daki Fransız konsolosun belirttiğine göre gerçek göçler bu tarihten sonra başlamıştır. Haziran 1879 ile Eylül 1880 arasında Varna Limanı'ndan 18.033 kişi göç etmiştir.

¹⁶⁵ Bayram Kodaman, Nedim İpek, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *ERDEM*, Cilt: 12, Sayı: 35, 2000, s. 383.

¹⁶⁶ İmamoğlu, a.g.m., s. 140.

¹⁶⁷ İmamoğlu, a.g.m., s. 141.

Devam eden göçler sonucunda 1886 ile 1890 arasında da 74.753 Türk göç etmiştir. 93 Harbi'nin ve sonrasındaki gelişmelerin sebep olduğu göçler katlanarak devam etmiştir.¹⁶⁸

Balkan Savaşları sırasında da çok büyük kıyıma uğrayan Türkler, Şimşir'in belirttiğine göre 200 bine yakın insan kaybına uğramışlardır. Bu sebeple bir o kadar daha Türk Osmanlı topraklarına göç etmiştir.¹⁶⁹

18 Ekim 1925'te Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan ikamet antlaşması ile Bulgaristan'daki Türklerin, isteğe bağlı olarak Türkiye'ye göç edebilecekleri taahhüt edilmiştir. Bu antlaşma sonrasında göçler 1939 yılına yani II. Dünya Savaşı'nın başladığı yıla kadar 14 yıl gibi bir süre düzenli bir şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca taşınır malları ile hayvanlarını da beraberlerinde Türkiye'ye getirebileceklerine karar verilmiştir. Taşınmaz mallarını satarak elde ettikleri parayı da yurtdışına çıkarabilecekleri söylenmiştir. Bu antlaşma birtakım kurallar ve güvenceler sağlasa da Bulgaristan'ın içinde azınlıklara karşı tutumda olumlu bir ilerleme gerçekleşmemiştir. Bulgaristan'ın kuzeyinde kurulmuş Rodna Zaştita (Yurt Koruması) örgütüyle güneyde kurulan Trakya komiteleri, halka saldırmaya son vermemişlerdir. Nihayetinde 14 yıl içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 198.688 kişi göç etmiştir.¹⁷⁰ Savaş sonrası ve sonrası yıllarda yani 1940-49 arası 21.353 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. 93 Harbi'nden beri devam eden göçlerde en az kişinin göç ettiği dönem 1940-49 arasındır. Bunun en büyük sebebi II. Dünya Savaşı'dır.¹⁷¹

10 Ağustos 1950'ye gelindiğinde Bulgaristan Hükümeti, Türkiye'ye nota vermiştir. Sert bir dille yazılan bu notada Bulgaristan, üç ay gibi kısa bir sürede Türkiye'nin 250 bin Türkü kabul etmesini istemiştir. Ayrıca son iki yıldır Türkiye'de, Bulgaristan'daki Türk azınlığı arasında bir huzursuzluk çıkarılmasına yönelik faaliyetlerin yürütüldüğü bahane edilmiştir.¹⁷² Bulgaristan, 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Antlaşması'na uygun bir şekilde Türkiye'ye muhaceret etmek isteyen 250 bin kadar vatandaşının vize işlemlerini gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Göç etmek isteyen Türk asıllı Bulgarların arzusunu yerine getirdiğini belirten Bulgaristan, bu göç hareketinin zorla olmadığını vurgulamak istemiştir. Buradaki kritik nokta, Bulgaristan'ın 1925 yılındaki antlaşmaya göre Türkiye'nin göç etmek isteyen Türk asıllı Bulgarları ülkeye kabul etmeyi ve bunu üç ay gibi bir sürede yapmayı şart koşmasıdır.¹⁷³ Bu

¹⁶⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 217-224.

¹⁶⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 224-225.

¹⁷⁰ Konukman, **a.g.e.**, s. 42; Şimşir, **a.g.e.**, s. 225.

¹⁷¹ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 229-230.

¹⁷² *Akşam*, 11 Ağustos 1950.

¹⁷³ *Yeni Asır*, 12 Ağustos 1950.

gelişmelerin ardından Tarım Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık arasında pek çok yazışma gerçekleşmiştir. Bu yazışmalarda izlenecek politikaya karar verilmeye çalışılmıştır. Tarım Bakanlığı'nın dahil olmasının sebebi ise Toprak ve İskân Müdürlüğü'nün bu bakanlığa bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bulgaristan'daki Türkleri yavaş yavaş Türkiye'ye kabul etmek yani yıllara yayarak göçmenleri kabul etmek üzerine bir politika benimsenmek istenmiştir. Bu göçlerle Bulgaristan'da yaşayan tüm Türkleri Türkiye'ye getirebilmenin planları yapılmıştır. Ancak Bulgaristan notası bu düşünceleri kesinlikle reddetmekteydi. Karşılıklı notalar verilmeye başlanmış ve ilişkiler gerginleşmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın notasına 28 Ağustos'ta yanıt verdi.¹⁷⁴ Bu yanıtta Türkiye olayı iki devlet arasında bir gerilim olmaktan çıkarmış, yapılan zulüm ve işkencelerin Milletler Cemiyeti'ne tüm delillerle birlikte aktarılacağı belirtilmiştir.¹⁷⁵ Türk tarafının cevabi notası verilmeden önce gazetelerde notanın detaylarıyla ilgili haberler yapılmıştır. Bulgaristan Komünist Partisi'nin resmi yayın organından alıntılanan haberde Bulgaristan, 1925 Antlaşması'ndan dolayı Türkiye'nin Türkleri kabul etmeme gibi bir tavrının olamayacağı, aksi taktirde çıkacak sonuçtan Türkiye'nin sorumlu olacağı yazılmıştır.¹⁷⁶ Bu notaya 22 Eylül'de karşılık veren Bulgaristan'a Türkiye, 16 Ekim'de bir nota daha vermiştir. Bu notada *“Bulgar hükümetinin 1925 tarihli muahede metnini zorlayarak yapmak istediği tefsiri hükümetimizin kabul edemeyeceği”* belirtilmekle birlikte, *“Bulgar hükümetinin muhacirlerin menfaatlerine katiyen aldırış etmediği”* vurgulanmaktadır.¹⁷⁷ Eylül ve Ekim notalarını özetlemek gerekirse; Bulgaristan 22 Eylül'de verdiği notasında Türk azınlığın Bulgaristan'da kötü bir durumda olduğu ve Türklerin zorla göç ettirilmek istendiği gibi iddiaları reddetmiştir. Türk kültürünü yükseltmek amacıyla kütüphaneler açıldığını, anadilde parasız eğitim verildiğini ve yeni okullar açıldığını notada belirten Bulgaristan, ülkesi hakkında yapılan her türlü karalamayı reddetmiştir. Göç etme niyetinde olan Türk azınlığa engel olunmadığı ve isteklerine yönelik davranıldığı belirtilmiştir. Bulgar makamlarının vize vermesine rağmen Türk makamlarının vize vermemesini 1925'te yapılan antlaşmaya aykırı bulan Bulgaristan, aksi halde Türklerin her türlü olumsuzluktan mesul olacağını belirtmiştir.¹⁷⁸ Bu iddialara 16 Ekim'de cevap veren Türkiye, Bulgaristan'ı öncelikle kullandığı üsluptan dolayı eleştirmiştir. 22 Eylül'de Bulgaristan'ın verdiği notada ekonomik açıdan Türkiye'nin kendilerini zor duruma düşürmek istediğine değinmiş olan Bulgar makamlarına Türkiye, üç ay gibi kısa sürede 250 bin kişiyi alamayacağını, bunun ülke

¹⁷⁴ Şimşir, a.g.e., s.s. 231-241.

¹⁷⁵ *Yeni İstanbul*, 29 Ağustos 1950.

¹⁷⁶ *Yeni Asır*, 25 Ağustos 1950.

¹⁷⁷ Şimşir, a.g.e., s. 241; *Anadolu*, 17 Ekim 1950.

¹⁷⁸ *Yeni Asır*, 23 Eylül 1950.

ekonomisi açısından sıkıntılı olacağını belirterek cevap vermiştir.¹⁷⁹ Sürtüşmeler bu şekilde devam ederken iki ülkenin anlaşp bir göç antlaşması imzalaması 2 Aralık 1950'yi bulmuştur.¹⁸⁰

Türklerin 3 ay gibi kısa bir sürede sınır dışı edilmek istenmesinin sebeplerinden biri Türkiye'nin zor durumda bırakılmak istenmesidir. Bu göç hareketi, Türkiye'nin ekonomisini kötü etkileyebilecek bir olaydır. Çünkü, hükümet bütçesi planlanırken böyle bir göç olabileceği öngörülmemiş, bu olayın patladığı zamanlarda da artık mali yılın ilerlemiş olması Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bir diğer sebep olarak, Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi söylenebilir. SSCB güdümlü bir komünist hükümet kuran Bulgaristan, Türkiye'ye karşı hareketlerin içinde bulunmaya başlamıştır. Bununla birlikte göç edecek büyük kitlelerin içine Bulgaristan'da istemediği veyahut Türkiye'de casusluk yapması için görevlendirdiği kişileri de sokmanın planları yapılmıştır.¹⁸¹ Bu durum gazetelere de yansımış ve emniyet makamlarının gereken önlemleri aldığı belirtilmiştir.¹⁸² 13 Eylül gününe ait *Yeni Asır* gazetesinde şöyle denmiştir: “Göçmenler arasında birtakım vazifeli ajanların bulunması ihtimali de daima göz önünde tutulmaktadır. Bununla beraber hükümet tamamen yersiz bazı şüpheler yüzünden bütün mültecilere zorluk çıkaracak vasıflardan sakınmaktadır.”¹⁸³ 19 Eylül'de de haberleştirilen bu sorunun göç sürecinde ne kadar önemsendiği anlaşılmaktadır. 25-50 kişilik vizesiz girmeye çalışan ajan gruplarının tespit edilerek Bulgaristan'a iade edildiği gazetede belirtilmiştir.¹⁸⁴ Bu haberlerin üzerinden bir yıl geçtiği halde hala gazetelere yansıtıldığı görülmektedir. 10 Eylül ve 27 Eylül 1951 tarihli *Yeni Asır* gazetelerinde Bulgaristan sınırında dolaşırken yakalanan Bulgarların casus olmaları şüphesi haberleştirilmiştir.¹⁸⁵ Benzer haberler Bulgaristan tarafında da yapılmıştır. *Yeni Asır* bu iddiayı “*Bulgaristan'da Türk Casusları Bulunmuşmuş*” başlığıyla okuyucularına aktarmıştır. İngiliz BBC'den aktarılan haberde İngiliz, Amerikan ve Türk teşkilat servislerine dahil olduğu iddia edilen kimselerin Sofya'da yakalandığı ve askeri mahkemede yargılamalarının başladığı belirtilmiştir.¹⁸⁶ Aynı gün *Anadolu* gazetesi tarafından yapılan “*Bulgaristan'ın Deli Saçması İthamları*” başlıklı haberinde, “*Bulgar hükümeti, Türk ve Amerikan makamlarını, müstereken, Bulgaristan aleyhine casus yetiştirmekle itham etmektedir*” denilmiştir.¹⁸⁷ Kasım 1951'de sınırların tamamen kapanması da yine bu casuslar

¹⁷⁹ *Yeni Asır*, 17 Ekim 1950; *Anadolu*, 17 Ekim 1950.

¹⁸⁰ Konukman, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁸¹ Konukman, **a.g.e.**, s. 48; Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 241-242.

¹⁸² *Yeni Asır*, 11 Eylül 1950.

¹⁸³ *Yeni Asır*, 13 Eylül 1950.

¹⁸⁴ *Yeni Asır*, 19 Eylül 1950.

¹⁸⁵ *Yeni Asır*, 10 Eylül 1951, 27 Eylül 1951.

¹⁸⁶ *Yeni Asır*, 26 Aralık 1951.

¹⁸⁷ *Anadolu*, 26 Aralık 1951.

meselesi ve buna ek olarak kaçak şekilde Bulgaristan'dan Türkiye'ye sokulmak istenen Romanlar yüzünden gerçekleşmiştir.¹⁸⁸

Bulgaristan'daki Türk konsolosluklarında Ağustos 1950 ile Eylül 1951 arası Türkiye'ye giriş vizesi verilen kişilerin toplamı 189.420'dir.¹⁸⁹ Konukman da 1 Ocak 1950-30 Eylül 1951 tarihleri arasında gelen göçmenlerin sayısını belirtmiştir. Buna göre 212.150 kişi vize almış ancak 154.393 kişi Türkiye'ye gelebilmiştir. Bu süreçte sınır kapısı iki kere kapatılıp yeniden açılmıştır. Bulgaristan'ın vizeli göçmenlerin arasında vizesiz ve Roman göçmenler karıştırarak onları da Türkiye'ye yollamaya çalışması iki ülke arasında gerilimi arttırmış ve sınır kapısının açılıp kapanmasına sebep olmuştur. Son olarak Türkiye 8 Kasım 1951'de sınırı ikinci kez kapattığında Bulgar Hükümeti de 30 Kasım günü Türkiye'ye göçü kesin bir şekilde durdurduğunu açıklamıştır.¹⁹⁰ Bu rakam iskânlı göçmenleri göstermektedir. Gelen göçmenlerin %74'ü kötü muameleyle karşılaştıkları için göç ettiklerini belirtmişlerdir.¹⁹¹

1950 Göçü'ne giden süreçte Sovyetler Birliği'nin göçün sebeplerine etkisi göz ardı edilemez. 1878'de olduğu gibi Rusya yine Bulgaristan'ı etkilemiş ve Türklerin bitmeyen göçüne yeni bir göç halkası daha eklenmiştir. 29 Temmuz 1949'da Stalin ile bir görüşme gerçekleştiren G. Damyanov, A. Yugov ve V. Çervenkov Bulgaristan'daki Türklerin tehlikeli ve güvenilmez olduğunu söyleyen Stalin'in isteklerine bir sene içinde karşılık vermişlerdir.¹⁹² 1950-1951 yıllarında Türkiye'de, Kore Savaşı'nın da etkisiyle NATO üyeliğinin konuşulduğu sıralarda, gazetelerde Bulgaristan'ın komünist politikalarıyla ve genel olarak komünizmle ilgili haberler yapılmaktaydı. *"Bulgaristan'ı Kremlin Memurları İdare Ediyor"* başlıklı haberde bir İsviçre gazetesinin haberi aktarılmıştır. Bulgar makamlarının SSCB ile ilişkilerinin aktarıldığı haberde *"Bulgar başbakanı Dulke Çervenkov kominternin Moskova'daki 'ders mektebinde' 20 sene hocalık yapmış ve gösterdiği 'liyakat'dan dolayı Lenin madalyasını almıştır."* şeklinde bilgiler aktarılmıştır.¹⁹³ Başka bir haberde *"Bulgaristan'ın Süratle Komünistleştirilmesini Karar Altına Aldılar"* şeklinde bir bilgi paylaşılmıştır. Alt başlıkta *"Verilen karara göre, köylünün elindeki topraklar alınarak tamamıyla devlete mal edilecek"* denilmektedir.¹⁹⁴ Bu alt başlık komünizmin temellerinden biridir ve oradaki halkın mallarına gasp olarak aktarılan bu

¹⁸⁸ Konukman, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁸⁹ Bulgaristan 1950 yılının başından itibaren Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına çıkış vizesi vermeye başlamıştır. *Yeni Asır* gazetesinin haberine göre 1950 yılının ilk yedi ayında 16.736 kişi Türkiye'ye göç etmiştir, *Yeni Asır*, 22 Ağustos 1950.

¹⁹⁰ Konukman, **a.g.e.**, s. 44; Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 243-246.

¹⁹¹ Kamil, **a.g.e.**, s. XCVI.

¹⁹² Kamil, **a.g.e.**, s. LXXXIX.

¹⁹³ *Anadolu*, 10 Ekim 1950.

¹⁹⁴ *Anadolu*, 24 Ekim 1950.

politika Türkiye’de oldukça kötü bir şey olarak halka aktarılmıştır. Mesela, “*Şahsi Teşebbüsü Öldüren Sistem Komünizm*”¹⁹⁵ başlıklı haberler kaleme alınmış ve “*Bulgar köylüleri Komünizme cephe almış bulunuyorlar*” gibi haberler yapılarak sadece Türklerin değil Bulgarların da bu sistemden memnun olmadıkları aktarılmak istenmiştir.¹⁹⁶ Başka bir haberde, Bursa’da bir kişinin “*Bulgaristan’da daha iyi kanun var. Türkiye’de kanun diye bir şey yok*” demesi sebebiyle yakalandığı ve ifadesinin alındığı aktarılmıştır. Haberin başlığı da “*Bulgar Kanunlarına Gipta Eden Bir Deli*” olarak atılmıştır.¹⁹⁷

Bulgaristan’ın Rusya’dan emirler aldığına, “*Rus Kölesi Bir Memleket*”¹⁹⁸ olduğuna ve “*Rusya’nın Çiftliği*”¹⁹⁹ haline geldiğine yönelik haberler Bulgaristan’dan göç ve Kore Savaşı süresince devam etmiştir. Rusya’nın Bulgaristan’a 500 Rus ailesi göndereceğine yönelik haberler olmak üzere pek çok Bulgaristan ve Rusya haberi yapılmıştır.²⁰⁰ Kore Savaşı ve NATO üyeliği süreci de aynı dönemlere denk geldiği için Türkiye propagandası da gazetelerden eksik olmamıştır. Buna bir örnek “*Türkiye, Şarkta Komünist Akınına Karşı Sert Kayadır*”²⁰¹ başlıklı haberdır.

İzmir, gelen göçmenlerin yerleştiği şehirlerin başında gelmektedir. İzmir’in yerel gazetelerinden olan *Yeni Asır* ve *Anadolu*, İzmir’e gelen göçmenlerle ilgili yapılan haberler takip edildiğinde İzmir’in gerçekleşen bu göç hareketindeki önemi anlaşılmaktadır. Bununla ilgili 1950 yılının Eylül ayından başlayarak yapılan taramalarda ilk habere 7 Ekim 1950 tarihli gazetede rastlanmıştır. Haberde göçün hızlanması halinde hükümetin yeni önlemler alması gerektiği söylenmektedir. Buna yönelik olarak Urla İskelesi’nin karşısındaki tahaffuzhanenin bulunduğu adanın tahsis edilmesi gündeme gelmiştir. Günümüzde adı, Urla Karantina Adası olarak bilinmektedir. Büyük binaları ve tesisleri bulunduğu halde burada çalışanların bütün gün hiçbir şey yapmadığı ve boş oturduğuna yönelik eleştirileri de barındıran haberde Urla halkının da bu harekete destek olduğu belirtilmiştir.²⁰²

13 Ekim 1950 tarihli başka bir haberde gazete, İzmir’e gelen göçmenlerin layık oldukları ilgiyi göremediklerine yönelik bir eleştiride bulunmuştur. Gazete, İstanbul’dan vapurla gelen 12 göçmenin limanda bir süre yardım edebilecek kişileri beklediklerini ancak

¹⁹⁵ *Anadolu*, 4 Ekim 1951.

¹⁹⁶ *Anadolu*, 2 Aralık 1950.

¹⁹⁷ *Anadolu*, 27 Kasım 1951.

¹⁹⁸ *Anadolu*, 25 Ekim 1951.

¹⁹⁹ *Anadolu*, 4 Ekim 1951.

²⁰⁰ *Anadolu*, 10 Kasım 1950.

²⁰¹ *Anadolu*, 15 Kasım 1950.

²⁰² *Yeni Asır*, 7 Ekim 1950.

kimsenin ilgilenmemesinin ardından Belediye Başkanı Rauf Onursal'a gittiklerini, Onursal'dan kişi başı en fazla 2,5 liralık bir yardım alabileceklerini öğrenmelerini haberleştirmiştir. Haberin devamında İstanbul'dan sevk edilen göçmenlerin Kınık, Bergama ve Menemen ilçelerine sevk edildikleri belirtilmiştir.²⁰³ 20 Ekim 1950 gününe ait gazetede de yeni gelen 23 kişilik göçmen kafilesinin gerekli alakayı göremediği, kalacak yerleri olmadığı için geceyi vapurda geçirdikleri belirtilmiştir (EK-2).²⁰⁴ Ertesi günün gazetesinde Emniyet Müdürü İzzettin Eraydın'ın göçmenlere yardım eli uzattığı ve Abdülkadir Otel'i'ne yerleştirildikleri belirtilmiştir. Üç günlük konaklama ücretleri ödenen göçmenlere Sosyal Yardım Derneği'nin de büyük ilgi gösterdiği haberde aktarılmıştır.²⁰⁵ Bu 23 kişilik göçmen grubu 25 Ekim gününün gazetesine de haber olmuşlardır. Tarış Kooperatifleri işletme hanında işe başladıkları yazılmıştır. Belediye bu iş için ön ayak olmuştur.²⁰⁶ 22 Ekim 1950 gününün gazetesinden itibaren göçmenlere ilginin arttığı ve ihtiyaçlarının karşılanmasına daha ivedilikle girişildiği gözlemlenmektedir. Mesela gazete, belediye ile Kızılay'ın bir aş evi açmaya karar verdiklerini yazmıştır.²⁰⁷

Kasım ve aralık aylarında göçmenlere yönelik tutumda ve yardımlarda aksi bir habere rastlanmamaktadır. İl ve ilçe düzeyinde çeşitli toplantılar yapılarak göçmenlere yardım eli uzatılmaya çalışılmıştır. 12 Aralık'tan bir habere göre İzmir Valisi başkanlığında bir yardım komitesi toplanmış, bu toplantıya bütün mahalli muhtarlar, ihtiyar heyetleri, sosyal yardım dernekleri ve Kızılay Başkanı Baha Yörük katılmıştır. Toplantı sonunda göçmenlerin köylere birer aile şeklinde dağıtılacağı ve böylece bölge yönetimlerine büyük bir yük yüklemeyeceği kararlaştırılmıştır.²⁰⁸

Ekim 1950'den itibaren bakılan *Anadolu* gazetesinde ekim ayı içerisinde iki adet yerel habere rastlanmıştır. Bunlardan ilki 20 Ekim tarihliidir. Bu haberde Tırhan Vapuru'nun şehre geldiğinden ve içinde çok fazla göçmen taşıdığından bahsedilmiştir. Haberde ayrıca bir göçmenle yapılan sohbete yer verilmiş ve Bulgaristan göçmeni, "*Bulgarlar son zamanlarda Türklere akla ve hayale gelmedik işkenceler başlamışlardır. Evimizde çoluk çocuğumuzla oturduğumuz bir esnada kapı çalınır, komünist Bulgar bizi karakola götürür ve bize olmayacak suçlar isnad ederek döverlerdi*"²⁰⁹ ifadeleriyle göç etmeden önce yaşadıklarını anlatmıştır.

²⁰³ *Yeni Asır*, 13 Ekim 1950.

²⁰⁴ *Yeni Asır*, 20 Ekim 1950.

²⁰⁵ *Yeni Asır*, 21 Ekim 1950.

²⁰⁶ *Yeni Asır*, 25 Ekim 1950.

²⁰⁷ *Yeni Asır*, 22 Ekim 1950.

²⁰⁸ *Yeni Asır*, 12 Aralık 1950.

²⁰⁹ *Anadolu*, 20 Ekim 1950.

24 Ekim 1950 tarihli ikinci haberde “*Bulgaristan’daki Konsolosluklarımızın Kapatılması*” başlığı atılmış ve detayında bunun sebebinin “*İzmir’de bir Bulgar konsoloshanesinin açılmasına müsaade edilmemesi*” olarak Bulgarlar tarafından belirtildiği ifade edilmektedir.²¹⁰ Bu haberin ardından kasım ayı içinde de yerel bir habere rastlanmamış ve haberler genel olarak aralık ayında yoğunlaşmıştır.

21 Aralık’ta *Yeni Asır*’a yansıyan haberde şehre 211 kişilik yeni bir kafilenin geldiği, bunların ilk olarak Balçova’da bulunan Agamemnon Kaplıcaları’nda misafir edildiği daha sonra bunların yarısının Menemen ve Torbalı ilçelerine nakledildiği belirtilmiştir.²¹¹ 26 Aralık’ta da kalabalık bir kafilenin geldiği haberleştirilmiştir. Bu kafiye gelenler de Alaşehir, Dikili, Manisa, Cumaovası, Akhisar ve Karşıyaka bölgelerinde iskân edilmişlerken bir kısmı da akrabalarının bulunduğu yerlere gitmişlerdir.²¹² 29 Aralık haberine göre de 481 kişi İzmir’e gelmiş, yarısı Manisa’ya gönderilmiştir.²¹³ İzmir sadece yerleşilmek amacıyla tercih edilen bir şehir değildi. Aynı zamanda İzmir, göçmenlerin başka illere sevk olunması amacıyla kullanılan önemli bir aktarma şehridir.

Anadolu gazetesinde takip edilen haberlerde de iskân faaliyetleriyle ilgili haberlere rastlanmaktadır. “*Bucalılar 250 Göçmen Yerleştirmeyi Kabul Ettiler*” başlıklı haberin sonunda gazete Bucalıları tebrik etmiş ve bu hayırlı işte muvaffak olmalarını temenni etmiştir. 11 Aralık’ta yapılan haberde 6 ailenin İzmir’e geldiği belirtilmiştir. Şehirde sayıları hızla artmaya başlayan göçmenlerde yardımlar da hızla ulaştırılmaya çalışılmıştır. İzmir Yardım Sevenler Derneği’ne kız lisesi öğrencileri tarafından “*20 adet ipekli, yünlü ve basma entari, 6 adet çocuk paltosu, 1 adet erkek paltosu, 3 adet erkek çocuk elbise ve pantolon, 12 adet yün ceket ve yelek, 4 adet yün etek, 2 adet yün başlık, 6 adet ayakkabı, 1 adet yün çorap ve 20 adet süveter hazırlamak üzere doksan liralık malzeme*” göçmenlere ulaştırılmak üzere hediye edilmiştir. Amerikan Kız Koleji öğrencileri de aynı derneğe birtakım yardımlarda bulunmuştur.²¹⁴ 24 ve 25 Aralık günleri İzmir’e ulaşanlar çeşitli bölgelere iskân edilmek üzere sevk edilmiştir. 22 kişi Cumaovası’na, 12 kişi Bornova’ya, 8 kişi Karşıyaka’ya, 5 kişi Akhisar’ ve 1 kişi de Torbalı’ya sevk edilmiştir (EK-3).²¹⁵ Takip eden günlerde önce 1009 kişi, ardından 709 kişi daha İzmir’e iskân edilmek ve çevre illere sevk edilmek üzere ulaşmışlardır.²¹⁶

²¹⁰ *Anadolu*, 24 Ekim 1950.

²¹¹ *Yeni Asır*, 21 Aralık 1950; *Anadolu*, 7 Aralık 1950.

²¹² *Yeni Asır*, 26 Aralık 1950.

²¹³ *Yeni Asır*, 29 Aralık 1950.

²¹⁴ *Anadolu*, 23 Aralık, 1950.

²¹⁵ *Anadolu*, 26 Aralık 1950.

²¹⁶ *Anadolu*, 29 Aralık 1950, 31 Aralık 1950.

İzmir, Bulgaristan'dan göçün başlamasıyla birlikte sürekli göç alan bir şehir konumuna gelmiştir. Göçün üzerinden bir sene kadar geçtikten sonra artık göçmenler için yapılacak konutların haberleri gazetelere yansımaya başlamıştır. “Göçmen Evi İnşaatı” başlıklı haberde, “İzmir ilçelerinde inşaatına başlanan göçmen evlerinin bir kısmı tamamlanmak üzere bulunmaktadır. Kış mevsiminin aniden bastırarak faaliyeti muattal bir hale getirmemesi için inşaatın bir an evvel ikmaline çalışılmaktadır. Göçmen vatandaşlarımız, evlerinin inşaatlarında bizzat çalışmakta ve devlet vasıtaları da inşaat işlerinde çalıştırılmaktadır” denmiştir. Ayrıca Vali Osman Sabri Adal’ın da konuyla yakından ilgilendiği ve yeni direktifler verdiği belirtilmiştir.²¹⁷ Vali başkanlığında yapılan bir toplantı sonucunda evlerin inşaatı için çevreden temin edilecek kereste, kiremit, taş ve kum gibi malzemelerin miktarları ve temin edilecekleri yerler karara bağlanmıştır.²¹⁸ 30 Ekim tarihli haberde valinin son gelişmeleri gözlemek amacıyla inşaatlara tetkik seyahatine çıkacağı belirtilmiştir.²¹⁹

Bu hususta bir başka habere 5 Kasım 1951 gününün *Yeni Asır*’ında rastlamaktayız. Habere göre Vali Sabri Adal ve beraberindeki heyet Dikili, Bergama, Kınık ve Menemen’de tetkiklerde bulunmuş, bu ilçelerde toplam 420 göçmen evinin yapılmasına karar verilmiş ve bu evlerin 241’inin yapımına başlanmıştır.²²⁰ Aynı güne ait *Anadolu* gazetesi haberinde 200 göçmen evi daha yapılacağı ve “Balıkesir içinde 400, Manisa’da 400, Salihli’de 300, İstanbul Rami’de 2014 ve Çanakkale vilayetinde 650, Balıkesir’de 700, Manisa’da 650, İzmir’de 638 göçmen evinin inşaatına” başlandığı ve çalışmalar bir hayli ilerlediği belirtilmiştir (EK-4).²²¹ Valinin ilerleyen günlerde tetkikleri devam etmiştir.²²²

Aralık ayının ilk günlerinde yapılan haberde 500 göçmen evinin tamamlanarak teslim edildiği belirtilmiştir. Ayrıca 700 adet binanın inşaatının devam ettiği de belirtilmiştir.²²³ 5 Aralık’ta yapılan başka bir habere göre de 1000 göçmen evi inşaatına daha başlanması planlanmaktadır.²²⁴ Bütün bu inşaat haberleri İzmir’e gerçekleştirilen göçün büyüklüğünü ve ihtiyaç olan evlerin hızlı bir şekilde yapılmasına verilen önemi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Göçmen evleri 1950’lerde ülkenin pek çok bölgesinde ve şehrinde gündemde olan projelerden biri haline geldi. Örnek vermek gerekirse, Adana merkezde ve çevre köylerinde yapılacak göçmen evlerinin devlet belgelerine yansıyan bir proje taslağı (EK-5)’de

²¹⁷ *Anadolu*, 17 Ekim, 1951.

²¹⁸ *Anadolu*, 26 Ekim, 1951.

²¹⁹ *Anadolu*, 30 Ekim 1951.

²²⁰ *Yeni Asır*, 5 Kasım 1951.

²²¹ *Anadolu*, 5 Kasım 1951.

²²² *Anadolu*, 9 Kasım, 1951.

²²³ *Anadolu*, 2 Aralık, 1951.

²²⁴ *Anadolu*, 5 Aralık 1951.

gösterilmiştir. Adana'nın Seyhan ilçesinde yer alan Yarımca Köyü'nde yapılması planlanan bu projenin pek çok detayı belgelere yansıtılmıştır.²²⁵

Devlet de aldığı birtakım kararlarla evlerini yapmaya çalışan göçmenlere yardım etmeye çalışmıştır. Mesela, 28 Haziran 1950 tarihli Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nce yayınlanan bir kararda, Sivas'ın Hafik ilçesinde iskân edilecek olan 99 göçmene, kesme, taşım ve imal ücreti karşılığında evlerini yapmaları için Orman İşletmeleri istiflerinden kereste verilmesi ilan edilmiştir (bkz. EK-6).²²⁶ *Anadolu* gazetesinin 6 Aralık 1951 gününe ait haberinde de bu kereste yardımından bahsedilmiş, Menemen'den sonra diğer ilçelerin kereste ihtiyaçlarının karşılanacağı belirtilmiştir.²²⁷ Başka bir örnekte, 1950 göçünün üzerinden dokuz yıl geçmiş olmasına rağmen alınan kararla, İzmir'de belediye otobüslerinde çalışan bir göçmene, sanatkâr göçmen sıfatıyla ev yapılması uygun görülmüştür. Devlet, zamanında ev sahibi olamamış bu göçmene evini yapmıştır (bkz. EK-7).²²⁸ Hatta 1951 yılına ait bir haberde sanatkâr göçmenler için bir mahalle kurulmasının kararlaştırıldığı, İzmir Valisi Osman Sabri Adal'ın arazi için tetkiklerde bulunacağı belirtilmiştir.²²⁹ Arşivlerde rastlanan başka belgelerde, mesela 1955 ve 1956 mali yıllarında yaptırılacak göçmen evlerinin inşaatlarının emaneten yapılmasına dair kararlar açıklanmıştır. Göçün devamında gelen yıllarda devlet, mümkün olduğu kadar çok ev yaparak Bulgaristan'dan gelmiş göçmenleri evsiz bırakmamaya çalışmıştır (bkz. EK-8, EK-9).²³⁰

Devlet pek çok yardımda bulunmasına rağmen göç zor bir süreçtir ve maddi açıdan da insanları sarsmaktadır. 1951 göçü ile İzmir'in Bergama ilçesinin Boz isimli köyüne yerleşen bir göçmen, 1955 yılında Adnan Menderes'e yazdığı mektubunda kızını evlendirmek istediğini ancak ne kendisinin ne de karşı tarafın maddi açıdan durumunun iyi olmadığını ve 1951 göçmeni olduğu için bu evliliğin gerçekleşmesi amacıyla yardım istemiştir.²³¹

20 Kasım 1951 gününe ait *Yeni Asır* haberinde pek sık rastlanılmayan önemli bir ilana denk gelinmiştir. Bir Bulgaristan göçmeni gazeteye ilan vererek iş aramıştır. Manifatura ve

²²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272-0-0-11, 25-137-23.

²²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 123-55-15.

²²⁷ *Anadolu*, 6 Aralık 1951.

²²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272-0-0-12, 63-192-20.

²²⁹ *Anadolu*, 8 Kasım 1951.

²³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 138,132,7; 142,37,2.

²³¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-1-0-0, 19-208-4.

bakkaliye işlerinde çalıştığını ve kefil gösterebileceğini söylemiştir.²³² 1951’de gazetelerin iş ilanlarını koymasının yanında iş bulmak isteyenlerin de ilanlarına gazetelerinde yer verdiklerini göstermesi açısından da önemli bir haberdır.

Türkiye 8 Kasım 1951’de, Bulgaristan 30 Kasım 1951’de sınırlarını kapatana dek kaç kişinin Türkiye’ye ve İzmir’e geldiğine yönelik 1951’in aralık ayında iki önemli haber göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki 11 Aralık gününün haberidir. Bu haberde gazetenin muhabirleri İskân Müdürü Salih Seliç’i ziyaret ederek birtakım bilgiler edinmiştir. Seliç’in verdiği rakamlara göre göçün başladığı günden beri Türkiye’ye 180 bin göçmen gelmiştir. Bunlardan 15.378’i Ege Bölgesi’ne gelirken 7.473’ü İzmir’e gelmiştir. 7.473 kişinin 7.389’u komisyonca iskân yardımına hak kazanmış kişiler olarak belirlenmiştir. 7.389 kişi 1.730 aileden meydana gelmektedir. 1.730 ailenin 638 şü şekilde İzmir’e dağılmışlardır: Menemen 180, Kınık 130, Dikili 68, Torbalı 49, Kemalpaşa 42, Merkez 36, Bergama 31, Urla 24, Seferihisar 16, Kiraz ve Bayındır 15’er, Foça 13, Ödemiş 10, Çeşme 5, Karaburun ve Tire 2’şer aile. Kalan 1092 ailenin iskanı için ise hala çalışıldığı belirtilmiştir.²³³ 22 Aralık haberinde ise bir önceki haberde 7473 olarak belirtilen kişi sayısı 7.476 olarak belirtilmiştir. 10 günlük sürede yeni 3 kişi daha gelmiş olmakla birlikte bir yazım hatası da olabilir. Bu haberde ayrıca 525 evin inşasına başlandığı belirtilirken 38 köyden toplam 769 aileye 16.679 dönüm arazi dağıtılmıştır.²³⁴

Kodaman’ın ‘Arazi ve İskân Dairesi’nden aktardığı rakamlara göre 1950-51 göçünde İzmir’e 2.123 aile ve 10.141 kişi göç etmiştir. Göçmenler en çok Bursa’ya göç etmeyi tercih ederken onu takip eden şehir İstanbul olmuştur. İzmir üçüncü sırada yer almıştır. Bursa’ya 3.493 aile ile toplam 14.616 kişi göç etmişken İstanbul’a 3.831 aile ve toplam 11.644 kişi göç etmiştir. Gelenler çoğunlukla Marmara ve Ege bölgelerinde iskân etmeyi tercih etmişlerdir. Bunun en büyük sebebi bölgelerin iklimsel ve tarımsal açıdan uygunluk düzeyleridir. Hükümet, iskân sahası olarak 40 il seçmiş ve 32.446 aile buralara yerleştirilmiştir.²³⁵

Yeni Asır gazetesinin yazarlarından M. Tuncer takma ismiyle yazılar yazan Behzad Arif Bilgin, taranan aylarda tespit edilmiş dört baş yazısıyla konuyla ilgili düşüncelerini okurlarıyla paylaşmıştır. 28 Eylül 1950, 1 Kasım 1950, 6 Eylül 1951 ve 6 Ekim 1951’de yazdığı yazıların ilkinde Bulgarların dahi komünizm idaresinden kaçtığını ve komünizm ile beraber cehennem azabı çektiklerini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bizzat Bulgarlar dahi bir kâbus gibi*

²³² *Yeni Asır*, 20 Kasım 1951.

²³³ *Yeni Asır*, 11 Aralık 1951.

²³⁴ *Yeni Asır*, 22 Aralık 1951.

²³⁵ Kodaman, **a.g.e.**, s. 46.

üzerlerine çöken komünist rejimi altında bir cehennem azabı çekiyorlar. Ne can emniyeti ne mal emniyeti ne çalışma serbestliği ne hiçbir hürriyet kalmamıştır. Halk umumiyetle boğaz tokluğuna bile denemeyecek bir sefalet içinde, yarı aç, yarı çıplak ve huzursuz bir esir sürüsünden ibarettir.” 1876’dan beri Türk azınlığın sabır ve metanetle orada yaşayabildiğinden bahsederek bunu “Bulgaristan Türkleri öteden beri zulme maruz olmakla beraber, Tuna vilayetimizi kaybettiğimiz 1876 yılından, yani üç çeyrek asırdan beri sabır ve metanetleri sayesinde orada tutunabilmişlerdi. Şimdi ise, birkaç yıllık komünist tahakkümü yüzbinlerce milletteşimizi anavatana can atmaktan başka bir şey düşünmemek zorunda bırakmıştır.” sözleriyle ifade etmiştir. Bulgarlar için bile cehennem azabı olan bir yerin Türkler için nasıl zor olabileceğinin altını çizmiştir. Bu doğrultuda, göç olayının Moskova’nın bir emri olduğundan bahsetmiştir: “Kızıl Bulgarların Moskova’dan aldıkları emirlerle hareket ettikleri ve başımıza kütle halinde bir muhaceret akını galesi açmak istedikleri muhakkaktır.”²³⁶ 1950’lerin siyasi iklimi komünizme karşı bir iklimdir. Kore Savaşı’nda Türkiye’nin NATO’nun yanında yer alması sebebiyle konu hakkında yaptığı yorumlarda yazar, komünizme karşı fikirlerini belirterek yazılarını kaleme almıştır. Bir ay sonra kaleme aldığı yazısında da Bulgaristan’ın bir insanlık suçu işlediğinden, Türklerin temel insanlık haklarından faydalanamadığını, “Bulgaristan’da yekunu bir milyona yakın tahmin edilen Türklerin hepsinin kısa bir zaman içinde anavatana alınması bahis konusu değildir. Bunların, asırlardan beri yerleşmiş oldukları topraklarda insanlık haklarından faydalanarak yaşamaya devam etmeleri en tabii şekil olarak hatıra gelebilir...” ve “Eğer Bulgaristan’daki Türkler topraklarına ve diğer mülklerine tasarruf etmek serbest çalışmak, çalışmalarının veriminden serbestçe faydalanmak, Türk ve Müslüman olmalarına rağmen insanca muamele görmek gibi en tabii haklarından faydalansalar, kendi arzularıyla hicrete kalkışmayacakları şüphesizdir” sözleriyle ifade etmiştir. Bu sebeple konunun uluslararası arenaya taşınması gerektiğinden bahsetmiştir. Bulgaristan’ın 250 bin Türkü kısa süre zarfında ülkesinden çıkartıp Türkiye’ye yollamak istemesinin ardında Türkiye’yi zor duruma düşürmek ve ekonomik olarak zorlamak isteğinin yattığından bahsetmiştir.²³⁷ Bulgaristan’daki Türklerin varlıklarına komünist rejim tarafından el konduğunu, bununla birlikte elde edilen ürünlere de el konduğunu söylemesi, yazarın Bulgaristan’a bir eleştiri olmakla birlikte aslında komünizm felsefesine karşı bir eleştirisidir. 1951 yılının son aylarında yazdığı yazılarda da göçmenlere yapılan yardımlardan, barınmalarından ve işlerinden bahseden Bilgin, ABD yardımının da yeni kullanıma açıldığını ve kış gelmeden bütün göçmenlerin gidecekleri şehirlere nakledilmeleri gerektiğinden

²³⁶ Yeni Asır, 28 Eylül 1950.

²³⁷ Yeni Asır, 1 Kasım 1950.

bahsetmiştir.²³⁸ İskân işlerinin, toprak dağıtımının ve iaşenin masraflı olduğunu belirterek ABD yardımıyla birlikte göçmenlere ayrılan bütçenin anca yettiğini, “*Amerikan yardımından ayrılan otuz milyon lira ile vatandaşların yardımları ve bütçe ödenekleri yekunu elli milyon lirayı geçmez...*”, “*...devletin bu sene yapabileceği yardım budur...*” sözleriyle ifade etmiştir. Ayrıca uluslararası mecrada bu konunun gündeme gelmiş olmasına rağmen somut bir fayda elde edilemediğinden 6 Eylül 1951 gününe ait yazısından öğrenebiliyoruz: “*Milletler arası nizamın demir perde gerisinde hiçbir tesiri olmadığı için, oradan gelen Türkler her şeyden mahrum bir halde, yalnız canlarını kurtarabildiklerine sevinmektedirler.*”²³⁹

Göçmenlerin iskanı, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması meselesi için hem yurt içinden hem yurt dışından pek çok yardım gönderilmiştir. Gazetelerden de takip edilebilecek bu süreçte hem Türk hükümeti hem ulusal ve uluslararası yardım kuruluşları, hem de ABD’nin Marshall yardımı göçmenlerin yardımına yetişmiştir. Marshall yardımıyla ilgili ilk habere 8 Ekim 1950 gününe ait *Anadolu* gazetesinde rastlamaktayız. Haberde bir rapor hazırlanacağından ve bunun Marshall Planı Yardım Teşkilatı’na iletileceği belirtilmiştir.²⁴⁰ Bu yardımın haricinde; Devlet, 1951 yılı bütçe planlamasından 10 milyon liralık bir bütçeyi göçmenler için ayırmayı planlamıştır.²⁴¹ Göçmenlere Yardım Cemiyeti Başkanı, İçişleri Bakanını ziyaret etmiş ve göçmenler için harcanmak amacıyla meclisten 15 milyon liralık bir ödenek istemiştir.²⁴² 23 Ekim 1950 Pazar günü Bulgaristan göçmenlerine yardım etmek amacıyla bir resital düzenlenmiş, resitali Fuat Köprülü’nün eşi Behice Köprülü tertip etmiştir.²⁴³ Papa da göçmenlerin Bulgaristan’dan adeta sürülmesine sessiz kalmamış, İstanbul’daki vekili M. Castola aracılığıyla Vali Gökay’a göçmenlere yardım etmek amacıyla bin lira bağışlamıştır.²⁴⁴ 30 Aralık 1950 gününün haber başlığı, göçmenlere neden daha fazla yardım yapılamadığını sormakta ve alt başlıkta cevabını vermektedir: “*Çünkü eski iktidar bütçeyi hazırlarken böyle bir yardım düşünmedi...*” Haberin detayında 1939 yılına kadar Türkiye’ye her sene ortalama 14-15 bin göçmenin geldiği, bu gelişlerin 1943-49 arasında yılda ortalama 500 ile 1.600 kişi olduğu detayı verilmiş ve 1950 itibarıyla böyle büyük bir göç hareketinin tahmin edilmemiş olmasının yardım yapılırken bütçeyi etkilediği vurgulanmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanının himayesinde bir göçmen ve mültecilere yardım birliğinin

²³⁸ *Yeni Asır*, 6 Eylül 1951, 6 Ekim 1951.

²³⁹ *Yeni Asır*, 6 Eylül 1951

²⁴⁰ *Anadolu*, 8 Ekim 1950.

²⁴¹ *Anadolu*, 19 Ekim 1950.

²⁴² *Yeni Asır*, 1 Ekim 1950.

²⁴³ *Anadolu*, 21 Ekim 1950.

²⁴⁴ *Yeni Asır*, 17 Aralık 1950.

kurulduğundan ve faaliyetlerine başladığından bahsedilmiştir. Bununla birlikte Devlet ve Tarım Bakanlıklarının teşebbüsüyle Marshall kredisinden de göçmenler için yardım sağlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. BM Mülteciler Teşkilatı'nın da Türkiye'ye bir heyet göndereceği bilgisi paylaşılmıştır.²⁴⁵ 24 Ekim 1951 *Yeni Asır*'ında ise sürmanşetten verilen haberde Milletlerarası İktisadi İş Birliği Teşkilatı'nın göçmenler için kullanılması amacıyla verdiği yardımın değerinin 30 milyon lira olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Bu yardımla birlikte Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin iskanı amacıyla 20 bin ev yapılabileceği belirtilmiştir.²⁴⁶ Ayrıca ABD'deki Protestan ve Doğu Ortodoks cemaatleri USS Exton vapuru ile göçmenlere ulaştırılması amacıyla topladıkları yiyecek ve giyecek yardımlarını Türk Kızılay Cemiyeti'ne ulaştırmışlardır.²⁴⁷ Bunların yanı sıra, A.B.D., İngiltere, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Mısır, Brezilya ve İsviçre gibi pek çok ülke yiyecek bağışlamıştır. Yeni Zelanda ve Hollanda gibi ülkeler de giyecek bağışında bulunmuşlardır.²⁴⁸ 1950-60 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmenlere toplamda 84.624.754 TL harcama yapılmıştır.²⁴⁹ Bulgaristan göçmenleri için dünyanın pek çok kuruluşundan ve devletinden yardımlar Türkiye'ye ulaşmış ve Bulgaristan'ın yaptığı zorunlu göç hareketi çeşitli açıklamalarla ve protestolarla kınanmıştır. Bulgaristan'ın Sovyetler güdümünde komünist bir politika benimsemiş olması ve bu göç hareketinin gerçekleştiği sıralarda Kore yarımadasında Sovyetlerin desteklediği Kuzey Kore ile ABD'nin desteklediği Güney Kore arasında savaş olmasından dolayı da Bulgaristan'ın Türk azınlığa karşı tavrı şiddetli bir şekilde kınanmıştır. Birleşmiş Milletler'in Özel Siyasi Komitesi'nde Bulgaristan'ın davranışları delegemiz tarafından dile getirilmiş ve tartışılmıştır.²⁵⁰ İngiliz ve Amerikan²⁵¹ basınında da Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı zorunlu göç politikası eleştirilmiştir.²⁵²

Mesela, *Daily Telegraph* gazetesinin Türkiye ve Balkanlar muhabiri Lovett Edwards yazısında Bulgaristan'ın Bulgaristan'da yaşayan Türkleri göçe zorlamasını eleştirmiş ve “*Bir müddetten beri Türk hududu yakınında yaşayan Türklerin boşaltılması ve Türklerin geniş ölçüde içerilere gönderilmesi, ileri gelen Türklerin mecburi çalışma kamplarına gönderilmeleri*

²⁴⁵ *Yeni Asır*, 30 Aralık 1950; *Anadolu*, 24 Aralık 1950.

²⁴⁶ *Yeni Asır*, 24 Ekim 1951.

²⁴⁷ *Yeni Asır*, 4 Kasım 1951.

²⁴⁸ *Anadolu*, 7 Aralık 1950.

²⁴⁹ Kodaman, **a.g.e.**, s.s. 49-50.

²⁵⁰ *Yeni Asır*, 5 Ekim 1950.

²⁵¹ Amerika'nın Sesi Radyosu, Bulgarca yayınında Bulgaristan'ın Türklere yaptıklarını eleştirmiş ve “*Bulgar hükümetinin bu hali şeytanın incili şerif okumasına benzer.*” demiştir, *Yeni Asır*, 24 Ekim 1950. *New York Times* gazetesinin “*Türkiye ve Bulgaristan*” başlıklı makalesinde Bulgaristan eleştirilmiş ve “*Bu zavallıların yegâne suçları Türk aslından ve Müslüman olmalarıdır.*” denmiştir, *Yeni Asır*, 11 Kasım 1950.

²⁵² *Yeni Asır*, 10 Ekim 1950, 17 Ekim 1950.

Bulgarların ne niyette olduklarını gösteriyordu. Bunda iki sebep düşünmek icap ediyor: 1) Bulgaristan'daki Türkler komünizme sempati beslemiyorlar. 2) Bulgarlar, Türklerden kurtulmak istiyorlar.” demiştir. Bu sözlerine şunları eklemiştir: *“Bulgarların bilinen usullerine bakılırsa önümüzdeki günlerde Bulgaristan'daki Türklere karşı bir temizleme hareketi başlaması beklenebilir.”*²⁵³ Komünizme karşı olan dünyada Bulgaristan ve Türkiye önemli aktörlerdi. Bulgaristan Sovyetlerin radarına girmişti ve Türkiye NATO için önemli bir ittifaka dönüşmüştü. Edwards başka bir yazısında *“Türk çiftçileri topraklarına bu kadar bağlı iken birdenbire hicret etmek arzusuna kapıldıklarına inanalım mı?”* diye sormaktadır. Yazının devamında Rusya'nın Bulgaristan'ı bir sömürge haline getirdiğini söyleyen Edwards, Bulgaristan'ın yapmak istediğini *“daha birkaç sene evvel Kırım'daki Türkleri Rusya'nın içine süren Rusya'nın arzusuyla yapmış olduğunu tahmin etmek zor değildir.”*²⁵⁴ diyerek eleştirmektedir. Bir başka İngiliz gazetesi olan Manchester Guardian gazetesi de *“Siyasi bakımdan Bulgarlar bilmelidirler ki Birleşmiş Milletler Teşkilatı insan haklarına tecavüz edilmesine tahammül edemez. İktisadi bakımdan Birleşmiş Milletler Teşkilatı bu muhacirlerin yerleştirilmesi hususunda yalnız tavsiyelerle kalmayıp para, yiyecek ve giyecek temin etmesi lazımdır”* sözleriyle okuyucularına durumu aktarmıştır.²⁵⁵

Bulgaristan'dan göç olayı araştırılırken gazetelerde her gün yazılan ve dünya gündeminde de birinci sırada olan başka bir konu dikkat çekmektedir. 1950'de Kore'de başlayan savaş ve Türkiye'nin NATO güçlerinin yanında komünizme karşı savaşa müdahil olması bu yılların birinci gündem maddesidir. SSCB güdümünde bir idare kurulan Bulgaristan'da aynı yıl içinde böyle bir kararla Türklerin sınır dışı edilmek istenmesi bir siyasi hamle olarak da yorumlanabilir. SSCB'nin Türkiye'ye yönelik açık tehditleri de İkinci Dünya Savaşı sonrası gündemde olan ve Türkiye'nin NATO'ya yanaşmasına sebep olan olaylardan biridir.²⁵⁶

Bu göç hareketinin ardından 1956'da Bulgaristan'da nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımın en büyük özelliği Bulgaristan'ın nüfusunu milliyetlere göre gösteren son nüfus sayımı olmasıdır. Sayıma göre Bulgaristan'ın toplam nüfusu 7.613.709'dur. Bu sayımın 6.506.521'i Bulgar iken 656.025 Türk Bulgaristan'da yaşamaktadır.²⁵⁷

²⁵³ *Yeni Asır*, 5 Eylül 1950.

²⁵⁴ *Yeni Asır*, 28 Eylül 1950.

²⁵⁵ *Anadolu*, 10 Ekim 1950.

²⁵⁶ Vefa Kurban, “1950-60 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, (2014-Bahar/Spring), s. 255.

²⁵⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s.s. 283-284.

1951 yılında bir anda sona eren göç, binlerce Türkün Türkiye'ye gelememesine dahası ailelerin ayrılmasına sebep olmuştur. 1963'te Türkler arasında Türkiye konsolosluklarına ardı ardına dilekçeler verilmeye başlanmıştır. Ağustos ayına geldiğinde dilekçeler 28 bini aşmıştır. Bulgaristan bu durum karşısında konsolosluklara giden Türklerin üzerlerini aramaya başlamıştır. Üzerinden dilekçe çıkan kişiler karakola götürülerek dövülmüştür. Bununla da kalmamış hapis cezaları bile verilmiştir. 1964'te de dilekçe verilmeye devam edilmiş ve toplam başvuran sayısı 383.358 kişiye ulaşmıştır. Bundan sonra Türkler artık konsolosluklara yaklaştırılmamıştır. Böylece bu kampanya sekteye uğramış ancak binlerce Türkün topraklarını terk etmek istemesi için dilekçeler vermesi düşündürücü bir olay olarak hafızalarda kalmıştır.²⁵⁸

Bu dilekçelerin verilmeye başlanmasından 6 yıl sonra “Yakın Akraba Göçü” olarak adlandırılan bir göç dalgası daha yaşanmıştır. 1978'e kadar devam etmiştir. Parçalanan aileleri birleştirmek bu göçün temel amacı olmuştur. Daha 1950'lerde Bulgaristan'da kalan ve Türkiye'ye gelmiş akrabaları olan Türklerin isimleri listelenmiştir. Ancak Bulgar Hükümeti sınırı kapatmış ve göçü yasaklamıştır. Bu sebeple 1950'lerde bir göç hareketi gerçekleştirilememiştir.²⁵⁹ 1952-1960 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yalnızca 93 kişi gelebilmiştir.²⁶⁰

19-21 Ağustos 1966'da Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret sırasında uzun zaman sonra ilk kez bir göçün gerçekleşme ihtimali ortaya çıkmıştır.²⁶¹ 9 Aralık 1967 tarihli Başbakanlık Kararnamesi'nde iki hükümetin yakın akraba göçü için yapacağı müzakerelerde Türkiye Dışişleri Bakanlığı yetkili kılınmıştır (bkz. EK-10).²⁶² 1966'daki ziyaretin ardından yaşanan bu gelişmeyle ilgili bakanlıklar arasında görüşmeler başlamıştır. 20-26 Mart 1968'de Jivkov ve Başev Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuşlar ve 22 Mart 1968'de Türkiye ve Bulgaristan arasında göç antlaşması imzalanmıştır.²⁶³ 1 Mayıs 1968'de Başbakanlık Kararnamesi'yle onaylanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma” (bkz. EK-11)²⁶⁴, 13 Mayıs 1969'da TBMM'de kabul edilmiş,

²⁵⁸ Şimşir, a.g.e., s.s. 287-289.

²⁵⁹ Şimşir, a.g.e., s.s. 336-338.

²⁶⁰ Kodaman, a.g.e., s. 44.

²⁶¹ Şimşir, a.g.e., s.s. 342-350.

²⁶² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/213-85-17.

²⁶³ Şimşir, a.g.e., ss. 342-350.

²⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/219-34-14.

Resmî Gazete'de 30 Mayıs'ta yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türk asıllı Bulgar vatandaşlarını kapsayan bu anlaşmanın birinci maddesinde Türkiye'ye göç edebilecekler şu şekilde sıralanmışlardır:

a) Karı, koca,

b) Ana, baba, büyük ana, büyük baba ve bunların ana ve babaları,

c) Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları,

d) İşbu Anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmıyan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerim bekâr reşit ve gayrireşit çocukları.”²⁶⁵

Toplamda 14 maddeden oluşan antlaşmanın temel hükümleri de şu şekildedir:

“-Göç, 1 Nisan'dan 30 Kasım'a kadar olan devrede yapılacaktır. Göç eden kimselerin sayısı haftada 300 kişiyi aşmayacaktır.

-Göçmenler, medeni hallerini ve emlak durumlarını gösterir belgeleri tahsil ve meslekleri ile askerlik görevlerini yerine getirdiklerini ve hizmet sürelerini gösterir belgeleri ve ülkeden çıkarılmasına yasal bir engel bulunmayan diğer belgeleri beraberinde getirebilirler.

-Göçmenler, göç sırasında yürürlükte bulunan mevzuata göre ihracı yasak olan mal dışındaki, ev ve kişisel her türlü ihraç vergisinden muaf olarak getirebileceklerdir.

-Göçmenler, sahip oldukları hayvanları göçten önce serbestçe tasfiye edeceklerdir. Tasfiye işlemi, tasfiye sırasında yürürlükte bulunan mevzuata ve mevcut piyasa şartlarına göre yapılacaktır.

-Göçmenler, göç etmeden önce gayrimenkullerini bu antlaşmanın yürürlüğe girdiği zaman yürürlükteki Bulgar mevzuatına göre serbestçe tasfiye edebilirler. Yetkili Bulgar makamları ise tasfiyenin gerçekleşmesine yardım edeceklerdir.”²⁶⁶

Gerçekleşen bu ziyaretin İzmir için de ayrı bir önemi mevcuttur. Bulgaristan Başbakanı Jivkov ve beraberindeki heyet 20 Mart'ta Ankara'ya varıp antlaşmaya hakkında görüşülmesinin ardından²⁶⁷, 22 Mart akşamı Ankara'dan İzmir'e gelmişlerdir. Çiğli Havaalanı'na inen Başbakan Jivkov, *“İzmir'de de havalar çok güzel. Bu tarihi ve güzel şehre*

²⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/219-34-14; TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt: 52, Kanun No: 1180, Yıl: 1969, s. 552; *Demokrat İzmir*, 23 Mart 1968.

²⁶⁶ Kodaman, **a.g.e.**, s.s. 44-45.

²⁶⁷ *Demokrat İzmir*, 21 Mart 1968.

gelmekten memnunum. Aranızda iyi günler geçireceğime inanıyorum”²⁶⁸ açıklamasını yapmış ve Bulgar misafirler adına Büyük Efes Oteli’nde bir akşam yemeği verilmiştir (EK-12). Ertesi gün Başbakan Jivkov ve beraberindeki heyet METAŞ Fabrikası’nı gezmiş ve fabrikanın en büyük hissedarı Raşit Özсарuhan’dan fabrikada hissenin ne kadar olduğu bilgisini almıştır. Haberde Jivkov’un fabrikayı gezerken hayranlığını gizleyemediği ifade edilmiştir. Bu ziyaretin ardından Efes ve Kuşadası ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.²⁶⁹ Konuk başbakan Çiğli Havaalanında İzmir Valisi, Belediye Başkanı Osman Kibar, Güney Deniz Saha ve Garnizon Komutanı Koramiral İsmail Sarıkey, Hava Eğitim Komutanı Süleyman Tuncel tarafından uğurlanmıştır.²⁷⁰

Gazetecilerin gözdesi ise Jivkov’un kızı Ludimilla Jivkov üzerinde olmuştur. Bir gün öncesinin haberinde giydiği kıyafete kadar anlatılarak derhal dikkat çektiği ifade edilmiştir (EK-13).²⁷¹ Ludimilla Jivkov Kemeraltı’nın dükkanlarını dolaşmış ve alışveriş yapmıştır. Yanlarında kadın olduğu özellikle belirtilmiş Adalet Bakanı Daskalova ve diğer kadınlarla birlikte Kemeraltı dışında Fuar, Kadifekale, İnciraltı ve Üçkuyular’ı gezmişlerdir. Kadifekale gezisi sırasında şehre hayran olduğunu belirtmiştir. Bu gruba İzmir Valisi Namık Kemal Şentürk’ün eşi İhsan Şentürk de eşlik etmiştir. Daha sonra Başbakan Jivkov’un heyetiyle birleşen kadınlar Efes harabelerini ve Meryem Ana’yı da ziyaret etmişlerdir. 24 Mart günü sabah saat 10’da da İstanbul’a hareket etmişlerdir (EK-14).²⁷²

1968’de başlayan göç hareketi 1978’de tamamlanana kadar arada birtakım sıkıntılar belirmişse de iki ülkenin anlaşma zemininde buluşması göçü devam ettirmiştir. 1969 yılında, göç hareketi için yapılacak müzakerelere görevlendirilen heyetle alakalı kararlar alınmış ve heyette yer alacak isimler belirlenmiştir (bkz. EK-15). Bu heyet göç sürecini idare etmeye çaba harcamıştır. İlerleyen dönemde, 1976’nın 26 Şubat’ında alınan kararla Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Büyükelçi Nejat Ertüzün’ün başkanlığında bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet 23-29 Şubat 1976’da Sofya’ya, ortaya çıkmış sorunları görüşmek ve müzakere etmek amacıyla bir ziyaret düzenlemiştir (bkz. EK-16).²⁷³ Benzer bir süreç bir yıl sonra da yaşanmış, bu sefer Bulgar heyeti Ankara’ya gelerek müzakerelerde bulunmuştur (bkz. EK-17).²⁷⁴

²⁶⁸ *Demokrat İzmir*, 23 Mart 1968.

²⁶⁹ *Yeni Asır*, 24 Mart 1968; *Ege Telgraf*, 23 Mart 1968.

²⁷⁰ *Demokrat İzmir*, 25 Mart 1968.

²⁷¹ *Yeni Asır*, 23 Mart 1968.

²⁷² *Yeni Asır*, 24 Mart 1968; *Demokrat İzmir*, 24 Mart 1968.

²⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/348-111-10.

²⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/369-76-19.

Göçün sona erdiği 1979'a kadar 130 bin kadar Türk göçmen, aileleri ile yeniden buluşmuştur. Sayının daha az olacağı tahmin edilse de tahminler tutmamış ve sayı 100 bini aşmıştır.²⁷⁵ Bu göç ile amaçlanan gerçekleşmiş ve parçalanmış aileler bir araya gelmiştir. Ancak ortaya yeni parçalanmış aileler de çıkmıştır.²⁷⁶ 130 bin kişi gelebilse de gelememiş insan çoktur.

Bunun ardından da Türkler için kitlesel göçler son bulmadı. 1984'ün aralık ayında Türklerin isimlerini değiştirmeye başlayan Bulgaristan Hükümeti, razı olmayanlara işkenceler uygulamıştır. 1980'lerde başlayan bu asimilasyon ve baskı politikası, 1985'te hem Türkiye'de hem dünyada duyulmaya başlamıştır. Ancak çok büyük bir yankı değildir. Aralıktan marta kadar 800-2500 arası Türk'ün öldüğü düşünülmektedir. Güney Bulgaristan'ın yoğun Türk nüfuslu Kırcaali, Mestanlı, Eğridere ve Koşukavak gibi bölgeleri Bulgar tankları tarafından baskı altına alınmıştır. Bu baskı ile birlikte isim değiştirme işlemi kısa sürede tamamlanabilmiştir.²⁷⁷

Yeni Asır gazetesinin arşivi tarandığı zaman, 1984 aralık ayında başlamış bu asimilasyon ve zorla isim değiştirme politikasıyla ilgili haberlere ilk olarak 11 Ocak 1985 tarihli sayısında rastlanmıştır. Haberde, el altından Bulgaristan'dan mektupların gönderildiği, zorla isimlerinin ve dinlerinin değiştirildiği, bu insan hakları suçunun bir an önce son bulması gerektiği aktarılmıştır. Türkiye'deki akrabalarının gelen mektupları göz yaşlarıyla okuduğu belirtilen haberde ayrıca Türk köylerinin askeri kordon altında tutulduğu belirtilmiştir.²⁷⁸ 16 Ocak tarihli *Cumhuriyet* gazetesi haberinde ise "Evren, Jivkov'dan Çözüm İstedi" başlığı atılmıştır. Jivkov da Kenan Evren'e bir mesaj göndermiş, "Konuyla bizzat kendisinin ilgileneneğini ve aralarındaki dostluğun sorunu çözmeye yeteceğini" söylemiştir.²⁷⁹

Ocak ayında olayın ilk kez öğrenilmesi ve duyulmasıyla konu gündeme oturmuştur. Kötü muameleye maruz kalan Türkler ne yapacaklarını bilemez halde Bulgaristan'ın insafına kalmışlardır. Tırlarla kaçak olarak Türkiye'ye geçirilen mektuplardan birinde "Bu belki de son mektubumuz. İki gün sonra bizim köye baskın verecekler. Bulgara direnen Türklere işkence yapılıyor. Hayanlar köyünde 2 Türk öldürüldü, 4 Türk de ağır yaralandı."²⁸⁰ Bir başka mektupta ise; "Kızım bu mektubu ağlayarak yazıyorum. Köyümüze düzenlenecek baskını duyan köy halkı akşam kaçmışlar. Üç gündür işe gitmiyoruz. Mastanlı'da dünkü gün bütün kasaba

²⁷⁵ Şimşir, a.g.e., s. 361.

²⁷⁶ Kamil, a.g.e., s. CIV.

²⁷⁷ Şimşir, a.g.e., s.s. 361-363.

²⁷⁸ *Yeni Asır*, 11 Ocak 1985.

²⁷⁹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1985.

²⁸⁰ *Yeni Asır*, 14 Ocak 1985.

*halkı ayaklandı. Tanklar saldılar halkın üstüne. Artık ölümden korkmuyoruz. Yangın arabalarıyla halkı dağıtıyor ve uzaklaştırıyor polisler. Göz yaşartıcı bombalar kullanıyorlar. Mastanlı'da ne kadar ölü var bilmiyoruz. Büsbütün askeriye sardı kasabayı. Ya bu gece ya yarın akşam bizim burayı basacaklarmış. Bu halimizi Türk Devleti nasıl duymazdan geliyor? Amaçlarını pasaportlarımızı almak ve Bulgar adı koymak. Halk da vermemek için mücadele ediyor. Öğrendiğim kadarıyla Mastanlı, Güren, Nanaritsa, Semerciler bölgelerinde ölü sayısı çok daha fazlaymış. Türklere, Bulgar adı ile düzenledikleri nüfus cüzdanlarını verdikten sonra 'Ben adımı gönüllü olarak değiştiriyorum. Tarih 1972' bir dilekçe imzalıyorlar. Kızım bu durumları ilk önce Türk makamlarına daha sonra da Birleşmiş Milletler Teşkilatına bildirin, zulümleri canımıza tak etti.'*²⁸¹ diye, yaşanan zulmü tarif etmeye çalışmışlardır.

Ocak ayında Uluslararası AF Örgütü, Bulgaristan'da yaşanan olayları üzücü ve ürkütücü olarak tanımlamış ve bir komisyon kurmuştur.²⁸² Şubat'ta Türkler yapılanlara karşı silahlı direnişe başlamışlardır. Dobruca'da ve Şumnu'da şiddetli çatışmalar yaşanmış ve pek çok kişi yaşamını yitirmiştir.²⁸³ Mart 1985'te başlayan ve aralık ayına kadar devam eden gösterilerle insanlar Bulgaristan'da yaşayan Türklerin seslerini duyurmak istemişlerdir. İstanbul, Bursa, Edirne ve İzmir gibi yoğun Bulgaristan göçmeninin yaşadığı şehirlerde ve Berlin, Paris, Stockholm ve Londra gibi büyük şehirlerde yaşayan Türk nüfusu gösteriler ve yürüyüşler düzenleyerek Bulgaristan'da yaşananlara karşı dünya kamuoyunu tepki göstermeye ve durdurmaya davet etti.²⁸⁴

Ocak ayından itibaren birtakım iç gelişmeler yaşanmıştır. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Bulgaristan'la olan pürüzlerin yaza kadar giderilebileceğini söylemiştir.²⁸⁵ Daha sonra Bulgaristan'da gerçekleştirildiği iddia edilen kıyımla ilgili yaptığı açıklamalarda Dışişleri Bakanı Halefoğlu, *"Bulgaristan'da yaşayan Türklerin öldürüldüğüne dair hükümetin elinde resmi bir bilgi yok. Ancak ateş olmayan yerden duman çıkmaz"* açıklamasını yapmıştır.²⁸⁶ 20 Şubat'ta Bulgaristan'daki son gelişmeler hakkında TBMM'de gizli bir oturum yapılmıştır.²⁸⁷ Bunun ardından ertesi gün Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığına çağırılmış ve o zamana dek yapılan sözlü uyarıların yanına bir de yazılı uyarı eklenmiştir. Özal da *"Bugün gönlümüzün arzu ettiği tedbirleri alamıyoruz, ama 15 yıl sonra 70 milyonluk koskoca bir*

²⁸¹ *Yeni Asır*, 14 Ocak 1985.

²⁸² *Yeni Asır*, 19 Ocak 1985; *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1985.

²⁸³ *Yeni Asır*, 9 Şubat 1985.

²⁸⁴ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 408-415.

²⁸⁵ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1985.

²⁸⁶ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1985.

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1985.

*Türkiye var. Bugün olmazsa, o gün yaparız. O gün olmazsa 10 yıl sonra yaparız. Ama bütün bunları unutmayız” şeklinde yaptığı açıklamayla dikkatleri üzerine çekmiştir.*²⁸⁸

Aralık 1986’da gerçekleşen bir olay Bulgaristan’da yaşananları duyurabilmek adına çok olumlu bir gelişme olmuştur. Bulgaristan halter takımının önemli bir sporcusu olan Naim Süleymanoğlu, Avustralya’nın Melbourne şehrinde gerçekleştirilen Dünya Şampiyonasına katıldığı günlerde Türkiye Başkonsolosluğu’na ve polislere Türkiye’ye iltica etmek istediğini belirtmiştir. Gerçekleştirilen prosedürler sonucunda önce Londra’ya götürülen Süleymanoğlu, 13 Aralık 1986’da Turgut Özal’ın özel uçağı ile Türkiye’ye getirilmiştir.²⁸⁹

Bulgaristan içinde Türkleri örgütleyebilecek derneklerin kurulması yasaktı. Ancak Ahmet Doğan’ın başında bulunduğu Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH) birtakım faaliyetlerde bulunmuş sonucunda da tüm kadrosu 1985 sonu ile 1986 başı tutuklanmıştır. Ahmet Doğan Sofya Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde çalışmakta olan bir öğretim üyesiydi. 1990’da parlamentoya giren Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin (HÖH) başında da bulunan Ahmet Doğan, Bulgaristan Türklerinin hakları için mücadele etmiş ve savunmuş önemli isimlerin başında gelmiştir.²⁹⁰

Asimilasyon politikasının zirveye ulaştığı isim değiştirme kampanyasının ardından göç etmek isteyen Türklere izin vermeyen Bulgaristan Hükümeti, 1989’da bu tutumundan vazgeçmiştir ve Türklerin rahatça pasaport alabilecekleri duyurmuştur.²⁹¹ Bu kez sınır dışı etmeler başlamıştır.²⁹² Bir yandan da isim değiştirmeler devam etmekte ve bu duruma tepkiler de yükselmiştir. 9 Mayıs 1989 tarihli *Yeni Asır* gazetesinde Türklerin Bulgaristan’da isimlerinin değiştirilmesinden dolayı açlık grevine başladıkları belirtilmiştir. 19 Mayıs gününe ait gazetede de 200 Türkün açlık grevine başladığı okuyuculara aktarılmıştır. 26 Mayıs’ta ise Şumnu’da 5.000, Samvil’de 3.000 kişinin protesto gösteri düzenlediği belirtilirken, Türklerin 3 kişiden fazla bir arada dolaşmalarının yasaklandığı bilgisi paylaşılmıştır.²⁹³ Bu yaşananların üzerinden çok geçmeden haziran ayında, Bulgaristan pek çok uluslararası antlaşmayı ve Türkiye-Bulgaristan arasındaki ikili antlaşmayı yok sayarak 2 Haziran 1989’da yüzbinlerce Türkü sınır dışı etmiştir. Bahsedilen 19 Mayıs gününe ait haberde aynı zamanda ABD’nin Beyaz Saray

²⁸⁸ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1985.

²⁸⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 417-418.

²⁹⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 419-421; Fevziye Maral, Bulgaristan’dan Türkiye’ye 1989 Göçü, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010, s. 71.

²⁹¹ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1989.

²⁹² *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1989.

²⁹³ *Yeni Asır*, 9, 19, 26 Mayıs 1989.

Sözcüsü Roman Papadiuk'un Bulgar Hükümeti'ni kınamış ve *"Bu girişimler, Helsinki Antlaşmalarının açık seçik çiğnenmesidir"* demiştir. Tepkiler bununla sınırlı kalmamış 10 Mayıs 1989 gününe ait gazetede *"Af Örgütü Türkler İçin Ayağa Kalktı"* başlıklı haberde "ayın mahkûmu" seçilmiş olan İsmail Mehmedov Hüseyinov'un serbest bırakılması için halkı Jivkov'a mektup yazmaya davet ettiğinden bahsedilmiştir. Bu ilan Alman gazetelerinde yayımlanmıştır. Bu ilanda Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan baskılardan bahsedildiğini aktaran gazete, 1985'te isim değişikliğini kabul etmeyerek Hüseyinov'un tutuklandığını, ardından Belene'ye götürüldüğünü ve oradaki diğer Türk mahkumlarla birlikte 1987'de açlık grevine başladığından bahsetmiştir.²⁹⁴ Bu sırada gösteriler devam etmiş ve Türk gösterilerine karşı Bulgarlar silah kullanmaya başlamıştır. Bu gösteriler ve göstericilere silah açılması sonucunda 6 kişi ölmüş 30 kişi yaralanmıştır.²⁹⁵ Bulgaristan'ın sınırlarını açmasından 5 gün önce İstanbul'da büyük bir protesto gerçekleşmiş ve *"Ordu Sofya'ya"*, *"Katil Jivkov"* ve *"Kana Kan İntikam"* gibi pek çok slogan atılarak toplumda biriken nefret sergilenmiştir.²⁹⁶

Uğur Mumcu da *Cumhuriyet* gazetesindeki "Gözlem" isimli köşesinde *"Bulgaristan"* başlığıyla Bulgaristan'da yaşanan acı olayları okuyucularına aktarmış, *"Bulgaristan'da soydaşlarımıza karşı yönelen baskı siyaseti, kanlı olaylarla sürüyor. Bu kanlı siyasetin insanlıkla da ilgisi yok, sosyalizmle de"* ifadeleriyle tepkisini ortaya koymuştur. Yazının devamında şunları söylemiştir: *"Sovyetler Birliği'nde açıklık siyasetinin başlatıldığı, Çin Halk Cumhuriyeti'nde demokrasi rüzgarları estiği, Polonya ve Macaristan'da çoğulcu demokrasilerden söz edildiği günlerde, Bulgar hükümeti, polis devleti yöntemleri ile Türk azınlığa kan kusturuyor. Türk yeraltı dünyasına yıllarca kucak açan Bulgar polisi, şimdi de Türklere ateş açıyor."*²⁹⁷ 14 Haziran'da kaleme aldığı *"Bulgar Siyaseti"* başlıklı yazısında da halkta uyanan tepkilere karşı hükümeti uyarmış ve *"6-7 Eylül olaylarını düşününüz. Türk-Yunan gerginliği ve bu gerginliğin yarattığı tepkiler, 1955 yılında olaylara yol açmış; İstanbul'da Beyoğlu semtindeki Rum kökenli yurttaşlarımızın dükkanları saldırıya uğramıştır."* sözleriyle geçmişteki acı olayların yaşanmamasını istemiştir. Bununla birlikte Jivkov'un, Hitler'in Yahudilere uyguladığı yöntemleri *"bugün Bulgaristan'daki Türk azınlığına"* uyguladığını söyleyerek ağır bir eleştiride bulunmaktadır.²⁹⁸

²⁹⁴ *Yeni Asır*, 10 Mayıs 1989.

²⁹⁵ *Yeni Asır*, 23 Mayıs 1989.

²⁹⁶ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1989.

²⁹⁷ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1989.

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1989.

2 Haziran'da sınırlarını açan Bulgaristan kısa bir süre önce AGİK İnsani Boyut Konferansı'nda Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın Türk olmadığı tezini bir kez savunmuş ve Kıbrıs'ın üçte birinin Türkiye tarafından işgal edildiğini söyleyerek kendini savunmaya ve Türkiye'ye sataşmaya çalışmıştır. Ayrıca Türkiye'de yer alan azınlıklarla ilgili de Bulgaristan Temsilcisi Kulişev; “*Türkiye Kürtlere karşı bir soykırım politikası uygulamakta, ayrıca Ermeniler dahil azınlıkların temel haklarını ihlal etmektedir*” demiştir.²⁹⁹ Bu açıklama, Türklerin Bulgar olarak kabul edilmediğine kanıt oluşturabilecek bir konuşma olmasına rağmen Bulgaristan'ın ülkemizde Türk yoktur diyerek savundukları tezini *Yeni Asır* gazetesi de yalanlamak amacıyla haber yapmış ve 1968 yılında iki ülke arasında yapılan antlaşmayı işaret etmiştir. Haberde, 1968'de imzalanan antlaşmada “Türk asıllı Bulgar vatandaşları” ibaresinin geçtiğini belirten gazete, Bulgarların son zamanlara kadar ısrarla savundukları bu tezlerini bu şekilde yalanlamak istemiştir.³⁰⁰

2 Haziran'da kapıların açılmasının ardından gazetede şu şekilde haberler yapılmaya başlanmıştır; 4 Haziran, “Trenle Kapımıza Bıraktılar”, 5 Haziran, “*Bulgaristan'dan 145 Soydaşımız Daha Geldi*”. 6 Haziran, “*115 Soydaşımız Daha Türkiye'de*”. 7 Haziran, “*203 Türk Daha Geldi*”, 12 Haziran “*Zorunlu Göçte Rekor Gün*”.³⁰¹ Tabi bu haberler kısa süre içinde normalleşmiş ve insanlar Bulgaristan'dan kitleler halinde gelmeye başlamışlardır. Öyle ki, 22 Ağustos'ta vize uygulamasını askıya alan Türkiye, bu iki buçuk aylık süreçte 311.862 Türkü ülkesine almıştır. 22 Ağustos'ta vize uygulamasının başlamasıyla göç edenlerin sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu tarihten Mayıs 1990'a kadar 34.098 kişi daha Türkiye'ye göç etmiştir. Böylece Haziran 1989-Mayıs 1990 arası toplam 345.960 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bunlardan 133.272 Türk Bulgaristan'da değişen şartlar ve Türkiye'ye alışamama gibi çeşitli sebeplerle geri dönmeyi tercih etmiştir.³⁰²

Türklerin iskânları şu şekilde gerçekleşmiştir: Akrabaları ve yakınları olanlar onların yanlarına gönderilmiş, olmayanlar ise geçici olarak çadırlara, okullara ve yurtlara yerleştirilmiştir. Bu geçici konaklamalarından dengeli olarak yerleşebilecekleri illere gönderilmişlerdir. Çadırlar Trakya bölgesindeki şehirlerde ve İstanbul'da kurulmuştur. 33.579 kişi okullarda konuklarken Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun yurtlarında da 20.024 kişi konaklamıştır. KYK yurtlarında konaklayanların en fazla olduğu şehir ise İzmir olmuştur. İzmir'deki yurtlarda 3.472 kişi geçici olarak konaklamak zorunda kalmıştır. Toplu Konut Fonu

²⁹⁹ *Yeni Asır*, 1 Haziran 1989.

³⁰⁰ *Yeni Asır*, 2 Haziran 1989.

³⁰¹ *Yeni Asır*, 5-6-7 Haziran 1989; *Cumhuriyet*, 4, 12 Haziran 1989.

³⁰² Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 440-443, 457, 459.

arsa temini için Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Millî Savunma Bakanlığı, Emlak Dairesi Başkanlığı, belediyeler ve şahıslarla görüşmelerde bulunmuş ve Milli Emlak Genel Müdürlüğü dört ilde çalışmalar yürütmüştür. İstanbul, Bursa, Kocaeli ve İzmir öncelikli olarak belirlenen dört il olmuştur. Devlet Bakanlığı da hemen çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu doğrultuda İzmir'in Gaziemir ilçesine 14 bin konutlu bir proje için ihale yapılmıştır.³⁰³ Bu amaçla 30 Ocak 1990 tarihinde imzalanan ve 18 Mart 1990 tarihinde yürürlüğe giren anlaşmaya göre İslam Kalkınma Bankası'yla 15 milyon dolarlık bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre 15 milyon doların 5 milyon doları hibeyken geri kalan 10 milyon dolar kredidir. Bu para 20 yıl içinde ödenecektir. Ödeme Amerikan Doları ile yapılacaktır.³⁰⁴ 1989 Göçü'nde yurtiçinden ve yurtdışından pek çok farklı kurum ve devletten para yardımları göçmenlere ulaştırılmıştır. Bu yardımlar ve miktarları şu şekildedir:

TABLO 1: 1989 Göçmenlerine Yapılan Yurtiçi Yardımlar³⁰⁵

YARDIMI YAPAN	YARDIMIN MİKTARI
Ziraat Bankası Kurtuluş Şubesi'ne çeşitli kurum, kuruluş ve vatandaşların yatırdıkları bağış toplamı	8.080.323.500 TL
Et ve Balık Kurumu (Kurban bağışlarından elde edilen gelir)	1.650.000.000 TL
Ziraat Bankası	500.000.000 TL
Emlak Bankası	71.336.000 TL
Halk Bankası	50.000.000 TL
Diyanet İşleri Başkanlığı	20.000.000 TL
Yatırım Finans	10.000.000 TL
Ceysan	10.000.000 TL
Denizcilik Bankası	2.260.000 TL
TOPLAM	10.394.000.000 TL

³⁰³ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 448-451.

³⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/648-32-10.

³⁰⁵ Konukman, **a.g.e.**, s. 96

TABLO 2: 1989 Göçmenlerine Türk Lirası Olarak Yapılan Yurtdışı Yardımları³⁰⁶

YARDIMI YAPAN	YARDIMIN MİKTARI
Yurtdışı Temsilciliklerimiz	2.000.000.000 TL
Faysal Finans	200.000.000 TL
KKTC	188.000.000 TL
TOPLAM	2.388.000.000 TL

TABLO 3: ABD Doları Olarak Yapılan Uluslararası Yardımlar³⁰⁷

YARDIMI YAPAN	YARDIMIN MİKTARI
ABD	10.000.000 Dolar
İslam Kalkınma Bankası	5.000.000. Dolar
İslam Dayanışma Fonu	250.000 Dolar
Suudi Arabistanlı bir iş insanı	100.000 Dolar
Malezya Hükümeti	25.000 Dolar
Uluslararası İslam Hilal Komitesi	10.000 Dolar
TOPLAM	15.385.000 Dolar

ABD Doları olarak yapılan yardımların toplamı da 15.360.000 Dolar olarak kayıtlara geçmiştir. Bununla birlikte toplam 12.782.000.000 Türk Lirası toplandığı Konukman tarafından belirtilmiştir.

İzmir'e yerleşmiş göçmenlere yapılan yardımlara göz atacak olursak; Mayıs 1990 itibariyle, 22.846 kişiden 8.087'si işe girebilmiş, 5.947'si kira yardımı almıştır. 861'i ise halen kamplarda kalmaktaymış. MEB'e bağlı okullara ve yurtlara İzmir'den toplam 4.665 kişi yerleştirilmiştir. Tüm bunlarla birlikte Mayıs 1990'a kadar İzmir'e yerleşen göçmenlere yapılan yardım miktarı 6.853.154.147 TL iken kira yardımlarının genel toplamı 7.067.071.000 TL'dir.³⁰⁸

3.2. Bulgaristan'da Pomak Varlığı

Pomaklar, Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslüman bir topluluktur. Nüfusları hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Çeşitli kaynaklar farklı yıllara ait

³⁰⁶ Konukman, **a.g.e.**, s. 96.

³⁰⁷ Konukman, **a.g.e.**, s. 97.

³⁰⁸ Konukman, **a.g.e.**, s.s. 84-85.

Pomak nüfus tahminlerinde bulunsun da kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. 1874 yılına ait bir istatistikte 600 bin kadar oldukları, 1880 yılına ait bir istatistikte ise 400 bin oldukları belirtilmektedir. 1990 yılına ait rakamlara baktığımızda 268.971 Pomak'ın sadece Bulgaristan'da yaşadığı ve Bulgaristan dışında da bu kadar daha Pomak olduğu tahmin edilmektedir.³⁰⁹ Türkiye'de diğer Balkan devletlerinden daha fazla Pomak yaşadığı bilinmektedir.³¹⁰

Kökenleri hakkında tartışmalar söz konusudur. Bulgarlar, “*Müslüman Bulgarlar*”³¹¹ olarak tanımladıkları bu topluluğu Yunanlar ve Makedonlar da “*Müslüman Yunan*” ve “*Müslüman Makedon*” olarak tanımlamaktadırlar. Türk yazımında da “*Pomak Türkleri*” tabiri kullanılmaktadır ve Türk asıllı oldukları ifade edilmektedir.³¹² Siyasi temelli bu görüşler bilimsel bilginin önüne geçmektedir. Müslüman oldukları bir gerçek olmakla birlikte kökenleri hakkında kesin yargıya varmak güçtür. Bunun sebeplerinden biri Balkan coğrafyasının ulus-devlet modeli ile şekillenmesinden kaynaklanan bir “tektipleştirme” anlayışıdır.

Konuşma dilleri Pomakların kökenleri konusunda bir fikir verebilir. Pomakça kelimelerin kökenleri şu şekildedir; %30 Ukrayna Slavcası, %25 Kuman-Kıpçakça, %20 Oğuz Türkçesi, %15 Nogayca ve %10 Arapça. En büyük dilimi Ukrayna Slavcasının oluşturmasının sebebi Kuman Türklerinin onuncu ve on birinci yüzyıllarda Ukrayna, Rusya ve Slav topraklarında göçebe hayat sürmelerindendir. Müslüman olmalarından dolayı etkili olan %10 civarında bir Arapça etkisi de göze çarpmaktadır.³¹³ Bu dağılıma göre Slav ve Türk kökenleri görülmektedir. Ancak konuşma dillerinin Slavca ağırlıklı bir dil olduğu da görülmektedir. Bu durum da çeşitli kaynaklarda Türk kökenli olmadıkları ve sonradan İslamlaşmış Türk kültürüne yaklaştıkları yönünde bir yargıya varılmasına sebep olmaktadır.³¹⁴ Buna ek olarak günümüzde Pomak halkın büyük çoğunluğu da kendini Türk olarak tanımlamaktadır.³¹⁵

Pomak tabirinin kökenine bakacak olursak bununla ilgili çeşitli iddialar söz konusudur. Balkan Slavları tarafından Kuman Türklerine verilmiş bir adlandırma olduğu bu iddialardan bir tanesidir. Sebebi, Osmanlı'nın Rodopları işgali sırasında akıncı beylere yardım eden Kumamlara “yardımcı” anlamına gelen “*pomaçi*” fiilinden türeyen “*pomagaçi*” adı

³⁰⁹ Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³¹⁰ Zelengora, **a.g.e.**, s. 13.

³¹¹ Bulgaristan'daki akademik çevreler “Bulgar Müslümanları” ve “Pomaklar” tabirlerini kullanmaktadırlar. Kamil, **a.g.e.**, s.s. CXXXIV-V.

³¹² Kamil, **a.g.e.**, s. CXXXII.

³¹³ Kamil, **a.g.e.**, s. CXXXI.

³¹⁴ Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³¹⁵ Kamil, **a.g.e.**, s. CXXXII.

verilmiş ve bu isim zamanla “*Pomak*” olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır.³¹⁶ Yaşadıkları bölgelere göre iki farklı adlandırmaları daha vardır. Batı Makedonya’da yaşayan Pomaklara Torbeş, Kosova’da Gora dağları çevresinde yaşayanlara da Goran denmektedir.³¹⁷ Memişoğlu, Pomakların kökeninin Kuman Türklerine dayandığına dair kuvvetli tezler bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre 11. yüzyılda Balkanlara gelerek yerleştikleri bölgelerde Slavlarla karışmış olmaları anadillerini dönüştürmüştür ancak eski örf, adet ve geleneklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Müslüman Türklerin Balkanları fethiyle de İslam inancını kabul etmişlerdir. Ancak Kumanların Osmanlı akıncı beylerine yardım etmelerinin sebebinin, Osmanlı henüz bölgeye fütihat hareketine girişmeden önce Kumanların Müslümanlaşmış olmaları olabileceği de yapılan çalışmalara göre büyük bir olasılık olarak görülmektedir.³¹⁸

Pomaklara, Bulgarlar da başlangıçta Türk olarak bakmaktaydı. Pomakların Türklerle aynı olumsuz özellikleri paylaştığına inanan Bulgarlar, tarihsel açıdan da Bulgarlara yönelik suçlarda Pomakları da Türkler kadar sorumlu buluyordu. Zelengora’nın da vurguladığı gibi bu gerçek dışı görüşler yüzünden Bulgaristan, Pomakları ülkeden göndermeye yönelik bir politika benimsemiştir. Aynı zamanda gönderilen Pomakların mallarının üzerine yatan insanlar bu şekilde kolay yoldan zenginleşmek istemişlerdir. Bulgaristan’ın bu politikadan vazgeçmesi 1913 sonrasına denk gelmektedir. Bu tarihten sonra Pomakları Bulgar olarak kabul etmeye başlamış ve bunun üzerine bir politika inşa ederek asimile etmek istemişlerdir.³¹⁹

Balkanların karmaşık demografik yapısı içinde Pomaklara yönelik araştırmalar sürmektedir. Balkanlarda kurulan ulus-devletlerin hepsi Pomakları yerel halkın içinde eritmek istemiş ve bu amaçla akademik araştırmalara da el atmışlardır. Bu araştırmalar çoğunlukla propaganda amaçlı kullanılacağı için bilimsellikte çok örtüşemeyeceği açıktır.

Memişoğlu, Pomakların sosyokültürel anlamda Anadolu köylüsüne benzediğini belirtmektedir. Ev içi döşemeler, kadınların giysileri ve İslamiyet öncesinden kalma şaman geleneklere kadar kültürel benzerliklerin göze çarptığını vurgulamaktadır.³²⁰

³¹⁶ Bu konuda Memişoğlu’nun belirttiğine göre başka bir olasılık da mevcuttur: Buna göre, Pomak kelimesi, Türkçe “yamak” kelimesinden yani Anadolu’daki yardımcı konargöçerleri belirtmek için kullanılan bu kelimeden de gelmiş olması muhtemeldir, Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³¹⁷ Kamil, **a.g.e.**, s.s. CXXXI, CXXXIII.

³¹⁸ Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³¹⁹ Zelengora, **a.g.e.**, s.s. 14-15.

³²⁰ Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

3.2.1. Pomaklara Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri

Pomaklar 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından varlıklarını sürdürebilmek için direniş mücadelesine başlamışlardır. Çünkü yaşadıkları bölgeler Rus ordusu ve Bulgarlar tarafından işgal edilmiş dahası “*etnik temizliğe*” maruz kalmışlardır. Silahlarını teslim etmeyen Pomaklar “*Rodop Muvakkat Hükümeti*”ni kurmuş ve işgale karşı direniş sergilemişlerdir.³²¹ 1881’de Pomaklara Bulgarca öğretmek amacıyla girişimler başlamıştır.³²² Bu girişimler onları yerinden eden, işkence eden anlayışın bir nebze olsun dönüşümünün ilk işaretleri sayılabilir. Pomaklar kültürel anlamda bir dönüşüme sokulmuştur.

1885’te Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a dahil olmasıyla Pomaklara yönelik “Müslümanlaşmış Bulgarlar” tezi savunularak onların yeniden “*Bulgarlaştırılmaları*” gerektiği propagandası yapılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Pomak köylerine papazlar gönderilmiştir.³²³

Balkan Savaşlarının ardından Pomaklara yönelik asimilasyon devam etmiştir. Bu doğrultuda isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve kiliselerde toplayıp Hristiyan yapılmışlardır. Bu duruma Avrupa kamuoyunda kimse ses çıkarmamış ve önlemek adına adımlar atılmamıştır. Köyleri yağmalanan, kadınlarına taciz ve tecavüzlerde bulunan Pomaklar tek başlarına direnmeye çalışmışlardır. İnsanlıktan uzak daha farklı uygulamalara da maruz kalan Pomaklar Osmanlı’nın Sofya elçileri aracılığıyla Osmanlı’dan medet ummuş ve yardım beklemiştir.³²⁴ Bu doğrultuda 31 Ağustos 1913’te Gümülcine, Koşukavak ve Ahiçelebi’deki Pomakların Edirne’ye iskanları gündeme geldi. Bu bölgelerde yaşayan Pomakların Hristiyanlaşmalarının önüne geçilmek istenmiştir.³²⁵ 1912-13 yıllarında Balkanlarda büyük bir güç kazanan Bulgaristan, 200 bin civarında Pomak’ın isimlerini ve dinlerini zorla değiştirmiştir.³²⁶

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı’ya göç etmiş Pomaklar, geride bıraktıkları mal varlıklarını topraklarına dönüp kiralayamamış ve satamamışlardır. İki ülke arasında yapılan antlaşmaya göre Bulgaristan’daki Müslümanların dinlerini serbestçe öğrenmeleri gerekmektedir. Ancak Bulgaristan’a geri dönen Pomaklar zorla kiliselere götürülerek Hristiyanlaştırılmıştır. Bu sıkıntılarını Dahiliye Nezareti’ne iletmişlerdir. Bunun üzerine

³²¹ Kamil, **a.g.e.**, s. CXXXVI.

³²² Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³²³ Kamil, **a.g.e.**, s.s. CXXXVI-CXXXVII.

³²⁴ Kamil, **a.g.e.**, s.s. CXXXVII-CXXXVIII, CXXXIX.

³²⁵ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 127.

³²⁶ Memişoğlu, “Pomaklar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

nezaret, Bulgaristan'daki Müslümanların hakkını savunduğu 8 Kasım 1913 tarihli bir yazı yazmıştır. Bu yazıda, 1913 senesi içinde Bulgaristan'daki Pomak köylerine baskınlar yapıldığı, camilerin minarelerinin yıkıldığını ve zorla isim değiştirme yapıldığını, tüm bunların aralarında imzalanan antlaşmaya aykırı olduğu vurgulanmış, Bulgaristan hükümetinin bunlara izin vermemesi gerektiği söylenerek bu ümit yazıda belirtilmiştir.³²⁷

1914-1923 arasında bir yumuşama ve isimlerinin iadesi gerçekleşmişse de 1923 sonrası her şey eski haline dönmeye başlamıştır. Osmanlı ve Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olması bu yumuşamanın esas sebebidir.³²⁸ 1923'ten sonra yumuşama politikası terk edilerek eski politikalar yeniden uygulanmaya başlanmış, 1930'larda ivme kazanmıştır.³²⁹ Yeni politikaları doğrultusunda Pomak okulları kapatılmış ve Bulgar okullarına gitmeleri teşvik edilmişti.³³⁰ Pomakların Türklük bilincinden uzaklaşması gerektiğini düşünen Bulgar yönetimi bu amaçla hareket etmiştir. Pomakları "Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" olduklarına ikna etmeye çalışmışlardır. Vatan adında bir dernek kurulmuş ve bu dernek camilerde ibadetin Bulgarca yapılmasını, Kuran'ın Bulgarcaya tercüme edilmesi, Pomakların Türklerden ayrı kurumlar açmasını desteklemiş ve bunları gerçekleştirmiştir. Oldukça etkili olan bu dernek Türkçe olan köy isimlerinin Bulgarcaya çevrilmesinde ve 1942'de başlatılan isim değiştirme kampanyasında 60 bin Pomak'ın ismini değiştirmesinde aktif rol almıştır.³³¹

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Bulgaristan'da yeni bir hükümet kurulmuş ve komünizm devlet ideolojisi haline gelmiştir. İktidarı eline alan Vatan Cephesi, uzun süredir isimleri zorla değiştirilen Pomaklara isimlerinin iade edilmesine karar vermiştir. Ancak bu olumlu gelişme de etkisini uzun sürdürememiş ve 1948'de Komünist Parti'nin aldığı yeni bir karara göre Bulgaristan'ın Yunanistan sınırında yaşayan Türklerin ve Pomakların ülkenin iç kesimlerine göç ettirilmesi yönünde karar alınmıştır. Anlaşılacağı üzere bu bir sürgündür. Bir yıl sonra Türk azınlığın Türkiye'ye göç etmesi için yapılan hazırlık sonucunda Pomakların göç kapsamına girmediği çünkü onların "*zorla Türkleştirilmiş Bulgar Müslümanları*" olduklarını söylemişlerdir. Bulgar yönetimi Pomakların Bulgarlarla kaynaşmasını ve topluma entegre olmalarını istemekteydi.³³²

³²⁷ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.s. 224-225.

³²⁸ Memişoğlu, "Pomaklar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³²⁹ Kamil, **a.g.e.**, s. CXLI.

³³⁰ Memişoğlu, "Pomaklar", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³³¹ Kamil, **a.g.e.**, s.s. CXLII-CXLIII.

³³² Kamil, **a.g.e.**, s.s. CXLIII-CXLIV.

Pomaklar Türkiye'ye göç edebilmek için dilekçe vermişlerdir. İktidarın onay vermesiyle 1950-52 arasında gerçekleşen göçlerde Pomaklar da Türkiye'ye göç edebilmiştir. Türk hükümeti Pomaklar diye ayırarak farklı bir istatistik oluşturmadığı için göç etmiş Pomak sayısını bilmiyoruz.³³³ İncelenen istatistik yıllıklarına göre şöyle bir değerlendirmede bulunulabilir: 1945 yılında yapılan sayımlarda Anadilini Pomakça olarak belirten 13.033 kişi varmış.³³⁴ 1955 sayımında ise Pomakça, Bulgarca başlığı altına dahil edilmiştir. Bu yılın verilerine göre 13 bin olan kişi sayısı 21 bin olarak kaydedilmiştir.³³⁵ Neden Bulgarca olarak kaydedildiği belirtilmemekle birlikte bu sayının Pomakça olarak okunabileceği söylenebilir. Bin kişiyi gerçekten Bulgar olma olasılığını düşünerek dışarıda tutacak olursak kaba bir şekilde 1950-51 göçü sırasında 7 bin kadar Pomak'ın Türkiye'ye göç etmiş olması muhtemeldir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Balkanlardan göçler devam etmiştir. Bunlar arasında Pomaklar da vardır. 1934'te çıkarılan göçmen kanununa göre Pomaklar, "*Türk soylu olmak*" sıfatıyla değil, "*Türk bilinci taşımak*" sıfatıyla Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilmişlerdir. Çünkü bu kanunun üçüncü maddesiyle "*Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan (Türk bilinci taşıyan)*" göçmen kabulünün temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Pomakların yanı sıra Arnavut, Boşnak, Torbeş ve Goran gibi unsurlar da asimile olmaktan kurtarılma amacıyla göçmen olarak kabul edilmişlerdir. Ancak dil bilmemek dezavantajları olmuştur. Mesela Girit, Preveze ve Pomak köylerinden gelenlerin dil bilmemesi daha az toprak almalarına sebep olmuştur. Dil bilmedikleri için kendilerini savunamayacak olmaları ve haklarını savunacak kimsenin olmaması bu duruma sebep olmuştur denilebilir.³³⁶

1950-52 göçünün ardından Bulgaristan Pomaklara yönelik tutumunu yeniden yumuşatarak ekonomik açıdan kalkınmaları için verimli arazilere yerleşmelerine izin vermiştir. Bunu yaparken Bulgar oldukları yönündeki asimilasyonlarına devam etmişlerdir. Bulgaristan akademisinde bu düşünceleri destekleyecek çalışmalar yapılması teşvik edilmiş ve propaganda bilimsel bir temele oturtulmak istenmiştir. Bu şekilde Türklerden ayırarak Bulgar toplumuna entegrasyonlarını kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.³³⁷

Entegrasyon uzun ve zorlu bir süreçtir. Ayrıca Bulgaristan yumuşak davranmaya başlasa da genel anlamda uyguladıklarının entegrasyonda çok asimilasyon olduğu

³³³ Kamil, a.g.e., s. CXLV.

³³⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, Cilt: 18, Ankara, s. 46.

³³⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1959, Yayın No: 380, Ankara, s. 81.

³³⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s.s. 291-292, 338.

³³⁷ Kamil, a.g.e., s.s. CXLV-CXLVI.

görülmektedir. 1955'te Jivkov, yeni nüfus cüzdanlarında Pomakların "*Bulgar Müslümanları*" olarak kaydedilmelerini istemiştir ancak Pomaklar bunu kabul etmemişlerdir. 1956'daki parti kongresinde öz eleştiri yapan parti üyeleri Pomakların çok azına ulaşabildiklerini söylemişlerdir. Kooperatifçiliği Pomaklar arasında yaygınlaştıramamaktan yakınan parti yetkilileri bunu İslam inancına bağlamışlardır. Bunun üzerine 1957'de yeni kararlar alınmıştır. Okullarda Müslümanlara yönelik ateizm propagandası başlatılmıştır. Ayrıca 1959'da bazı unsurların ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bunlar; İslamiyet inancı, sünnet yapılması ile fes ve feracelerin kullanılmasıdır. İsim değiştirme politikası ise her zaman gündemde olan bir uygulamadır.³³⁸

Eğitime fazladan önem vermişler ve okullarda yapılan propagandalar önemsenmiştir. 1962'de Romanlara yönelik alınan bazı kararlar Pomaklara da uygulanmış ve Türklerden kopuşları amaçlanmıştır. 1962'de alınan karar Romanlarının isim değiştirmeleri yönünde bir kararken Pomaklar için de yürürlüğe sokulmuştur. Pomak köylerine isim değiştirmeler için giden polis ve ordu köy yollarının kapatıldığını görmüştür. Halk köylerdeki Bulgar öğretmenleri de köyden kovmuştur. Bu olayların ardından toplanan partide, bizzat Jivkov'un isteğiyle isim değiştirme uygulamasından vazgeçilmiş ancak sonlandırılmamış sadece ertelenmiştir. Bu kararın sebebi yapılan baskıların Pomakları daha fazla Türklere yakınlaştırdığının tahmin edilmesidir.³³⁹

Çok geçmeden 1970 yılında yeni bir karar alınarak isim değiştirme kampanyasına devam edilmiştir. Kararın adı "*gizli tedhiş ile milliyet ve din değiştirme kararı*" olarak geçmektedir. Pomakların geçen sürede daha da Türkleştiklerini düşünen Komünist Parti Pirin, Rodop, Deliorman ve Dobruca bölgelerindeki Pomaklardan başlayarak Bulgarlaştırma işine girişmiştir. 1970'te başlayan bu uygulamalar 1974 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreçte Pomaklar çok fazla zulüm görmüşlerdir. Hala başarı elde edemediklerini düşünen hükümet, ordu ve polis ile Pomak köylerini ablukaya almış, isimlerini değiştirmeleri söylenmiştir. Kabul etmeyenlerin üzerine köpekler salınmış, çeşitli zulümler de yapılmıştır. Bu olaylar sırasında binlerce Pomak yaşamını kaybetmiştir.³⁴⁰

Bu isim değiştirme uygulaması öncekilerden daha fazla ses getirmiştir, dünya ve Türkiye kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Dış basınlarda konuyla ilgili haberler yer almaya başlamıştır. Bulgaristan Bilimler Akademisi hazırladığı son raporlarda sadece Pomakların

³³⁸ Kamil, a.g.e., s.s. CXLVI-CXLVII.

³³⁹ Kamil, a.g.e., s.s. CXLVIII-CXLIX.

³⁴⁰ Kamil, a.g.e., s.s. CXLIX-CLII.

soyunun değil Bulgaristan'daki bütün Türklerin Bulgar asıllı olduklarını iddia etmiştir. Zorla Müslüman yapıldıklarını ve damarlarında Bulgar kanı olduğunu belirtmiştir.³⁴¹ 1989'da ülkede rejim değişene kadar rahat yüzü görmemiş Pomaklar 1989 sonrasında daha iyi bir ortamın içinde yer almışlardır denilebilir. 1990 yılının mart ayında isimleri değiştirilmiş tüm Müslüman-Türk halka isimlerinin geri verilmesi Ulusal Meclis'te tartışılarak onaylanmıştır. Mayıs ayında da yeni yasa parlamentoda kabul edilerek eski isimleri insanlara iade edilmiştir.³⁴² 1878'den bugüne kadar yaklaşık 175 bin Pomak Anadolu'ya göç etmiştir. 500-600 bin kadarı da halen Balkanlarda varlığını sürdürmektedir.³⁴³

1950-51 arası dönemde Türkiye ile Bulgaristan göç konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Çoğunluğu Türk olan çeşitli Müslüman gruplar da bu göç hareketi sırasında Türkiye'ye gelmişlerdir. Bunlardan biri de Pomaklardır. 1944 yılında Sovyetler Birliği destekli komünist rejim iktidara getirilmiştir. Bu idarenin 1950 yılına kadar Pomaklarla ilgili aldığı kararlara değinmiştik. 1950'de TKZS olarak kısaltılan Köy Tarım Kooperatifleri kurulmuştur. Toprakları kamulaştırılan ve çalışmak zorunda bırakılan köylüler bu uygulamadan hoşnut olmamışlardır. Ayrıca “trudovak” denilen bir birlik kurulmuştur ve Türk-Müslüman olan gençler bu isimle çalıştırılmıştır. Beraberinde Yunanistan sınırında bulunan Pomaklar Bulgaristan'ın iç kesimlerine göç ettirilmiştir. Bu durum Bulgaristan'ın güvenliği amacıyla alınmış bir karardır çünkü tehlikeli gördüğü grupları göçe tabi tutmuştur. 1950'ye kadar Pomaklara yönelik alınan kararlar ve toprakları ellerinden alınarak zorla çalıştırılan köylüler bir de köylerinden göç ettirmek zorunda bırakılınca Türkiye'ye göç için birden fazla itici sebepleri olmuştur.³⁴⁴

Stalin'in ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan üzerinde etkisi barizdir. Stalin, SSCB'nin içinde yer alan özerk devletlere ve güdümünde olan diğer komünist ülkelere Müslümanların “Ortodokslastırılması” teklifinde bulunmuştur. Mesela Bulgaristan'a bu öneriyi yaparken Gürcistan'da Müslümanlara yönelik uygulanan politikaları örnek göstermiştir. Buna göre Türklerin Türkiye'ye göç etmesini isteyen Bulgaristan Pomakları ise bundan men etmiştir.³⁴⁵

³⁴¹ Kamil, a.g.e., s.s. CLIII-CLIV.

³⁴² Adem Nuh, Bulgaristan'ın Pomak Türklerine Uyguladığı Asimilasyon Politikası, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Kırklareli, 2018, s. 114.

³⁴³ Memişoğlu, “Pomaklar”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

³⁴⁴ Emel Deniz, Türkiye'ye Pomak Göçleri, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019, s.s. 107-108.

³⁴⁵ Deniz, a.g.t., s. 108.

Her türlü engele ve zorluğa rağmen 1950-51 arası Türkiye'ye göç eden Pomakların varlığı da bilinmektedir. Elimizde göç eden Pomakların sayısını saptayacak veriler bulunmamaktadır. Yaklaşık 250 bin kadar başvuru alan Türkiye 154 bin başvuruyu kabul etmiştir. 250 bin başvurudan 40 bin kadarı Pomaklara ait başvurulardır. Bu 40 bin Pomak başvurusundan 5 bininin başvurusunun kabul edildiği belirtilmektedir. Bulgaristan Pomaklarla ilgili öyle bir sıkı politika izlemiştir ki Türklerle evli olan Pomak kadınların bile göç etmelerine müsaade etmemiştir. Göç etmek için başvuranları da yerlerinden ederek Bulgaristan'da başka bölgelere yerleştirmiştir. Bu olayları takip eden yıllarda 80.387 Pomak Bulgar kayıtlarına “Bulgar Müslüman” olarak kaydedilmiştir.³⁴⁶

İbrahim Kamil'in Bulgaristan Komünist Partisi'nin gizli belgelerine ulaşarak hazırladığı sekiz ciltlik, belgelerle dolu “*Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)*” isimli kitabında, Pomaklar hakkında alınan kararların olduğu belgeler oldukça dikkat çekicidir. 20 Şubat 1951 tarihli bir belgede, Pomakların Türkiye'ye göç edebilmek için başvurular yapmaya başladığı, bunun önüne geçilmesi ve bu doğrultuda Bulgar soyundan geldiklerine, Türkiye ile bağlarının olmadığına yönelik propaganda yapılması tavsiye edilmiştir. Bu belge Yukarı Cuma Bölge Komitesi'nden Merkez Komite Sekreterliği'ne gönderilmiştir. Bu belge buna benzer kararların ve tavsiyelerin ilkidir. Bundan sonra her ay, farklı bölgelerden, ayda birkaç kere benzer belgeler Merkez Komitesi'ne ulaşmaya veya Merkez Komitesi'nden bölgelere ulaşmaya başlamıştır. Bir başka önemli belgede 1946 nüfus sayımında Türk olarak yazılan Pomakların olduğu bu sebeple nüfuslarına dayanarak göç etmek istediklerine ve bu kayıtların Bulgar Müslümanı ifadesi ile değiştirilmesine gerektiğine yönelik bilgiler yer almaktadır. Bu insanların milliyetlerinin Bulgar, inançlarının Müslüman olarak yazılması gerektiği belirtilmiştir.³⁴⁷

1955-60 arasına ait bir kaynağa göre 5.520 Pomak Türkiye'ye göç etmiştir.³⁴⁸ 1968'de ise Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan göç anlaşmasından Pomaklar muaf tutulmuştur ve Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmemiştir.³⁴⁹

1989 Büyük Göçü sırasında Pomaklar göç etmek için gerekli mercilere başvurmuşlardır. Ancak Pomakların göçüne izin vermek istemeyen Bulgaristan onlara pasaport vermemiştir. Pomakları bastırmak amacıyla da Rodoplar'da köyler abluka altına alınmıştır.

³⁴⁶ Nuh, a.g.t., s.s. 74-75.

³⁴⁷ Kamil, **a.g.e.**, s.s. CCXLI-CCXLIII.

³⁴⁸ Deniz, a.g.t., s. 112.

³⁴⁹ Nuh, a.g.t., s. 89.

Pasaport almakta kararlı olan Pomaklar gösterilen düzenlemişlerdir. Bu gösteriler sırasında 15 Pomak hayatını kaybetmiştir. Israrlarını sürdüren Pomaklar iş bırakma eylemine de gitmişler ancak silah zoruyla çalıştırılmaya devam etmişlerdir. Kasım ayında Jivkov'un iktidardan düşmesi ve yeni Başbakan Mladenov'un asimilasyon politikalarına devam edilmeyeceğini açıklaması Pomaklara nefes aldırıştır. Adem Nuh'un tezinde yer verdiği bir iddiaya göre, 6 Temmuz 1989 itibarıyla 111.336 Pomak'ın Bulgaristan'ı terk ettiği ifade edilmektedir.³⁵⁰ Bu iddia doğruysa bile hepsinin Türkiye'ye gelmeyi tercih etmediği çok açıktır. Peki nereye gitmişlerdir?

Türkiye'de Bursa, Çanakkale ve Trakya bölgesi başta olmak üzere pek çok şehre dağılmış olan Pomaklar İzmir'de de kalabalık bir nüfusa sahiptir. Özellikle Gaziemir ilçesi, Pomak nüfusun bu ilçede yoğun olarak yaşamasıyla da bilinmektedir. Eski adı Seydiköy olan bu ilçeye mübadele zamanı pek çok mübadil ve Pomak yerleşmiştir. Pomak nüfusu yoğun olarak Tımrış ve çevresindeki birtakım köylerden Gaziemir'e göç etmiştir. Hatta bu Pomaklar önce Konya'ya göç etmiş ardından İzmir'e ve çevresine yerleşmişlerdir.³⁵¹

Georgi Zelengora'nın "*Türkiye'deki Pomaklar*" isimli kitabında belirttiği üzere Gaziemir'in Pomak kökenlere sahip olmayan yalnızca iki belediye başkanı olmuştur. Bunlar İsmet Kılıç ve Adnan Yüksel'dir. Bununla birlikte bu iki ismin de eşlerinin Tımrış Pomaklarından olduğunu belirtmiştir. Gaziemir dışında İzmir'in farklı ilçelerinde yaşayan Pomaklar da vardır. Cumaovası ve Seferihisar bu ilçelerden ikisi olmakla beraber bu ilçelerden daha kalabalık Pomak nüfusunu barındıran bir diğer İzmir ilçesi Kemalpaşa'dır. Kemalpaşa'da birden fazla Pomak köyü mevcuttur ve bunlar birbirlerine yakın olarak yerleşmiştir. Kemalpaşa'ya bağlı Yukarıkızılcı Köyü, Pomak nüfusun en kalabalık yaşadığı köydür. Bununla birlikte Bayramlı, Kamberler, Yenikurudere, Beşpınar ve Nazarköy de Pomak nüfusun kurduğu veya yerleştiği köylerdendir. Kemalpaşa'nın yanında Bayındır'da da birkaç Pomak köyü bulunmaktadır.³⁵²

Pomakların "Kurtuluş Bayramı" saydıkları ve "Yeniden Doğuş" olarak adlandırılan asimilasyon politikasının bittiğini müjdeleyen 29 Aralık günü,³⁵³ çektikleri acıları anlamak açısından önemli bir simge olarak 1989'dan beri kutlanmaktadır.

³⁵⁰ Nuh, a.g.t., s. 113.

³⁵¹ Zelengora, **a.g.e.**, s.s. 151-152.

³⁵² Zelengora, **a.g.e.**, s.s. 152-155.

³⁵³ Nuh, a.g.t., s. 113.

3.3. Bulgaristan’da Roman Varlığı

Türkiye’de genellikle “çingene” adıyla belirtilen bu topluluk Hindistan’dan dünyaya yayılmış bir topluluktur. 19. yüzyılın sonuna kadar Mısır’dan geldikleri düşünülerek bazı topluluklar Romanları, “Firavun Kavmi” ve Avrupa dillerinde “kıpti” anlamına gelen “gypsies, egyptian” gibi isimlerle ifade etmişlerdir. Genel kabul kökenlerinin Hindistan’a dayandığı üzerinedir ancak Hindistan’a da Mısır’dan gittiklerini savunan araştırmacılar da vardır. Anadolu’nun farklı bölgelerinde başka isimlerle anılan Romanlar, 1971 yılında Londra’da yapılan “Birinci Dünya Çingene Kongresi”nde kendilerine Roman denmesine karar vermişlerdir.³⁵⁴

Romanların Hindistan’dan dünyanın çeşitli yerlerine yayılmalarına vesile olan olaylar 5. yüzyılda gerçekleşmeye başlamıştır. Hindistan’a hükmeden devletler Romanları yerleşik hayata geçmeleri için zorlamışlardır. Konargöçer olan Romanlar batıya göç etmeye başlamışlardır. Mısır üzerinden Avrupa’ya geçen Romanlar olduğu gibi Hazar Denizi’nin kuzeyinden Romanya’ya oradan da Avrupa’nın diğer bölgelerine geçen Romanlar da bulunmaktadır.³⁵⁵ Elimizdeki kaynaklara göre Romanların en geç 1250 yılında Avrupa’ya ulaştıkları söylenebilir. 1300’lerde Güneydoğu Avrupa’ya, 1400’lerde Batı Avrupa’ya varmışlardır.³⁵⁶

Gittikleri ülkelerde de ülkenin en marjinal grupları arasında yer alan Romanlar arasında zamanla yerleşik hayata geçenler de olmuştur. Göçebe ruhunu, adetlerini ve geleneklerini yaşatan Romanlar, yerleşen Romanlara göre daha az yerli halkla karışarak dillerini ve geleneklerini korumayı başarmışlardır. Buna rağmen genellikle gittikleri ülkenin dini inancını benimsedikleri bilinmektedir. Ayrıca müziğe olan tutkuları her yerde kendini göstermektedir. Çingenece Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dildir ve çeşitli lehçeleri de mevcuttur. Yaşadıkları ülkelerin inancını benimseyen Romanlar aynı zamanda yaşadıkları ülkenin dilini de benimsemektedirler.³⁵⁷ 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı hakimiyetinde yaşamaya başlayan Romanlar daha çok metal işçiliği ve silah üretimi konusunda çalıştılar ve uzmanlaştılar.³⁵⁸

³⁵⁴ Kamil, a.g.e., s. CLV; İsmail Altınöz, “Çingeneler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2021).

³⁵⁵ Altınöz, “Çingeneler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2021).

³⁵⁶ Reyhan Rafet Can, “Bulgaristan’da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sonbahar Özel Sayı, s. 218.

³⁵⁷ Altınöz, “Çingeneler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2021).

³⁵⁸ Can, a.g.m., s. 218.

Romanlar Bulgaristan'da nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Reyhan Rafet Can'ın Bulgaristan Cumhuriyeti Natsionalen Statişeski İnstitut'un resmi rakamlarından aktardığına göre 2011 yılında nüfusun %4,2'sini oluşturan Romanların toplam sayısı 325.343'tür.³⁵⁹ Komünist iktidarın olduğu dönemde yapılan resmi sayımlarda nüfusun ortalama %2'sini Romanlar oluşturmuştur.³⁶⁰

Kamil'in kitabında yer verdiği verilere göre Bulgaristan'da Roman nüfusu iki büyük gruba ayrılmaktadır. %47,3 kendisini "Bulgar Çingenesi" tanımlarken %46,2'si "Türk Çingenesi" olarak tanımlamaktadır. %5 civarında "Romanya Çingenesi" olarak tanımlayan varken %1,5'i de konar-göçer olarak tanımlamaktadır. "Türk Çingene"lerin %61 gibi büyük bir çoğunluğu anadilinin Türkçe olduğunu söylemektedir. Bulgaristan'daki Romanların %44'ü Ortodoks Hristiyan, %39'u da Müslümandır.³⁶¹ Bulgaristan'ın 2011 yılına ait resmi verilerine göre Ortodoks inancına sahip olan Romanların oranı %41,8, Müslümanların oranı %29,7'dir. Burada dikkat çekici olan veri ateistlerin oranıdır. Hiçbir inancı olmayan Romanların oranı %20,4 olarak tespit edilmiştir. Romanların konuştukları dili gösteren verilere göre de Romanların %38,6'sı Romanca, %28,7'si Bulgarca ve %24,9'u Türkçe konuşmaktadır.³⁶²

3.3.1. Romanlara Uygulanan Asimilasyon Politikası ve 1950-90 Arası Göçleri

Romanların en kötü dönemlerini İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıklarını söyleyebiliriz. Çünkü Bulgaristan, ülkesindeki Yahudilere uyguladığı baskıcı politikalarını Romanlara karşı da uygulamıştır. Yahudilere getirilen kısıtlamalar Romanlara da getirilmiştir. Mesela, Romanların Sofya'nın merkezine girmeleri ve tramvaya binmeleri yasaklanmıştır. Hatta gıda dağıtımlarında Yahudilere verilen miktarın daha azı Romanlara verilmiştir. 1942'de Sofya'daki Fakülte semtinde yaşayan Romanlar zorla Hristiyanlaştırılmışlardır. Dupnitsa şehrinde ve başka şehirlerde de Romanlar için bir tecrit kampı kurulmuştur.³⁶³ Sadece Bulgaristan'daki kamplara değil, Almanya'daki meşhur Auschwitz kampına da 10 binden fazla Roman götürülmüştür. Romanları casus oldukları gerekçesiyle kamplara doldurmuşlardır. Toplamda 19.300 Roman Auschwitz kampında öldürülmüştür. Buna ek olarak Sovyetler Almanya'ya yaklaşırken 2.900 Roman daha gaz odalarında can vermiştir. Bazı çalışmalara göre II. Dünya Savaşı sırasında 250.000-500.000 arasında Romanın hayatını kaybettiği

³⁵⁹ Can, a.g.m., s. 220.

³⁶⁰ Kamil, a.g.e., s. CLVI.

³⁶¹ Kamil, a.g.e., s. CLVIII.

³⁶² Can, a.g.m., s. 219.

³⁶³ Kamil, a.g.e., s. CLXI.

düşünülmektedir. Romanların yok edildiği bu olaya “Parajmos” denmektedir ve her yıl 8 Nisan Dünya Romanlar Günü’nde bu olay anılmaktadır.³⁶⁴

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Komünist idarenin politika değişikliğiyle kültür dernekleri kurmaları, özel okullar açabilmeleri ve kendi gazetelerini çıkarabilmeleri teşvik edilmiştir. Bu politika değişikliğinin amacı Kamil’in de belirttiği gibi Müslüman-Türk bilincine ve kültürüne yakınlaşmış Romanları bu bilinçten koparabilmektir.³⁶⁵

1950’de gerçekleşen göçler sırasında Romanları da uzaklaştırmayı planlamışlardır. Pomakların göç etmesini istemeyen Bulgaristan, Romanlar konusunda o kadar kısıtlayıcı davranmamıştır. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı 130 bin Romana bir mektup göndererek Türk olarak yazdırılıp Türkiye’ye gidebileceklerini belirtmiştir. Bulgaristan hem Türkiye’yi daha fazla zora sokmak için hem de hazır Türkler gidiyorken Romanları da aradan çıkarabileceğini düşündüğü için böyle bir politikayı benimsemiştir. 1950-51 yıllarında gerçekleşen göçlerde 5 bin kadar Roman Türkiye’ye gelmiştir.³⁶⁶

Romanlar Türkiye’ye Pomaklar kadar rahat gelememiştir. Çünkü Türkiye’nin 1934 yılında çıkardığı İskân Kanunu’na göre Türk soylu kimseler Türkiye’ye göç edebilmekteydi. Türk kültürüne bağlı olanlar için de geçerliydi. Romanların bu iki koşulu dane kadar karşıladığı Türkiye için şüpheliydi. Zira 1950 göçleri sırasında iki kere sınır kapatılmıştır. Kapatılma sebebi de Bulgaristan Hükümeti’nin Türklerle birlikte Romanları da küçük gruplar halinde göndermesiydi. Bu durum iki ülke arasında krize sebep olmuştur. Bunların üzerine Bulgaristan’la bir anlaşma yapılmıştır. Antlaşmaya göre Türk soyundan olmayan Romanlar Türkiye’ye gönderilmeyecekti. Ancak Bulgaristan bu koşullara uymamış ve Türkiye 6 Ekim 1950’de sınırlarını tüm Romanlara kapatmıştır.³⁶⁷ 1950’nin Ekim ayında Bulgaristan 97 Roman vatandaşını Türkiye’ye göndermiş ve bu kişiler sınır kapısında yakalanmıştır. Türkiye gelen Romanları geldikleri trenle Bulgaristan’a geri yollamış ancak Bulgaristan da onları ülkelerine sokmamıştır. Bunun üzerine bu kabile Yunanistan’ın Dikya istasyonuna yanaşmış ve geceyi burada geçirmişlerdir. Bu olayın ardından sınırlar 6 Ekim 1950’de kapatılmıştır.³⁶⁸ 29 Ekim 1950 haberinde de Bulgaristan 1200 kadar Romanı ülkelerine geri almadan sınırların açılmayacağı ve Türkiye tarafında kalmış Bulgar vagonlarının iade edilmeyeceği

³⁶⁴ Can, a.g.m., s. 219.

³⁶⁵ Kamil, **a.g.e.**, s.s. CLXI-CLXII.

³⁶⁶ Kamil, **a.g.e.**, s. CLXII.

³⁶⁷ Mithat Atabay, “Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Çanakkale’ye Göçler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Sayı: 13 Yıl: 10, Güz 2012, s.s. 64-66.

³⁶⁸ *Yeni Asır*, 8 Ekim 1950.

belirtilmiştir.³⁶⁹ 5 Aralık itibariyle Romanların iade edildiği ve sınırların tekrar açıldığı belirtilmiştir.³⁷⁰ Göçün ardından Bulgaristan, Romanlara olan tavrını biraz değiştirerek yeni doğan çocuklarına Bulgar isimleri koyma mecburiyeti getirmiştir. Ayrıca yetişkinlerin de isimlerini değiştirmelerini istemiştir.³⁷¹

Romanlara yönelik olumlu kanunlar kaleme alınıyormuş gibi gözüксе de bunların hepsi” nasıl daha iyi asimilasyon uygulanabileceğine” yönelik kanunlar olmuştur. Kanunların isimleri oldukça optimisttir: “Çingenelerin Durumlarının İyileştirilmesi”, Çingene Halkının Kültürünü, Yaşayış Şartlarını İyileştirmek ve Düzene Sokmak”, Çingene Asıllı Halkın Hayatını İyileştirmek ve İş İhtiyacını Karşılama”, “Çingenelere Yönelik Her Türlü Olumsuzluğun Engellenmesi”. Ancak olan şudur ki; Roman okulları kapatılmış, Roman asıllı çocuklar Bulgar asıllılara karşı izole edilmiş, Roman dilinde basılan gazeteler ve tiyatrolar yasaklanmış, 1958’de göçebe olarak yaşayan Romanların atlarına ve at arabalarına el konulmuştur.³⁷² Yani kültürel asimilasyon politikalarıyla azınlıklara karşı takınılan genel tutum varlığını sürdürmüştür.

1962 yılında, 1950’de kendilerini Türk olarak kaydettirenlerin Bulgar olarak kaydettirmeleri için başvurmaları istenmiştir. 1970’lerde ve 80’lerde isim değiştirmelere devam etmiştir. Kamil’in de belirttiği gibi “*Romanların isimlerinin değiştirilmesi ve asimilasyonları sessiz sedasız gerçekleştirilmiştir*”³⁷³ Pomaklar ve Türkler kadar kötü muamelelere maruz kalmamış gibi görünseler de onlar da Bulgaristan’da bir “varlık” mücadelesi içinde olmuşlardır.

³⁶⁹ *Yeni Asır*, 29 Ekim 1950.

³⁷⁰ Haberin başlığı ise ayrıca dikkat çekicidir. Romanların Mısır’dan geldikleri düşünülerek pek çok dilde Kıpti olarak adlandırıldıklarından yukarıda bahsedilmiştir. *Yeni Asır* gazetesi de daha önceki haberlerinin içeriklerinde kullanmadığı bu tabiri kullanmış ve haberin başlığını “*Vizesiz Kıptiler dün Bulgaristan’a iade edildiler*” olarak atmıştır, *Yeni Asır*, 5 Aralık 1950.

³⁷¹ Kamil, **a.g.e.**, s. CLXII.

³⁷² Kamil, **a.g.e.**, s.s. CLXII-CLXIII.

³⁷³ Kamil, **a.g.e.**, s. CLXIV.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'E YERLEŞEN BULGARİSTAN GÖÇMENLERİYLE İLGİLİ YAPILAN ALAN ÇALIŞMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma 1950-1990 arasında Bulgaristan'dan gerçekleşen göçlere ve göç sonucunda İzmir'e yerleşmiş göçmenlerin buraya uyumlarına odaklanarak çalışılmıştır. Nitel araştırma modellerinden “kültür analizi” model olarak kullanılmış ve göçmenlerin göç öncesindeki ve sonrasındaki kültürel davranışları ile kültürlerinin sosyal hayatlarına etkileri incelenmiştir. Göç öncesinde Bulgaristan kültürü ile iç içe olan Türkler, Pomaklar ve Romanlar göç sonrasında Türkiye kültürüne ve yerelde İzmir kültürüne uyum sağlama sürecine girmiş ve bu süreç göçmenlerle görüşmeler yapılarak incelenmiştir. Kültür analizi “*bir kültüre özgü özellikler, o kültüre özgü yaşam biçimi, iletişim şekilleri, davranış biçimleri ortaya çıkarılması*”nı hedefleyen bir araştırma modelidir.³⁷⁴ Görüşmeler sonunda sosyokültürel etkileşimleri bu model etrafında aktarılmıştır.

Kemal Arı'nın da ifade ettiği gibi; göçler kültür aktaran süreçlerdir ve göçmenler de kültür taşıyıcılarıdır. Taşınan her kültür, eklendiği yeni kültürün içinde bir değişime uğrar. Göçmenler yeni göç ettikleri yere yaşam standartlarını da aktarma eğilimindedirler. Bu çalışmada da irdelenen bu standartlar; giyim-kuşam, yeme-içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlar ve kültürel faktörlerdir.³⁷⁵ Mesela görüşülen göçmenler, özellikle ziyaret edilen Yukarıkızılcı ve Kamberler köylerindeki Pomaklar, göçü yaşayan atalarının Kemalpaşa'nın dağlarında kendilerine yer edinmesini, göç ettikleri Bulgaristan'da da dağ köylerinde yaşamış olmalarından kaynaklandığı belirtmişlerdir. Dağlarda yaşamaya alışkın ve yüksek bir coğrafyanın standartlarına alışkın olan göçmenler geldikleri bölgede de bu standardın peşinden koşmuşlardır. Aynı şekilde ova köylerinde ve şehirde yaşayan göçmenler de geldikleri İzmir'de benzer ortamı aramışlardır. Türk, Pomak ve Roman göçmenlerle bu hususlarda görüşmeler gerçekleştirilmiş ve İzmir'e uyumları araştırılmıştır.

Görüşmeler, Bulgaristan'dan İzmir'e göç ederek yerleşen kişilerle gerçekleştirilmiştir. 1950-1990 arasında İzmir'e göç etmiş görüşmecilerden 12 tanesi Türk, 2 tanesi Pomak'tır. 1950-1990 arasında İzmir'e göç etmiş Roman Bulgaristan göçmeni görüşmeci bulunamadığından ROMGADER başkanı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 1950

³⁷⁴ Coşkun Borlat, 1989 Zorunlu Göçü, Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019, Çanakkale, s. 71.

³⁷⁵ Arı, a.g.m., s.s. 83-84.

öncesinde ailelerinin Türkiye'ye göç etmesiyle İzmir'e yerleşmiş 2 Pomak'la da görüşme gerçekleştirilmiştir. Bir tanesi İzmir Pomaklar Derneği eski başkanı olmak üzere İzmir'in Pomak köylerindeki halktan insanlarla kültürel etkileşim üzerine sohbet edilmiş ve 1950-1990 arasında göç etmiş göçmenlere sorulan sorular üzerinden ilerlenmiştir.

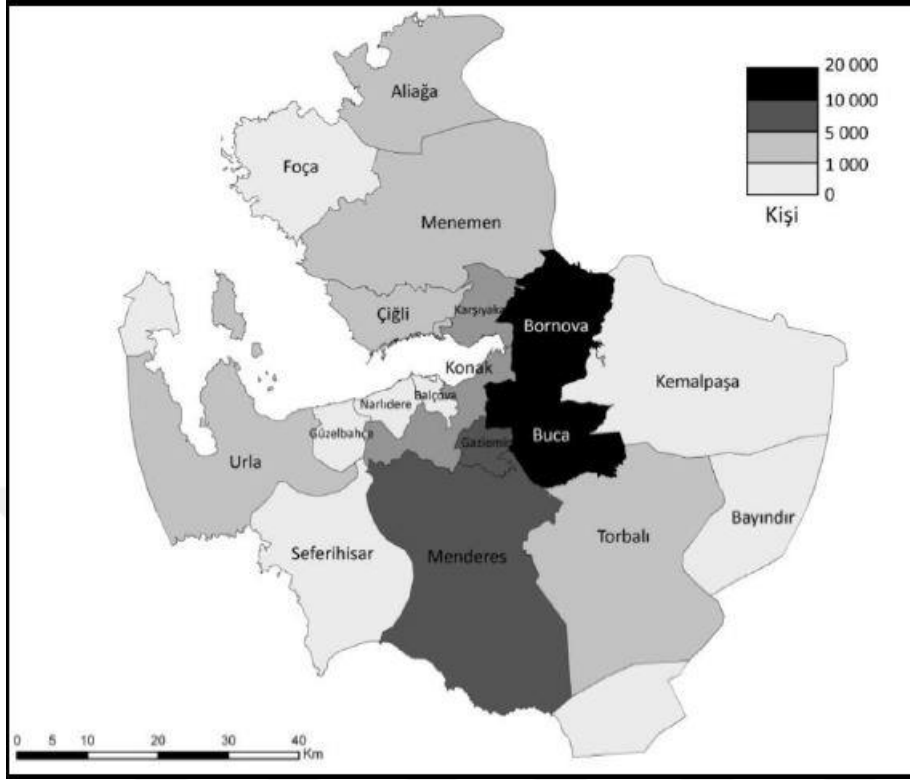
Toplam sayısı 17 olan görüşmecilerin 8 tanesi erkek 9 tanesi kadındır. 1950-51 göçmeni yalnızca bir görüşmeci bulunabilmiştir. Bunun en büyük sebebi, adı geçen göç hareketinin 70 sene önce gerçekleşmiş olması sonucunda göçü yaşayan kişilerin artık ya çok yaşlı ya da ölmüş olmasıdır. Geri kalan Türk katılımcılardan 1968-78 arasında göç etmiş olan göçmen sayısı 5 iken 1989'da göç etmiş göçmen sayısı 6'dır. Görüşülen Pomak aile de 1989'daki olaylar sonucunda 1990 yılında göç etmiş bir ailedir. Diğer 2 Pomak görüşmecinin aileleri 1950 öncesinde, ya 19. yüzyılın başında ya da Cumhuriyet'in başında göç etmişlerdir.

İsimleri gizlenerek görüşmeler gerçekleştirilen 14 görüşmecinin İzmir'de mekânsal dağılımı şu şekildedir: 8 tanesi Buca, 2 tanesi Bornova-Altındağ, 2 tanesi Gaziemir-Sarnıç, 1 tanesi Menderes-Görece ve 1 tanesi de Menderes'tir. Bu görüşmecilerin haricinde Kemalpaşa'ya bağlı iki dağ köyüne (Yukarıkızılca ve Kamberler) gidilmiş ve bu Pomak köylerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

İzmir'de Bulgaristan göçmenlerinin en yoğun olarak yaşadıkları bölgeler Bornova ve Buca'dır. 2000 yılı nüfus sayımına göre İzmir'de Bulgaristan doğumlu olan 57.152 kişiden 19.437'si Bornova'da, 10.372'si Buca'da yaşamaktadır. Bu iki ilçeyi Gaziemir (7.663) ve Menderes (6.093) takip etmektedir.³⁷⁶ Rastgele örneklem üzerinden kartopu metoduyla ulaşılan göçmenlere, İzmir'de en çok Bulgaristan doğumlu nüfusun yaşadığı ilçelerden ulaşılmıştır.

³⁷⁶ Beycan Hocaoglu, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo-ekonomik ve Mekânsal Özellikler, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 2011, s. 144.

ŞEKİL 1: 2000 yılı nüfus sayımına göre İzmir’de Bulgaristan doğumluların yaşadıkları ilçeler³⁷⁷

Bu çalışmada “yarı yapılandırılmış görüşme” türüyle veriler elde edilmiştir. Görüşmelerde daha önce belirlenen 20 adet soru katılımcılara yöneltilmiştir. Bu sorulara ayrıntılı cevaplar verilmesi istenmiştir. Cevaplar katılımcıların kişisel tecrübelerini içermektedir. Önceden yapılan hazırlık doğrultusunda devam edilen süreçte önceden belirlenmemiş birtakım sorular görüşmenin akışına göre katılımcılara yöneltilebilmiş, bu da derinlemesine bir görüşmeye olanak tanıyarak işlevsel bir görüşme gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Yapılan görüşmeler, görüşme öncesinde göçmenlerin rızası alınarak ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşmeler yazıya geçirilirken bu ses kayıtları dinlenmiş ve birebir alıntılanarak çalışmaya aktarılmıştır. 1950-51 göçmeni katılımcı hariç herkesle görüşmeler belirtilen şekilde gerçekleştirilmiştir. Tez sırasında tüm dünyayı etkilemeye başlayan Kovid-19 isimli salgın hastalık sebebiyle oldukça yaşlı olan bu göçmen ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilememiş, ailesinin isteği ile sorular Word dosyası olarak gönderilmiş ve sorular cevaplanarak aynı Word dosyası geri iletilmiştir.

Çalışma İzmir ile sınırlı olduğundan görüşme yapılacak insanlar BAL-GÖÇ Derneği’nin İzmir şubesinin mevcut üyeleri ve eski yöneticileri aracılığıyla bulunmuştur. Ege

³⁷⁷ Hocaoglu, a.g.t., s. 144.

Pomakları Kültür ve Dayanışma Derneği eski başkanı Ercan  okbankir ve yeni başkanı Gürbüz  ng ren ile görüşülmüş ancak 1950-1990 arasında Bulgaristan'dan İzmir'e göç eden bir göçmenle irtibata geçilememiştir. Türk göçmenlerden biriyle yapılan görüşme sonucunda ilk Pomak göçmene ulaşılmış ve görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kartopu yöntemi görüşülen Türk göçmenler için de kullanılmıştır. Türklerin daha yoğun ve antlaşmalar çerçevesinde gelişen g  leri sebebiyle kartopu metodu etkili olmuştur. Pomak ve Roman görüşmecilere ulaşabilmek adına temasa geçilen dernekler aracılığıyla bu yöntem uygulanmaya çalışılmış ancak ‘‘Sonuç ve Değerlendirme’’ kısmında açıklanacak sebeplerden dolayı başarılı olamamıştır. İnternet  zerinden İzmir'de faaliyet gösteren derneklere bakılarak, yardımcı olabilecek derneklerle de iletişime geçilmiştir.³⁷⁸

Görüşmeler şivesiz bir şekilde İstanbul Türkçesiyle yazıya ge irilmış ve cevaplarda yalnızca bu konuda düzenlemeler yapılmıştır. Görüşmecilerin isimleri gizli tutulmuş ve şifrelenmiştir. Görüşme sırasına göre şifreleme yapılmış, görüşmeci kelimesinin baş harfi ve görüşme sırası olarak şifreleme yapılmıştır;  rneğin G1, G7, G12 gibi.

4.1. İzmir'deki Bulgaristan Göçmenleriyle İlgili Genel Görünüm

Bulgaristan göçmenleri, çalışmanın içerisinde de ortaya konulduğu gibi İzmir'e çok fazla g   etmişler ve yerleşmişlerdir. Çalışma kapsamında dernekler ve tanıda  çevreler aracılığıyla ulaşılan göçmenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Örneklem olarak 12 kişi ile g r ş lm ştır. 12 kişiden yalnızca bir tanesi 1950-51 göçmenidir. Bu örneklemin az olmasının sebebi, o dönemde gelen pek çok göçmenin oldukça yaşlanmış olması veya ölmüş olmasıdır. 7 kişi 1968-78 g  leri sırasında gelmiş, geriye kalan 4 kişi de 1989 göçüyle İzmir'e yerleşmiş göçmenlerdir. Göçmenlere 20 adet soru yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar anket metoduna göre yapılmamış, görüşmecilerden açık uçlu yanıtlar istenmiştir. Yani görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşmelerdir. Sorular bellidir ancak verilen cevaplar farklı yönlere g t rebilmiştir. Göçmenleri bütün sorulara verdiği cevaplar yansıtılmamış, i lerinden ilgi çekici, farklı ve diğer göçmenlerle tekrara düşmeyen cevaplar soruların altına aktarılmıştır. Görüşmecilerin (G1-G2 vb.) yanlarında parantez içinde g   ettikleri yıl yazmaktadır. Bunun parantez içinde verilmesinin sebebi, her g   n farklı sebeplerinin ve sonuçlarının olmasıdır.

³⁷⁸ www.siviltoplum.gov.tr; Berrin Bayburt, Doğa Duman, ‘‘İzmir'de Göçmen Dernekleri’’, **Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2020, s.s. 62-64.

4.1.1. Dil, Din ve Sosyal Yaşam

Bulgaristan Göçmenleri Kullandıkları Dil Sebebiyle Zorluk Yaşadılar Mı?

Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenler Türkçe konuşan, Türk kültürüyle büyüyen insanlardır. Ancak eğitim hayatlarında Bulgarca anadil olarak okutulduğu için dilin onlara getirdiği kültürü de benimsemek durumunda kalmışlardır. Bu sebeple bazı kelimeleri Bulgarca halleriyle bilmektedirler. Okul dışında evde ve köyde kendi aralarında Türkçe konuşan bu insanlar Bulgarca'yı yabancı dil olarak benimsemiş olsalar da eğitim hayatlarında baskın dil Bulgarca olduğu için bu dili anadilleri gibi öğrenmişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak, geldikleri zaman özellikle iş hayatlarında birtakım zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu zorlukları kısa sürede aştıklarını ifade etseler de bu konuyla ilgili pek çok şey anlatmışlardır:

(G2-1972): *“Kelime haznemiz azdı, hala az olduğunu gözlemleyebiliyorum. Okulda 2-4 saat yabancı dil olarak Türkçe eğitimi alıyorduk. Buradaki insanla aynı olmamız mümkün değildi. Ben birinci sınıftan itibaren Bulgarca eğitimle başladım.”*

Daha küçük yaşta gelen nesiller, annelerinin ve babalarının aksine Türkiye’de kullanılan Türkçeyi daha iyi öğrenmişlerdir. G2 bu durumla ilgili annesini örnek göstermiştir: *“Annem buranın dilini almadı zaten. Annem geldi hiç çalışmadı. Yedi tane gencin yemeğidir bilmem nesidir onlarla uğraştı. Türkiye Türkçesini hiç öğrenmedi desem yeridir.”* G5 de ailesinin Türkçeyi kendileri kadar iyi öğrenemediğini belirtmiştir, (G5-1978): *“Kelime farkları vardı, şive farklıydı. Annem babam bizim gibi alışamadı buranın ağızına diline ama ben kardeşimle alıştım. Bu konuda çok gayret ettik.”* Göç eden ailelerin yaşlı ve özellikle kadın bireyleri arasında bu yaşanabilecek bir durumdur. Evde yemek yapma ve evi temizleme işi genelde onların üzerindedir. İkinci görüşmecinin annesi de evin çalışan bireylerine yemek yapmak için Türkiye’de geçirdiği zamanın büyük bölümünü dışarıyla temas kurmadan geçirmiştir. Bu da ailenin diğer üyeleri gibi konuşmasını geliştiremediği anlamına gelmektedir. Aynı durum Pomak görüşmecinin annesi için de geçerlidir. Annesi Türkçe konuşmayı öğrenemeyen bu görüşmeci annesiyle Pomakça iletişim kurmaya devam etmiştir, (G13-1990): *“Çocuklar bizim kadar iyi değil ama Pomakça biliyorlar. Annem öğretti burada çocuklara. O çok iyi Türkçe bilmiyordu. Aslında konuşulan her şeyi anlıyordu ama konuşmaya dili dönmiyordu. Çocuklar da onunla konuşmak için Pomakça öğrendiler.”*

1972’de İzmir’e gelmiş başka bir göçmen Bulgaristan’da Türkçe eğitim verilen zamanlarda okula başlamış ve ortaokula kadar Türkçe anadilinde eğitim almıştır. Ancak Bulgarca devam etmiş ve yaşadığı kültürün ve dilin etkisiyle buradaki Türkler kadar iyi

konusamadığını belirtmiştir. Burada eğitime başlayıp üniversiteden mezun olan kızıyla kendi Türkçe konuşması arasındaki farkı da vurgulamıştır, (G3-1972): *“Benim kızım da üniversite mezunu. Bir yere gittiğimizde konuşmaya başlıyor, ben böyle bakıp kalıyorum. Biz ortaokula kadar Türkçe okuduk. Bulgarca’yı yabancı dil olarak okuduk.”*

Bulgaristan’da sosyalleşip, Bulgarca eğitim alan göçmenler, Bulgarca kelimeleri Türkçeye eklemleyerek günlük dillerinde kullanmışlardır. Bu durum Türkiye’ye gelmelerinin ardından birtakım zorluklarla karşılaşmalarına sebep olmuştur. Bunlarla ilgili farklı örnekler derlenmiştir:

(G2-1972): *“Bir tane Mustafa Abi vardı. Bir gün ben ‘çekildin mi?’ dedim ona. Beraber çalışıyoruz fabrikada o zaman. Baktı şöyle, ‘ne çekileyim yav’ dedi. Ben de ‘çekilmişin işte’ dedim. Çekildin mi demek yola çıkmak demek. Yani ‘gidiyor musun’ demek. Mesela rüzgâr kelimesini hiç kullanmazdık. Yel derdik. Karayel, akyel gibi... Zamanla burada kullanılan dile adapte olduk.”*

(G4-1989): *“Mesela biz patatese kompil derdik, biz şofben derdik burada termosifon deniyordu veya salatalık bizde salatadır. Cacık yapmak salata yapmaktır. Burada anlaşılan salataya ne dediğimizi unuttum şimdi. Kayınvalidem domatese patlıcan derdi ama bizim oralarda domates domatesti, kara patlıcan da kara patlıcandı. Ama Esdil’de de derlerdi, sen başka ülkeden gelmiş gibi konuşmuyorsun, konuşman düzgün diye. Çok da zorluk çekmedik.”*

(G7-1978): *“Bazı kelimeler değişik. Burada çivi diyorlarmış ben başka kelime biliyordum. Mesela araba lastiğine biz orada ‘buma’ diyorduk. Arkadaşımın bir gün yolda lastiği patlamış. Otobüsün. Haber göndermiş, benim bumam patladı diye. Onlar da ne bu buma demişler. Böyle şeyler oluyormuş tabi.”*

(G8-1989): *“Azıcık zorluk çekildi. Usta bir gün bana ‘masat’ getir dedi. Ben o ne bilmem. Sen masatı da bilmiyor musun dedi. Ustanın biri de arkadan patates getir bana dedi. Ben gittim bakındım ama o ne bilmiyorum ki. Kumpir dese bana bileceğim. Sonra hortum getirir misin bana dedi. Gittim bakındım ama hortum ne bilmiyorum. Biz marpuç diyorduk. Var yani yabancı şeyler. Burada şehirden şehre bile değişiyor kelimeler, e ülke değiştiriyorsun olmaz mı?”*

(G10-1989): *“Hepimiz o konuda bir şeyler yaşadık. En basiti dolmuşa biniyorsun dolmuşta söylediklerini anlayamıyorsun falan. Ya bak ben sana çok komik, bunu her zaman anlatıyorum, bir fabrikada çalıştık yengemle. Denizlili bir kız grip olmuş hapşırtıyor. Sabahtan*

akşama kadar hapşırıyor, herkes ‘çok yaşa’ diyor. Bu da diyor ki ‘hep beraber’. Dedim demek ki böyle söyleniyor. Bir daha hapşırdığında ‘çok yaşa’ dedim, ‘sen de gör’ dedi. Ben küstüm yani benim de hasta olmamı istiyor diye.”

(G11-1978): *“Sadece ufak tefek şeyler. Mesela, ben geldikten sonra fabrika ustası olarak girdim. Dediler ki ‘bana git kumpas ver’. Ama ben onun ismini kumpas olarak bilmiyorum. Bulgarca eğitim aldığım için, Türkçe okuduk ama bunu kumpas olarak okumadık. Kumpas ‘pusula’ demek. Bulgacası. Kumpas dedikleri şey Bulgarcada şubler. Dolabı açtım, pusula gibi herhangi bir şey yok. Mesela pense. Bulgarcası kreşta. Bazı durumlarda oluyordu böyle. Bizimle dalga geçmeye başladılar. Ben umursamadım. ‘Sen Türk’sün de nasıl bilmiyorsun?’ diyorlardı. ‘Sen Türk’tün de neden bunları öğrenmedin?’ Benim annem Bulgarların arasında kalsa kendiniz izah edemez.”*

Pomak göçmenlere bu noktada bir not düşmekte fayda var. Pomakların konuştukları dil, Slav dillerine yakın bir dildir. Müslüman olmaları ve Türk kültürüne yakın bölgelerde ya da ortak din sebebiyle Türklerle iç içe büyümüş Pomaklar, Türk kültürüne ve diline aşına bir toplumdur. Pomakça, içinde Türkçeden de kelimeler barındıran bir dildir. G14 bu konuda şunları söylemiştir, (G14-1990): *“İlk geldik dil bilmiyoruz. Ben çok zorluk çektim. 28 yaşında geldim. Çalışmaya tarlaya giderdik. Sağ olsun insanlar yardımcı oldu. Bir hafta içinde öğrendik. Oğlan da okula başladı o sıralar. Öğrendik. Balıkesir’de çok çektik. İzmir’e geldiğimizde iyiydik. Orada köyde hiç Türk yoktu bizim ancak yaşlılarımız bilirdi Türkçe. Eskiden konuşurlarmış ama yasaklanmış. Annemin babası İngilizlere esir düşmüş, İstanbul’da esir kalmış Kurtuluş Savaşı zamanı. Sivas’ta cepheye savaşmış dedem. Babamın dedesi de Molla Bayram. İstanbul’da medrese bitirmiş bilgili bir adam. 1912 yılında Bulgar çeteleri bizim köyü yakıp yıkmış. O zamanlar Türkçe konuşulurmuş. Bütün erkekleri öldürmüşler köyde.”*

Göçün Ardından Dini Ritüellerini Yaşama Şekillerinde Bir Değişiklik Oldu Mu?

Bulgaristan’da, yaşayabildikleri ölçüde dini inançlarını yaşamaya çalışan göçmenler, Türkiye’ye ve İzmir’e gelmelerinin ardından burada daha rahat bir şekilde yaşamaya başlamışlardır. Bu, Müslüman bir ülkeye gelmelerinin rahatlığındandır. Ancak yeni nesil gençlerden bazıları sadece büyüklerinin dini ritüellerini uygulamaya devam ettiğini, kendilerinin ise bu ritüellere dikkat etmediğini belirtmiştir: *“Biz gençler namazı, orucu yapmıyorduk. Büyüklerimiz oruçlarını, bayram namazlarını hiç bırakmadı. Bize baskı yapmadılar, siz de oruç tutun vs. diye. Bir de benim geldiğim yer Kuzey Bulgaristan’da.*

Köyümüz bin haneli diyelim 250'si Türk diğerleri Bulgar. Biz Bulgarların çok yoğun olduğu bir bölgedeydik. Onların kültürü bize daha çok yansdı. Ben buraya gelirken Türkçe konuşabiliyordum tabi, kendi aramızda evde hep Türkçe konuşurduk ama Bulgarcam çok çok daha iyiydi. Okulda hep Bulgarca konuşurduk, başka şansımız yok zaten.” G5 (1978), dini ritüellerine dikkat etmediğini belirtmesinin yanında Bulgarların yoğun olarak yaşadığı bir bölgede olmasının verdiği kültürel asimilasyonu da gözler önüne sermektedir. Bulgar kültürüne daha yakın büyüyen insanlar zamanla o kültüre entegrasyonunun artması sonucunda asimilasyona kadar gidebilecek bir etki altında kalabilmektedir. Bu da yabancı bir ülkede yaşamının getirdiği bir etkidir. Bulgaristan bunu zorla yapmaya çalışmış olmakla birlikte, G5'in örneğinden yola çıkarsak bunu daha farklı yollarla daha uzun vadede zor kullanmadan yapabilirmiş gibi görüldüğünü söyleyebiliriz.

Genel olarak göçmenler, dini ritüellerini bir şekilde yaşamaya önem göstermektedirler. Orada yaşadıkları her türlü baskı ve zorlamaya rağmen önem verdikleri bir konudan ödün vermemek için direndikleri söylenebilir:

(G2-1972): *“Sosyalizmde din afyon diye bakılan bir şeydi. Ne Türkler ne Bulgarlar dini vecibelerini yapamıyordu ama yapana da bir şey demiyorlardı. Camiler ve kiliseler kapatılmıştı. Şimdi ibadethane olarak kullanılmaya devam ediliyorlar. Erkekleri sünnet de yapardık. Hastaneye gidip aleni bir şekilde değil tabi. Sünnetçiler köylere gelirdi. Çocuklar toplu bir şekilde sünnet yapılırdı.”*

(G3-1972): *“Sokaklarda davul çalmayı yasakladılar. Kurban kesmeye hiçbir zaman bir şey demedi. Kurbanımızı kestik.”*

(G4-1989): *“Benim dedem molla. Babam hafız. Babam nikah kıyardı, biri hasta olmuşsa ona okurdu, mevlit okurdu, camide hocalık yapardı. Babam hiç okumadı ama babasından aldığı eğitimle neredeyse Kuran'ı Türkçe çevirebiliyordu. Herkes yapamaz bunu, dedem çeviriyordu. Biz altı kardeşiz, herkes namaz kılardı. Ben de liseyi bitirince başladım. Ben orada da çalıştım, öğretmenlik yaptım, eve gelirdim namazımı kılardım. Burada da hiç bırakmadık, devam ettik. Orada oruç isteyen tutardı. Kış günleri tutuyorduk her zaman tutmuyorduk. Okuldayken tutamıyordum, çocuklarım olduktan sonra tutamadım. Türkiye'ye geldiğimden beri hiç bırakmadım ama. İsimler değiştirilmeye başladığı zamanlar kılıyordum evde ama tabi saklı, gizli şekilde. Mesela abim Cuma namazına gidiyordu. Sonra abimi Belene'ye götürdüler. Şu soruyu sormuşlar orada, cuma günü namaza gidecek misin? Demek ki namaz kıldığını dikkate almışlar.”*

(G7-1978): *“Orada pek yaşayamıyorduk. Yaşıyorduk da korka korka yaşıyorduk. Mesela bayramlarda nöbetçi koyuyorlardı. Kim gitti, kim gitmedi haber veriyorlardı. Buraya geldik rahat bir şekilde gitmeye başladık.”*

(G8-1989): *“Sen evinde ne istersen onu yaparsın. Ancak son zamanlarda sıkılmışlardı. Hep yasak koydular. Benim hep Bulgar arkadaşlarım vardı. Ben onlardan hep iyilik gördüm. Bulgaristan’a geziye gittiğimizde Bulgar arkadaşım ile görüştim, konuştum.”* Bu noktada gelini anlatmaya başladı: *“Şehre indiğimizde annemle baba bankaya para çekmeye gitti. Annenin komşusunun oğlu annemi tanıdı. 20 yıldır görmemiş kimse birbirini. Annemle bakmış çok dikkatli bir şekilde, annem de korkuyor.”* (G8) devam: *“Geldi yanıma Bulgarca, sen annemin arkadaşısın dedi ve tanıttı kendini. Annem seni çok merak ediyor, deprem olduğunda çok ağladı benim arkadaşım ne oldu diye (Gölcük Depremi). Biz bağları koparmıştık tabi, telefonla da hiç görüşmedik. Neyse gittik yaşadığı köye, bulduk onu. Nasıl sarmaştı, nasıl ağladı. Çok güzel karşıladı.”* Gelini: *“Kadın, senin Allah’ınla benim Tanrı’m bizi bir araya getirdi, dedi.”*

1950 göçmeni, gelecek yıllardaki göçmenlerden farklı olarak okulda da Türkçe eğitim alabilmiştir. O zaman için bu hakkı elinden alınmayan G6, dini ritüellerini rahatlıkla yaptığını ve camilere de rahatlıkla gidilebildiğini belirtmiştir: *“Bulgaristan’da dini ritüellerimizi rahatlıkla yapabiliyorduk. Köyümüzde camimiz vardı. Dedemler camiye gidip namaz kılabilirlerdi. Aile büyüklerimiz oruçlarını tutarlardı. İzmir’e gelince de aynen devam ettirdiler.”*

(G9-1989): *“Köyün yaşlıları her Cuma toplanıyordu. Biz Bulgaristan’da daha Müslümanmışız dediğimiz oluyor bazen. Perşembe’den Cuma’ya herkes pişi yapar, bir şey yapar dağıtır komşularına falan pazartesi akşamı dağıtılır yine böyle şeyler. Buraya gelince anneler aynılarını devam ettirmeye çalıştı. Ya da mevlit çorbası, yemeğiyle her şeyiyle yapıyorsun, e kalıyor. Bu defa biz de uydurduk kendimizi, millet nasıl yapıyorsa tavuklu pilav biz de onu yapmaya başladık. İster istemez buraya uyduk. Yasaklar gelince insanlar ibadetlerini gizli gizli yapmaya başladılar.”*

(G11-1978): *“Biz gelene kadar, 78’e kadar pek sıkıntımız yoktu. 1965’ten sonra camilere gidişleri kısıtlamaya başladılar. ‘Sen devlet memurusun camiye gidemezsin’ derlerdi. Oradaki komünist partisi gitmeyeceksiniz derdi. Böyle bir kısıtlama getirdi. Giden de oldu ama kaçak. Onlar görmeden. Görseler ya seni görevinden bir alt kademeye geçirirler ya da*

kovarlar. İzmir'e gelince gitmeye başladık. Benim hanım hacı. 1978'e kadar cenazelerimizi de rahat defnettik. 1978'den sonra tabutla gömeceksiniz dendi. Bulgarlar gibi."

(G13-1990): *"Benim iki tane oğlan var. Sünnet ettirdim. 500 km uzağa gittik. Sünnetçiyi yakaladığı zaman komünist rejim öldürüyordu. Ezan okunması yasaklandı. Camiye kilit vurdular. Mezar taşlarını kırdılar. İslamiyet'i silmek istediler. Hiç olmamış gibi. 11-12 yaşındaydım, bir kadın vefat etmişti. Bu kadını sandıkla, elbiselerle gömeceksiniz demişler. Yıkama da olmayacak. Polisler geldi. Bir şey olursa bizi hapse atacaklar. Sonra öğrendim ki o kadın gizlice yıkanmış, mezara konurken de sandığı kırıp bizim gibi gömülmüş. Dini bayramlarda da camiler kapalıydı. Hoca diyordu filan evde toplanacağız, insanlar oraya gidiyorlardı. Yaşlı adamlar oluyordu, alıyordum onları motorla götürüyordum."*

Milli/Dini Bayram, Cenaze ve Düğün Gibi Kültürel Ritüellerinde Bir Değişiklik Oldu Mu?

Bu sorunun amaçlarından biri; göçmenler Türkiye'nin milli bayramlarını ve milli şahsiyetlerini ne kadar biliyorlar ya da biliyorlar mı bunu test edebilmektir. Örnek vermek gerekirse, görüşmeciler genel olarak Atatürk'ü duyduklarını ama hakkında pek bir şey bilmediklerini ifade etmişlerdir:

(G2-1972): *"Türkiye'deki milli bayramları bilmezdik. Atatürk'ü bile buraya gelince öğrendik. Yani bilirdik ama çok az. Nazım Hikmet'i, Sabahattin Ali'yi, Tevfik Fikret'i bilirdik."*

Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali gibi Türk şair ve yazarların tanınmalarının sebeplerinden biri de bu kişilerin komünist düşünce yapısında insanlar olmasından dolayıdır. Bulgaristan yönetimi, ülkesindeki Türkleri komünist idareye alıştırmak ve ısındırmak amacıyla dönem dönem Türk isimlerin eserlerini okullarda tanıtmışlardır. Bunun sonucunda Atatürk'ü değil ancak bazı şair ve yazarları Türkiye'nin kurucusundansa daha iyi tanımışlardır.

(G5-1978): *"Atatürk'le ilgili çok az bilgimiz vardı. Ya fırsat kalmadığı için ya da merak etmediğimiz için bilmiyorum ama daha fazla bilgisi olan arkadaşlarımız da vardı. Kitapta vardı ama çok kısa çok temel bilgiyle vardı. Ama bir arkadaşım vardı, o bana Atatürk'ün bir kitabını vermişti, ben şimdiye kadar bunu neden öğrenmedim diye ayıpladım kendimi. Kitap Bulgaristan'da onun hakkında yazılmış ince bir kitaptı."* G5 de bilmediğinden daha doğrusu öğrenmediğinden hayıflanmıştır. Ancak ifadelerinden öğrendiğimiz kadarıyla Bulgaristan'da Atatürk hakkında yazılmış ince bir kitap vardır. Ayrıca ders kitabında da bir bölümde kısa bir şekilde kendisinden bahsediliyormuş. Göç ettikleri yıllar birbirine yakın olan

bu iki görüşmeci (G2-1972 ve G5-1978) hemen hemen aynı yaşlardadır. Dördüncü görüşmeci (1989) ise diğer katılımcıların aksine *“Türkiye’deki bütün milli bayramları da bilirdik. Çanakkale’de babaannemin iki kardeşi ölmüş.”* yanıtını vermiştir. Bu görüşmeci ise 1989 göçmenidir. Bundan yola çıkarak söylenebilir ki; Atatürk hakkında ve Türkiye’deki milli bayramlarla ilgili bir şekilde bilgi sahibi olabilenler olmuştur. Ancak hem ilgisi olmayanlar hem de haberdar olmamış olanlar da vardır. Bu durum, okul gibi resmî kurumlardan öğrenemedikleri bir bilgiye dışarıdan ne kadar kolay ulaşabildikleriyle açıklanabilir. Türkiye’de herhangi bir akrabası aracılığıyla öğrenebileceği milli bayramları ve karakterleri öğrenmeleri daha sonra göçmen durumuna gelecek bu insanlara fayda sağlayacak bir bilgi değildir. Haber alma kaynaklarının özellikle de komünist bir idarede ne kadar kısıtlı olabileceği bilinmektedir. Bunun sonucunda da Türkiye’ye göç edene kadar milli bayramlardan ve karakterlerden iyi bir şekilde haberdar olmamış olmaları çok da şaşılacak bir durum değildir.

G12 (1978) anaokulu öğretmeni olarak çocuklara Türkiye’yle ilgili sorular hazırladığını ancak devlet görevlisinin bu sorularının üzerini çizdiğini, bu sorulardan birinin de Atatürk ile ilgili olduğunu belirtmiştir: *“Atatürk’ü biliyorduk, Türkiye’yi kurtardığını biliyorduk. İsmet İnönü’den de haberimiz vardı. Çünkü Türklerin hepsi saat 6’dan sonra gizli gizli radyo, televizyon izliyordu. Gelenden gidenden duyuyorduk. Ben hatta evlendiğimde eşimin köyünde anaokulu öğretmeniydim. Anket yaptık. Ankette kim soruları bilirse hediye aldım bakkaldan. Türkiye’nin başkenti diye yazmıştım, bir de Atatürk’ü biliyor musunuz diye yazdım. Sorularımı geldi devletten, belediyeden biri aldı, götürdü. Üç tane soruma çizgi çekmiş. Türkiye’yle ilgili. Dedim ‘niye çizdin, biz Türk’üz zaten biliyoruz, ne sakıncası var?’ Yasak, devlet yasakladı, dedi. Bunu diyen de Türk’tü. Devletin kullandığı bir Türk’tü.”*

(G13-1990): *“Türkiye’nin bir milli bayramı olduğunda bizi bilerek çalıştırıyorlardı. O gün çalışılsın bilinmesin burada ne oluyor. Atatürk’ten de haberimiz vardı. O zaten bizim Pomaklardan. Belki bilginiz vardır. Atatürk Pomak.”*

Bu sorunun bir diğer amacı; Türk ve İslam kültürü içinde yer alan ritüelleri Bulgaristan’da uygulayıp uygulayamadıklarını öğrenmek olmuştur. Buna verilen bazı cevaplar da şu şekilde olmuştur:

(G4-1989): *“İsimler değiştirildikten sonra tüm bayramları kaldırdılar. Kurban kesemedik. Memurlar Türk’tü ama yine de bakarlardı, kurban kesen var mı diye. Orada düğünlerde davul zurna olur. Alayla gelini almaya gidersin. İsimler değiştirildikten sonra artık davul zurna tutulmadı. Sünnet bitti. Mesela babam öldü, gece köye geldi, yıkandı. Kefenin*

üzerine gömlek giydirdik. Kafası da açıktı. Ertesi gün geldiler sandığa koydular ve gömdüler. Başına da Bulgarların mezarlarının başına diktikleri piramitten koydular. Gece kim yaptıysa onu kırmış. Abim Belene'den cenaze için getirilmişti. Suç abimin üzerine atıldı. Başkası yapmıştı ama evde çok durmaması için Bulgarlar onun üzerine attılar suçu. Götürdüler. Birkaç ay sonra abim yine izine geldi. Bir akrabamızın doğum günü kutlaması varmış. Abim de güzel şarkı söyler, orada şarkı söylemiş. Mahalleden biri abimin geleceğini biliyor ve onu gözetliyor. Ne çektiysen Türklerden, kendi milletimizden çektik zaten. Bu onu görüyor. Hemen ertesi gün emniyete gidiyor. Türkçe şarkı söyledi diye ihbar ediyor. Abimin bir hafta izni vardı ama dört gün sonra dönmek zorunda kaldı. İzmir'e geldikten sonra ne yapamadıysak orada burada yapmaya devam ettik.”

(G5-1978): “Bulgaristan’da takı merasimi gibi hediye merasimi olurdu. Kim kime ne hediye almış anons edilirdi. Burada sadece takıya kalkılıyor. Bunun dışında diğer şeylerde pek bir farklılık yoktu.”

“Marteniçka Bulgarların bir adeti ancak biz de yapardık. Şimdi yapmaya fırsatımız yok ama yaptığımız zamanlar vardı. Bulgarlardan gelen bahar kutlaması gibi bir şeydi. Onlar bahara çok önem veriyorlardı.”

G5’in bahsettiği bu “marteniçka” denilen adeti göçmenlerin hepsi bilmektedir. Bulgaristan’da uyguladıklarını ancak buraya geldikten sonra bıraktıklarını da belirtmişlerdir. Marteniçka, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin Bulgarlardan aldığı bir bayramdır. Kuzey yarım küredeki pek çok ülkede mart ayı, yani baharın gelişi çeşitli etkinliklerle kutlanır. Marteniçka da bunlardan biri. Türkiye’de Nevruz olarak kutladığımız bayramın Bulgaristan’daki yansımasıdır. Adet şöyle özetlenebilir: “1 Mart’ta hem Bulgarlar hem de bazı bölgelerde Türklerin de yaptıkları adına ‘martinka’, ‘marteniçka’, ‘martenitsa’, ‘marta nine’ denilen bir gelenek daha vardır. Kırcali bölgesinde bu geleneğe ‘martinka’, ‘marteniçka’, ‘mart’ adı verilmektedir. Telle çevrili bahçelerden koyunlar içeriye girerken yapağıları tellere takılır. Tellere takılan bu yapağılar toplanır, eve getirilir. Sonra bu yapağıları kadınlar, güzelce kıvrırırlar ve çocuklara mart/martinka yaparlar. Yapılan martinkalar çocukların bileklerine şu sözlerle takılır: Mart mart martlasın! / Mart çuvacığı yakmasın! / Ayağına dikenler batmasın! / Yılanlardan korkmasın! / Kuşlardan ürkmesin! / Mart mart martlasın! / Mart çuvacığı yakmasın!”³⁷⁹

³⁷⁹ Cevdet Avcı, “Marteniçka: Bulgaristan’dan Türkiye’ye Bir Nevruz Geleneğinin Göçü”, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, (22), 2021, s. 499.

(G13-1990): “Eskiden gelin alırken gelin at üstünde olur. Yüzüne parlak pullar yapıştırılırdı. Bir hafta sürerdi düşünler. Çeyiz serilirdi, bütün köy çeyizi görmeye gelirdi. Buraya gelince böyle şeyleri nasıl yapacaksın. Hepsi orada kaldı.”

Giyim Tarzlarında Bir Değişiklik Oldu Mu?

İnsanların giydiklerine dahi karışan ve kısıtlamalar koyan Bulgaristan Komünist Partisi, bu konuda sert adımlar atmıştır. Özellikle bazı dönemler insanlara sorun yaratılmışken bazı dönemler sorun çıkarılmamıştır.

(G2-1972): “Genç kesime hiçbir baskı olmadı. Ama bizden önceki neslin insanı şalvar giyerdi. Onlara şalvar giymeyeceksiniz diye baskı yaptılar. Şalvar keserlerdi ama Bulgar gelip yapmazdı. Türkler yapardı. Aferin budalaları her yerde var. Sosyalist idareye yaranmaya çalışan komşularımız yapardı. Ben zaten Bulgarlar nasıl giyerse öyle giyiniyordum. Benim nesil öyleydi. İzmir’e gelince de orada giyindiğim şekilde burada giyinmeye devam ettim. Ancak Bursa’da öyle olmamış. Onlar şikayetçiydi.”

(G4-1989): “Yaşlılara şalvar giydirmediler. Biz orada ne giyiyorsak burada da onu giydik. Giyerdik pijamalar ama onlarda da motifler, desenler olmayacaktı. Biz de düz kumaş alıyorduk. İnce veya kalın, mevsimine göre. Dışarıya giderken düz renk giyiyoruz.”

(G5-1978): “Biz giyim konusunda hiçbir zaman baskı görmedik ama büyüklerimiz görüyormuş. Eşarp ve şalvar konusunda baskı görmüşler. Babamla annemin orada çalıştığı fabrikada Bulgar arkadaşları, çocuklarınızı alın gidin burası sizin için daha kötü olacak diyorlardı. Açık açık diyorlardı. Babamın biraz da buraya gelmekte ısrar etmesi de o yüzdendir. Bahçe içinde eşarbını takabilirsin aslında ama sokakta takamazsın.”

Türk kültüründe önemli yeri olan eşarp ve şalvar kullanımı, kültürel bir giyimi yansıttığı için Bulgaristan hükümeti tarafından giyilmesi yasaklanmıştır. Bu durum görüşmecilerin hepsinde ortak söylem olarak görülmüştür. Türkiye’ye ve İzmir’e geldiklerinde ise Bulgaristan şehirlerinin daha modern denilebilecek bir giyime sahip olduğunu belirten görüşmeciler olmuştur.

(G5-1978): “İzmir bizim giyimimize göre biraz daha mutaassıptı. Yani daha muhafazakâr. Biz de buraya gelince buradaki ortama uyum sağlamaya çalıştık. Çünkü rahat giyindiğin için çok dikkat çekiyorsun.”

İzmir’in, genel olarak bakacak olursak Türkiye’nin, Bulgaristan’a göre daha muhafazakâr bir giyim tarzına sahip olduğu G5 tarafından ifade edilmiştir. Bu da aslında İzmir

gibi Türkiye'nin daha modern kalan bir şehrinin Bulgaristan'daki sosyal alanlarda giyilen kıyafetlere göre ne kadar muhafazakâr kaldığını ortaya koymaktadır.

(G7-1978): *“Biz bir sıkıntı yaşamadık da yaşlıların donlarının paçalarını kesiyorlardı. Oradan getirdiğimiz kıyafetleri de burada eskiyinceye kadar giydik.”*

(G8-1989): *“Giyim tarzımızda bir değişiklik olmadı. Ben şehirdeydim zaten, şehirde neler giydiyse buraya gelince de onu giymeye devam ettik. Köyde şalvar falan yasaklanmış diye duymuştuk.”*

Bulgaristan'daki İnsanlarla Buradaki İnsanların Muhafazakarlık Bakımından Kıyaslaması

G2 ile G3 bu soruyu duymalarının ardından yılbaşı kutlamaları ile ilgili anılarını ve gözlemlerini anlatmaya başlamışlardır. Buna göre, geldikleri dönemde Türkiye'de yılbaşı kutlaması yapılmaması buna rağmen göçmenlerin kutlama yapması yerel halk tarafından garip karşılanmıştır:

(G3-1972): *“Bizde yılbaşlarında hep hindi kesilirdi. İzmir'de de buna devam ediyorduk. Niyazi Abi geldi dedi ki, ‘Bizim göçmenler hindi alıyorlar, kahvenin önünden geçiyorlar.’ Nereden geçsinler dedim, hoş karşılanmıyor dedi. ‘İsteyen karşılasın isteyen karşılamasın bunun yasağı var mı?’ dedim.”*

(G2-1972): *“Yılbaşı'nı orada kutluyorduk ve burada da kutlamaya devam ettik. Ancak buradakiler kutlamıyordu. Onun için bir kısmı gavur derdi, bir kısmı Bulgar derdi. Bizim kültür seviyemiz buradakilerden daha fazlaydı.”*

Ayrıca G2, kızılı erkekli ortamları Türkiye'de pek göremediğini ancak Bulgaristan'da bunun normal bir durum olduğunu ifade etmiştir: *“Bulgaristan'da kızılı erkekli çalışılırdı, bayramlar öyle kutlanırdı. Erkeklerin kadınlara bakış açısı kötü değildi ama buraya geldiğimde burada biraz onu gördük. Burada kadınlar daha çekingen.”*

G4 (1989) kadınların Bulgaristan'da daha rahat olduklarını bir örnekle anlatmıştır: *“Kırcaali'den Filibe'ye gidersin, otobüse bilet almışsın. Sen kadınsın yanına da kadın oturacak diye bir şey yok. Yabancı oturabilir. Burada mesela kadınsan yanına kadın oturacak, erkeksen erkek oturacak. Bulgaristan'da yoktu böyle bir şey. Rast geldiğin ve tanıdığın birine selam verirsin orada. Ben bizim mahallenin erkeklerine selam verebilirdim mesela. Kadın erkek diye bir fark yoktu. Bizim insanlarımız çok güvenceliydi. İsim değiştirmelerden sonra bizi sürgüne gönderdiler. Daha Kuzeybatıda bir köye. Köyde de hiç genç yok hep yaşlılar. 27 ay kaldık*

orada. Ben 24-25 ay falan kaldım çocuklarla da eşim 27 ay kaldı. Mesela Vidin'e gitmişiz, köye döneceğiz, gitmek için otobüs yok taksi yok. Dimova'ya doğru bir köprü vardı. Orada bekliyorsun. Araba, kamyon ne gelirse el kaldırıyorsun. Onlar da seni alıp götürüyorlardı gideceğin yere. Yalnız ben değil herkes yapıyordu. Kadına yan gözle bakılmazdı. Güvenip gidebilirdin. Türkiye'de bu güven yok. İnsanlarımızda kötülük yoktu. Biz burada gördük bu güvensizliği.”

Pek çok görüşmeci oradaki insanların daha güvenilir ve saygılı olduklarından bahsetmiş ve eklemiştir, (G5-1978): “Buradaki insanların daha muhafazakâr olduğunu söyleyebilirim.”

(G7-1978): “Orada insanlar daha saygılıydı. Burada biraz kalabalıktan dolayı daha değişik. Bize usta başı isteyken Bulgarca konuşun demesine rağmen biz Bulgarca bir şey söylediğimizde kendisi Türkçe cevap veriyordu.”

G10 (1989) İzmir ile Türkiye'deki başka şehirlerin bir kıyaslamasını yapmıştır: “İzmir daha rahattı. Konya'da babamın amcası vardı, orada rahmetli oldu. Onun daha ilk çocukları 70'lerde gelmişler, 89'da da gelince o çocukların yanına gittiler. Torunları vardı. Şortla çıkmış diye dayak yedi yani. Ya da ne bileyim yengemin anası babası geldi, Eskişehir'deydiler, onlar iş açısından sıkıntı çektiler. Biz daha rahat iş bulduk, daha rahat komşu edindik.”

Yemek Kültürlerinin Kıyaslamasının Yapılması ve Eksikliğini Hissettikleri Şeyler Oldu Mu? Temin Etmeye Çalıştılar Mı?

Bulgaristan'da tüketilmeyen ve İzmir'e geldikten sonra göçmenlerin öğrendikleri veya yemeye başladıkları sebzeler dikkat çekmektedir. G2 (1972), “Patlıcan kültürümüz yoktu. Ablam bahçede çalışırdı. Kabak ve patlıcan üretirdi, eve getirirdi. Annem bunlardan yemek yapmazdı.” demiştir. Benzer ifadeleri başka göçmenler de kullanmıştır:

(G3-1972): “Patlıcanı yemezdik. Bezelye yemezdik. Bezelyeyi bizde hayvanlara verirlerdi. Patlıcana 'gara patlıcan' derdik. Domates de kırmızı patlıcandı.”

Bulgaristan'da pek ot bilmeyen ve yapmayan göçmenler, Ege Bölgesi'nin ve İzmir'in bu açıdan zengin olmasından dolayı göçlerinin ardından çeşitli otlarla yapılan yemeklere alışmaya başlamışlardır:

(G2): “Ot kültürümüz çok fazla yoktu. Çünkü Bulgaristan'da yoktu. Ege Bölgesi'nde çok fazla şey vardı ve yetişıyordu. Buraya gelince öğrendik otları. Mesela radikayı falan iş

yerinde Girit göçmeni arkadaşım vardı ondan öğrenmiştim. Bizim başka otlarımız vardı hatta ot köftesi diye bir yemek yapardık hala çok yaparız.”

(G6-1950): “Bulgaristan'daki yemek kültürümüzü burada da devam ettirdik. Genelde hamur işi tarzı yemekler yiyorduk. Yeni sebze ve meyveleri İzmir'de öğrendik. Örneğin portakal, kestane ve zeytin gibi.”

(G7-1978): “Koyun kuzu vardı, et boldu. Otlardan yiyen oluyordu ama ben pek sevmiyordum. Ispanak, pırasa gibi şeyleri orada Bulgarlar yiyordu, köylerde pek yoktu. Kıрма pide, serme pide, börek, dızmana gibi şeyleri de çok yapardık. Annem çörek otlu yapardı tüm mahalle kokardı. Buradaki çörek otları hiç öyle kokmuyor. Bayramlarda kolaç yapar dağıtırdık herkese. O sana getirirdi, sen ona götürürdün.”

(G8-1989): “Orada fazla çeşit yok. Burası o konuda çok zengin. Burada sınırsız. Orada fazla ot bilmezdik. Otlarla genelde İzmir’e gelince tanıştık.”

Göçmenler genel olarak hamur işi ürünler tükettiklerini ve Bulgaristan’da çok yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu sebeple İzmir’e geldiklerinde sürekli yaptıkları ve özel günlerde yaptıkları hamur işi ürünlerini burada da yapmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir:

(G2): “Bizim yemek kültürümüz un, yağ ve peynir üzerineydi. Çünkü kışın ortasında ne bulacaksınız? Lahana, pırasa ve ıspanak. Kışın bunlar vardı. Et de her zaman olan bir şey değildi. Tuza bastırıp o şekilde kullanırdık.”

“Kapama çok yapardık. Su böreği çok tükettiğimiz bir şeydi. Gulaç en çok yaptığımız şeydi. İzmir’deki lokmanın biraz daha büyüğüydü. Her bayram arifesinde en çok aradığımız şeylerden biri buydu buraya gelince. Bütün köy halkı gulaç pişirirdi. Her kapıya tane tane gideriz, kızlar sepetle erkekler şişle her haneden gulaç alırlar. Burada onu yapmaya devam edemedik. Aradığımız şeylerden biri budur. Gulaç yapardık annem yapıyordu yine ama bu ritüeli devam ettiremedik. Bir de misafirliğe giderken yapardık gulaç. Gulaç’ın yanında başka bir şey de aramazdık.”

(G4-1989): “Mesela ben pastanede çalıştım. Kurabiye burada öğrendik. Orada yapmazdık. Aslında buradakiler gibi yapmıyorduk daha başka yapıyorduk. Orada özel günlerde gulaç yapardık, burada da yapmaya devam ediyoruz. Mahalleye dağıtıyoruz. Ancak herkes de yapmıyor. Ben arifeden bir gün önce yapıyorum dağıtıyorum. İsteyen yesin, isteyen atsın. İlk geldiğimizde ete ulaşmakta zorlandık. Orada herkesin hayvanı vardı. Daha kolay ulaşabiliyorduk.”

(G5-1978): “Bulgaristan’da sebze ağırlıklı çok yemek yok, et ağırlıklı besleniyorlar. Burası sebze ağırlıklı besleniyordu. E bir de Ege zaten. Ege’de bir sürü ot çeşidi var. Bir börek çeşidi diyebileceğimiz banička var. Sarnıç tarafında çok yapılıyor. Kifla diye bir şey daha var, o da bir açma çeşidi. Ekmek hamuru gibi bir hamurdan yapılır. Üçgen şeklinde açılır ve içine elma marmeladı konur. Bu da göçmenlerin yoğun olduğu yerlerde yapılıyor. Luthenitsa var bir de bu önemli. Sabah kahvaltısında ekmeğe sürülür. Burada da yaygınlaşmıştır, salçalı bir karışımdır.”

1989 yılından sonra Türkiye’ye yoğun bir Bulgaristan’dan göç başlayınca, gelen göçmenler göçmen pazarları ve göçmenlerin tükettiği ürünleri ağırlıklı olarak yapan fırınlarını açmışlardır:

(G2): “Göçmen pazarları bizim zamanımızda yoktu. O çok daha sonra, 89’dan sonra oldu... Göçmen pazarlarından genelde gofret gibi kapalı gıdalara ulaşıyorduk Bulgaristan’dan. Balık konserveleri de alınırdı mesela. Burada yoktu onlar. Bazı ev yapımı marmelatlar, lutentsa dediğimiz, sabah kahvaltılarda domates salçası gibi olur, onları gittik mi alırdık. Türkiye’deki peynirleri sevmiyorduk. Esdil’de dedim bir gün bunu. Hangi peyniri alıyorsun dediler, dedim Tansaş’tan en ucuz olanı, 2,60 liralık olanı. Dediler sen adi peynirden alıyorsun. Onu unutmam. Akrabalar geliyordu. Onlar aracılığıyla getiriyorduk peynir ve et.”

G2 çaya burada alıştığını söylemiştir. Kahveyi de Bulgaristan’dayken içmediğini ve buraya geldikten sonra içtiğini belirtmiştir: “Burada çaya alıştık. Bulgaristan’da çay yoktu, ıhlamur içilirdi. Buraya gelince dahi çaya biraz geç alıştık. Bulgaristan’da kahve de çok yoktu. Türk kahvesi bile içmedik memlekette. Büyüklerimiz içerdi, amcalar vs. ben Türkiye’ye gelene kadar kahve içmedim.” Kahvenin göçmenler arasında yaygın olarak tüketilen bir ürün olduğunu biliyoruz. G9 ile gerçekleştirdiğimiz mülakat sırasında “köyde bir tane kahve değirmenimiz olurdu, kahveyi öğütüp evin büyükleri, ailelerin babaları genellikle, odada pişirirlerdi kahvelerini. Büyükler sohbet ederken bir yandan kahvesini öğütüp pişirirlermiş” diyerek kahvenin farklı bir şekilde içiminin olduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

(G9-1989): “İlk önce et. Şimdi orada dana yı kesiyorduk, kış günü yiyorduk. E, buraya geldin elinde para yok, hiçbir şey yok. Bir tane tavuk alırsak üç dört defa yemek yapıyorduk. Şimdi artık başladık, butu da biliyoruz, bonfileyi de biliyoruz. O zaman yoktu. İş Bulma Kurumu’na gittik, bir yerden geçiyoruz, mis gibi kokuyor. Elimizde yok ki alalım. Geçtik babam

³⁸⁰ Bununla ilgili fotoğraflar için bkz. EK-18.

ben üç kişiyiz. Ay Ziya dedim, eşime döndüm, çok güzel kokuyor. Bir tane sandviç aldık üçe böldük. Ne kadar zaten o.”

“Enginar, kereviz falan onları hiç bilmiyorduk. Patlıcan falan biliyorduk ama ondan yemek yapmıyorduk hiç turşu yapıyorduk. Şimdi her türlü yemeği yapıyoruz. Patlıcana alıştık.”
(G10): *“Bahçemizde olan şeyi yemeyi bilmiyormuşuz yani.”* (G9): *“Biber, dolma biber falan onları yapıyorduk ama dediğim gibi o semiz otu o bahçede bizim zaten yetişiyor, hem de en doğalından. Ama biz onu salata yapalım, yemek yapalım, onunla hiç alakamız yoktu. Şimdi gezmeye gittikçe söylüyoruz, bunlardan salata oluyor, yapıyoruz güzelce yoğurtlu sarımsaklı. Ve yemeğini de yiyorlar, öğrendiler onlarda.”*

(G10-1989): *“Yadırgadıklarımız da oldu tabi zamanla öğrendiklerimiz de. Bir sürü şey öğrendik. Yolda gelirken, dedim ya kamyonla geldik, Ağustos sıcağı böyle, adam bir yerde durdu. Karnımızı doyuracağız, bir şeyler aldılar falan. Ne yediğimizi hatırlamıyorum ama ne içtiğimizi hatırlıyorum. Ayran almış bize adam, annemle biz açtık ayranı, tuzlu. Dedik bunlar bozuk herhalde. Meğer tuzlu içiliyormuş, biz tuzsuz içiyoruz. Ama şimdi tuzsuz içemiyorum, tuzlu içiyorum.”* Görüşmecinin ayranı artık tuzsuz içememesi geldiği kültürün damak tadını benimsemesiyle sonuçlanan bir etkileşim örneğidir. Bulgaristan’da tuzlu içmeyen ve ilk geldiğinde tuzlu ayranı bozuk sanarak içemeyeceğini düşünmesi, ardında bıraktığı kültürün bir yansımasıdır. Geldiği yerdeki kültürü benimsemeye başladıkça eski tatlar ve alışkanlık geride bırakılmaya başlanmıştır. Bozada da benzer durumu yaşamışlardır. Bununla birlikte pilav da damak tatlarına uymayan bir yiyecekken vazgeçemedikleri bir yiyecek halini almıştır.

(G9): *“Boza mesela. Ben hamileyken dedim canım boza istiyor. Kemeraltı’ndan bulmuşlar, şimdi sokakta bile geziyor, bozacı diye bağıyor. Yenge buldum sana Kemeraltı’ndan iç dediler. İçtim diyemiyorum da bozuk mu bu ne. Çok ekşi. Bizim daha tatlımsı. Meğer boza burada öyleymiş. İçemiyorum. Bir yudum içtim. Mesela pilav her gün veriyorlardı. Ay bu ne her gün pirinç pirinç Japonlar gibi her gün pirinç yiyoruz diyordum, sonra bir alıştık pilava biz, yemeğin yanında pilav olmazsa mutlu olmuyorduk mesela iş yerinde. Bugün pilav niye yok diye isyan ediyorduk.”* (G10): *“Bir de biz börek değil pide diyoruz. Hala daha annem yapınca pide diyoruz.”*

Semiz otunu yenilebilecek bir sebze olarak görmeyen Bulgaristan Türkleri, İzmir’e gelmelerinin ardından semiz otunun tüketilen bir gıda olduğunu görmüşlerdir. Sevmişler ve Bulgaristan’daki yakınlarına bu bilgiyi götürerek oradaki yemek kültürünü etkilemişlerdir. Semiz otunu bahçelerinden toplayarak yemeye ve oradakileri yedirmeye başlamışlardır.

(G10): “Bizim Deliorman tarafına özeldir o herkes bilmez, kaymak kullanırız biz. Burada sütçü, mandıra falan öğrendik, adamlardan gidip kaymak satın alıyorduk. Onlar şaşıryordu. Biz kaymak çok kullanırız. O dediğimiz pidelerin falan üstüne yaparız. Biz geldiğimizde burada kaymak tüketimi yoktu. İnsanlar şaşıryordu. Biz mandıra buluyorduk, sütçü şaşıryordu. Millet süt almaya gidiyordu biz kaymak almaya gidiyorduk.” Bu noktada bir sonraki soru olan yerel halkın kültürünü etkilediğinizi düşünüyor musunuz sorusu, verilen bu cevap özelinde görüşmecilere sorulmuştur. Dokuzuncu görüşmeci şu cevabı vermiştir: “Krema falan burada sonra başladı. Şimdi her yemeğe krema koy. Tavuk yapıyorsun krema koy. İlk geldiğimizde kimseden duymuyorduk krema. Kaymak da anlatıldığı gibi. Nerde varsa oraya gidiyorduk. Ama biz mi etkiledik, dünya mı etkiledi onu bilemeyeceğim.”

(G12-1978): “Bizde muz yoktu, portakal yoktu. Çoğu bitkiler bizim orda Balkanlar’da yetişmiyor. Orda zeytin yok, nar yok. Et boldu. Herkesin hayvanı vardı. Herkesin keçisi, koyunu, ineği vardı. Kesemeyince satın alan oluyordu. Etten yana fakirlik çeken yoktu. Özel zamanlarda su böreği, et böreği herkes yapardı. Bayramın birinci günü gulaç yapılırdı. Şeker yerine çocuklar gulaç toplardı. Çünkü yoktu çikolata, şeker. Onlar çıkmaya başlayınca yapılmamaya başlandı. Bir hafta yerdik o gulaçı. Yine alıp hamur yapıyoruz.”

“Oranın gofretini özledim. Oranın ayranını özledim. Dört aylık hamile geldim buraya. Dışarı gezmeye çıktık. Dedim ben tuzlu ayran içmiyorum, bana tuzsuz verin. Orada ayran tuzsuz yapılıyor. ‘Tuzsuz yok’ dediler, dedim ama ben tuzsuz istiyorum, tuzsuz içeceğim. Hiçbir yerde bulamadım tuzsuz ayran. Sen evde yap dediler. Bir de pınar sularını çok istedim. Bizim orada pınarlar çok. Çeşme suyunu hiç istemedim.”

(G13-1990): “Tarhana çorbası, kuskus, makarna orada çok yapılıyordu. Kaçamak duyduğun var mı bilmiyorum. Çok yapardık. Kaşa vardı bir de. Mısır unundan yapılır o da kaçamak gibi ama içinde pastırma da olur. Kaçamaktan daha cıvık. Annem vefat etti artık kaçamak yapamıyoruz öyle. Bazen canım istiyor. Hanım da ben de beceremiyoruz pek. Bayramlarda, özel günlerde baklava yapardık. Boşnak böreği gibi bir böreğimiz vardı, o yapılırdı. Kifla gibi şeyler de yapardık. Şehriye çorbasını ilk defa burada gördük. Zeytini yemek için bilmezdik. Şöyle bilirdik; zeytinyağını nereden getiriyorlardı bilmiyorum, küçük teneke içinde, ilaç için. Sürünce iyi geliyormuş diye. Ot olarak ıspanak, ısırgan otu vardı. Çok ot bilmezdik. Isırgan otuyla yemek yapmıyorduk hatta. Pırasa yerdik. Lapada vardı.” Adı geçen kaçamak yemeği, Pomak olmayan göçmenler tarafından da bilinmekte ve yapılmaktadır. Balkanlar’ın çeşitli bölgelerinde bilinen hatta farklı isimlerle anılan bir yemektir. Mamalika da

denmektedir.³⁸¹ Manavlar ise malay ve malak demektelerler. Mısır unundan yapılmaktadır. Kahvaltıda da akşam yemeği olarak da tüketilebilir. Tok tuttuğu için tercih edilen basit bir yemektir. İsteğe göre üzerine kıyma, tereyağlı salça, eritilmiş peynir, yoğurt ve pekmez gibi şeyler eklenerek tüketilebilir.³⁸²

Akraba Evliliği Yapılıyor Muydu?

“Bizde katiyen yoktu. Burada gördük ve bizde hala öyle bir şey yoktur” cevabı, her Türk görüşmecinin verdiği cevap olmuştur. Buna ek olarak, yedi kuşak vurgusu görüşmecilerin özellikle yaptığı vurgulardan biridir. Tek bir kişiden kısaca örnek vermek gerekirse:

(G6-1950): *“Bulgaristan’da akraba evliliği yok. 7 kuşak geriye gidene kadar evlilik yapılmaz. Türkiye’de akraba evliliği yapıldığını gördük. Bizde olmaz.”*

Bununla birlikte Bulgaristan’daki komünist idare altında zaten böyle bir şey olamayacağını çünkü böyle bir şeye izin verilmeyeceğini ifade eden görüşmeciler de olmuştur:

(G9-1989): *“Komşu komşuyla çok nadir çıkar evlenir. Bizim iş yerinde Karşlı bir arkadaş vardı. Bakıyorsun hepsinin soy adları aynı. Sonra konuşuyoruz böyle zaman geçti, çalışıyoruz birbirimize soruyoruz konuşuyoruz. Babamın beş tane eşi var dedi. Ben en küçüğünün kızıyım dedi. Diğeri gelini, o da birinci eşinin torunu. Bir de hepsi aynı iş yerinde çalışıyorlar. Biz baktık amcamın kızıyla böyle, beraber çalışıyoruz. Ne anlatıyor ne diyor diye. Ama onlar alışkındı. Sonra babası vefat etmiş, annesini kayınıyla evlendirmişler. Zamanla alışıyorsun ama ilk önce çok tuhafımıza gitti.”*

(G10-1989): *“Akraba evliliğini buraya gelince çok yadırgadık, hala yadırgıyoruz.”*

Erken Yaşta Evlilik Yapılıyor Muydu?

Bulgaristan’da evlenmek genelde kadınlar 18 yaşını geçtikten sonra erkekler de askerliklerini yaptıktan sonra gerçekleşen bir şey olmuştur. Bu açıdan buranın kültürüyle yakınlık gösteren ifadelerdir. Mesela G7 (1978) 21 yaşın, evlenmek için oldukça geç olarak algılandığını şu ifadelerle vurgulamıştır: *“Oralarda askere gitmeden çocuk evermiyorlar. Askerden geldiklerinde de evlenmeden kalmıyorlar. 21 yaşını geçtiğinde diyorlar yaşlı. Benim kız evde kaldı, benim oğlan bekar kaldı, demeye başlıyorlar. Kadın da 18 yaşından aşağı olmaz zaten, kabul etmiyorlar.”*

³⁸¹ Kaçamak yemeğinin fotoğrafı için bkz. EK-19.

³⁸² [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçamak_\(yemek\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçamak_(yemek)), (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

(G2-1972): “18 yaşın altında evlenmek pek yoktu Bulgaristan’da. Belki bizden öncekiler 15-16 yaşlarında evlenmiş olabilir ama okuyordu çocuklar zaten. Kızlar da erkekler de okuyor. Evlenmek için düğün yapabilmeleri için biraz çalışmaları da lazım. Anne babaların da imkanları kısıtlı çünkü.”

“Buraya gelince biraz daha geç oldu. Buraya geldik baba yok, para yok ablalarım 17 ve 19, abilerim 22 ve 24 yaşlarındaydı. Nasıl olacak herkes çalışacak. Bir miktar para kazanacak, arsa alacak, ev yapacak. Bir de bizim göçmenler kiraya hiçbir şekilde alışık değıl. Neden değıl? Çünkü Bulgaristan’da şehirde kirada yaşayan bir miktar var ama kira çok düşük ve köylerde de kira olmadığı için buraya geldiğı zaman insanların ilk yaptığı şey ev yapabilmek. Dört kişi çalışmaya başladılar. Evlilik yaşları 26, 27, 30 o civarlarda oldu.”

Bulgaristan ile Günümüzde Olan Bağları Nasıldır?

(G2-1972): “İlk geldiğimiz zaman bir kopukluk oldu. Mektup bile göndermemiz yasaktı. Annem 3 sene sonra pasaport çıkartıp turist olarak Bulgaristan’a gidebildi. 1 aydan belki biraz fazla kaldı. Abim oradaydı, evli olduğu için. Annem sadece bekar çocuklarını getirebildi. Evli olanlar orada kalıyordu. Sonra abim 1989’da geldi. 1972-73’te Pomakların isimlerini değıştirmeye başlamışlar. O zamanlar iletişim kesildi. Tır şoförlerine oradan mektup veriyorlardı, tır şoförü geliyordu buradan, mesela bize Adana’dan, Gaziantep’ten postaya verilmiş mektuplar geliyordu. Adamla bir yılbaşında serbest olduğunu duymuş. O zaman sadece bir koli gönderebildi abime. Noel nedeniyle serbestmiş. 1989’dan sonra iletişimimiz normalleşti. Bulgaristan’ın AB’ye müracaatından sonra ise daha da iyi oldu. 2004, 2005, 2007 ve 2016’da dört defa köye gidebildim.”

(G6-1950): “Göçten sonra bizim bütün akrabalarımız geldiğı için Bulgaristan’a gidip gelmedik. Orada kalan teyzemle de hiç görüşemedim.”

(G7-1978): “1978’de geldikten sonra ilk kez 2018’de gittim Bulgaristan’a. Vatandaşlık da yok bende. 2009’da niyetine girdim ama baktım çok pahalı olacak. Çok para istediler. Vazgeçtim. Oradakilerle telefonla görüşüyorduk. 82’de ağabeyim gelmişti gezmeye. Buradan gidenler oluyordu komşulardan, onlardan haber gönderiyorduk. Sonra bir defasında radyonun birinden selam yolladım ben. Yayına aradım katıldım. Oradakiler de toplandılar bir yere, dinlediler. Yıl o zaman ya 83 ya 84’tü. Efem radyosu muydu, valla bilemeyeceğim şimdi.”

(G8-1989): “2007-8 gibi ilk kez gittik. Oradakilerle mektuplaşıyorduk. Komşularımızdan gidenler oluyordu. Onlar getirip götürüyorlardı.”

(G9-1989): “Ben 89’da geldikten sonra 94’te gittim. 99’da gittim sonra da. 10 yılda 2 defa gidebildim. Benim ailem ordaydı. Sonra iki yılda bir başladık, şimdi her sene gidiyoruz. 2003’ten beri her sene gidiyoruz. Geldikten sonra oradakilerle telefonla konuşmak çok zor oluyordu. Bütün günün gidiyordu telefona. O zaman evde telefon yok. Akıncılar’da dayımlarda ilk önce santrale bağlanıyorduk, sonra o seni bağlıyor Bulgaristan’a başkente, başkentten Şumnu’ya, Şumnu’dan bizim köye.”

Göçmenlerin çoğu geldikten sonra da günümüzde de Bulgaristan ile bağlarını koparmamış, gidip gelmeye devam etmiştir. Göç etmelerinin hemen ardından dönemin teknolojik şartlarından ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginliğinden iki ülkeye bölünmüş akrabalarının iletişimlerinin zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde hemen hemen hepsi oradaki akrabalarını ziyarete girmekte ve hatta vatandaşlık almaktadırlar.

4.1.2. Eğitim

Eğitim Seviyesi Bakımından İki Ülke Kıyaslanarak Neler Söylenabilir?

Görüşmecilerin hepsi Bulgaristan’da belli bir düzeye kadar eğitim görmüş kişilerdir. Bu sebeple bu soruya verilen cevaplar Bulgaristan’daki eğitim seviyesini anlamaya yardımcı olmaktadır. Görüşmecilerin hepsi Bulgaristan’da gördükleri eğitimden memnun olduklarını söylemiştir. Bununla birlikte Türkiye’deki eğitimle kıyasladıklarında Bulgaristan’daki eğitimin daha iyi olduğunu söylemişlerdir. Verilen bazı cevaplar şöyledir:

(G2-1972): “Sağlık ve eğitim konusunda sosyalizme minnettarız. İkisi de ücretsizdi. Önümüz hiç kesilmedi. Türk olsun, Bulgar olsun, Roman olsun eğitimini aldı. Sağlığını da ücretsiz aldı. Derslerde Bulgarca zorunluydu ama dersten çıktıktan sonra Türkçe konuşurduk. Bulgarca konuşacaksınız diye bir baskı yoktu... Bulgaristan’da ortaokul fi tarihinden beri mecburiydi. Biz geldikten hemen sonra da lise mecburi oldu. Burada lise mecburi değildi. Abimlere buraya gelince siz ortaokul mezununuz nasıl bir bankada falan iş bulmadınız dediler. Bulgaristan’daki eğitim çok daha nitelikliydi.”

(G4-1989): “Komünist idare herkesi okutacak. Evimizin birinci katını babamlar okula vermişler. Eniştemi de öğretmen diye oraya getirmişler. Ablam beşinci sınıfı bitiriyor. Okula devam edecek ama annemin kardeşleri, koca kız okur mu ayıp, otursun evde, demişler. Babamın kuzenleri var onlar da göndermiyorlar. Babam evden gitti mi eniştem de öğretmen ya, sen gel diyormuş ablama. Evimizin dibi ydi zaten okul. Ablam iki sene öyle kaçak okula gitmiş. Çok zeki ve akıllı bir kadındı. Ablam böyle bitiriyor okulu. Sonra mecburi oluyor okumak... Orada eğitim

çok güzeldi. Matematiğim çok iyiydi. Hesabımız çok kuvvetli. Fiziğimiz, coğrafyamız, çok iyiydi. Türkiye’de okumuyor çocuklar. Matematik dışında da sınavlarımız hep sözlüydü, kimsenin gözüne yaşına bakılmazdı. Ortaokulu bitirdikten sonra akıllı çocuklar inşaat teknisyenliğine gittiler. Bunlar Türkiye’nin mühendisleriydi. Türkiye’ye geldiler ve o insanlar hep inşaatlarda mühendis oldular. Hepsi önemli işlerde çalıştılar... Bu mahallede 30 tane aile vardır. Hepsinin çocuğu üniversiteyi bitirdi. 2-3 tane liseyi bitiren var o kadar.”

(G1-1970): “İnşaat teknisyeniyim ben. Bulgaristan’da bir öğretmenimiz vardı. İlk senede öğretiyorlardı. Büyük bir tekne vardı. Gösteriyorlardı, alıyorsun malayı bak böyle, diye. Çocuklar isyan ediyordu, ya biz sıvacı mı olacağız, biz teknik olmaya geldik buraya, diye. Gün gelir işsiz kalırsınız, gidersiniz siva yaparsınız, duvar örersiniz, ailenizi, kendinizi geçindirir, masrafınızı çıkarırsınız, dedi. Hakikaten, buraya geldiğimde o öğretmene hak verdim.”

(G6-1950): “Bulgaristan’dan çocuklar köyün okula gidiyorlardı. İzmir’e gelince ufak çocuklar okula devam etti. Büyük çocuklar ise işe gönderildiler. Bulgaristan’daki eğitim olanaklarının daha fazla olduğunu düşünüyorum.”

(G5-1978): “Biz buraya geldiğimizde çevremizde gençler daha yeni liseye gitmeye başlamışlardı. Burada benim akrabalarımın hepsi ortaokulda bıraktılar. Bulgaristan’da lise zorunlu olmamasına rağmen herkes gidiyordu. Orada daha iyi eğitim alıyorduk. Buraya geldiğimizde yadırgadık. Türkiye’ye daha ilk geçişimiz, Edirne’de trenden indik. Edirne’nin çocukları çevremize üşüştiler. Bizden bir şey vermemizi bekliyorlardı. Bir şey getirdiğimizi sanıyorlardı. Bu manzara bizi şaşırtmıştı orada hiç görmediğimiz için. Trene binip geri gidelim demiştik.”

(G7-1978): “Motor meslek lisesi mezunuyum. Ortaokulu bitirmene bir sene kala okul müdürü bütün öğrencileri takibe alır. Yatkinliğini belirlemeye çalışıyorlardı. Sene sonu yaklaştığında velileri çağırıyorlardı. Çocuğunuz şuraya giderse devlet okulunu kazanır, işi garanti çalışır derlerdi. Sen istediğin yere de gidebilirdin ama onların dediği daha düzgündü. Beşinci sınıftan sonra yabancı dilleri okutuyorlardı. Bulgarca, Rusça, Fransızca. İngilizce yoktu o zaman. Biz geldiğimizde yoktu yabancı dil burada. Burada Bulgaristan’daki gibi öğrencileri yönlendirme ben hiç görmedim.”

(G8-1989): “Ben orada yedinci sınıfa kadar okudum. Sonra köyde çalıştık. 17 yaşında evlendim zaten. Bizlerin zamanında haftada iki gün Türkçe vardı. Bulgar öğretmenler Türk Bulgar ayırmazlardı. Benim ailem garibandı. Kardeşimi kadın bir Bulgar öğretmeni okuttu. Devlet okuluna yerleştirdi onu, makine üzerine. Ben her zaman anlatırım bunu, o sonuna kadar

ilgilendi. Bizim köylerde gariban aileler. Ya iki kişi okuyor dışarıda ya üç kişi. Amcan hep matematik öğretmeni olmak istemiş. Ama aile gariban gönderememiş. İçinde kalmış. Daha sonra iki çocuğu varken, makine üzerine mühendisliği bitirdi amcan.” G8’in kızı: “Geldiğimde 12 yaşındaydım. İlk geldiğimde okulda duvarda Atatürk’ün resmi vardı. Onu gösterdiler. Tam tabi bocaladım. Öğretmen de geç yerine otur dedi. Adını söyleyemedim.” G8: “Bir Türkçe kitaba hasretti çocuklar. Biz okula giderken Nazım Hikmet’in bir kitabını hocamız sıradan hepimize okuttu. Ahmet hocaydı. Türkiye’den bir arkadaşı göndermiş. Çocuklar dikkatli olun, saklayın kimse görmesin, dedi. O kitabı okuduk. Bir kitap. Ondan ben Nazım Hikmet’i severim. Bir şiiri vardı onun; ‘ben yanmasam, sen yanmasan, karanlıktan aydınlığa kim çıkarır bizi?’”

(G10-1989): “Eğitimi iyiydi, düzgündü. Bulgarca mecburi dil zaten. Ağabeylerimin 67’de falan zannedersen şey kalkmış, Türkçe eğitim kalkmış. İleriki senelerde de Türkçe dergileri, Türkçe gazeteleri falan da yavaştan kaldırmışlar. Radyo vardı Türkçe onu zamanla kaldırdılar. Bunun dışında eğitimi falan düzgündü. Burada nasıl kaç ders İngilizce oluyorsa orada da mutlaka Rusça oluyordu. Bizim tarafta daha çok Fransızca öğretmenlerimiz vardı. Fransızca öğretiyorlardı. İngilizce çok etrafımızda yoktu ama bazı yerlerde İngilizce de vardı. Bize Fransızca öğretiyorlardı.”

(G11-1978): “Bizim lisede gördüğümüz eğitimi burada üniversitede görüyorlar.”

(G12-1978): “Oranın eğitimi çok sıkıydı. Çok disiplinliydi. Ben okulda, Dünya’da ve bizde politika, diye her pazartesi sınıfa şey sunuyordum, her pazartesi, birinci saatte. Millet paralarıyla makyaj takımı alırdı, ben gazete alıyordum, kitap okuyordum. Haber vereceğim, sunacağım onu birinci saatte. Öyle açtık yani. Dünya’ya da gözümüz açıldı ama dünya derken, onların dünyası kısıtlıydı. Bir Sovyetler Birliği, bir Bulgaristan, bir Fransa, Almanya’ya Amerika’ya açık değildi, özentisi yoktu. Kot pantolon yasaktı, saçlarını uzatmak yasaktı. Sakal salmak yasaktı. Eteğin kısa olamazdı.”

Kadınların Eğitim Görme Oranı Üzerinden Kıyaslamayı Nasıl Yaparlar?

(G2-1972): “Öğretmenimiz Bulgar’dı ve ben buraya göç etmeden bir gün önce bile okula gittim. Türk olan müdür muavinimiz ve Bulgar öğretmenim çektiler beni kenara, ‘Hüsniye sen kötü bir yere gidiyorsun, çok çalışkansı, burada geleceğin parlak, bize seni okuturuz, doktor olursun, mühendis olursun, en kötü ihtimalle öğretmen olursun, gitme’ dediler. Türkiye’deki kapitalizmi çok kötü olarak öğretiyorlardı. Buradakiler de komünizmi, sosyalizmi çok kötü görüyorlardı... Burada kadınların okuma oranı çok azdı. Orada mecburdu. Bulgaristan’da kızımı okutmayacağım da çalıştıracacağım deme hakkın yoktu... Ablam mesela

biz buraya geleceğiz diye liseyi bıraktı. Okulun müdürü ve benim sınıf öğretmenim, iki tane 60 yaşın üstü yaşlı insan bizim köye geldiler, ablama yeter ki sen gel oku biz sana 30 leva para vereceğiz -o tarihte bir kişinin maaşıydı- okuyacaksın ve üstüne üstlük her şeyini biz karşılayacağız, dediler. Düşünün bu kadar önem veriyorlardı. Bizim yaşadığımız yer Bulgaristan'ın Hakkari'siydi. Herhangi bir köylü kızının ayağına kadar gelip bunu dedi bu insanlar.”

(G4-1989): *“Ablamın kızı sekizinci sınıftayken gelmiş buraya. Daha eski gelenler demiş ki meslek edinsin. O da nakış işine girmiş. Meslek okuluna başlıyor ama ben nakış yapsam da olur yapmasam da üniversiteye gideceğim diyor. Üniversiteye giriyor. Benim çocuklarım da Kars okulu vardı Bornova'da. Hep zenginlerin gittiği paralı bir okuldu. Bir akrabamız aracılığıyla oraya yazdırmaya, selamını söyleyip yazdırmaya gittim. Başta selamını söylemedim daha kayıtlar başlamadı dedi. Söyleyince yazdırdı. Orada Türkçe okumadı hiç çocuklar. Burada başlarda zayıf notları oldu ama sonra toparladılar.”*

(G5-1978): *“Okumamızı çok teşvik ediyorlardı. Karşı komşumuz bir Bulgar vardı, o çok kitap okuyordu. Beni kütüphaneye yönlendiren oydu. Benden üç yaş büyüktü. Ben orta ikide çok okuduğum için ödül almıştım. Çok yönlendiriyorlardı ve teşvik ediyorlardı. Buraya geldiğimizde insanlar daha çok geçim derdinde olduğunu gördük. Okumaya zamanları kalmamış.”*

(G7-1978): *“Orada okula gitmesi daha rahattı. Ana baba itiraz etmiyordu. Sağdan soldan da görüyorlar. Öteki gönderiyor ben de göndereyim, diyorlar. Burası ise çok karışık ülke.”*

Bulgaristan'daki eğitim modeli, kız ve oğlan çocuk fark etmeksizin yetiştirilmelerine ve topluma yararlı bireyler olmalarına oldukça önem vermiştir. Oğlanlar için daha kolay olan bu sürece kız çocukları açısından bakacak olursak, görüşme gerçekleştirilen göçmenlerin çoğu Türk-Bulgar fark edilmeksizin kız çocuklarına eğitimde değer verildiğini ifade etmişlerdir. İkinci görüşmecinin öğretmeni Türkiye'ye gitmemesini istemiş ve başarılı bir öğrenci olduğunu öğrencisine söyleyerek vazgeçirmeyi denemiştir. Tabi o dönem söz sahibi olmayan ikinci görüşmeci 1972'de ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Aynı görüşmeci ablasının da öğretmenleri tarafından başarılı bulunduğunu ve eğitimi sırasında çıkacak tüm masrafları karşılamayı aileye teklif etmişlerdir. Dördüncü, beşinci ve yedinci görüşmeciler de aynı konulara dikkat çekmişlerdir.

G6 (1950) Bulgaristan’da okula gittiğini ancak Türkiye’ye gelmesinin ardından devam edemediğini belirtmiştir: *“Bulgaristan’da köyün kızları okula gidiyorlardı. Ben de okula gidiyordum. Türkiye’de kızların okula çok fazla gönderilmediğini gözlemledim. Ben de okula devam edemedim.”*

G10 (1989) ile yapılan görüşmede kadınların askere gitmeleri ile ilgili bir soru yöneltilmiştir. Kulaktan dolma duyulan bu bilginin doğruluğu teyit edilmek istenmiştir: *“Kadınlar çok kısa, iki hafta gibi bir süre askere gitmişlerdi. O da eğitim amaçlı, işte ne bileyim ilk yardımı gösterirlerdi. Bizim zamanımızda vardı biz de gittik. Sabah erken kalkmayı öğretiyorlardı, disiplini öğretiyorlardı. Fena bir şey değil bence.”* (G9-1989): *“Liseye gidenler iki hafta, gitmeyenler ortaokullular bir ay gidiyorlardı.”* (G10): *“Bizim tam gelişimize şeydi, ben o dönemde gittim. Bu olaylar çıktı beni eve topladılar. Asker kaçağıyım.”*

(G10): *“Biz işe falan gitmeye başladık. Baktık 12-13 yaşında kız çocukları tekstilde çalışıyor. Ben de geldiğimde ilk başta tekstilde çalıştım. Erkekler desen öyle. Komşularımız vardı, küçük yaştan vermişler sağa sola çıracak bilmem ne. Zamanla isteyen çocuğunu okutmaya başladı. Ha vardı okuyan arkadaşlarımız da vardı mahallede, göçmen komşularımız çocuklarını okutuyorlardı. Ama bunun dışında da sabah işe çıktığınızda, biz Akıncılar’dan trene biner işe giderdik, çok çocuk vardı işe giden.”* Hayat koşulları sebebiyle göçmenler çalışabilecek her aile ferdiyle birlikte çalışmışlardır.

4.1.3. İş Yaşamı

Bulgaristan’da Ne İş Yapıyorlardı ve Buraya Geldikten Sonra Ne İş Yapmaya Başladılar? Bu Geçiş Sürecinde Zorlandılar Mı?

Geldiği gibi kısa süre içinde iş bulabilen göçmenler olmakla birlikte eğitilmiş olduğu için iş bulamayan ve zorlanan göçmenler de olmuştur. Bulgaristan’da yaptığı işi veya benzerini burada da yapmaya devam edenler ülkeye ve şehre uyumlarını da daha kolay gerçekleştirmişler.

(G2-1972): *“1950’de gelen göçmen biri varmış o boyacılık yapıyormuş. Teyzemin torunu da onun yanında çalışıyormuş. Buraya gelince hemen abimi aldılar. Tanıdık aracılığıyla abimler iş buldu, işçi bulmadan bulmadılar.”*

(G3-1972): *“Biz Bulgaristan’da boyacıydık. Yağlı boya işi yapıyorduk. Buraya gelince de aynı işe devam ettik. İş bulmakta zorlanmamıştık.”*

(G7-1978): “Ben orada biçer-döver kullanırdım. Ondan önce traktörlerde de çalıştım. Bir buçuk sene kepçe kullandım. Burada da belediyenin sınavına girdim. Şoförlük için. 12 Eylül’den sonra bizi ESHOT’a aldılar. Oradan da emekli oldum.”

(G8-1989): “Geldikten sonra altıncı gün çalışmaya başladım. Eltimler hastanede çalışıyordu, ben de aşçı başıydım, orada hemen işe başladım. Oradan da emekli olduk. Amcanı da İZSU’ya koydular.”

Birinci görüşmeci (1970) Bulgaristan’da yükseköğrenimini tamamlamış ve öyle Türkiye’ye göç etmiştir. Mühendis olan görüşmeci geldikten sonra bu alanda iş bulmaya çalışmış ancak bir süre bulamamıştır. Bulamama sebebi, eğitilmiş bir mühendis olmasıdır: “Sakin mühendisim diye söyleme bir yerlerde asla iş bulamazsın, dediler bana. Gidiyorsun ilkokul mezunu olmanı istiyorlar, bize çırak lazım diyorlar. İş verenin biriyle konuştuk bir gün, çay falan ikram etti. Biz okula gitmiş, bilgili adam alırsak, o bir gün sonra ne kadar para kazandığının hesabını yapar, dedi.”

“İnşaat teknisyeniyim ben. Geldiğimde abimle beraber BMC’ye gittik. Siz komünist ülkesinden geliyorsunuz, komünist alırsak bizi öldürürler dediler. Ve işe giremedim.”

(G5-1978): “Buraya geldiğimde geçici işlerde çalıştım. Ben Bulgaristan’da ticaret lisesinden mezun oldum. Diplomamız olmasına rağmen iş bulamadık. Burada ilkokul mezunları müdürlük yapıyordu geldiğimiz dönem.”

(G6-1950): “Bulgaristan’da ailemiz tarımla uğraşıyorlardı. İzmir’e gelince mağazalarda işe girdiler. Dedem bakkal dükkânı açtı. Hatta odun deposu da çalıştırdı.”

(G9-1989): “Ben okulu bitirdim, daktilo kursuna gittim. Daktilocu olarak çalıştım 3,5-4 yıl. Buraya geldik işçi olduk. Elektronikte çalıştık 8 ay. Sonra devlet Tekel’e işçi alıyormuş 90 yılında, biz gittik sınava soktular bizi. Sınavları kazanan girdi, başladık çalışmaya. Ama biz mutluyduk iş bulduk çalışıyoruz diye. Hiçbir zaman gocunmadık. Eşim veteriner teknisyeni olarak bir ay çalıştı. 27 ay askerlik yapmıştı. Gelince buraya bir ay garson olarak çalıştı. Ondan sonra lastik işine bir başladı. Plastik doğrama. O meslekte emekli oldu ama çalışmaya devam ediyor.”

Kadınların İş Gücüne Katılımının Kıyaslanması

Yapılan görüşmelerde görüşmecilerin çoğunun kadın olması sebebiyle bu soruya verilen cevaplar oldukça önemlidir. Bulgaristan ile Türkiye kıyaslaması yapan görüşmeciler anılarını paylaşarak iki ülke arasındaki farkı ve gözlemlerini ortaya koymaktadırlar.

İkinci görüşmeci (1972), Türkiye’de işe giden kadına bakışın yanı sıra kadının giyimine bakışı da ortaya koymak istemiştir: *“Bir miktar kötü gözle bakılırdı. İnsanların laf atmasından, bakışlarından ablamlar rahatsız oluyorlardı. Kolsuz üstler ve etekler giyerlerdi. Buradaki insanlar alışkın değillerdi. Ablamlar da uyum sağlayarak eteklerinin boylarını uzattılar ve kollu üstler giymeye başladılar.”*

Akrabalarının bir kısmı Bursa’ya yerleşmiş olan ikinci görüşmeci bu sebeple İzmir ile Bursa arasında bir kıyaslamada bulunabilmiştir: *“Bursa ’ya yerleşen çocukluk arkadaşım okulu bırakmak zorunda kaldı. Yani, o kadar çevre baskısı var. Malum sıfır parayla geliyorsun buraya ve insanlar kadınlı erkekli tarlalarda çalışıyorlar. Benim ablamlara da laf atılmış, yan gözle bakılmıştır ama Bursa’da çok daha kötü şeylere maruz kalmışlar.”*

“30-35 yaşında olan göçmen kadınların çoğu tütün mağazalarında çalışmaya başladı. Çok tütün mağazası vardı İzmir’de ve çoğu da oralara gitti. Belli bir yaşa gelmiş insanın başka sektörlerde iş bulması zor. Bizim oradan gelenler zaten sekreter falan da olamazdı çünkü Türkçe yeterli değil. Ablamlar eğitilmiş insanlardı ama ben sekreterlik yapayım demediler. İkisi de fabrika işçisi oldu. Çünkü dil yeterli değildi. Anlama problemimiz vardı. Bazı kelimeleri kullanım şeyleri farklı.”

(G4-1989): *“Bulgaristan’da kadın da çalışır erkek de. Her şeyi yapardı kadınlar. Buraya geldiğimizde pastanede işe başlamıştım. Karadenizli bir oğlan vardı, sen evlisin eşini getirsene, bak eleman alacaklar dedim. Benim hanımı burada üç günde şaşırtırlar dedi. Neden, kim şaşıracak, baksana herkes göçmen, bir tek pasta ustası yerli dedim. Bir gün bir kız işe aldım. Masanın üzerine bir şey getirdi kız. O çocuk da kızın elinin üzerine vurdu. Benim elemanım kız. Ben tatlıcı ustasıydım, dört tane de elemanım vardı. Gittim, neden vurdun kızın eline dedim. Merdaneyi almıştım elime. O da pasta yapacak, bezle yapacağı yeri siliyordu, pat diye elinin üstüne vurdum. Ne yapıyorsun sen dedi, ‘vururum, sen kızın eline neden vurdun’ dedim. Şakadan dedi. E ben de şakadan vurdum dedim. ‘Aklını başına topla, biz çalışıyorsak namusumuzla çalışıyoruz, sen biraz önce eşin için ne dedin, şaşırtırlar dedin. Biz şaşmayız’ dedim. Sonra onu Kuşadası’na dağıtıma verdiler, çok dayanamadı bıraktı işi.”*

“Türkiye’de kadınlar daha cahil. Erkeklerin de çalışmalarına izin vermemesi çok yanlış. Her zaman diyorum kadınlara, eşin seni çalıştırmıyorsa sigortanı ödemek zorunda. Bu konularda kimseye güvenmeyeceksin. Ne annene ne babana ne eşine ne çocuğuna. Kendi sigortan olacak. Bak bu mahallede herkes emekli. Hiç emekli olmayan yok. Kayınvalidem

mesela Bulgaristan'dan emekli. Sonra sonra Türkiye'de de kadınların, yerli halkın gözü açıldı. Bunda etkimiz vardı. Biz geldikten sonra başladı kadınlar çalışmaya."

(G6-1950): *"Bulgaristan'da kadınların iş gücüne katılımı Türkiye'den daha fazla. Bizim ailenin yaşlı kadınları bile çalıştılar."*

(G5-1978): *"O zaman da diyorlardı şimdi de diyorlar, siz çalıştınız ev bark sahibi oldunuz, biz ev hanımlığı yaptık, anca başımızı sokacağımız kadar bir evimiz var, çok pişmanız ama erkekler yüzünden diyorlardı. Hala var öyle erkekler. Ama şimdi Türkiye daha iyi. Bizim göçmen mahallesinde kadınlar arasında çalışmayan yoktur."*

"Orada her şey devlete ait olduğu için devlet işinde çalışıyordun ya da köyünde tarlada çalışıyordun. Biz işe orada alıştık. Çok çalıştırıyorlardı bizi. Evde oturan insan yoktu. Biz oradan bunu getirdik. Çalışmayı."

(G12-1978): *"Biz geldik çalışmaya başladık. İşte kadınlardan biri bana kızdı. Siz niye geldiniz, dedi. Size gelmeden önce biz çalışmıyorduk, dedi. Siz lapır lapır çalışıyorsunuz, dedi. Göçmen görünce bizi hemen işe alıyorlardı. Çalışıyoruz çünkü. Ben de o kadına ne gerek var bu kadar baskıya, git çalış tabi, dedim. Elin para görsün, kocan sana baskı yapmaz, yardımcı olursun en azından."*

4.1.4. İzmir'e Uyum Süreci ve Etkileri

İzmir'e Göç Etmek Göçmenlerin Tercihi Miydi?

Bulgaristan göçmenlerinin İzmir'i seçmelerinin en büyük sebebi İzmir'de akrabalarının yaşıyor olmasıdır. Daha önceki göç hareketlerinde İzmir'e gelip yerleşmiş olan akrabalarının yanlarına gelmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ilk aşamada zorunluluktan İzmir'e geldikleri söylenebilir. Tanındıkların, komşuların ve en önemlisi aile bireylerinin yanına gelmeyi tercih eden göçmenler, bu şekilde yeni bir ülkeye gelmenin yaratabileceği birtakım dezavantajları elemek istemişlerdir. Ancak birinci görüşmeci gibi İzmir'e geldikten üç yıl sonra alışamadığı ve burada yaşamak istemediği için başka bir şehre gitmeyi tercih eden de olmuştur. Birinci görüşmeci (1970) Bulgaristan'dan İzmir'e gelmesinin ardından üç sene sonra Tekirdağ'a taşınmıştır: *"Trakya'yı kardeşim gitmiş görmüş. O zaman buralarda bahçe yer yok. Artı bir de deprem dolayısıyla sığınak yaptırıyorlar. Binanın altına büyük sığınak, betondan. Bir kat parası kadar masraf oluyor. O gücümüz yok. Ben tek çalışıyorum. Dört beş nüfus. O yüzden birkaç kuruş para biriktirmiştım, Trakya'ya gittim. Orada da durumlarım bozulunca, bir de bütün akrabalar İzmir'de, 1991'de geldik tekrar buraya."* Kişisel sıkıntıları, daha çok

ekonomik sıkıntıları sebebiyle İzmir’den Tekirdağ’a gitmesinin yanında İzmir’de gördüğü birtakım hoşuna gitmeyen şeyler de itici bir güç olmuş gibi görünmektedir: *“Yeşilova’da göçmenlerden birkaç kişiyi sel aldı götürdü. Kanalizasyon kapalı değildi. Pislikler, kurtçuklar dereden çıkıp yürürlerdi. Sonra kapadılar ama dedim ben burada fazla duramam.”* Bu duruma ek olarak sokakların pis görünmesinden de şikâyet etmiş ve şansını Tekirdağ’da denemiştir.

İzmir’e sonradan yerleşen aileler de vardır. (G6-1950): *“İlk iskân verilen yer Antalya’yı. Fakat Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğu İzmir’e yerleştiği için bizim büyüklerimiz de İzmir’i istemişler. İzmir’de ilk olarak Kınık ilçesine iskân verilmiş. Daha sonra İzmir merkeze gelmişiz.”* Altıncı görüşmecinin ailesi, çevrelerinin büyük bölümünün İzmir’e yerleşmesinden dolayı ilk olarak Antalya’ya gitmiş olmasına rağmen İzmir’e yerleşmek istemiştir. Bu da göçmenlerin iskân etmek istedikleri yerin çevrelerine göre şekillendiğinin bir kanıtıdır. Diğer görüşmecilerden bazıları da bunu teyit etmektedir:

(G7-1978): *“Geldiğimde 30 yaşındaydım ve kayınpederimin abisi İzmir’de yaşıyordu. Ufuk Mahallesi’nde. Kendi evimi de 1981’de yaptım.”*

(G8-1989): *“İzmir’de amcamın amcaları vardı, onlar telefon açtı, ilk Manisa’ya gitmiştik, oradan hemen gelip bizi aldılar.”*

(G10-1989): *“Annem ve babam 1982’de gezmeye gelmişlerdi. Eskişehir’i, İstanbul’u, Bursa’yı, Konya’yı, bir sürü akrabamızın olduğu yeri görmüşlerdi. Dediler ki biz olursak İzmir’de oluruz. İş imkânı olarak İzmir’i tercih ettiler. Akrabamız da vardı ilk olarak gelince yerleşebileceğimiz.”* Onuncu görüşmeci İzmir’in iş imkânı açısından da avantajlı olduğunu belirtmektedir ki bu durumdan başka görüşmeciler de farklı soruların altında bahsetmişlerdir.

(G11-1978): *“İzmir’de yakınlarımız vardı, onlar bize yol göstereceğini diye. Başka yerde de akrabalarımız vardı ama biz İzmir’i tercih ettik. Daha yakın akrabalarımız olduğu için İzmir’i tercih ettik. 1952’de gelen amcamın çocukları vardı. Onların vasıtasıyla İzmir’e geldik. Yabancı bir yere geldik. Anlaşmayla geldik ama daha önce hiç Türkiye’yi görmeden geldik.”*

İzmir’e İlk Geldiklerinde Kendilerini Yabancı Hissettiler Mi? Zamanla Nasıl Bir Değişim Oldu?

Bu soruya Türk göçmenlerin çoğu “yabancılaşma çekmedik” olarak cevap vermişlerdir. Göçler, kitlesel olarak gerçekleştiği için akrabalarıyla ve komşularıyla gelen göçmenler, kendi çevrelerini koruyarak İzmir’e uyum sağlamakta güçlük çekmemişlerdir. Bunun yanı sıra, cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden göçler, Bulgaristan’dan yeni gelen insanların

burada bir yerlerde akrabalarının, tanıdıklarının olmasına sebep olmuştur. Bu da yeni gelen göçmenlere geldikleri ülkeye ve şehre uyum sağlamaları konusunda yardımcı olmuştur.

(G6-1950): *“Yerleştiğimiz bölgede bizimle gelen akrabalarımız, komşularımız vardı. O nedenle yabancılık çekmedik. Kısa sürede hepimiz işe girdik ve çalışmaya başladık.”*

(G8-1989): *“Evlerde değil ama iş yerlerinde yabancı hissediyorsun. Bilmediğin kelimelerle karşılaşıyorsun. Konuşması, her şeyi bambaşka.”* (G8)’in belirttiği gibi yaşam alanlarında zorluk çekmediğini ancak iş hayatında ve günlük hayatta zorluk çektiğini, kendini yabancı hissettiğini söyleyen görüşmeciler vardır:

(G10): *“Kesinlikle tabi. Yabancılık hissettik. Gençtik. Ben 17 yaşındaydım. Yengem 22. O yeni evliydi, ben liseyi bitirmemiştim.”*

(G11): *“Akrabalar olduğu için yabancı hissetmedik ama tabi biraz zorluklar yaşadık. Şöyle zorluklar yaşadık, bazı kelimeleri bizim konuştuğumuz gibi değil de daha farklı.”*

Bulgaristan’ın şehirlerinin daha bakımlı ve düzenli olduğu bazı göçmenler tarafından belirtilmiştir. Bununla birlikte gelen göçmenlerin büyük bir bölümü köylerden Türkiye’deki şehirlere geldiği için bir bocalama dönemi yaşayanlar olmuştur. Daha katı kuralları olan Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelince insanların görgü kurallarının da nasıl değiştiğini beşinci görüşmeci (1978) şu şekilde belirtmiştir: *“Geldiğimiz dönem sokaklar çöp doluydu. Sinemaya gidiyorsun, herkes çekirdek yiyip yere atıyor. Biz çöpü elimizde tutar, cebimize koyar, eve gelince atardık. Bunlar en basit şeyler. Yeni gelişen bir mahalleye yerleşmiştik, suyumuz yoktu. Dönmek istedik. Ama ailem ısrarla kalmak istedi. Onlar da ilk iki sene çok bocaladı ama alıştık.”*

İzmir, Uyum Süreçlerinde Bir Avantaj Sağladı Mı? İzmir’e Uyum Sağlamakta Zorluk Yaşadılar Mı?

Birinci görüşmeci (1970), üç sene sonra İzmir’i terk ettiğini belirterek İzmir’in avantajlarından değil, onu İzmir’den iten sebeplerden bahsetmiştir. 1991’de İzmir’e geri dönmüştür. İzmir’i terk etmesinde sokakların pis olmasını, trafiğin fazla olmasını ve insanların kötü davranışlarını gerekçe göstermiştir: *“İzmir’in sokaklarından, trafiğinden, insanların davranışlarından dedim gideceğim Trakya’ya. O yüzden gittim.”* Genelde görüşmecilerin bu konu hakkındaki görüşleri (G1)’in ifadelerinden farklı olmuştur. İzmir’in hem eğitim anlamında hem de kolay iş bulunabilmesi açısından avantajlı olduğu ifade edilmiştir:

(G2-1972): *“Bursa’da çocukluk arkadaşım okulu bırakmak zorunda kaldı. Yani o kadar çevre baskısı var. İzmir çok avantaj sağladı uyumumuzda.”* Bursa’da akrabaları olan bu görüşmeci İzmir’i Bursa ile karşılaştırarak bir yorumda bulunmuştur. Bursa’yı İzmir’den daha tutucu bulmuştur. Arkadaşının çevre baskısından dolayı okulu bırakmak zorunda kaldığını söylemiş ve burada böyle bir şey duymadığını belirtmiştir.

Dördüncü görüşmeci (1989), başka bir şehirle karşılaştırma fırsatı olmadığı için İzmir’i kendi içinde değerlendirmiş ve akrabaları ile komşuları sayesinde zorlu süreci atlatabildiğini söylemiştir: *“Biz başka yeri bilmediğimiz için bize normal geldi. Bir zorluk yaşamadık. Akrabalarımız ve komşularımız hep buradaydı.”*

Bulgaristan’dan gelen insanlar, evde çalışabilecek durumda olan herkesle birlikte hemen çalışmaya başlamışlardır. İş hayatına atılan insanlar da kısa sürede çevrelerini geliştirmiş ve yerel halkla etkileşimlerini artırdıkça uyum sürecini daha da kolay bir şekilde atlatmışlardır: (G5-1978): *“Çevre edindik. Çevre edinmek avantaj sağladı.”*

(G6-1950): *“İzmir’in, bizim uyum sürecimizde olumsuz bir yönü olmadı. Komşularımız bize iyi davrandı, dışlanmadık. İş imkanlarının fazla oluşu da İzmir’in olumlu yönlerindendi.”*

(G10-1989): *“Zamanla çalıştıkça, komşu edindikçe, iş arkadaşı edindikçe öyle öyle alışyorsun. 30 sene önce İzmir bu kadar şey değildi. Olsa bile ben 93’te üniversite sınavına girdim. Alsancak’ta girdim. Yengemle abim bana eşlik etti. O zaman ilk defa Alsancak’ı gördüler yani.”*

(G11-1978): *“Şöyle avantaj sağladı, biz göçmen geldiğimiz için tarlamız yok, muhakkak bir yerde çalışmak gerekiyor. İş konusunda fabrikalarda iş bulduk rahattık. Köylere gitsek tarla yok. Neyle çalışacağız? Ben orada devlet memuruydum. Genç yaşta geldiğim için fazla uzun süre memurluk yapmadım. 1,5-2 yıl kadar memurluk yaptım. Askerliğimi de orada yaptım geldim.”*

(G13-1990): *“Eniştem İvrindi’ye geldiğinde burada tütün ekeceğinize Bursa’ya yanımıza gelin orada sanayi var, dedi. Sonra gittim. Kış ayıydı gittiğimde. Belime kadar kar geliyordu, beğenmedim. Sonra Manisa Karaağaç’a gittim. Karaağaç da komple bizim o taraflar. Gittim, soruyorum iş var mı diye, bağ, bahçe var bahçıvanlık var dediler. Domates, üzüm falan. Muhtarla konuştum, arsalar var ucuz, dedi. Beni sarmadı. Dedim ben sanayi arıyorum. Fabrika varsa geleyim dedim. Yok burada sadece bu var, dediler. Ondan sonra abimle beraber bindik otobüse buraya geldik. Burasını beğendik. Gaziemir’de oturma niyetimiz*

vardı ama arsalar daha pahalıydı. Sarnıç'a geldik. Orada kepçe operatörüydüm. Buraya geldim on sene sonra anca o işi yapabildim. Evimizi yapalım, para kazanalım diye başka yerlerde çalıştık. Burada belediye kapandıktan sonra İZSU'ya geçtim, orada şoför olarak çalıştım. Oradan emekli oldum.” Türk göçmenlerin cevaplarında da bu faktöre sıkça rastlanmıştır. İzmir'in pek çok bölgeye göre iş imkânının fazla olması, göçmenler üzerinde İzmir'e yerleşmek konusunda itici bir güç oluşturmuştur.

(G7-1978): “Biz Bulgaristan'da buraya gelebilmek için evrak beklerken geldi bir beyefendi bana ‘sen ne bekliyorsun burada, işe niye gitmedin’ dedi, ‘Türkiye'ye gideceğim için evrak bekliyorum’ dedim. TKZS Kooperatif başkanıymış. ‘Nereye gideceksin’ dedi, ‘İzmir aklımızda’ dedim. ‘Sana bir şey söylesem beni dinler misin?’ dedi, ‘işime gelirse dinlerim’ dedim. ‘Ben Aydın'da yedi sene öğretmenlik yaptım, İzmir'e git biraz otur dinlen, Aydın'dan öteye geçme, oradan ileride sen barınamazsın’ dedi. Gagavuz'muş o da. Kayınpederime dedim, ‘belki doğrudur’ dedi. Biz de kaldık buralarda.” Yedinci görüşmecinin başından geçen bu olay hakkında söylenebilir ki; göçmenlerin Türkiye’de çoğunlukla yerleştikleri şehirlere ve bölgelere bakacak olursak, belirli bir alandan öteye geçmedikleri gözlemlenebilir. Mesela, 1950-51 göçünde en çok iskân edinilen şehirler sırasıyla; Bursa, İstanbul, İzmir, Manisa, Tekirdağ, Kırklareli ve Eskişehir’dir. 1952’den 1988’e kadar Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen göçmenler de sırasıyla şu şehirlere yerleşmişlerdir: İstanbul, Bursa, İzmir, Tekirdağ, Eskişehir. İlk üç şehir ardından gelen şehirlere önemli bir sayısal fark atmaktadır. Hatta Bursa’nın ve İstanbul’un, İzmir’e dahi ciddi sayısal üstünlüğü bulunmaktadır. 1950-88 arası Bursa’ya 46.301, İstanbul’a 46.152 kişi yerleşirken İzmir’e 20.262 kişi yerleşmiştir.³⁸³

1989 Göçü’nün ardından da ilk üç şehir sıralamadaki yerlerini korumuşlardır. Mayıs 1990 sonu itibariyle Bursa’ya 52.997 kişi, İstanbul’a 51.061 kişi ve İzmir’e 22.846 kişi yerleşmiştir. Yerleştikleri yerleri gösteren tabloyu inceledikten sonra şu kesinlikle söylenebilir; Bulgaristan’dan gelen göçmenler Marmara ve Ege bölgelerinin ötesine geçmeyi pek tercih etmemişlerdir. Bu durumun istisnaları olarak Ankara ve Eskişehir gösterilebilir. Son göçte Eskişehir’e 7842 kişi göç etmişken Ankara’ya 6695 kişi göç etmiştir. Bahsedilen bölgelerin ve şehirlerin dışındaki herhangi bir şehre maksimum giden göçmen sayısı 1000’i anca bulmaktadır.³⁸⁴

³⁸³ Konukman, a.g.e., s. 46.

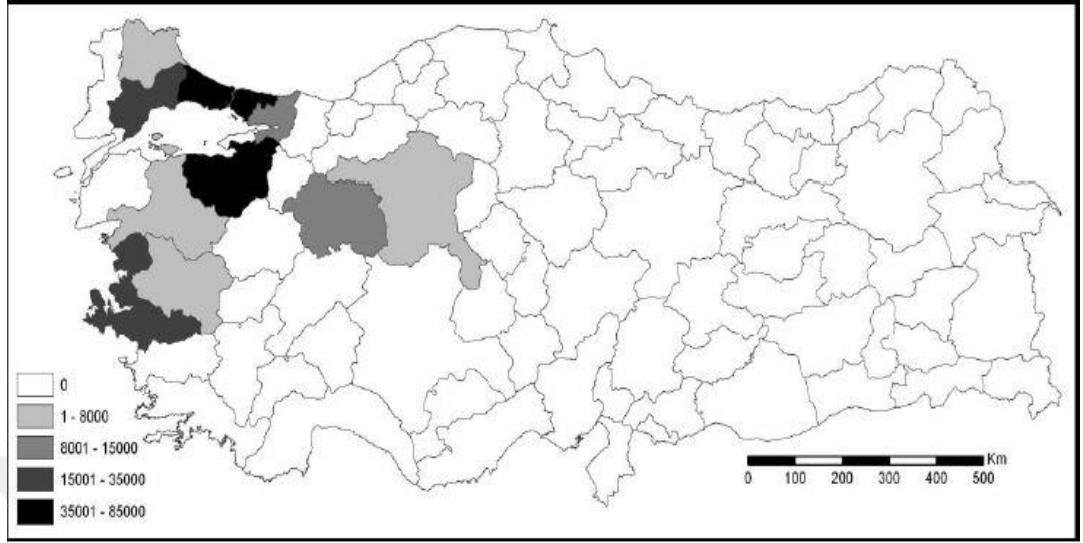
³⁸⁴ Konukman, a.g.e., s. 85.

TABLO 4: Mayıs 1989 - Mayıs 1990 Arası Türkiye'ye Yerleşen Göçmenlerin Sayısı ve Yerleştikleri Şehirler³⁸⁵

İL ADI	KİŞİ SAYISI	İL ADI	KİŞİ SAYISI
Adana	1.616	İstanbul	51.061
Afyon	288	İzmir	22.846
Amasya	1.221	İçel (Mersin)	432
Ankara	6.695	Kars	302
Antalya	315	Kayseri	1.162
Aydın	1.031	Kırklareli	13.380
Balıkesir	3.203	Kocaeli	9.524
Bilecik	2.054	Konya	1.022
Bolu	227	Kütahya	435
Burdur	66	Malatya	568
Bursa	52.997	Manisa	3.825
Çanakkale	1.555	Muğla	199
Çankırı	500	Sakarya	3.068
Çorum	504	Samsun	451
Denizli	226	Sivas	211
Edirne	3.768	Tekirdağ	15.812
Erzurum	967	Tokat	236
Erzincan	164	Uşak	384
Eskişehir	7.842	Van	264
Hatay	124	Zonguldak	1.005
Isparta	1.138		
TOPLAM	212.688		

³⁸⁵ Konukman, a.g.e., s. 85.

ŞEKİL 2: 1989 Göçü’nün Ardından En Çok Göç Alan 10 Şehri Gösteren Harita³⁸⁶

Sekizinci görüşmeci (1989) ise İstanbul yerine İzmir’e gelmesinin üzüntüsünü bir süre yaşadığını belirtmiştir: *“Benim beklentim daha başkaydı. Bulgaristan’dan komşularımın hepsi İstanbul’a gitti. Benim bazen, keşke onların yanında olsaydım, dediğim oldu. Sadece biz buraya geldik.”* Bu da çevrenin önemini bir kez daha ortaya koyan bir beyandır. Komşulara ve aile üyelerine olan yakınlık uyumda ciddi bir avantaj sağlamaktadır. Gidilen yer neresi olunursa olunsun bu durum avantaj yaratmaktadır.

İzmir’le İlgili Beklentileri Nelerdi?

Göçmenler pek bilgi sahibi olarak İzmir’e göç etmemişlerdir. Aileleri, akrabaları neredeyse oraya gitmeyi tercih etmelerinden dolayı aslında seçenekleri yoktu. Üçüncü görüşmeci (1972) de tam olarak bunu ifade etmiştir: *“İzmir’i seçmedik, abim burada yaşıyordu, biz onun evine geldik.”* Beşinci görüşmeci (1978) de benzer şeyler söylemiştir: *“Hiçbir beklentim yoktu. Bilmiyorduk. Teyzem de bir şey dememişti. Mektupla haberleşiyorduk, o da ne yapacağımızla ilgili. İşte Edirne’ye gelecekler, bizi oradan alacaklar falan gibi haberleşmeler.”*

Geleceği yerle ilgili hiçbir bilgisi olmayan yedinci görüşmeci (1978), oradan gelirken fazla eşya yüklendiğinden yakınmıştır: *“Eşyalarımızla ve iki senelik yiyeceğimizle geldik.”*

³⁸⁶ Hocaoglu, a.g.t., s. 78.

Peynir, un, şeker, yağ, odun... Hiçbir beklentimiz yoktu. Buraları bilseydim bu kadar şey getirmezdim. Kamyonla geldim ben."

Görülüyor ki, insanlar nereye geleceklerinden çok nereden gittiklerine odaklanmışlardır. Kendilerini akrabalarının yanına, biraz olsun rahat bir ortama atabilmek istemişlerdir. Çoğunlukla mecburiyetten İzmir'e gelmişler başka gidecek yerleri olmadığı için de nereye ve nasıl bir şehre geldiklerini önemsememişlerdir.

Dördüncü görüşmeci (1989) gibi beklentilerini karşılayan bir şehre geldiklerini belirten görüşmeciler de olmuştur: *"Beklentilerimiz iyiydi, ne beklediysek onu bulduk İzmir'de."* İkinci görüşmeci (1972) de şunları söylemiştir: *"1968 senesinde abim Bulgaristan'a geldi. Eşi ve üç çocuğuyla birlikte. Ondan dolayı İzmir'le ilgili biraz bilgi sahibiydik."* *"Bulgaristan'da köyde yaşıyorduk. Köyden şehre gelmiş olmak adaptasyon problemi yaşattı."* *"Bulgaristan'da şehirle iletişimimiz yok gibiydi. En yakın şehre 2-2,5 saat yol vardı. O zamanlar pek ulaşım aracı yoktu. Abimler şehirde çalıştılar ama bizim neredeyse hiç iletişimimiz olmadı diyebilirim."* *"Bunlardan dolayı İzmir'e gelince biraz zorluk çektik."*

Bulgaristan'dan göç etmek için tercih edilen en önemli rota Türkiye'ydi. Ancak farklı hayaller kuran ve farklı ülkelere gitmeyi amaçlamış göçmenler de vardır. Sekizinci görüşmeci (1989) daha iyi olacağını düşünerek İsveç'e gitmeyi planlamıştır: *"Beklentimiz yurtdışına gitmekti. İsveç'e gidecektim. Oraya paraları bile yatırdım. Ama plan sonradan buraya döndü. Dil bilmemek ve herkesin o dönem Türkiye'ye gitmesi planı değiştirdi."*

(G9-1989): *"Anne baba ne anlattıysa onu biliyorduk. En çok Eskişehir'de ve İstanbul'da akrabalar vardı. İzmir'de eşimin tarafından akraba olduğu için buraya dediler, biz de öyle geldik arkadan. İlk önce ya İstanbul ya İzmir diye söylendi zaten bize, arkadan geldik ya eşimle iki gün sonra yola çıktık. Öyle kolay olmuyor. Eşyanı toplayıp da çıkamıyorsun yani. Ben ilk önce görünce Yeşilyurt'un evlerini İstanbul'dan gelirken, şaşırdık nereye geliyoruz biz dedim."*

(G10-1989): *"Ben de 17 yaşındayım, kamyon tepesinde geldik mesela, İzmir'e girdik, biz alışık değiliz, herkesin evi barkı belli, çatısı belli, bahçesi belli, biz bir geldik herkesin evleri yarım, katları yarım yarım, renkli renkli boyalı boyalı, baba dedim emin misin İzmir'e getirdiğine, bu adam bizi başka yere getirmesin? Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri diye getirdiler ama biz kırık kırık evler gördük. Garipsedik yani."*

(G11-1978): “O dönemler amca çocuklarımız olduğu için mektuplaşıyorduk. İzmir’den, Bursa’dan. Ama diyorum ya, İzmir’de fabrikalarda iş bulmak kolay diye, İzmir iş konusunda daha rahat diye söylenildi diğer şehirlere bakarak. Geldikten sonra da zorluk çekmedik.”

Yerli Halkın Göçmenlere Karşı Tutumu Nasıldı?

Göçmenlerin hemen hemen hepsi olumsuz bir tutumla karşılaştıklarını belirtmiştir. Genelde iyi insanlarla tanıştıklarını ve çok sorun yaşamadıklarını belirtmelerine rağmen onları ayrımcı bir tutumla yargılayan insanlar da olmuştur:

(G3-1972): “Bu mahallenin yüzde 90’ı göçmen. Çoluk çocuk çalışınca en önce ev yapanlardan biri biz olduk. Betonarme ev yapıyoruz ancak buranın halkı yukarıda briketten evler yapıyorlardı. Bizim burada daha çok Konyalılar vardı. Onlar ‘göçmenlere Rusya yardım ediyor’ diye söylemeye başladılar. Sen çalışmadıktan sonra Rusya bana ne yardım edecek.”

(G2-1972): “Devletin bize yaptığı tek şey yüzde 25 vergiyi almamak. O da dört ay mı ne sürmüştü. Esmâ Ablalar mağazada çalışırken zarfın içinde maaşlar veriliyor. İki tane Selanik göçmeni ustabaşları varmış, zarfları saklamış. Diğer çalışanlar gitsin size sonra vereceğim demiş. Neden demiş ablam, şimdi bak demiş size yüzde 25 vergi muaftiyeti var ama bunu biz onlara anlatamayız, sizi düşman bellerler demiş.” “Kız kardeşim anlatmıştı. Kadının bir tanesi otobüste demiş ki; ‘Bak göçmenlere betonarme evler yapıyorlar biz briketten evlerde kalıyoruz. Getirdiler Bulgaristan’dan altınları çıkıyorlar kat kat.’ Şoför de demiş ‘bana bak, sen saat 6’da buraya gel, oluk oluk, kadın, çoluk-çocuk, erkek hepsi işe gidiyorlar.’”

(G4-1989): “Ben gelince hastanede işe başladım. Yengemle başladık. Hastanenin içi çok pisti. Lavaboları yıkadım kirli suyu atacağım, tuvaletlerin nerede olduğunu bilmiyorum. Bir görevliye ‘ben bugün yeni başladım işe bu kirli suyu atacağım, nereye atayım?’ dedim. ‘Bana ne soruyorsun, nereye atarsan at’ dedi. Yeni başladığımı da göçmen olduğumu da biliyordu. Benim konuşmamdan belli zaten. O öyle deyince bizim başımızda olan, iş veren genç kıza sordum. O da beni tersledi. Ben ağladım. Sonra benim ağladığımı bu görmüş. Geldi yanıma, ‘size orada Bulgarlar çok zulüm etmiş’ dedi. Dedim evet ettiler ama sizin gibi bizi hiç terslemediler. Ben de lafımı geri çekmem. ‘Siz bize yol göstermezseniz biz ne yapacağımızı nereden bilelim’ dedim. Sonra bana iyi davranmaya başladı.” “Pamuk mensucatına gittik yengem, eşim, üçümüz. Bana dedi ki personel müdürü, ‘sen bir ay deneme olarak patronun evinde çalışacaksın, sonra seni buraya anaokuluna alacağız’ Tamam dedim. Sonra beni patronun evine gönderdiler Buca’ya. Patronun karısı dedi ki, sen evli misin, dedim evet;

çoluğun çocuğun var mı, var dedim; eşin var mı, var dedim. Eşin varsa burada kalamazsın dedi. Sana fabrikada iş ayarlasınlar dedi. Eşim ve ben kağıtlarımızı topladık. Kreşte çalışacaksın diyen personel müdürü o gün Avrupa'ya gitti. Gelince görüşürüz dedi, bize destek oldu. Fakat onun gittiğini anladılar beni mutfağa aldılar. Fark etmez bizim için iş mi iş. Biz üç göçmen bizi bulaşığa aldılar. Ellerimiz kötü oluyordu ama biz çalışırız. Ancak orada bir şef vardı bizi hiç sevmezdi. Sonra ben dahil dört göçmeni beraber işten çıkardılar.” “İnsanlar genel olarak bize karşı çok saygılıydı. Herhangi bir saygısızlık, küçümseme görmedik. Yalnız bir tane Esdil'de benim yaşımda hiç evlenmemiş bir kadın vardı. Bir gün dedi ki, öğlen yemeğine çıkalım. O 1.500 TL alıyorsa ben 150 TL alıyordum. Dedim ki, bir yemek mesela 5 lira, ben o parayla gidip kıyma alsam akşama kaç insan yeriz. Evim de yakındı. Onu deyince bana kızdı. Ben neden onunla yemeğe gitmemişim diye. Madem yemeğe götürmeyi teklif ediyorsun, ben senin de yemeğini öderim de götür. Ben zaten göçmen gelmişim. Başka bir arkadaşım da sırtına yeni bir ceket almış. Hayırlı olsun güle güle giy dedim. Geçen gün ben de gördüm çarşıda ama param yetmediği için alamamıştım güle güle giy çok güzelmiş dedim. ‘Senin baktıklarından değil o’ dedi. Şimdi bir küçümsemek bu. Bir gün asansörle altıncı kata çıkacağız. Benimle aynı asansöre binmedi. Zil çaldı derse geç kaldı beni suçladı. Sonra müdür onu çıkardı. Beni savundu.”

(G1-1970): “Giyimimizden, konuşmamızdan anlıyorlardı. Muhacir diyorlardı. Aşağılayıcı bir tavırla ‘macır’ diyorlardı böyle. Küçümsüyorlardı. Kaza geçirdiğimde, Tilkilik'te ne oldu bilmiyorum biriyle sohbet ettik, esnaf mı taksici mi, ne iş yapıyorsun dedi, ‘ben kaza geçirdim, direksiyon öğretmeniyim’ dedim, ‘siz macırlar buraya çok bilirsiniz’ dedi bana. Sana ne ya, dedim.”

(G7-1978): “Bizim muafiyet muhabbeti vardı. Devlet maaşın yüzde 20'sini almıyordu, bizde kalıyordu. Beş senelik bir muafiyet. Çalıştığım yerde arkadaşlar bunu öğrendi. Sen ne kadar para alıyorsun, bize neden vermiyorlar o parayı falan dediler. Devlet işinde çalışanların çoğu bu hakkını kullandı. Özel sektör bir sene veriyordu bu vergi muafiyetini.”

(G8-1989): “İş hayatında ufak tefek oluyor oğlum. Onu hiç unutmam, maaşlarımızı aldık, maaşlar o zaman elden veriliyordu. Ben dedim Allah bereket versin, arkamdan Akhisarlı bir usta, zaten siz göçmenler geldiniz bizim maaşlarımız yükselmedi, dedi. Ben hiç takmadım. O da çok durmadı zaten bıraktı işini gitti. Başka kıran olmadı. Hep iyi insanlarla karşılaştık. İyi ki o hastanede çalışmışız.”

Beşinci görüşmeci (1978) ise farklı olarak olumsuz bir şey anlatmamıştır: *“Biz hep göçmen çevresinde kaldık. Çalışma hayatında da bir yadırgama olmadı. Yadırgamadılar bizi. Tam tersine daha şey bakıyorlardı bize, işte iyi eğitim almış, kültürümüz iyi daha yüksek, o şekilde bakıyorlardı. Hiç bizi yadırgamadılar.”*

1950-51 göçü sırasında DP Hükümeti, göçmenlerin sağlıklı nakledilmesi ve sonrası için birtakım önlemler aldı. Bunlar; Göçmenlere Yardım Birliği’nin kurulması, göçmen piyangosu düzenlenmesi ve vergi indirimi kanunu çıkarılmasıdır. ABD, göçmenler için iskanları sırasında kullanmaları amacıyla fonlardan yardım gönderdi. Buna ek olarak, Rhode Island’ın Provedince şehrinde yaşayan Türkler Celal Bayar adına göçmenlerin kullanması amacıyla 1.020 dolarlık çek göndermişlerdir. 1950-51 göçü sırasında DP Hükümeti, göçmenlerin sağlıklı nakledilmesi ve sonrası için birtakım önlemler aldı. Bunlar; Göçmenlere Yardım Birliği’nin kurulması, göçmen piyangosu düzenlenmesi ve vergi indirimi kanunu çıkarılmasıdır. ABD, göçmenler için iskanları sırasında kullanmaları amacıyla fonlardan yardım gönderdi. Buna ek olarak, Rhode Island’ın Provedince şehrinde yaşayan Türkler Celal Bayar adına göçmenlerin kullanması amacıyla 1020 dolarlık çek göndermişlerdir.³⁸⁷

(G9-1989): *“Konuşuyorsun mesela soruyorlar siz Bulgar değil misiniz, Türkçeyi ne çabuk öğrendiniz? Bizim Türkçe konuşmamız zaten sadece kaba konuşuyorduk. Geliriz, gideriz öyle terimler şey yapıyorduk. Müslüman mısınız, bilmem ne, acayip acayip sorular yani.”* (G10-1989): *“Bakkal var mıydı diye soran vardı. (Hor görme gibi bir tavır mıydı?) Tabi konuşmamız da daha kaba saba onlara göre.”* (G9): *“Erzurumlu arkadaş vardı bir tane ben sizi tanıdıktan sonra göçmenleri sevmeye başladım dedi. Neden diye sorunca, e siz gelince bizim iş yerinde işlere sahip oldunuz, bizi işten çıkardılar. E biz geldik bir tarafı bilmiyorsun. Başvuruyorsun, ben nereden bileyim seni çıkarıp da beni işe aldığını. Sana veriyorsa 300 bana veriyor 150 patron. Sen onu suçlayacaksın, geleni ne suçluyorsun. Bize karşı kimi insanların da öyle ön yargıları varmış demek ki. Kimi bize yansıtmıyordu, kimi yansıtmıyordu.”*

(G11-1978): *“Yerli halk geldiğimizde bizi Türk olarak pek benimseyemiyorlardı. Bulgarlar diye hitap ediyorlar. Halbuki benim nenelerim, dedelerim Bulgarca kelime bilmezler. Bizim köy tamamen Türk’tü. Tosya’dan göç edilmiş diye konuşulurdu. Çünkü köyün ismini de öyle koymuşlar. Kırcaali şehrinin Tosya köyü diye. Bazı durumlarda ters düşüyorduk. ‘Neden geldiniz?’ diyorlardı. Gelme sebebimiz orada artık asimile olmaya başladık. Asimilasyon dediğimiz ya da eritme politikasına dönüştü. ‘Devlet size çok yardım etti’ dendi. Halbuki devlet*

³⁸⁷ Mehmet Pınar, 1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 89, Temmuz 2014, s. 72.

göçmenlere sadece vergiden bir yıllık muafiyet verdi. Çok cüzi bir şeydi. Zaten çoğumuz müracaat bile etmedi buna. Başka hiçbir şey de yapılmadı. Orada biz çok iyi eğitim aldık. En azından gelenler ortaokul mezunu. Mesela ben kendim sanat okulu mezunuyum. Eşim de sanat okulu mezunu. Geldiğimizde iş bulmamız zor olmadı, yazma okumamız vardı. Biz Türkçe eğitim de aldık orada. Biz çalışmaya alışkınız. Arkadaşlarla sohbet ederken diyorlardı ki 'siz geldiniz çok çalışıyorsunuz'. E, çalışmayıp ne yapacağım?"

Devletin Göçmenlere Karşı Tutumu Nasıldı?

(G2-1972): "Göçmenler iş bulmak için her gün Toros'tan Alsancak'a yürüyerek İşçi Bulma Kurumu'na gidiyorlardı. Bizden hemen önce deprem olduğu için birinci tercih depremzedeler oluyordu. Git gel en sonunda İşçi Bulma Kurumu'ndan biri demiş ki 'ben size bir şey söyleyeceğim ama bunu benim söylediğimi söylemeyeceksiniz. Size, Toprak ve İskân Müdürlüğü anlaşma gereği iş bulmak zorunda. Oraya gidin, benim söylediğimi söylemeyin.' Öyle bir ayrıcalık varmış ve devlet bunu uygulamamış. Toplanıp gitmiş insanlar da. Oradakiler bunu size kim söyledi demiş. Demişler ki 'biz duyduk. Böyle bir sorumluluğunuz var mı?' Var demiş. Oradan epey insanı işe yerleştirdiler."

(G4-1989): "Biz İstanbul'dayken 50'şer lira para verildi. Eşyalarımız bedava İzmir'e getirildi. Bir sene de kira yardımı yapıldı. Abimlerle oturuyorduk hem eşimle hem abimle kontrat imzalanmış. Bize iki kira yardımı yapıldı. Biz de onun birini iade ettik. Alıp da cebimize koymadık."

(G8-1989): "Yardım yaptılar. Bir yıl kira paramızı verdiler. Gıda yardımı verdiler. Yağ, un, şeker... Bir sene devam etti. Kaynayan da olmadı. Duyduğumuza göre herkes aldı. Ben hiç parti tutmadım bugüne kadar ama Özal nur içinde yatsın, yardım etti. Adaletli şekilde herkes, ay geldi çekti kirasını."

(G10-1989): "O dönem bazı ailelerden duyuyorduk. Şimdikiler nasıl kömür, makarna dağıtıyor hani, atıyorum kış geldiğinde onlar da bir defaya mahsus kömür veren olmuş, ev-arsa alacak olursa onlara bir yardım eden olmuş." (G9-1989): "Bize sadece gıda ürünleri verdiler. Bir kere öyle bir şey aldık." (G10): "Mesela Gümüldür'de oturan göçmenler var, onlara arsa konusunda falan devlet yardım etmiş. Aydın'da amcam var benim, marangoz, eli zanaat yapan kişilere makine yardımı falan yapmışlardı." (G9): "İş de kendimiz aradık, bir yardım olmadı." "89'da gelen çocuklara 90 senesinde üniversite sınavı yaptılar. İsteyen, yabancı uyruklularla birlikte, denklik belgesiyle bilmem neyle bir sınav yaptılar gençlere."

(G13-1990): *“Devletten ne yardımı gördüm? Bir teneke ay çiçek yağı verdiler, bir bayram önceden. 5 kg un, 5 kg şeker falan, Allah razı olsun. Yemek içmek verdi. Balıkesir’de 3 sene kirada durduk. Burada bir sene kirada durduk. Bu evi yaptık kurtulduk. Rahata erdik yani. İvrindi’de şöyle bir şey vardı, çok Çerkez vardı. Onlar Pomakları hiç sevmiyorlardı. Sevmiyorlardı bizim insanları.”*

İzmir’deki Yerel Halkın Kültürünü Etkilediklerini Düşünüyorlar Mı?

Göçmenler, çalışkan insanlar olarak tanınırlar. Kendilerini de bu şekilde tanıtmaktadırlar. Bulgaristan’da şehirde fabrikalarda çalışan insanlar, köyde ise kooperatiflerde çalışmıştır. Çalışmaya alışkın olan bu insanlar, mallarını ve paralarını geride bırakarak Türkiye’ye gelmiş olmanın da etkisiyle kadın-erkek demeden çalışmaya başlamış ve bir an önce kendi evlerini yapabilmeyi hedeflemişlerdir. Pek çoğu kısa bir sürede evlerini yapabilmiş ve çocuklarını okuttukları gibi kendileri de çalışmaya devam etmişlerdir:

(G4-1989): *“Çalışmamız, eğitilmiş olmamız ve çocuklarımızı buraya gelince de okutmamız etkiledi. Sonra onlar da başladı okutmaya. Kadınların dışarıya çıkmasını da etkiledik. Pastanede biri dalga geçmişti. İki çocuğumuz olmasıyla. Göçmenlerde genelde ikişer çocuk olurdu. Bizim için, onların çalışmaktan çocuk yapmaya zamanı mı var, dedi. Siz çok çocuk yaptınız da ne oldu dedik. Kirada oturuyorsunuz ve çocuklarınızı da okutmuyorsunuz. Böyle küçük atışmıştık onlarla. Şimdi akıllandılar.”*

(G6-1950): *“Bulgaristan göçmenlerini çok çalışkan olduğunu düşünüyorum. Ayrıca eğitime çok önem veriyorlar, çocuklarını okutuyorlar. Mal ve mülk sahibi olmaya çaba harcıyorlar. Çalışkanlıkları dolayısıyla Türkiye’deki insanları etkilemiş olduklarını düşünüyorum.”*

(G2-1972): *“İş hayatına kadınların girmesi ve kızların eğitime katılımı açısından buranın insanını etkilemiş olabiliriz.”*

(G12-1978): *“Bence biz buranın kadınlarını açtık, biraz daha sosyalleştirdik. Çekingenliklerini attılar.”*

“Misafirliğe gidiyoruz ya gündüz, çalışmıyor kadınlar. Ben çalışırdım. Salmıyorlardı hanımlarını. Bana geleceklerdi. Toplaşıyorlardı, Remziye yarın saat dörtte sana geleceğiz, diyorlardı. Ya da Remziye, yarın saat ikide bize gelecekler, sen de gel. Bir hafta birine, bir hafta birine oturmaya gidiyorlar. Ben dedim bundan sıkıldım. İnsanlar gelecek diye kadınlar koca gün ona hazırlanıyor. Gittiğin ev sahibi yorgun oluyor. Hiç durma koşturuyor. Dedim böyle

olmaz. Siz ne yapıyorsunuz böyle, bizde bu yok. Bizim herkesin kapısı açıktı. Siz bana habersiz gelin, dedim. Bir ihtiyacın mı var, unun mu yok, çayın mı yok, canın bir şeye mi sıkıldı, Remziye evde misin deyin gelin dedim. Ben de size öyle varacağım, dedim. Ben sokağa çıkarım, canım sıkılır, bir şey olur, senin sesini duymak isterim, kapına vururum beş dakika bir çayını içer giderim, dedim. Resmîyete sokmayın işi bu kadar dedim. Buna alıştırdım, çok rahat olduk.”

Bunun yanı sıra kuzine denilen odun sobaları ve konserve yapımı da Bulgaristan göçmenleri ile birlikte kültürümüzün bir parçası haline gelmiştir: (G3-1972): *“51 senesinde gelenlerde olmuş. Göçmen sobaları denilen sobalar var ya. Kuzine. Ona göçmen sobası diyorlardı. Onlar yaygınlaşmaya başlamış burada.”*

(G5-1978): *“Biz kendi kültürümüzü buraya getirdik. Mesela konserve yapımı bizden sonra yaygınlaştı.”*

Kadınların çalışmasına yönelik tutucu tavırda olan bir komşularının zamanla katı tutumundan vazgeçtiği ve eşinin çalışmasına izin verdiğini dokuzuncu görüşmeci, Bulgaristan göçmenlerine bağlamaktadır:

(G9-1989): *“Bizim komşu vardı Akıncılar’da. Kadınlı erkekli hep beraber çalışıyoruz. Karşı komşu görmüş bizi. ‘Ne bu ya kadın parası yenir mi? Kadın çalışıp da o para eve sokulur mu?’ dedi. Zaman geçti kızı da çalışmaya başladı, gelini de. İş konusunda etkiledik.”*

4.2. 1950 Öncesi Pomak Kökenli Göçmenlerle Yapılan Görüşmeler

1950-1990 arasında İzmir’e göç etmiş Pomaklara ulaşmakta zorlanılmıştır. Yalnızca bir aile bulunmuştur. Bu ailenin dışında Türkiye Pomak Derneği Eski İcra Kurulu Üyesi, İzmir Pomak Derneği Eski Başkanı ve Arkeolog Ercan Çokbankir ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Göç deneyimini kendi yaşamasa da ailesi Bulgaristan’dan göç etmiş bir Pomak olan Arkeolog Ercan Çokbankir, yıllarca İzmir Pomak Derneği’nin yöneticiliğini yapmakla birlikte aynı zamanda kurucularından biridir. Onunla gerçekleştirilen görüşmede göçmenlere sorulan bazı sorular sorularak ailesinin geçmişi ve hikayesi üzerinde Pomaklarla ilgili de önemli bilgiler öğrenilmek istenilmiştir. Türk göçmenlere sorulan ilk soru olan *“İzmir’e Göç Etmek Sizin Tercihiniz Miydi?”* sorusu sorulmuş ve uzun uzun bu konu ve farklı birçok konuda önemli bilgiler elde edilmiştir:

“1912’de Balkan Savaşı başlamazdan önce o kadar büyük bir mezalim var ki. Bulgarların giremediği tek bölge Rodoplardır. Ama ona rağmen çetecileri gönderiyorlar. Batak İsyanı vardır 1876. Batak İsyanı’ndan sonra o bölgeye sızıyorlar. Sızdıktan sonra orada

yaşayan Pomaklar aslında bu tarihte pek çoğunu Pomaklaştırmış. Yani iç içe yaşıyorlar ve hiçbir sorun yok. Son açtığımız sergide birkaç kişi beni eleştirdi. 'Pomak milisleri dediklerinin içinde Bulgar askerleri var, üniformalarına bak' dedi. Bunu da söyleyen İsveç'ten bir Pomak arkadaşım. Halbuki orada şu var, dedelerin ifadesi, bizimle beraber yaşayan Bulgarların %60-70 kadarı bizimle beraber hareket etti. Neden hareket etti? Çünkü söyle diyeyim, 3 Mart 1878 biliyorsun Bulgarların ve Rusların İstanbul önlerine kadar, Ayastefanos'a kadar gelişleridir. Ve Yeşilköy Antlaşması yapılır. Yeşilköy Antlaşması'nın imzalandığı gün, bizim dedeler, bu Tımraş Pomak Cumhuriyeti'ni kuranlar ve Kırcaali'deki bazı Pomak liderler tutuyorlar isyan çıkarıyorlar. Ama isyanın merkezi Rodoplar. Tımraş bölgesi. Çünkü diyorlar ki, Osmanlı elden giderse bizim vatan diyeceğimiz başka toprak kalmıyor. Abdülhamit o tarihler çok büyük hatalar yapmış. Balkan topraklarını Rumenlere, Yunanlara, Makedonlara, Bulgarlara peşkeş çekmiş. Kıbrıs gitmiş, Girit gitmiş elden, bizimkilerde bir telaş var, 'eyvah bir de bu topraklar da giderse' diye. 'İstanbul önlerine kadar gelmişler bir de payitaht elden giderse bizi yaşatmazlar' diye. İşte tutuyorlar isyan çıkarıyorlar. İsyandan bir gün sonra da devleti ilan ediyorlar. 4 Mart tarihinde. Bazı literatürlerde geçer, 15 Nisan ya da 15 Mayıs diye devlet kuruluşu. Aslında 4 Mart'tır. Çünkü Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasını Pomaklar kabul etmiyorlar. İşte orada öyle bir kültür ki, bu cumhuriyeti kuran orada Ahmet Aga diye ismi anılır, dedemin en büyük ağabeyidir. Bunun babası Fransa'da Napolyo'nun kurduğu okulda okumuş. İlim görmüş bir adam. O döneme göre çok kültürlü bir insan. Çünkü Avrupa'da cumhuriyet yok doğru düzgün düşünün, cumhuriyet kuruyorlar. Baya 228 bin metrekairelik bir alanda 4 milyon nüfusa hitap ediyor. Yani büyük bir alan.

1974 yılında Kıbrıs çıkartmasının olduğu yıl Muğla-Datça Knidos'ta kazı yapıyoruz Amerikalılarla. Knidos çok bakir bir yer o yıllarda. Bir tane muhtarlık gazinosu var, bir deniz feneri var, bir tane karakol, bir de kazı evi var. En yakın köy de 6-7 km ötede. Bir baktık Yunan bayraklı yat geliyor. Jandarma koşarak geldi. 'Ağabey ben bunlara ateş edeceğim' dedi. Dedim asla yapma. O cesaret varsa bırak gelsin, içinde zaten kaç kişi olacak, yatın büyüklüğü meydanda, dedim. Geldiler geziyorlar. Adettir, bu tip ören yerlerinde birileri gezerken jandarma uzaktan bunları kontrol altında tutar. Jandarma fazla yaklaşmış herhalde, bir şey sormuşlar jandarmaya. Biraz da candan davranmışlar, Türkçe de biliyorlar çat pat. Çünkü Niğde'den mübadil olarak giden bir Rum'muş. Selanik Üniversitesi'nde de profesörmüş. Çok yaşlı bir adamdı. Koşarak geldi bana dedi, 'çok ilgili tatlı bir adam var dediğiniz gibi, bana bazı sorular soruyor, cevap veremedim, gel seni de tanıştırayım' dedi. Gittik tanıştık, hatta samimiyet de ilerledi. 'Sen nerelisin' dedi, 'İzmirliyim' dedim. 'Sen göçmensin' dedi bana. 'Ne

zaman geldiniz' dedi. 'Dedemler 1912'de gelmişler' dedim. '1912 mi, siz Pomak'sınız' dedi. Aynen böyle parmağını bana doğrulttu 'Pomak'sınız' dedi. Ben güldüm, hocam dedim anlımda mı yazıyor? 'Hayır 1912'de gelenlerin %70'i Pomak'tır' dedi. Peki hocam dedim, evde ninem dedem annem babam iki taraflı Pomak'ız, Pomakça konuşuyorlar ben isyan ediyorum Türkçe konuşacaksınız diye. O tarihlerde öğrenciyiz, Namık Kemal Lisesi'nde ortaokul, lise yılları. Sabah altı trenine biniyoruz millet de Tarih'e işe gidiyor. Herkes kendi dilinde konuşuyor, Boşnak Boşnakça, Pomak Pomakça tek tük de Arnavut vardı. Biz de pankart açıyorduk, 'vatandaş Türkçe konuş' diye. Yani öyle baskı yaptık eski Seydiköylülere. Şimdi anlatmak istediğim olay; hocam dedim, Pomakça evde benim yanımda konuşmazlardı, yasakladım onlara. Güldü, 'siz Balkanların en eski, en kadim halkısınız' dedi. Çok da dobra, 'sen ne biçim arkeologsun' dedi bana. 'Sen Herodot tarihini okumadın mı' dedi bana. 'Okudum' dedim. 'Orada bak Agaryan diye bir isim geçer, siz işte Agaryanlarsınız' dedi. 'Agaryan ismi Akriyan oldu, Aryan oldu, Ahyan oldu ve Aren oldu Müslümanlaştıktan sonra' dedi. Dedim 'çok duyuyorum benim yaşadığım Seydiköy'de Arenler var ama Pomak değil.' 'Pomak olmayan Agaryanlar da var, onlar o bölgenin asli halkı' dedi. 'Herodot daha hangi tarihlerde yazmış, daha öncesinde de varsınız, 3000 yıllık halksınız' dedi. 'Siz nasıl tarihinizi bilmezsiniz' dedi. 'Bak ben Yunanistan'dan geliyorum Albaylar Cuntası Sofya'da Bulgar hükümetiyle birlikte oturmuşlar, siz Pomaklara Bulgari Muhammedi diyeceksiniz, biz de Yunanistan'da Yunan Müslümanı diyeceğiz. Amaç onları Türklerden soyutlamak çünkü Türklerle bir araya gelirlerse Pomaklar cumhuriyeti tekrar ayaklandırırlar, Balkanların haritasını değiştirirler.'

Ben o tarihten sonra çok ilgi duydum. Konya'dayım, Konya'da Pomakları buldum, gittim orada araştırdım. Ve şimdi konuyu oraya getireceğim, 1912'de bizimkiler gelirken İskeçe'den Sofya'ya çıkan bir yol güzergahı vardır, hala var ama bitmiş artık. Bizimkiler o yolu takip ederek, çünkü Timraş'ın yanından geçiyor, o yoldan İskeçe'ye iniyorlar, İskeçe'de Karakaçanlar durduruyor ve soruyor. Çok zenginler bir de. Zenginlikleri nereden geliyor? Osmanlı'nın Balkan ordusunu 350 yıl giyim kuşam ihtiyacını bizimkiler sağlıyor. Hani o bölgede yaşayan Pomaklar bu yüzden çok zenginleşmişler. Hatta yine git Timraş'ı gez, mezarları bile kazılmış. Altın aramış Bulgarlar orada... Neticede 15-16 bin Pomak kabileler halinde Anadolu'ya geliyorlar. Bir kısmı Trakya'da kalıyor. Bir kısmı Çanakkale üzerinden Biga tarafına geçiyor. İstanbul'da 2-3 aile kalıyor. 2-3 aile kalmasının nedeni de benim baba dedem. Bizim lakabımız Osmanpaşa'dır. Osmanpaşa derler. Osman Paşa ile ilgimiz nedir? Osman Paşa ile bir ilgimiz yok. Lakap Osman Paşa kalmış. Nedeni, Plevne Savaşı'nda Gazi Osman Paşa'nın etrafını öyle çevirmiş ki Pomaklar, Ruslara, Bulgarlara yedirmiyor Osman

Paşa'yı. Osman Paşa dönüyor, 'sen nerelisin?', ben Lofça Pomak'ıyım, işte Deliormanlardan geldik, sonra tesadüf dedeme sormuş, dedem de demiş ki, 'ben Rodop Pomak'ıyım, Tımraş'. Tesadüf işte dedemin omzundan tutmuş, 'bundan sonra sen de bir Osman Paşa'sın'. Ve lakabımız oradan Osman Paşa. 1912 göçünden sonra İstanbul'a uğruyor baba dedem. Gazi Osman Paşa'yı arıyor. Çünkü demiş dönersen beni göreceksin. Buluyorlar, Gazi Osman Paşa vefat etmiş, kızları var. Kızlarına kim olduklarını tanıtınca, 'bu saat size babamızdan hatıra' diyerek bu saati veriyorlar.

Atatürk'le de ilişkimiz var. Atatürk İstanbul'daki bizimkilere nereye gitmek istersiniz diye soruyor, Sakarya, İzmit falan. 'Yok yok suyun öte tarafına mümkün olduğunca uzak olsun' diyorlar. Yani suyun öte tarafı malum, Trakya, İstanbul. İstanbul'dan daha uzak bir yer. Atatürk de yürüyün o zaman Konya'ya diyor. Bizimkileri Konya'ya gönderiyor. Konya'ya yerleşiyorlar. Konya'da Çumra-Karaman arasında bir köy kuruyorlar. Orada bir gölet var ufak, onun yanına Tımraş Köyü'nü kuruyorlar. Orada o tarihte bile bine yakın insan kalıyor. Bir kısmı da Konya'nın içinde kalıyorlar. Sene 1 Ekim 1920. Konya'da Delibaş İsyanı çıkıyor. Yunan ve İngiliz ajanı bunlar zaten. Yakalandığında Delibaş Mehmet, üzerinden Yunan pasaportu çıkıyor. Ve şu ifadeyi kullanır, 1 Ekim 1920'de; 'Deccal'ın adamlarını öldürünüz'. Deccal kim? Atatürk'tür. Atatürk ile ilişki de şuradan geliyor, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'dir. Ali Rıza Efendi'nin kız kardeşi Rukiye hanımdır. Rukiye Hanım'ın oğlu Süleyman ile benim annemin dedesinin kızı Emine evlilik yapıyor. Yakınlık oradan geliyor. Bazı şeyler var yasaktır, aile yasaklamış. Atatürk benim akrabam yok demiştir. Hakikatten de bizimkiler söylemezler, yok derler ama dediğim şekilde bir akrabalık var. Bizimkiler hiçbir zaman söylememiştir. Atatürk'ün akrabasıym diyerek çıkanlar da annesinin ikinci evliliğinden olan kişilerdir. Evlilikten sonraki şecere Atatürk yasakladığı için çıkmıyor. Atatürk bu yüzden ilgileniyor ve Konya'ya gönderiyor. Delibaş Mehmet de Deccal'ın adamlarını, kim bunlar? Konya'ya gelip yerleşen Tımraşlılar. Diyor ki, 'bunları öldürün' ve iki üç kişiyi de öldürüyorlar bizden. Atatürk Fahrettin Altay'ı gönderiyor Konya'ya. Abdülhalik Renda'yı da Konya'ya vali yapıyor. Çünkü bu olayların yaşandığı tarihte Konya valisi, bir ara Hürriyet gazetesinde yazarlık yaptı, Hasan Cemal vardır gazeteci, Hasan Cemal'in dedesi Artin Cemal diye geçer. Odur o tarihte. Bizimkilerin katledilmesine göz yumuyor. Ve Atatürk Fahrettin Altay'ı gönderiyor. Mahkeme kuruluyor ve mahkeme neticesinde zannedersen 24-25 kişi idam edildi diye kayıtlarda geçiyor ama aslında bizim dedelerin ifadesinde biz o gece, Konya'yı bilir misiniz bilmiyorum, tren istasyonunda heykel, heykelden de Mevlâna Caddesi'ne giden Yarende Caddesi'nde sehpa kuruyor. 200 üzerinde diyor. Bizim sivil Pomakların çoğu da cellatlık yapıyor. Neticede

Atatürk o zaman haber gönderiyor. 'Ben Yunanları bu topraklardan atacağım merak etmeyin'. Ve bunun üzerine bizimkiler bakıyor ki pabuç bağlı, Rodopları terk ettik, Tımraş'ı terk ettik geldik, bizi buradan da kovarlarsa ne yapacağız? Getirdikleri 300 bin gümüş, takı ve altını bunlar Atatürk'e veriyorlar. Al bunu Kurtuluş Ordusu için kullan, diyorlar. Çünkü askerde silah yok, elbise yok, ayakkabı yok. Atatürk de bunun karşılığında size bir şeyler yapmamız lazım, diyor. Sabredin, ülkeyi kurtaracağım, kurtarınca bunun karşılığını size ve Türk milletine ödeyeceğim, diyor.

Orada şunu da söylüyor Atatürk. Atatürk de Pomaktır, elimde belgesi var. Dediği şu, 'ben yetmiş iki buçuk milletten bir Türk ulusu yaratacağım.' Hatta ben çocukluğumda, dede neden yetmiş iki buçuk diye sorduğumda güldü. 'Yav yavrum, buçuk Roman için derler, onları buçuk olarak kabul ediyorlar' dedi. Neticede, bir Türk ulusu yaratacağım, Pomaklığınızı bakın ben de Pomak'ım, hiçbir yerde kullanmayın, dedi. Bakın bir Boşnak, Arnavut ne olduğunu söyler. Ama bir Pomak çok az Pomaklığını söyler. Sebebi de odur. Atatürk bunu o tarihte, nasıl ailesinin yakınlığını yasaklamış, bunu da gittiği her yerdeki Pomaklara söylemiştir. Neyse, 9 Eylül'de İzmir kurtuluyor, İzmir kurtulduktan sonra Abdülhalik Renda'yı alıyor İzmir'e vali yapıyor. 13 gün sonra. Bizimkiler yavaş yavaş toplanıyorlar, 22 Eylül'den sonra at arabalarıyla falan herkes bu tarafa göçmeye başlıyor. Bir kısmı Bursa'ya gidiyor aileden, bir kısmı da İzmir'e geliyor. Hatta dedeler anlatırdı, Abdülhalik Renda, Alsancak o tarihte bomboş, Alsancak'ı gezdirmiş dedelere, dedeler demişler yok burada yapamayız. Peki demiş yürüyün Buca'ya. Buca'da da o tarihte az da olsa Levanten var, 'burada da yapamayız' demiş. Bunun üzerine Abdülhalik Renda gülmüş, yürüyün demiş Seydiköy'e. Seydiköy tamamen Rum yerleşimi. Birkaç Giritli aile var o kadar. Levanten de var, Levantenler gitmişler. Seydiköy yeşillik, her taraf bomboş. Geliyorlar bizimkiler yerleşiyorlar. O tarihteki belediye başkanı, sene 1936-37. Toplanıyorlar bunlar 5-10 kişi, biniyorlar arabaya gidiyorlar Atatürk'ü arıyorlar Ankara'da. Atatürk yurtiçi ziyaretinde. Ama Abdülhalik Renda'da o tarihte meclis başkanı. Onu buluyorlar. O da diyor ki, 'siz hiç burada beklemeyin İzmir'e dönün. Ben belediyeye açarım telefonu, Ethem Bey'i Atatürk mutlaka bulur'. Ve buluyor. Cebeci'de tren istasyonunda, üç katlı bir binada yaşıyor. Seni tekrar Seydiköy'e göndereceğim diyor, o da hayır asla, diyor. Ben Seydiköy'e bir daha gitmem. Çok malı mülkü olmasına rağmen burayı gözden çıkarmış."

Dedelerinin ve atalarının İzmir'e uyum konusunda bir sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş ve şu cevap alınmıştır: "Dedelerin anlattığını göre zaten ilk önce dağda yaşamışlar. Rodop dağlarının zirvesi. Ege Denizi'ni bazı yerlerden görebiliyorsun. Öyle yüksek yani.

Dağlık bir yerden gelmişler. Burası bir de mübadiller gelene kadar bomboş. Burada rahat etmişler. Bir de Atatürk'ün yakını diye özel bir ilgi var valilikten, İzmir'den."

Bu noktada sık sık adı geçen Abdülhalik Renda Pomak mı diye bir soru yönlendirilmiştir. Ercan Çokbankir, Abdülhalik Renda'nın Makedonya Pomak'ı olduğunu söylemiştir: *"Goran Pomak'ı olması lazım. Bizimkiler o tarihte orada, Konya'da Türkçe bilen çok az. İrtibatı Abdülhalik Renda sağlamış. O çünkü Pomakça biliyor. O yüzden onu da bir baba gibi görmüşler zaten."* Dile yönelik olan soru bu noktada sorulmuştur: *"Valla Trakya'ya gidiyorum ben, Türkiye Pomak Dernekleri Federasyonu'nda da yöneticiyim. Hatta Avrupa Pomak Derneklerinde de bir vakıf kuruyoruz şimdi, orada genelde şöyle söyleyeyim, Trakya Pomakları özellikle çok şikayetçiler bir de Çanakkale tarafı. Bize Pomakça konuşturmadılar diye. Baskı görmüşler. Biz burada baskı görmedik. Dedelerin anlatmasına göre. Neden olabilir? Tamamen Pomak, bir de Mübadele ile gelen Boşnaklar var onlar da konuşuyor."*

"Türkçe ile Pomakça arasında benzer kelime toplansanız ne kadar İngilizce, Fransızca kelime vardır, o kadardır. Pomakça içinde de o kadar Türkçe, Arapça kelime vardır."

Peki Makedonya'da yaşayan Pomak ile Bulgaristan'da yaşayan Pomak birbirini anlar mı?

"Bu önemli bir konu. Ben Avrupa'da birkaç seminerde de konuştum. Türkiye'de de konuştum. 680 yılı Bulgar Devleti'nin kuruluş tarihidir. Bulgar Devleti kurulduğunda başlarında kim vardı? İsparuh vardı. Kubrat vardır. Buna benzer hep Türk isimleriyle kurulmuş. Ne zamana kadar? 864'e kadar. 864'e kadar Bulgar Devleti'nin anadili Türkçedir. 864'te, II. Boris döneminden sonra onlarda çar dönemi başladığı gibi alfabe olarak Kiril Alfabesi kullanılır. O tarihten sonra Slavlaştıkları için Türkçeyi yavaş yavaş terk ederler. Makedon ve Macar tarihçileri 7. yüzyıldan sonra Balkanları 'Türkiye' diye tanımlar, Anadolu da 'Anatoliken' diye geçer. Kütahya yöresinde o tarihlerde Türkmenler var. Ve Bizans tutuyor Türkmenleri, savaşçılığını gördüğü için Balkanlardaki Türkmen soylu, Türk soylu halkları Hazar, Ogur, Avar hatta bunların ataları da İskitlerdir. Bunları alıyor, Konya-Karaman bölgesine Türköpol adıyla aileleriyle beraber yerleştiriyor. Büyük bir gruptur. Ben Konya Mevlâna Müzesi'nin asistanlığını da yaptım beş yıl. Orada arşivlere girdiğimde Mevlana'nın beşinci kuşak torunu, şimdi ismi aklıma gelmiyor, onun zamanında 40 bin Rum ihtida yoluyla Müslüman olmuş. Kimdir bunlar? Türköpollerdir. Ve o bölge olduğu gibi Türköpoldür. Ve hatta Malazgirt Savaşı'nda, incele bak, Bizans'ın ordusunda o Türköpoller vardır. Onlardan birçoğu, karşılarında Türklerle savaştıklarını anlayınca saf değiştirir. Bu tarih kitaplarında

var, bunu biliyoruz. İşte bu Türkopoller de mübadele esnasında Atatürk ile biri konuşuyor. Atam senin tarihte büyük bir hatan var diyor, Atatürk de biliyorum diyor, 'Karaman Türklerini mübadele kapsamına almamam lazımdı'.

Balkanlardaki bütün Pomaklar tek dili konuşuyor ve hepsi birbirini anlar. Bazı kelimeler farklı, ufak farklar. Deliorman'daki Pomak ile Lofça'daki Pomak'ta bile görürsün onu. Bulgaristan Pomak'ıdır ikisi de.

Dinleri hakkında da bilgi alınmıştır: "Genellikle Müslümanlar. 7. yüzyılda Bizans döneminde Sivas-Erzincan-Malatya üçgeninde Ermeni papazı Pavlos diye biri çıkıyor. Pafrikanlık diye bir mezhep kuruyor. Bizans İmparatoru, Vatikan ile birlikte beğenmiyor bunların fikrini, bir kısmını Kıbrıs'a bir kısmını da Batı Trakya'ya sürüyor. Hatta Batı Trakya'da Pehlivan köyünün Cumhuriyet öncesi ismi Pavli'dir. Filibe yöresinde de var Ermeniler. Hala Bulgaristan'da Ermeniler var. Bunlar o tarihte gidenlerdir. Bunlar tabi yaymışlar mezheplerini. 940 yılında da Bulgar Papazı Bogosmil diye biri çıkıyor. Haçlı seferleri var o dönemler Batı Trakya taraflarına. O bölgede de Şamanist Türkler var. Hristiyanlığın yayılmaya çalıştığı dönemler. Oradakiler diyor ki biz en iyisi Hristiyan olmayalım Bogomil olalım. 300 yıl geçtikten sonra bu mezhep yozlaşmaya başlıyor. O sıralarda Anadolu'dan Sarı Saltuk diye bir eren gönderiliyor. Sarı Saltuk Dede'yle beraber Balkanlarda büyük bir dönüşüm başlıyor. Daha önce de Müslüman var işte Selanik yöresinde, İskeçe yöresinde Müslümanlaşan Agaryanlar var. Ama Sarı Saltuk Dede'den sonra Arnavutluk, Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan Pomakları ve Türkleri çoğunlukla Müslümanlaşıyor."

Ercan Çokbankir ailesinden yıllarca dinlediği ve kendi yaptığı çalışmalara dayanarak Pomaklar hakkında çok önemli bilgiler paylaşmıştır. Hem Pomakların tarihi hem de ailesinin tarihi konuşulmuştur. Bu bilgilere göre Pomaklar Türkiye'ye ve kültürüne çok fazla alışmışlar ve asimile olma noktasına gelmişlerdir. Pomakların azımsanmayacak bir kısmı kendini Türk olarak tanımlamakta ve Pomak olduğunu belirtmemektedir. Bu da hem dilin hem de kimliğin ortadan kaybolmasına sebep olmaktadır.

Georgi Zelengora'nın "Türkiye'deki Pomaklar" isimli kitabından, İzmir'in Kemalpaşa ilçesine bağlı Yukarıkızılca Köyü'nün bir Pomak köyü olduğu öğrenilmiş ve köy halkı ile görüşme gerçekleştirmek amacıyla 7 Ekim 2021 Perşembe günü bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Köyün muhtarı ile yapılan görüşme sonunda bir Pomak ile görüşülmüştür. Bu kişinin dedesi 1900'lerin başlarında Bulgaristan'dan İzmir'e göç etmiş ve kısa süreli bir kararsızlıktan sonra

Yukarıkızılca köyüne yerleşmiştir. Pomakçayı iyi bilen bu Pomak, yeni kuşağın artık o kadar iyi bilmediğini belirtmiştir. Pomakların yaptığı kaçamak yemeğinden bahsetmiştir.

Yukarıkızılca'nın ardından bir başka dağ köyü olan ve yine Kemalpaşa'ya bağlı olan Kamberler Köyü'ne ziyaret gerçekleştirilmiştir. Köy, Kemalpaşa'nın Kandil Dağı eteklerinde kurulmuştur.³⁸⁸ 1890'larda Bulgaristan'ın Filibe şehrinden bu bölgeye gelen Bulgaristan göçmeni Pomaklar tarafından kurulmuş bir dağ köyüdür. Yaklaşık 200 kişi yaşamaktadır. Köyün muhtarı ve sakinleriyle yapılan görüşmelerde bu kişilerin Pomaklıklarına sahip çıkmaya özen gösteren ve Pomakça bilen kişiler oldukları gözlemlenmiştir. Köyün devam ettirdiği eski bir adetleri olmadığından yakının muhtar, 2018 yılında köyde “Kamberler Pomak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği” adında bir dernek kurulduğunu ve birtakım çalışmalar yürütülmeye çalışıldığını belirtmiştir.

Kaçamak yemeğinin Pomakların bir yemeği olduğundan bahseden muhtar, bir Pomak olarak henüz yiyemediğini çünkü yapan kişilerin kalmadığını belirtmiştir.³⁸⁹ Görüşme sırasında Yenikurudere Köyü'nden olan bir Pomak öğretmen, gelin alma sırasında ve evlenmeden önce köyde uygulanan bir gelenekten bahsetmiştir. Gelenekle ilgili şunları söylemiştir: *“İlk olarak düğünlerde bizim adetlerde devam eden yol kesme oluyor. Damada olabildiğince çok işkence çektirilip, evlilikten önce bu işkenceler dayanıyorsa damat evliliğe hazırdır diye bakılır. Mesela 40 tane düğüm yapılır, bir ipe bağlanır ve damat onu sabırla çözer. Damada yol kestirilip kahve yaptırılır. Ağızlar tatlısın bakalım yapabiliyor mu diye. Yalınayak kazanda oynatılır. Ondan sonra sevdiği için yüksek bir yere çıkartılıp bağdırılır. Bütün bunlar bizim adetlerden bazıları. Tam eve girişte bir testi kırılır. Bu testinin içi buğday, şeker ve para dolu olur. Bereketli ve huzurlu olsun diye.”* Yenikurudere ile Kamberler birbirine yakın iki Pomak köyüdür. Ancak bu anlatılan adetler Yenikurudere'de uygulanmaktayken Kamberler'de uygulanmamaktadır.

Türk göçmenlerden kimisi Pomaklarla ilgili kendi anılarını da anlatmıştır. Bunlardan en dikkat çeken, 12. görüşmecinin Pomak bir arkadaşıyla ilgili anlattığı anısıdır. Bu anı Pomaklarla Türklerin benzerliklerine ve Türkler üzerinde uygulanmaya başlanmadan önce Pomaklar üzerinde uygulanmaya başlanan asimilasyon politikasıyla ilgili önemli bir anıdır: *“Ben lisedeyken bir kız arkadaşım vardı lise ikiye girdiğimde. İlk senede kıza bir şey demediler. Adı Remziye'ydi, benim de Remziye. Ama o bizim gibi Türkçe konuşamıyordu. Kırık kırık konuşuyor. Pomak olduğunu ben sonra öğrendim, ‘ben Pomak’ım dedi’. ‘Bu benim üçüncü lisem’ dedi. Aynı sınıfta değildik değişik sınıftaydık, adımlı da duyunca, öğrenince geldi arkadaş*

³⁸⁸ Köyün fotoğrafları için bkz. EK-20 ve EK-21.

³⁸⁹ Kaçamak hakkında bilgi için bkz. s. 120.

olduk. Benim yanımdan ayrılmazdı. ‘Neden üçüncü lisen’ dedim. ‘Bıraktım diğer liseleri’ dedi. ‘Niçin bıraktın’ dedim. ‘Bizi takip ediyorlar’ dedi. Sene 1972’ydi. Köyden çıktım bilmiyordum ki hiç, ilk defa orada duydum Pomaklara öyle davranıldığını. O köyde Pomak var mı, kim Pomakla evlenmiş onları ayırıyorlardı, ismini değiştiriyorlar, sonra kocasını da değiştiriyorlardı. Yaşlıları zorla değiştiriyorlar ama gençler istemiyorlar. Gavurun devleti de o kadar uyanık ki, mecbur bırakmıyor, iyilikle yakalamaya çalışıyor. Onları isyan ettirmek istemiyor. Bak diyorlar, anan baban istedi, kardeşin istedi, o da diyor ben istemiyorum. ‘İki abim bir ben kaçtık’ dedi. Onları da yakaladılar, annemi de çok kötü yaptılar’ dedi. Lise birin sonlarına kadar teklif geldi ısrar gelmedi. Lise birin sonunda artık demişler bu okulu bırakmak zorundasın, diye. Bir gün dışarı çıktım. Baktım iki kolunda da iki Bulgar kızı geliyorlar. Remziye’yi karakola götürmüşler. Ama nasıl ağlıyor. Kızlar kandırmışlar. O zamanlar meşhur çikolata vardı, kremena. Şeker gibi küçük çikolatalar. Üzerinde kız resmi vardı. Demişler mecbur değilsin Bulgar adı almaya, kremena adını verelim sana, demişler. Arkadaşlarının arasından beni seçti, geldi bir sarıldı koynuma, ağlamaya başladı. Ne oldu, dedim. ‘Adaş ne olmasın, adım kremena oldu’ dedi. Aileden en sona o kızı bırakmışlar. Abilerine biraz sert davranmışlar ama o kıza sert davranmamışlar. Gençleri böyle kandırmaya çalışıyorlardı.”

4.3. 1950 Öncesi Roman Kökenli Göçmenlerle Yapılan Görüşmeler

Tez kapsamında görüşülmek istenen 1950-1990 yılları arasında İzmir’e göç etmiş Roman göçmene ulaşılamamıştır. Bu sebeple İzmir Örnekköy’de bulunan “Roman Toplumu Gençlik Eğitim ve Kalkınma Derneği” Başkanı Emin Karameşe ile Roman toplumu hakkında ve neden görüşülmek istenen yıllar arasında İzmir’e göç etmiş Roman göçmen bulunamadığına dair bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Emin Karameşe’nin ailesi de Bulgaristan göçmenidir. Bu sebeple görüşme yapılmış ve ailesi 1950’den önce göç etmiş olsa da bir görüşme gerçekleştirilerek aileden duyduğu kadarıyla ve kendi deneyimleri hakkında bilgi alınmıştır.

Ailesinin göç serüvenini şu şekilde anlatmıştır: *“Benim ailem yaklaşık 1930-1940 arasında gelmişler. Geliş sebeplerinin en başı orada Türklere yapılan eziyetler. 1950’den önce de yapılmış. Meriç’ten Edirne’ye geçiş yapmışlar. Soy ismimiz geçiş esnasında koyulmuş. Mesela benim soy ismim karameşe. Meriç’ten geçerken orada bir meşelik orman varmış, gece karanlıkta geçmişler. Ne olsun demişler, karameşe olsun demişler. Benim bir tek dedem geçmiş bu tarafa. Dedemin bütün kardeşleri hala Bulgaristan’da. Türkiye’deki kadar olmasa da hala orada büyük bir Roman toplumu var.”* İzmir’e kendisi doğduktan sonra göç eden ailesi, Bulgaristan’dan geldikten sonra ilk olarak Edirne’ye yerleşmiş: *“Bizimkiler ilk Edirne’ye gelmiş. Orada çok uzun süre kalmışlar. Ben de Edirne doğumluyum. Dört yaşımdayken geldik.*

Buraya ekonomik sebeplerden dolayı göç etmeyi tercih etmiş babam. Edirne'ye geldiklerinde onlara da arazi verilmiş. Benim dedemin baya arazileri vardı. Karşıyaka'da yaşayanların %70'i Bulgaristan kökenlidir. Onlar arazilerini bırakıp İzmir'e gelmeyi tercih etmişler. Göçebe zanaatlardan dolayı bu insanlar bir yerde tutunamamışlar."

Romanlar hakkında en çok merak edilen konulardan biri koştukları dildir. Karaman, bu konuda bilgiler vermektedir: *"Babam 1980'de oradakileri ziyaret etmek için Bulgaristan'a gitmiş. Türkiye'dekiler Roman diline çok hâkim değiller. Romanes diye bir dil vardır ve Bulgaristan'dakilerin hepsi bu dile çok hakimmiş. Bizimkiler gelmeden önce Türkçe de Romanes de konuşuyorlarmış. Romanes dilini buraya geldiklerinde de konuşmuşlar ama ben çok az biliyorum."* Yapılan görüşme sırasında dernekte bulunan ve dernek üyesi olan genç bir birey ise daha iyi bildiğini, ailesinin hala konuştuğunu ve babaannesinin Türkçe bilmediğini eklemiştir. Babaannesi 118 yaşındaymış. Romancanın bulunduğu dil ailesi ve lehçe farklarından da bahsedilmiştir: *"Hint-Avrupa dil ailesine ait bir dildir. Çok eski, tarihi bir dil."* Bu noktada *"dili korumak için bir çabanız var mı?"* diye sorulmuştur: *"Dernek olarak çok bir şey yapmadık ama bundan yaklaşık 15 sene önce biz Türkiye'deki üniversiteli çingeneler diye bir grup kurduk. Çingeneyiz.org'u kurduk. Web sitemizde bir çingene sözlüğümüz var. Çingeneler de kendi içerisinde üç gruba ayrılırlar. Romlar, Domlar ve Lomlar. Çingene lehçesinde Lomların ve Domların lehçesi biraz değişir. Türkiye'deki çingene diye tabir ettiklerimizin %60'ı Romdur. En az Lomlardır. Onlar Karadeniz Bölgesi'nde çoğunlukla. Samsun'dan Artvin'e kadar sıralanmışlardır. Romlar daha çok Trakya, Marmara ve Ege bölgelerinde. Domlar ise daha çok İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde yaşamaktadırlar. Lehçe farklılıkları, yaşam tarzı farklılıkları var arada. Dışarıdan baktığınızda ayırt edemezsiniz ama biz bunları ayırt edebiliyoruz. Mesleklerde de farklılıklar var. Mesela Romlar genellikle müzisyenlik ve zanaatkarlıkla geçinen insanlar. Sepetçilik, kalaycılık, demircilik gibi ata meslekleri yapılırlar. Bu mesleklerden ötürü Osmanlı zamanında sefere çıkmadan Trakya Sancağı'na uğrarlar, orada kılıçların, kalkanların tedrisatını ve bakımını Romanlar yapıyorlarmış. Romanların dünyada olmadığı ülke yoktur."* Bu noktada tarih sahnesindeki Romanlar için önemli olan bir olaydan bahsedilmiştir: *"Her ülkede varız ama Romanlar bulundukları hiçbir ülkede savaşçı bir ırk olmamışlar. O yüzden de çok fazla eziyete uğramışız. Geçenlerde bunu bir panelde söylemiştim. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudilerden daha fazla eziyet gören ırkız biz, Naziler tarafından. Hatta İsrail'in başkentinde Romanlara yönelik bir anıt vardır. Eziyet Anıtı. Hiç gidip görmedim ama böyle bir anıt olduğunu duymuştum."* Dil konusunda farklı ülkelerle etkileşimlerden ve uygulamalardan bahsedilmiştir: *"Macaristan'da*

bizim bir Roman üniversitemiz vardır. Her sene, Türkiye’de lisans eğitimi almış her Roman genci oraya başvurabiliyor. Bir yıl kadar, Macaristan Budapeşte’de İngilizce eğitimi görüyor. Oraya gidebilmek için A2 seviyesinde İngilizce bilmek ve Romanes bilmek gerekiyor. Avrupa’daki tüm Roman gençleri buna başvurabiliyor. Senelik 150-200 kontenjanı var. Bütün eğitim masrafları karşılanıyor. Hatta belli bir ücret de ödeniyor onlara.”

Baskılar, insanların değerlerine daha sıkı sarılmalarına sebep olmaktadır. Romanlar için bu durum hep Bulgaristan’da hem de Türkiye’de böyle olmuş ve hala büyük ölçüde böyle devam etmektedir: *“Bulgaristan’daki Romanlar çok iyi Türkçe konuşur. Eskisi de yenisi de. Hep Türk toplumuyla beraber yaşamışlar. Dili korumanız için bazı unsurların oluşması gerekiyor. En başta baskı unsuru. Baskı unsuru oluşursa dil kendini koruyor. Romancanın unutulmamasının sebeplerinden biri de ayrımcılık ve baskı. Babam derdi ki biz burada azken bize burada çok eziyet etmişler. Örnekköy’de Karşıyaka’da bile bu böyle olmuş. Düğünlerimizi bozuyorlarmış, kadınlarımıza sarkıntılık yapıyorlarmış, büyüklerimizi kahvehaneye sokmuyorlarmış. Sonra demişler kahvehaneye ihtiyacımız var bizi sokmuyorlar. Sonra kendi kahvehanemizi oluşturmaya başlamışız. Çok büyük ayrımcılıklara maruz kalmışız.”*

Kültürün bir diğer önemli ögesi yemek kültürüdür: *“Yemekler çoğunlukla garibanlığın getirisi olan yemekler. Umma çorbasını ben küçükken annemden duymuştum. Çingenelere özgü bir yemek olarak bilinir. Unu top top haline getirirler, haşlarlar, içine varsa süt katılır ya da salçalı yapılır, basit bir çorbadır. Ondan sonra şakşuka dediğimiz bir yemek var. Özü bir Roman yemeğidir. Bunların dışında bildiğim çok fazla geleneksel bir yemek yok. Onun da nedeni şu: Romanlarda çok büyük bir yazılı tarih eksikliği var. Ta Hindistan’dan beşinci yüzyılda falan göçmüşüz biz. Neden göçtüğü konusunda bile çelişkiler var. Kimi yerde yazar ki, büyük bir kuraklık oldu, o yüzden göçüldü. İkinci tez de Gazneli Mahmut’un seferleri yüzünden göçüldüğü. Bana kuraklık meselesi daha mantıklı geliyor. Roman toplumu hiç büyük arazilere ve sürülere sahip olmamış, gücü hiç elinde tutmamış. Bu yüzden hep ötekileştirilmiş. Bu mesleklerine yansımış.”* Umma çorbası ve şakşuka Romanların kültürlerine etki etmiş iki yemek olarak belirtilmiştir. Bu noktada ilk cümle önemlidir: *“Yemekler çoğunlukla garibanlığın getirisi olan yemekler.”* Kültür bu şekilde gelişmektedir. Koşullar kültürün oluşumunda önemli bir faktördür. Ulaşılabilen malzeme sayısı yaptığı yemeklere tesir eder. Bu Bulgaristan Türklerinde de Bulgaristan Pomaklarında da aynı şekilde gözlemlenmiştir.

İzmir’deki yerel halkı etkilediğinizi düşünüyor musunuz diye sorulmuş ve müziği ön plana çıkaran bir cevap alınmıştır: *“İzmir’deki yerel halkı çok büyük oranda etkiledik. Biz her zaman şey deriz, biz Romanlar olarak düğünlerimizde Kürt halayı çekmeyiz, Laz horonu da*

çekmeyiz, ama Laz'ı da Kürt'ü de düğününde mutlaka Roman havası oynarlar. Bu etkileşimin, etkilediğimizin en büyük örneğidir. Mesela bazı terimler var, bizden Türkçeye geçmiş. 'Kofti' Romanca bir kelimedir. İyi olmayan, içi boş anlamındadır. 'Şugar' kelimesi mesela. Ben görüyorum bazen insanlar kullanıyor. Bizden geçmiştir bunlar. Birçok belediyede gördüm, Roman dans toplulukları kuruyorlar. Ekipler kurmuşlar eğitimlerini veriyorlar. Bunlar, bizim kültürümüzden etkilendiklerinin en büyük örnekleridir. Mesela zanaatlarımızda da bizden çok etkilenmişler. Müzisyenliğimizden etkilenmişler. Serkan Çağrı benim akrabamdır. Adam klarnet virtüözü, klarnetçiler yetiştiriyor ve Türkiye'de klarneti öğrenmek istiyorsan Romanlardan başka kimseden öğrenemezsin. Alaylıdan öğretim seviyesine de geçmeye başladı Romanlar. Mesela Serkan Çağrı, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. Hüsnü Şenlendirici de Bergama Romanıdır. Festivaller yapıp, klarneti dünya çapında tanıtmaya çalışıyor ve festivaline katılanların %70'i Roman değil aslında. Mesela Serkan Çağrı klarnete yeni bir perde yapmış, bunun patentini almış ve Almanya'da bunu üretmiş. Cümbüşün mucidi Zeynel Abidin'dir ve o bir Romandır." Romanlar tüm Türkiye'de yaptıkları müzikle ve klarnet çalmadaki yetenekleriyle bilinmektedir. Müziğe olan yatkınlıklarının ve yeteneklerinin Türk müziği etkilediği açıktır.

İnanç, kültürün bir diğer ögesi. Bu konuda Romanların eski inanışlarına dair elimizdeki bilgiler az ancak Bektaşiliğin özellikle Avrupa'daki Romanlar arasında yaygın olması dikkate değer bir konudur: "Romanların Hindistan'daki dinlerine yönelik elimizde kayıtlı bir belge yok. Şu anda dünyadaki en büyük Roman arşivi Amerikalı bir yazarda. İzmir Büyükşehir Belediyesi ile çalışıyoruz şu anda, 8 Nisan'a kadar dünyadaki bu en büyük Roman arşivini İzmir Büyükşehir Belediyesi çatısı altında toplamaya çalışıyoruz. İmzalar atıldı, sadece lojistik aşamasına kaldı. 8 Nisan'da da Basmane'de İBB'nin bir binası var, orayı Romanlara verecekler. Romanız diye üniversiteli bir grup orada akademik çalışmalar yapacak. Biz dedik bu arşiv bizde bulunsun. Van Hankok da bu arşivi bağışlamayı kabul etti. Deniz yoluyla arşivi şu anda getirmeye çalışıyoruz. Soruya gelirse, çok fazla yazılı kaynak olmadığından öncesinde hangi dini inanca mensup olduklarını bilmiyoruz. Dünya'nın her tarafında Romanlar bulundukları ülkenin resmi dinine uymuşlar aslında. Türkiye'dekilerin %99'u Müslüman. Çok az bir azınlık var, Trakya Malkara tarafı, onlar Hristiyanlığı benimseyen. Bulgaristan'dakilerin büyük bir bölümü Hristiyanlaşmış. Mesela İspanya'da Katalanlar aslında Romandır, Çingenedir. Barcelona bir çingene takımıdır. Ama onların hepsi de Hristiyandır. Milan Baroš olsun, Quaresma olsun hepsi Roman. Genellikle ayrımcılıktan ve ülkelerindeki baskıdan ötürü, biraz oradaki ortama uyabilmek için yaşadıkları toplumdaki dini benimsemişler."

Bulgaristan'dakiler buraya Hristiyan olarak mı geldiler? “Hayır, Bulgaristan'dakiler buraya Hristiyan olarak gelmediler. Orada Müslümanlık vardı. Osmanlı'dan sonra baskılar artmış, o dönem de bu baskıdan birçoğu Türkiye'ye göçmüş. Romanlar dinleri konusunda çok tutucu değillerdir. Aşırı muhafazakâr değillerdir ama yine de dinlerine karışılması onları rencide etmiş.” “Roman toplumunda Alevi inancına yakın bir inanç sistemi var. Hz. Ali'yi falan çok iyi biliyorlar. Türkiye'deki Romanlarda Bektaşilik inancı çok yaygın olmamasına rağmen Avrupa'daki Romanlar arasında çok yaygın. Örnekköy'ün yarısı Bektaşi'dir diyebilirim. Ama Türkiye'ye gelenler bu Bektaşiliği unutmuşlar. Buraya adapte oldular.”

Karamese, Romanların günümüzdeki durumlarına dair de değerlendirmeler de bulunmuştur. Yaşam koşullarından akraba evliliğine ve erken yaşta evlilik sorununa kadar Roman toplumunu anlatan önemli bilgiler vermiştir: *“Bulgaristan'daki Romanların halihazırda durumları hala çok kötü. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler içerisinde en geç alınanlardan biridir Bulgaristan, geç alınmasının sebeplerinden bir tanesi de Romanların Bulgaristan'daki sorunlarını çözememesidir. Bulgaristan meclisinde bir temsilci yok ama bildiğim kadarıyla Makedonya'da var. Avrupa'dan bir Roman büyüğümüz geldi geçenlerde onunla da görüştük. Avrupa'daki Romanların durumunu sordum, nasıllar daha iyiler mi diye. Buradan daha kötü dedi.”* Peki Roman toplumu içinde akraba evliliği var mı? *“Var. Ancak yerden yere değişiyor. Örnekköy'de, Karşıyaka'da var ama Trakya bölgesinde çok yok. Orada biraz daha kötü bakılıyor. Nüfus ne kadar kalabalıksa akraba evliliği oranı düşüyor ama azsa akraba evliliği yapılabilir.”* Peki erken yaşta evlilik? *“O çok had safhada. Hatta onun için biz Avrupa Birliği projeleri yaptık. Karşıyaka Belediyesi'yle ilk defa Türkiye'de erken yaşta evliliğin sonlandırılması protokolü uyguladık. Büyük bir sorun. Bu konuda epeyce çalışıyoruz. Liseye devam oranını arttırabilirsek erken yaşta evliliğin de biraz önüne geçebiliriz diye düşünüyoruz. Bu konuda çalışmalar yapıyoruz. Bu dernek şu anda Türkiye'deki en aktif derneklerden bir tanesi. Futbol takımı var. Erasmus projeleri yazıyoruz. En son Litvanya ile bir ortaklık kurduk. Litvanya'daki Romanlarla Türkiye'deki Romanları değişim yapacaklar. Gençler eğitime katılıyorlar, çalıştaylara gidiyorlar, baya bir etkinliklerimiz var. Bunları katılım için tek şart, erken yaşta evlenmeyeceksin. Bunları yapabilmek için evliliği aklından çıkaracaksın. Eğitimi alacaksın.”* Roman toplumunun yaşayış biçiminden ve yaşam koşullardan da kaynaklanan erken yaşta evlilik sorunuyla dernek, yaptığı projelerle mücadele etmeye çalışmaktadır. Bir kültürel dönüşüm yapılmaya çalışılmaktadır. Yararlı olmadığı düşünülen bir gelenek çabalarla dönüştürülmeye ve değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Eğitim oranı kadın erkek fark etmeksizin düşük olan Roman toplumu, bu sorunun da üzerine gitmekte ve değiştirmeye çalışmaktadır: *“Kadınların eğitim görme oranında çok büyük bir artış var ama yine de her seviyede düşük. Kadınlarda da düşük erkeklerde de düşük. Üniversite bitirme oranları çok düşük. Liseyi bitirme oranları %5’ler civarında.”* Peki kadınların iş gücüne katılımı nasıl? *“İş gücüne katılımı mükemmeldir. Roman toplumu anaerkil bir toplumdur. Kese başı dediğimiz kişi kadındır. Erkek kadından harçlık ister bizde. Kadına şiddetin en az olduğu toplumlardan bir tanesi Roman toplumudur. Hatta şey derler ‘Roman kadını eli maşalı’. Kadın ailenin lideri konumundadır.”*

Bulgaristan ile bağları hala güçlü olan Karameşe, iki taraf arasında etkileşimi kolaylaştıran bir pazardan da bahsetmiştir: *“Akrabaların hepsi Bulgaristan’da. Babamın amca çocukları hepsi orada. Dedem buraya tek gelmiş. Edirne’dekilerin hepsinin orada akrabası vardır. Hatta Edirne kütüklülerde bizde yani, Bulgaristan’a geçiş hakkı vardır. İki devlet arasında böyle bir protokol oluşturulmuş. Edirne kütüklü Romanların böyle bir hakkı var. Her cumartesi Keşan’da Bulgar pazarı diye kocaman bir Pazar kurulur. Şu anda İzmir’de kurulan pazarlardan daha büyüktür. Bulgar pazarı denmesinin sebebi, Bulgarlara yönelik çok ürün satıyorlar orada.”* Bu da iki ülkenin Romanları arasında karşılıklı etkileşimin sürdüğünün bir kanıtıdır.

Araştırmanın hedeflediği kesimin neden bulunamadığıyla ilgili görüşleri sorulmuştur. Bunun sebebinin 1989 yılında gelen Roman göçmenlerin sistematik bir şekilde Bursa ve çevresine yerleştirilmesinin olabileceğini belirtmiştir. *“1950’den sonra gelenlerin birçoğu Bursa tarafına geldiler. Onlar oraya sistemli bir şekilde getirildiler. Birçoğu Bursa’da yerleştiler. Hatta Turgut Özal zamanında bunlara baya bir haklar verildi. Hepsine tarladır, evdir, arazidir falan verildi. Kocaeli, Sakarya tarafına da yerleştirildiler. İzmir’de bulmak bundan dolayı sıkıntı. Öncesi var ama 1950’den sonrası için sıkıntı. 89 göçünde oldu bunlar.”* Romanların neden daha önceki yıllarda göç edemediğini de açıklamıştır: *“Daha önceden bir iskân kanunu var. Türkiye’deki göçebe Çingeneler iskân izni verilmeyecek insanlar olarak geçiyordu. Benim lise yıllarımda baskılar olmuştur bununla ilgili. Erdal Tütüncüoğlu, Tekirdağ milletvekili o zamanlar bu yasanın kaldırılması için önerge verdiler. Daha sonra da üniversite yıllarımda da vasıfsız çingenelerin görüldüğü yerde tutuklanacak olmasına yönelik bir kanun vardı. Onu da kaldırdık. Ondan sonra TDK’da ayrımcı bir ifade kaldı. Çingenenin tanımı, arsız, yüzsüz, çocuk kaçıran, namus anlayışı olmayan olardı. Sonra buna da başkaldırdık. Hala çok büyük ayrımcılıklar var. Baya da yanlış bilgi, hurafeler var hakkımızda.”* Romanlar yakın geçmişe kadar ve hatta günümüzde de devam eden bir ön yargı ve dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.

Bulgaristan'dan gelen için de başka bir ülkeden göç eden için de durum benzer. Bu sebeple korumacı bir kültüre sahiptirler. Buna rağmen bunun kötü yanlarını da görebiliyorlar ve entegrasyonun artması gerektiğini düşünüyorlar. “Siz kendinizi entegre mi olmuş hissediyorsunuz yoksa asimile mi olmuş hissediyorsunuz?” sorusu üzerinden buna cevap verilmiştir: “Bana göre Roman toplumu entegre oldu. Ama Domlar ve Lomlar asimile oldu. Çünkü biz dili koruyabilmişiz. Bir Çingene dediğiniz zaman ilk önce akla Roman toplumu geliyor. Aslında Domlar ve Lomlar da Çingeneler ama özünü koruyamamışlar. Domlar çok fazla yaşadıkları bölgedeki insanlara benzemişler. Mesela Neşet Ertaş bir Domdur. Çingene olduğunu biliyor muydun? Çünkü asimile olmuş. Çingene müziği dışında halk müziği yazmış. Bu gayet doğal bir şey çünkü adam müzisyen. Ata mesleğini yapıyor. Ama bulunduğu bölge İç Anadolu Bölgesi. Bu bölgenin şartlarına göre müzik yapmış. Bu da onun asimile olduğunu gösteriyor aslında. O entegre olmamış. Tamamen dili de kaybetmişler. Çingene olduklarını bilenler var. Ankara Çingenesiyim falan diyorlar ama dili tamamen kaybetmişler. Trakya'daki ya da Ege'deki Romanlar, bir toplumun ya da ırkın en büyük özelliği olan dili korumuşlar. Buradaki toplumla bütünleşmişler. Hala farklılıklar var. Mesela kentsel dönüşüm bizim için büyük bir yıkım olacak. Çünkü Roman toplumu kendi yapısı içerisinde çok katlı yapılarda oturmaya alışkın değil. Ama bir şekilde entegre olacak. Romanlarda zaten şöyle bir yapı vardır. Toplumdan kendini soyutlaştırmak için ya da baskıdan kendini koruyabilmek için mahallelerini gettolaştırmışlardır. Roman mahallelerinin pek çoğu getto kampını andırır. Çok fazla dışarı çıkmazlar. Çok fazla da mahalleye insan sokmazlar. Bu bizim için çok büyük dezavantaj olmuş aslında. Toplumun diğer paydaşlarıyla olumlu örnekler alıp içimize uygulayamamışız. Bunun en büyük götürüsü bu. Ama getirisi ne dersen kültürü korumuşuz. Kültür çok fazla kaybolmamış.”

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

1878’de başlayan Bulgaristan’dan göç hikayesi 1990 yılında son bulmuştur. 112 yıl süren göç hareketi Bulgaristan’daki Türk, Pomak ve Roman halklarının önemli bir kısmını topraklarından etse de bu halkların günümüzde, Bulgaristan’daki varlıkları hala önemli seviyelerdedir. 1800’lerde Balkanlar’da başlayan ulusçu hareketler ulus-devletleri meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti bundan nasibini almış ve 1912’ye kadar Edirne’nin ötesindeki bütün Balkan topraklarını kaybetmiştir. Kaybettiği bu topraklarda pek çok devlet meydana gelmiş, ulus-devlet temelli ülkeler tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti de ulus-devlet modeli bir devlet olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren benimsenen göç politikası da bu doğrultuda gelişmiştir.

Benimsenen politika ile birlikte Balkanlar’dan gelen Türk asıllı göçmenler çeşitli şehirlere devlet yardımıyla ya da yardım olmaksızın yerleşmişlerdir. Neredeyse her gelen göçmen ardında bir akrabasını bırakmış ve azınlık konumunda olduğu ülkede bir sorun yaşadığı zaman göç edebileceği en güvenli ülke olarak Türkiye’yi görmeye başlamıştır. Bulgaristan özelinde bu durum 1950’den sonra üç büyük kitlesel göç hareketine sebep olmuştur. 1950 yılında gelen göçmenler öncü olmuş ve bundan sonraki göçlerde gelenler hep akrabalarının, tanıdıklarının ve komşularının yanına göç etmeye başlamışlardır.

Türklerin yanı sıra Pomaklar ve Romanlar da Bulgaristan’daki dezavantajlı gruplar arasında yer almalarından dolayı Bulgaristan hükümetinin benimsediği asimilasyon politikalarından nasiplerini almışlardır. Türkiye Cumhuriyeti bu iki grubu Türkleri kabul ettiği gibi kolay bir şekilde ülkesine kabul etmemiş, bir şekilde gelebilenler Türkiye’ye gelmiş, gelemeyenler başka çevre ülkelerden medet ummuşlardır. Romanların Bulgaristan tarafından anlaşmalara aykırı olarak Türkiye’ye yollanmak istenmesi iki ülke arasında diplomatik sorunlara sebep olmuş, sınır kapıları kapatılarak göç hareketleri durdurulmuştur. Buna rağmen 1950 öncesi ve sonrası Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen ve yerleşen göçmenler olmuştur. 1950 sonrası için İzmir’e göç etmiş Pomak ve Roman göçmen bulunmasında yaşanan sorunlar onların neden İzmir’de bulunamadığına yönelik bir incelemeye sebep olmuştur.

1950-1990 yılları arasında İzmir’den daha fazla göç alan iki şehir vardır. Bursa ve İstanbul. İstanbul gözde olmasına rağmen Bursa İstanbul’u geride bırakmaktadır. ROMGEDER Başkanı ile yapılan görüşmede 1989 yılında gelen Romanların Bursa’ya yerleştirildiğini belirtmesi önemlidir. Öncesinde gerçekleşen göçlerde zaten istenmeyen ve göçlerine izin verilmeyen bir halk olan Romanlar, 1989’da geldiklerinde de çoğunlukla Bursa’ya

yerleştirilmişlerdir. 1989 öncesinde gelenler vardır ancak az sayıda olmalarından dolayı İzmir’de araştırma çerçevesine uygun düşen Roman göçmen bulunamamıştır.

Bununla birlikte Pomaklar 1950’den sonra gerçekleşen her göç hareketinde Romanlardan daha kolay bir şekilde Türkiye’ye göç edebilmişlerdir. İzmir’de 1950-1990 yılları arasında göç etmiş Pomak göçmen bulunamamasının en büyük sebebi de gelenlerin çoğunlukla Trakya Bölgesi’ne, Çanakkale’ye ve Bursa ile İstanbul’a yerleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Ercan Çokbankir’in ifade ettiğine göre Pomaklar, Pomaklıklarını çok fazla dile getirmedikleri için İzmir’de Pomak göçmenlere ulaşmakta güçlük çekilmiş olabilir. Bu görüş şu açıdan önemlidir: Kültürel anlamda bütünleşmiş olsalar bile Pomaklar, özellikle Pomaklarla iç içe yaşamıyorlarsa ve derneklerin aktivitelerine de aktif olarak katılmayı tercih etmiyorlarsa, görünür değillerdir. Kültürlerine ve dillerine sıkı sıkı tutunmayan Pomak görüşmeciler, bütünleşmeyi yani Türkiye’ye entegrasyonu en üst seviyede yaşamaktadırlar. Bu kültürlerine yabancılaştıkları anlamına gelmemekle birlikte Romanlara göre daha uzak oldukları anlamına gelmektedir. Roman görüşmecilerin ve dernek başkanının verdiği bilgiler doğrultusunda Romanca dilini konuşmaya özen gösteren ve kültürel pek çok aktivitesini yaşatmaya çalışan Romanlar da bütünleşmeyi gerçekleştirmiş göçmen gruplarından.

Bütünleşme yani entegrasyon denilen sürecin temel koşulları; gidilen ülkenin dilini bilmek, eğitim sistemine dahil olabilmek, işgücüne katılımı sağlamak, eğitim ve iş yaşantısında yükselebilmek, dini ve kültürel özgürlüğe sahip olmaktır. Görüşme gerçekleştirilen göçmenler bu koşulları yerine getirerek Türkiye’ye ve İzmir’e uyumlarını gerçekleştirebilmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde Türk göçmenlerin Türkiye’ye ve İzmir’e uyumlarının zor olmadığı gözlemlenmiştir. Akrabalarının veya tanıdıklarının yanına gelen göçmenler bunun etkisiyle uyum ve alışma sürecini hızlı tamamlamıştır. İş hayatlarında karşılaştıkları birtakım aksi tavırlar, alışmalarını olumsuz etkileyen bir unsur olarak gözüke de göçmen olmalarından dolayı takınılan bu aksi tavırları sergileyen insanlar azınlıkta kalmışlardır. Bazı göçmenlerin vergi muafiyetinden ve gıda yardımlarından yararlanması yerel halkın bir kesiminin bu insanlara tavır almalarına sebep olmuştur. Hatta bazı insanlar Rusya’nın göçmenlere yardım ettiğini düşünmüş ve yok yere bir kin beslemişlerdir. Ancak bunlar doğru bilgiler değildir. Bu saldırgan tavır hemen hemen her göç sürecinde, yerel halkın düzenlerine karşı tehlike algılayarak takınmaya başladığı bir tavidir.

Çoğunluk Bulgaristan’dan gelen göçmenleri çalışkanlıkları ile tanımıştır. Göçmenlerin tipik özelliği, en kısa sürede kendi evlerini yapmak için çok çalışmaları olmuştur.

Bulgaristan’da evleri, toprakları ve hayvanları olan insanlar kirada yaşamaya alışkın değillerdir. Örneklerin bir kısmı şehirde yaşasa da çoğunluk Bulgaristan’ın Türk ve Pomak köylerinden geldiklerini belirtmiştir. Bunun başka bir etkisi de genelde kendilerine ait müstakil evlerde oturmalarıdır. ROMGEDER başkanının bu konuda ifadeleri ve göçmenlerin günümüzde hala yaşadıkları evlere baktığımızda müstakil yaşamın önemi ortaya çıkmaktadır. Başkan, Romanların kentsel dönüşümden çok etkileneceğini çünkü çoğunun çok katlı binalarda yaşamaya alışık olmadığından bahsetmiştir. Görüşme yapılan Türk göçmenlerin evlerine baktığımızda genelde Bulgaristan göçmenlerinin toplu yaşadıkları ve kendilerine ait evlerdir. Bu durum, Bulgaristan’da alışık oldukları ortamı geldikten sonra buraya yansıtmaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Çalışkanlıklarıyla öne çıkan Bulgaristan göçmenleri, İzmir’de iş bulmak konusunda sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişler ve bunun uyum süreçlerine katkıda bulunduğunu söylemişlerdir. 1989 Göçü’nden sonra pek çok göçmenin kısa süre içinde Bulgaristan’a geri dönmelerinin sebeplerinden biri, iş bulamamalarından şikayetçi olmalarıdır. Ancak görüşmecilerin çoğu bu açıdan bir sıkıntı yaşamadıklarını ve İzmir’in bu açıdan büyük bir avantaj sağladığını belirtmiştir. İlk olarak İzmir’e gelmeyen ancak iş imkanlarının fazla olduğunu duyup gelen göçmenler de olmuştur.

İş hayatını etkileyen unsurlardan biri dil unsuru olmuştur. Pomak göçmen direkt Türkçe bilmediği için sorun yaşamış ve bunu kısa sürede gidermeye çalışmıştır. Türk göçmenler ise Türkçe konuştukları halde farklı bir dil konuşan ülkeden gelmelerinin etkisiyle, konuşmalarında o dilin unsurlarını barındırıyorlardı. Kelime farklılıkları en göze çarpan sorun olmuştur. Kumpire patates, marpuça hortum, kumpasa pusula, şublere kumpas diyen bir kültüre girdiklerinde ufak tefek sorunlar yaşamışlar ancak en kısa sürede alışmaya çalışmışlardır. Şu anda patatese kumpir diyen göçmen sayısı her geçen gün azalmaktadır. Çünkü bu göçmen ailelerin yeni nesilleri Türkiye’de yetişmektedir. Burada doğup büyüyen nesil sadece ailede eskiden farklı bir isim kullanıldığını bilecek ama günlük yaşamında bunu kullanamayacaktır. Bunun sebebi, geldiği kültürde kabul edileni kullanmak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır.

Göçmenlerin eğitim konusunda anlattıkları da Bulgaristan ile Türkiye arasındaki eğitim anlayışını öğrenebilmek açısından önemlidir. Bulgaristan’da daha nitelikli ve uygulamaya dayalı bir eğitim aldığını söyleyen göçmenler, Türkiye’de böyle bir eğitim sistemiyle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bulgaristan’dan lise mezunu olarak gelen birinin Türkiye’deki üniversite mezunu bir kişiden eğitim anlamında daha ileri olduğunu

söylemişlerdir. Pek çok göçmenin çocuğu Türkiye’de okula başlamış ve burada eğitim almıştır. Göç eden bir öneki nesil, Bulgaristan’daki eğitimi burasıyla kıyasladıklarında Bulgaristan’da aldıkları eğitimi hala çok iyi olarak tanımlamaktadırlar. Bulgaristan’da okul çağında olan herkesin okula gittiğini belirten göçmenler İzmir’e geldikten sonra bazı ailelerin kız çocuklarının okula gitmediğini gördüklerinde oldukça yadırgamışlardır.

İş hayatında da kadınların önemli bir yeri vardır. İzmir’e gelmelerinin ardından evin her bireyi çalışmış ve para kazanmıştır. Pek çok göçmen burada erkeklerin, kadınların çalışmasına izin vermemesini anlamamışlar ve yadırgamışlardır. Ancak zamanla göçmenlerden gören yerli halktan erkekler ve kadınlar, iş gücüne ortak katılım sağlamaya başlamıştır. Göçmenler, komşularının bu yönde davranışlarının değişmesini gerekçe göstererek, bu değişime ön ayak olabileceklerini ifade etmişlerdir. Pek çok konuda hâkim kültüre uyan göçmenler, kadınların çalışmasına yönelik kötü tutuma rağmen çalışmaktan vazgeçmemişler ve hâkim kültürü etkilemişlerdir.

Damak tadı önemli bir kültürel kriterdir. Bulgaristan göçmeni Türkler, yeni meyvelerle ve sebzelerle tanıştıkları gibi alışık olmadıkları yemekleri de zamanla yapmaya başlamışlardır. Ayran ve boza bunun en önemli örneğidir. Ayranı tuzsuz ve bozayı tatlı içmeye alışık olan göçmenler ayranı tuzlu ve bozayı ekşi içmeye alışmışlardır. Çok sık yapılan pirinç pilavını yadırgayan ve yemek istemeyen göçmenler bir süre sonra her sofrada pirinç pilavı aramaya başlamışlardır. Bu örneklerin yanı sıra portakal, zeytin, enginar, kereviz, semiz otu gibi pek çok çeşit ot ve sebze mutfaklarına girmiş ve yemek kültürlerini değiştirmiştir.

İnançları hâkim kültürle aynı olan Türkler, Pomaklar ve Romanlar dini inançlarını Türkiye’de daha rahat yaşayabilmişlerdir. Orada gördükleri baskılar, onların inançlarını değiştirmelerine, dillerini ve kimliklerini kaybetmelerine sebep olmamıştır. Aksine baskı çoğu zaman baskılananın değerlerine tutunması ve değişimi reddetmesiyle sonuçlanır.

İzmir, göçmenlerin rahat yaşadıklarını ve geldikleri kültüre daha yakın gördükleri bir şehir olmuştur. Yemeklerini ve konuşma dillerini etkileyen bu şehre zaman içinde uyum sağlamış ve alışmışlardır. Kültürleşme süreçlerinin sonucunda kültürel uyumlarını sağlamış ve şehrin kültürüyle bütünleşmişlerdir. Romanların bütünleştiği hatta bütünleşmekte geç kaldığı, ROMGEDER başkanı tarafından ifade edilmiştir. Pomaklar da bu kültürün bir parçası haline gelmişlerdir.

Göçmenler yaşam standartlarını, temel ihtiyaçlarını ve kültürlerini göç ile taşımışlar, Türkiye ve İzmir kültürüne dahil etmişlerdir. Etkileri de etkilenmeleri de olmuştur. Daha çok

etkilendikleri söylenebilir. Dil bilmeyen görüşmeciler dil öğrenmiş ve entegre olmuştur. Damak tadı farklı olan kültürün damak tadına alışan göçmenler bu konuda fazlasıyla buralara uyum sağlamışlardır. Dağ köylerinden gelenler dağlara, şehirlerde yaşayanlar şehirlere ve köy hayatı yaşayıp çiftçilik yapanlar da köylere yerleşerek alışkın oldukları hayatı ve yaşam standardını yaşamaya çalışmışlardır. dini açıdan dezavantaj yaşamayan göçmenler kültürel açıdan yabancı olmadıkları Türkiye ve İzmir kültürüne entegre olarak kültürel açıdan zenginliğin bir parçası haline gelmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

II. Resmi Yayınlar

TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt: 52, Kanun No: 1180, Yıl: 1969.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, Cilt: 18, Ankara.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1951, Cilt: 19, Ankara.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1959, Yayın No: 380, Ankara.

III. Süreli Yayınlar

Gazeteler:

Akşam

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Ege Telgraf

Yeni İstanbul

Yeni Asır

IV. Kitaplar

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç**, İz Yay., 9. Basım, İstanbul, 2017.

AKHTAR, Salman, **Göç ve Kimlik**, Sfenks Kitap, İstanbul, 2018.

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler**, Metis Yay., İstanbul, 2020.

ARI, Kemal, "İzmir'in Göç Coğrafyası ve Kimliği", Dış Göçler (İzmir'de Bulgaristan'dan Gelen Türk Soylu Yerleşik Göçmenler), Ed. Zerrin Toprak Karaman, Ömür Nezcen Timurcanday Özmen, İbrahim Güray Yontar, Yunus Emre Özer, İ.B.B. Kent Kitaplığı, İzmir, 2013.

CURTİS, Gleen E. (ed.), **Bulgaria: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, Mayıs 1992.

DOĞAN, İsmail, **Göç ve Kültür**, Bilge Kültür, İstanbul, 2018.

GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Yay., 3. Basım, İstanbul, 1979.

KAMİL, İbrahim, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)**, ATAM, Cilt: 1, Ankara, 2018.

KARPAT, Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul, Mart 2009.

Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yay., 4. Basım, İstanbul, 2019.

KONUKMAN, R. Ercüment, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan: Nedenleri, Boyutları, Sonuçları**, Haz. Kutlay Doğan, Ankara, 1990.

KURTULUŞ, Gülbahar, **1989 Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi**, Karakum Yay., 2. Basım, Ankara, 2019.

ÖZDAL, Barış, **Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye**, Dora Yay., Bursa, 2018.

PERRUCHOUD, Richard; REDPATH – CROSS, Jillyanne, **Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü, 2. Basım.

ŞİMŞİR, Bilal, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yay., 3. Basım, Ankara, 2012.

TİMURCANDAY ÖZMEN, Ömür Nezcan, “Bulgaristan’dan Gelip İzmir’e Yerleşmiş Türk Soylu Göçmenlerin Kamusal Alanda Görünürlüğünün ve Toplumla Uyumlarının Göç Kuramları ve Bütünleşme Açısından İncelenmesi”, Dış Göçler (İzmir’de Bulgaristan’dan Gelen Türk Soylu Yerleşik Göçmenler), Ed. Zerrin Toprak Karaman, Ömür Nezcan Timurcanday Özmen, İbrahim Güray Yontar, Yunus Emre Özer, İ.B.B. Kent Kitaplığı, İzmir, 2013.

ZELENGORA, Giorgi, **Türkiye’deki Pomaklar**, çev. Zeynep Zafer, TTK, Ankara, 2017.

V. Makaleler ve Tezler

AKSOY, Abdülkadir, “Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı 3, Aralık 2016, s.s. 33-40.

ARABACIOĞLU, Behiye, “Göç Eden Kültür”, **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)**, 2 (2), 2018, s.s. 83-91.

ATABAY, Mithat, “Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Çanakkale’ye Göçler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl: 10, Güz 2012, Sayı: 13, s.s. 59-72.

AVCI, Cevdet, “Marteniçka: Bulgaristan’dan Türkiye’ye Bir Nevruz Geleneğinin Göçü”, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, (22), 2021, s.s. 495-509.

AYDIN, Mithat, “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2002, (1), Sayı: 11, s.s. 116-126.

AYDIN, Rıfat, “Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Mart 2018, s.s. 229-256.

BALCI, Şükrü; ÖĞÜT, Nesrin, “Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencileri Arasında Kültürleşme ve Kültürleşme Stratejileri”, **Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi** (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 2019, s.s. 49-62.

BAYBURT, Berrin; DUMAN, Doğa, “İzmir’de Göçmen Dernekleri”, **Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2020, s.s. 46-72.

BORLAT, Coşkun, 1989 Zorunlu Göçü, Göçlerin Sosyal Entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, 2019.

CEBECİ, Ahmet; BELENLİ, Tuğba, “Bulgaristan Türk Halk Kültürü Üzerine Türkiye ve Yurtdışında Yapılan Araştırmalar”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 1, 2009, s.s. 279-294.

COŞKUN, Vahap, “Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz 2004, s.s. 239-258.

ÇAKIR, Sabri, “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2011, Sayı: 24, s.s. 129-142.

DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu; KARAKUZU, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, **Geçmişten Günümüze Göç**, Ed. Osman Köse, Cilt: 1, Samsun, 2017, s.s. 319-327.

DEMİRTAŞ, Mehmet, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın Göç Olaylarına Etkileri ve Göçmenlerin Durumu”, **Geçmişten Günümüze Göç**, Ed. Osman Köse, Cilt: 1, Samsun, 2017, s.s. 155-168.

DENİZ, Emel, Türkiye’ye Pomak Göçleri, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019.

DUMAN, Duygu, Türkiye’de Bulgaristan Göçmenlerinin Entegrasyonun Kuşaklararası Karşılaştırması: İzmir Örneği, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Muğla, 2022.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (1), 2018, s.s. 350-361.

HASTA, Derya; SAYGIN, Sezel, “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 2018, 10(3), s.s. 312-333.

HOCAOĞLU, Beycan, Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo-ekonomik ve Mekânsal Özellikler, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşerî ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 2011.

İMAMOĞLU, Hüseyin Vehbi, “93 Harbinden Sonra Balkanlardan Anadolu’ya Göçler”, **Geçmişten Günümüze Göç**, Ed. Osman Köse, Cilt: 1, Samsun, 2017, s.s. 139-154.

İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, “Türkler ve Balkanlar”, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, Eylül 2005, s.s. 20-44.

İNALCIK, Halil, “Balkanlar’da Osmanlı Fetihlerinin Sosyal Koşulları”, **Adam Akademi**, 2011/1, s.s. 1-10.

İNGİNAR, Ayşegül, Bulgaristan’dan Göç (1985-1989), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.

KAFESOĞLU, İbrahim, Türk-Bulgar’ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10-11, 1982, s.s. 91-123.

KARYELİOĞLU, Selim, “Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri”, **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, Ocak/January 2012, 5(1), 137-169.

KAŞTAN, Yücel, “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 72, 2008, s.s. 669-691.

KAYAPINAR, Ayşe, “Bulgaristan’dan Anadolu’ya Yapılan Göçlerde İzmir’in Yeri ve Önemi”, **Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2018, s.s. 7-16.

KAYNAR, Reşat, “Atatürk’ün Kültür ve Eğitim Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 6, 1986, s.s. 579-584.

KOÇ, Nurgün, “Kültür” ve “Medeniyet” Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk’ün Düşünceleri”, **CTAD**, Yıl 7, Sayı 13 (Bahar 2011), s.s. 103-122.

KODAMAN, Bayram; İPEK, Nedim, “Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu’ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)”, **ERDEM**, Cilt: 12, Sayı: 35, 2000, s.s. 377-417.

KURBAN, Vefa, 1950-60 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, (2014-Bahar/Spring), s.s. 253-282.

MARAL, Fevziye, Bulgaristan’dan Türkiye’ye 1989 Göçü, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.

NARİNÇ, Ökkeş, “İki Komşunun İlk İttifakı (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)”, **Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, 2(4), 2019, s.s. 315-331.

NUH, Adem, Bulgaristan’ın Pomak Türklerine Uyguladığı Asimilasyon Politikası, **Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Kırklareli, 2018.

ÖZER, Aysun, Göç ve Aidiyet Bağlamında Bulgaristan Göçmenlerinde Kimliğin Yeniden İnşası: Mersin Örneği, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2015.

ÖZTÜRK, Ümit, Balkanlaşma ve Balkanlar'da Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Malatya, 2018.

PINAR, Mehmet, “1950-51 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 89, Temmuz 2014, s.s. 61-93.

RAFET CAN, Reyhan, Bulgaristan’da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sonbahar Özel Sayı, s.s. 217-227.

RODOPLU, Fatma, “İkinci Bulgar Devleti’nin Kuruluşunda Kumanların Rolü”, **T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdları**, 50/2016-2, s.s. 219-234.

SALİM, Meryem, “Osmanlı Dönemi Yazılı Kaynaklarında Geçen Bulgarca Alıntılar”, **Göç ve Kültürel Etkileşim**, ed. Mehmet Mehdi İlhan, Orhan Albayrak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2019, s.s. 385-399.

SANCAKTAR, Caner, “Balkanlar’da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasi Mirası”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, s.s. 27-47.

SANCAKTAR, Fatih Mehmet, “Aleksander Malinof Hükümeti ve Türk-Bulgar İlişkilerine Etkisi (Haziran-Eylül 1918)”, **Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology**, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı, 2019, s.s. 127-150.

SAYILI, Aydın, “Atatürk ve Milli Kültürümüz”, **Atatürk Kültür Merkezi Erdem Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 17, Mayıs 1990, s.s. 325-350.

SERÇE, Erkan, “İzmir’de Göçlerle Değişen Yerleşim Düzeni ve Yaşam”, **Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2018, s.s. 61-71.

YALÇIN, Emruhan, “Türk-Bulgar Ortak Kültürü”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 43, Bahar 2009, 555-576.

YILDIRIM, Seyfi, “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, **CTAD**, Yıl: 8, Sayı: 16 (Güz 2012), s.s. 75-92.

VI. İnternet Kaynakları

ALTINÖZ, İsmail, “Çingeneler”, TDV İslam Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler>, (Erişim Tarihi: 14 Mart 2021).

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Pomaklar”, TDV İslam Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/pomaklar>, (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

HACISALİHOĞLU, Mehmet, "Sırbistan", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sirbistan#2>, (Erişim Tarihi: 22.05.2021).

YÜCE, Nuri, “Bulgar”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgar>,
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçamak_\(yemek\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçamak_(yemek)), (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
www.siviltoplum.gov.tr, (Erişim Tarihi: 09.06.2022)

VII. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Ercan Çokbankir ile görüşme, 19 Mart 2021.

Kamberler Köyü’ne ziyaret sırasında muhtar ve yerli halk ile yapılan sohbet, 7 Ekim 2021.

Emin Karameşe ile görüşme, 31 Ocak 2022.

Tez kapsamında görüşülen ve tezde şifreli şekilde verilen toplamda 14 görüşmeci.

EKLER

EK-1: Bulgaristan Göçmeni Babasının Yanına Göç Etmesine İzin Verilen Bulgaristan Türkü Hakkındaki Karar

T. C. BASVEKALET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ MÜDÜRLÜĞÜ Karar sayısı 2 <u>7667</u>	Kararname	T. C. BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
--	------------------	--

Bulgaristan göçmenlerinden olan babasının yanında oturmak için izin isteyen Bulgaristan tebeasından İsmailin , durumu göz önünde bulundurulmak şartile 2 inci yasak bölge içinde bulunan Menemen kazasının Sözbeyli köyünde oturmasına izin verilmesi Dahiliye Vekilliğinin 28/10/937 tarih ve 13571/23742 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Genelkurmay Başkanlığının 5/11/937 tarih ve 11402 sayılı mütalea namesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 11/11/937 toplantısında onanmıştır .

11/11/937

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bğ. V. <i>C. Başay</i>	Ad. V. <i>S. Sarıgöz</i>	M. M. V. <i>K. Özgür</i>	Da. V. <i>S. Kayk</i>
Ha. V. <i>S. Başay</i>	Ma. V. <i>A. Özgür</i>	Mf. V. <i>S. Özgür</i>	Na. V. <i>A. Çetinkaya</i>
İk. V. ve Zr. V. V. <i>S. Başay</i>	S. İ. M. V. <i>S. H. Alalar</i>	G. İ. V. <i>R. Sarıgöz</i>	Zr. V. V. <i>S. Başay</i>

030	18	01	02	80	93	15
-----	----	----	----	----	----	----

Dün Izmire 6 göçmen âilesi geldi

Dün Izmire gelen 6 ailelik göçmen kafillesi vapurdan indikten sonra

Dün gelen göçmenler

Gelen ırkdaşlarımız, tertip edildikleri yerlere sevk edileceklerdir

Dün Şehrimize Gelen Göçmenlerden Bir Kafiye

Bulgaristandan zorla hicret ettirilen ve Ege bölgesinde iskân edilmeleri kararlaştırılan göçmenlerden 15 ailelik bir grup, dün vapurla şehrimize gelmiştir. Pazar günü gelen 3 aile nüfusile birlikte iki günde şeh-

rimize gelenlerin miktarı 91 i bulunmuştur. Göçmenlerden dokuz aile Manisaya gidecek; orada Alaşehir ilçesinde yerleştirileceklerdir. Alaşehirde yerleşecek göçmenlerin sayısı, şimdilik 23 nüfustur.

Yine Pazar günü ve dün gelenlerden 22 nüfus Cumaovasına, 12 nüfus Bornovaya, sekiz nüfus Karşıyakaya, beş nüfus Akhisara ve bir nüfus da Torbalıya sevk edilerek iskân edile-

(Sonu Sa. 6. Sü. 4 te)

İskân Genel Müdürü Haşim Işcan, Vali Osman Sabri Adal'la birarada

İzmirde 200 göçmen evi daha inşa edilecek

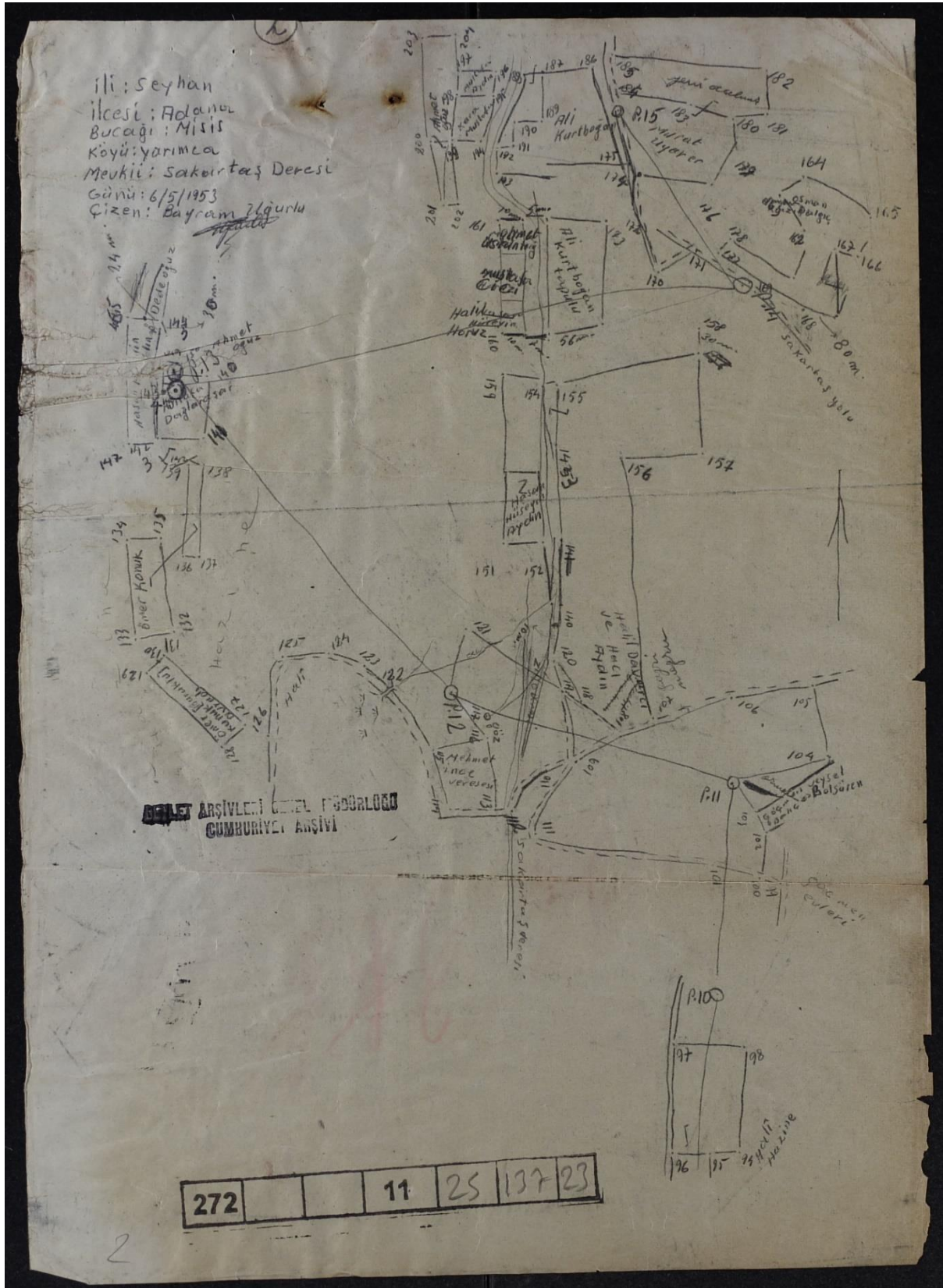
İskân Genel Müdürü dün sabah şehrimize geldi

İskân genel müdürü Haşim Işcan, dün sabah şehrimize gelmiş ve vali Osman Sabri Adalı makamında ziyaret ederek İz

mirde iskân edilmiş bulunan göçmenler konusu üzerinde uzun süren konuşmalar yapılmıştır.

— Sonu Sa. 4. Sü. 2. de —

EK-5: Adana Merkezinde ve Çevre Köylerde Yapılacak Göçmen Evleri Projeleri

EK-6: Hafik İlçesinde İskân Edilecek Olan 99 Göçmene, Kesme, Taşıma ve İmal Ücreti Karşılığında, Evlerini Yapmaları İçin Orman İşl. İstifinden Kereste Verilmesi

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
II496

KARAR

Hafik İlçesine yerleştirilecek olan ilişik cedvelde adlatı yazılı 99 göçmene, kesme , taşıma ve imal masrafları karşılığında, yeniden yapacakları evlerin üzerlerini kapatmaları için Orman İdaresine ait mevcut istiflerden kereste verilmesi, Tarım Bakanlığının 26/6/1950 tarihli ve 42039/11-11455 sayılı yazısı üzerine, 3116 sayılı kanunun 5653 sayılı kanunla değiştirilen 17 inci maddesine göre Bakanlar Kurulunca 28/ 6 /1950 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C - 307

15
35
143
02
01
18
080

Başbakan <i>A. Menderes</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı <i>S. Ağaoğlu</i>	Devlet Bakanı -----	Adalet Bakanı <i>M. Fikri</i>
Millî Savunma Bakanı <i>Refik S. Ziya</i>	İçişleri Bakanı <i>K. M. Karay</i>	Dışişleri Bakanı <i>F. Köprülü</i>	Maliye Bakanı <i>K. M. Karay</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>A. Başman</i>	Bayındırlık Bakanı <i>F. Beles</i>	Ekö. ve Ticaret Bakanı <i>L. V. Karay</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>M. H. Karay</i>
G. ve Tekel Bakanı <i>M. Ö. Karay</i>	Tarım Bakanı <i>N. Karay</i>	Ulaştırma Bakanı <i>L. V. Karay</i>	Çalışma Bakanı <i>M. H. Karay</i>
			İşletmeler Bakanı <i>M. H. Karay</i>

EK-7: İzmir'de Belediye Otobüslerinde Çalışan Bulgaristan Göçmenlerinden Halil İbrahim Rüya'ya Sanatkâr Göçmen Sıfatıyla Ev Yapılmasının Uygun Görüldüğü

T. C.		 / / 195	
İmar ve İskân Vekâleti			
Toprak ve İskân İşleri			
Umum Müdürlüğü		Özeti : Halil İbrahim Rüya H.	
Şubesi	: 2		
Dosya No.	: 3201-59	EVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	
Özel sayı	:	CUMHURİYET ARŞİVİ	
Genel Sayı	:		

İzmir Valiliğine

Toprak ve İskân:

Eki : II/2/959 Tarih ve 2074 sayılı yazınıza K: Bulgaristan göçmenlerinden olup Vilâyeti-niz mürettebi bulunan ve halen belediye otobüslerinde biletçilik yapmak suretiyle infak ve iâşesini temin eden Halil İbrahim Rüya hakkında yukarıda tarih ve sayısı yazılı iş'arınız dairesinde muamele ifasıyla Vilâyet merkezinde san'atkâr göçmen sıfatıyla bir ev yaptırılmak suretiyle iskânı Vekâletimizce de muafık görülmüştür.

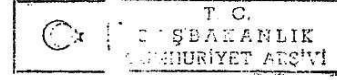
Gereğinin ona göre ifasını ve adı geçene ödenmek üzere şehir tipi bir ev tahsisatının merkezden istenilmesini ve keyfiyetten alâkalısına ve merkeze malumat verilmesini rica ederim.

İmar Ve İskân Vekili

M.Ü. 69I4/2I7I 272 12 63 192 20

Verilecek cevaplarda daire ve şubenin adı ve tezkerenin tarih ve numaraların yazılması.

EK-8: 1955 Mali Yılında Yaptırılacak Göçmen Evleri İnşaatının Emaneten Yaptırılması

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

KARARNAME

Karar Sayısı

4

4687

1955 mali yılı zarfında yaptırılacak bilumum göçmen evleri inşaatının emaneten yaptırılması; Maliye Vekâletinin muvafık mütalâasına dayanan Devlet Vekâletinin 14/3/1955 tarihli ve 3807-5/-N/494/10851 sayılı yazısı üzerine, 2490 sayılı kanunun 50 nci mad - desinin (E) fıkrasına göre, İcra Vekilleri Heyetince 30 / 3 / 1955 ta - rihiinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Baydar

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Adliye Vekili
Başvekil Yardımcısı
Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili Maarif Vekili
Nafza Vekili İkt. ve Ticaret Vekili Sıh. ve İc. Mua. Vekili Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili Mınakalât Vekili Çalışma Vekili İşletmeler Vekili

030 18 01. 2 138 138. 7

6/3-56

EK-9: 1956 Mali Yılında Yaptırılacak Göçmen Evleri İnşaatının Emaneten Yaptırılması

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4

KARARNAME

7169

Eki :

1956 malî yılı zarfında yaptırılacak bilumum göçmen ev -
leri inşaatının emaneten yaptırılması; Maliye Vekâletinin muvafık mü-
talâasına dayanan Devlet Vekâletinin 12/4/1956 tarihli ve 3807-2-J/ -
551/13423 sayılı yazısı üzerine, 2490 sayılı kanunun 50 nci maddesinin
(E) fıkrasına göre, İcra Vekilleri Heyetince 21/4 /1956 tarihinde
kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

Başvekil Vekili Dahiliye V.	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Milli M.V.V.	Devlet Vekili	Devlet Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Adliye Vekili	Milli Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>[Signature]</i>	-----	-----	-----	<i>[Signature]</i>
Maarif Vekili	Nafsa Vekili	İkt. ve Ticaret Vekili	Sih. ve İç. Maa. Vekili	Güm. ve İnh. Vekili
<i>[Signature]</i>	-----	-----	-----	<i>[Signature]</i>
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	İşletmeler Vekili V.	Hariciye V.V.
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

Dosya No :

6/3
774

080 18 0 02 142 37 2

EK-10: 9 Aralık 1967 Tarihli Başbakanlık Kararnamesi

T. C. BAŞBAKANLIK KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Sayı: 6/
9198

Eki

Bulgaristan'dan yurdumuza göç etmiş bulunan soydaşlarımızın yakın akrabalarının da Türkiye'ye gelmelerini sağlamak amacıyla Bulgar Hükümetiyle yapılacak müzakereler sonucunda düzenlenecek anlaşmayı Hükümetimiz adına imzalaması hususunda Dışişleri Bakanlığının yetkili kılınması; adigeçen Bakanlığın 15/11/1967 tarih ve 320-498-AZEM-1/5291 sayılı yazısı üzerine, 244 sayılı Kanunun 1 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 9/12 /1967 tarihinde kararlaştırılmıştır.

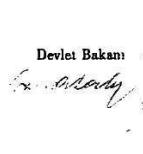
İst:

CUMHURBAŞKANI

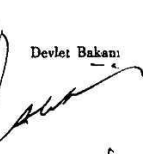
030 18 01 13 85 19

Başbakan
S. Demirel

Devlet Bakanı

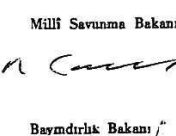

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

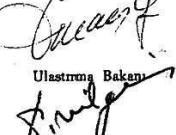

Millî Savunma Bakanı

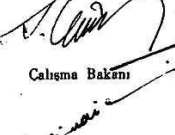
İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

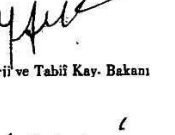

Maliye Bakanı

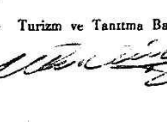

Millî Eğitim Bakanı

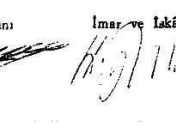

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

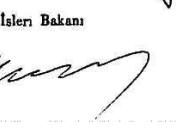
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Gim. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

Sanayi Bakanı

Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

Turizm ve Tanıtma Bakanı

İmar ve İskân Bakanı

Köy İşleri Bakanı

Dosya No:
107-89

1977

EK-11: 1 Mayıs 1968 Tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Etmeleri Hakkında Antlaşma"

T. C.
B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Sayı : 6/ 10000

Eki

7

9/12/1967 tarih ve 6/9193 sayılı Kararname ile verilen yetkiye dayanılarak, 22/3/1968 tarihinde Ankara'da imzalanmış bulunan ilişik "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine Göç Etmeleri Hakkında Antlaşma" ve eki mektupların, yayımı tarihinde yürürlüğe girmek üzere onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 24/4/1968 tarih ve AZEM-1-216 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1968 tarih ve 244 sayılı Kanunun 2, 3, ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 1/5 /1968 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030
18
03

Başbakan Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı

Adalet Bakanı Millî Savunma Bakanı İçişleri Bakanı Dışişleri Bakanı Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı Bayındırlık Bakanı Ticaret Bakanı Sağ. ve Sos. Y. Bakanı San. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı Ulaştırma Bakanı Çalışma Bakanı Sanayi Bakanı Enerji ve Tabii Kay. Bakanı

Turizm ve Tanıtma Bakanı İmar ve İskan Bakanı Köy İşleri Bakanı

Dosya No :
107-89
677

Bulgar Başvekili Jivkov İzmir'e geldi

Göç anlaşması dün imzalandı

1952 yılına kadar yakınları Türkiye'ye göç eden
Türk asıllı Bulgar vatandaşlar Bulgaristan'dan
Türkiye'ye göç edebilecekler

EK-13: *Yeni Asır*, 23 Mart 1968

**Bulgar Başbakanı
ve kızı İzmir'de**

EK-14: *Yeni Asır*, *Demokrat İzmir*, 24 Mart

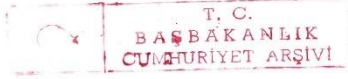
Bulgaristan Başbakanı'nın güzel kızı Ludmilla Jivkov ile Adalet Bakanı bayan Daskalova'nın Kemeraltı'nda dolaşmış ve mağazaları gezmişlerdir. Resimde Başbakanın kızı Ludmilla, küçük kız için Türk motifleriyle süslü bir terlik alırken görülüyor...

**Jivkov Metaş Fabrikasına
hayran kaldı...**

Bayan Jivkov Kemeraltı'nda

EK-15: T.C. ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Türkiye'ye Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma İçin Yapılacak Müzakereler

**T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ**

KARARNAME

Sayı : 6/ 12355

Eki

5/Mayıs/1969 tarih ve 1173 sayılı kanunun 1 inci maddesinin 5 inci bendi gereğince, 13/Mayıs/1969 tarih ve 1180 sayılı kanunla onaylanmış bulunan " Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine göç etmeleri hakkında anlaşma" tatbikatı ile ilgili teknik meseleler üzerinde Bulgar Makamlarıyla müzakerelerde bulunmak üzere, Hükümetimizi temsilen Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk ve Muhtelit Hukuk Dairesi Reisi Semih Baran'ın Başkanlığında, Dışişleri Bakanlığı Şube Müdürlerinden Ali Toros ile Genelkurmay Başkanlığında Kurmay Albay Şevket Sakarya, İçişleri Bakanlığında Emniyet Genel Müdür Muavini Nevzat Ayaz, Maliye Bakanlığında Hazine Genel Müdürlüğünde Şube Müdürü Erdoğan Serpil, Ticaret Bakanlığında Dış Ticaret Dairesi Raportörü Vedat Cevherioğlu, Gümrük ve Tekel Bakanlığında Gümrükler Genel Müdürlüğü Muafiyetler Şubesi Şefi Çetin Çoruh ve Köy İşleri Bakanlığı Toprak ve İskan Genel Müdürlüğünde Şube Müdürü Ruhi Oygün'ün üye olarak katılacakları bir Heyetin teşkili; 31/Mayıs/1963 tarih ve 244 sayılı kanunun 1 inci maddesi uyarınca, Dışişleri Bakanlığının 13/Ağustos/1969 tarih ve 320. 498 AZEM 1/627 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 6 / 9 /1969 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Başbakan S. Demirel
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı
Turizm ve Tansima Bakanı
İmar ve İskan Bakanı
Köy İşleri Bakanı
Orman Bakanı

Dosya No :

127-89

1302

EK-16: Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Büyükelçi Nejat Ertüzün'ün 23-29 Şubat 1976'da Sofya'ya Giderek Yaptığı Müzakerelere Katılmasına Yönelik Kararname

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIĞI
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Sayı: 7/ 11445

22/3/1968 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında akdedilen yakın akrabalarla ilgili Göç Anlaşması'nın uygulanması ve uygulama sırasında ortaya çıkan sorunları görüşmek üzere, 23-29/2/1976 tarihlerinde Sofya'da yapılacak olan müzakerelere, Hükümetimizi temsil ve delege olarak Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Büyükelçi Nejat Ertüzün'ün başkanlığında ilâşik listede adları ve görevleri yazılı kişilerden kurulu bir heyetin katılması; Dışişleri Bakanlığının 16/2/1976 tarihli ve 117.023-KOKD-KOEVB/4-212 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 26 / 2 /1976 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Eki

1

CUMHURBAŞKANI

Nevri S. K. K. K.

030 18 01 02 348 111 10

Başbakan	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı
<i>S. Demirel</i>	<i>H. Köker</i>	<i>T. F. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>S. Demirel</i>
Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Adalet Bakanı	Millî S. Bakanı
<i>M. S. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>
İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı	Mülk E. Bakanı	Bayındırlık Bakanı
<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>
Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Güm. ve T. Bakanı	Gıda, T. ve H. Bakanı	Ulaştırma Bakanı
<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>
Çalışma Bakanı	Sanayi ve T. Bakanı	En. ve T. Kay. Bakanı	Turizm ve T. Bakanı	İmar ve İ. Bakanı
<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>
Köylere Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı	Kültür Bakanı	Sosyal Güvenlik Bakanı
<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>	<i>H. Köker</i>

ET/NT

17/2/1976

Dosya No:

114-30

266

EK-17: Bulgar Heyetinin Ankara'ya Gelerek Yapacağı Müzakerelerle İlgili Kararname

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı: 7/ 14519

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılması düşünülen Vize Muafiyet Anlaşması ile 1968 tarihli Göç Anlaşması konusunda Bulgar Heyetiyle Ankara'da yapılacak müzakerelere, Hükümetimizi temsilen, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Büyükelçi Vahap Aşıroğlu Başkanlığında ilişik listede adları ve görevleri yazılı kişilerden kurulu bir Heyetin katılması ve Heyet Başkanının müzakereler sonunda mutabık kalınacak belgeleri paraf veya imza etmesi hususunda yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 25/10/1977 tarihli ve KOGM/KOKVB: 4-117-023/5401 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 28/10 / 1977 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Eki

CUMHURBAŞKANI
T. C. Kuvvet

Başbakan <i>S. Duviz</i>	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd. <i>Ş. Bay</i>	Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd. <i>Ş. Bay</i>	Devlet Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Devlet Bakanı <i>Ş. Bay</i>
Devlet Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Devlet Bakanı v. <i>Ş. Bay</i>	Adalet Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Milli S. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	İçişleri Bakanı v. <i>Ş. Bay</i>
Dışişleri Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Maliye Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Milli Eğitim Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Bayındırlık Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Ticaret Bakanı <i>Ş. Bay</i>
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Güm. ve T. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Gıda-T. ve H. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Ulaştırma Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Çalışma Bakanı <i>Ş. Bay</i>
Sanayi ve T. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	En. ve T. Kay. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Turizm ve T. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	İmar ve İ. Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Köy İşleri ve Koop. Bakanı <i>Ş. Bay</i>
Orman Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Genç. ve Spor Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Kültür Bakanı <i>Ş. Bay</i>	Sosyal Güvenlik Bakanı v. <i>Ş. Bay</i>	

Dosya No : 113-3
2912

EK-18: Kahve Değirmeni ve Sunumu

EK-19: Pomakların Kültürel Yemeği Kaçamak

EK-20: Kamberler Köyü Kiraathanesi ve Muhtarlığı

EK-21: Kamberler Köyü Meydanı

